

**ΜΝΗΜΕΙΑ
ΤΗΣ
ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
VI**

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΦΑΚΙΑΝΟΣ

ΣΤΕΡΓΙΟΥ Γ. ΣΠΑΝΑΚΗ

ΠΑΝ/ΜΙΟ ΚΥΠΡΟΥ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

007940

ANTONIO PRIULI - ANTONIO BARBARO

ΜΝΗΜΕΙΑ
ΤΗΣ
ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

TOMOS VI

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 1976

RELAZIONI

I RELAZIONE
DI ANTONIO PRIULI
Provveditor Generale delle Armi in Candia
30 Marzo 1667

II RELAZIONE
DI ANTONIO BARBARO
Provveditor Generale delle Armi in Candia
24 Febraro 1667

CANDIA M.CM.LXXVI

Ο ΕΚΤΟΣ ΤΟΜΟΣ
ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ 750 ΑΝΤΙΤΥΠΑ
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
ΒΑΓΓΕΛΗ ΑΠ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗ
ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀφιερώνεται
Στοῦς σημερινούς Ἡρακλειώτες

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Ὁ προηγούμενος τόμος τῶν ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, στὸν ὁποῖο δημοσιεύτηκε ἡ ἔκθεση τοῦ μηχανικοῦ Φραγκίσκο Μπασιλικάτα τοῦ 1630, μὲ πλήρη κατάλογο τῶν χωριῶν ὅλης τῆς Κρήτης κατὰ ἐπαρχίες, μὲ λεπτομερεῖς πίνακες τοῦ ὅπλισμοῦ τοῦ κάθε φρουρίου τῆς Κρήτης καὶ μὲ 53 ὁλοσέλιδα σχεδιαγράμματα τοῦ ἴδιου Μπασιλικάτα τῶν φρουρίων καὶ τῶν παραλίων τῆς Κρήτης, πὺν περιέχει ὁ κώδικας τοῦ Ἱστορικοῦ Μουσείου Κρήτης, ἐκδόθηκε τὸ 1969, χάρι στὴ χορήγηση μέρους τῆς δαπάνης ἀπὸ τὸ Δῆμο Ἡρακλείου. Ὑστερα ἀπὸ τόσα χρόνια ἐκδίδεται τώρα ὁ VII τόμος, μὲ εἰδήσεις πὺν ἀφοροῦν ἀποκλειστικὰ τὴν πολιορκία τοῦ Χάντακα τὴν περίοδο 1664—1667.

Ἡ πολυχρόνια πολιορκία τοῦ Χάντακα ἀπὸ τὸ 1648 μέχρι τὸ 1669, ὑπῆρξε κορυφαῖο γεγονὸς στὴ χιλιόχρονη ἱστορία του. Πολλοὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μέχρι σήμερα ἔχουν ἀσχοληθεῖ μὲ αὐτὴ καὶ ἔχουν γραφεῖ πολλὰ χρονικά καὶ μελέτες. Ἀναφέρω ἐδῶ τὰ γνωστὰ μου τελευταῖα σχετικὰ δημοσιεύματα. Ὁ Χάρυ Χιονίδης δημοσίεψε στὸν Γ' τόμο τοῦ περιοδικοῦ «Κρητικὰ Χρονικά» ἓνα «Ἀγγλικὸν Ὑπόμνημα περὶ τῆς πολιορκίας καὶ πτώσεως τοῦ Χάντακος», ἀπὸ χειρόγραφο τῆς Βοδλειανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ὁξφόρδης (Codex Rawlinsonianus 684). Ὁ Χιονίδης λέει (σ. 404), ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ Ὑπομνήματος εἶναι ἄγνωστος. Ἀλλὰ ὁ Διον. Ρώμας ἀναφέρει στίς σημειώσεις τοῦ «Φαν-

ταστικοῦ Χρονικοῦ» Ὁ Θρηῆνος τῆς Κάντιας, II, σ. 434, ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ χειρογράφου τῆς Ὁξφόρδης εἶναι ὁ Σκωτσέζος συνταγματάρχης Thomas Annand, πού διαπραγματεύτηκε, ἐξουσιοδοτημένος ἀπὸ τὸ Μοροζίνι, τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης μὲ τὸν Παναγιώτη Νικρούσιο καὶ τοὺς ἄλλους πληρεξούσιους Τούρκους. Πραγματικὰ οἱ λεπτομέρειες πὺν ἀναφέρονται στὸ ὑπόμνημα σχετικὰ μὲ τὶς διαπραγματεύσεις δὲν μποροῦσε νὰ τὶς ξέρει κανεὶς ἄλλος παρὰ μόνον ἐκεῖνος πὺν πῆρε μέρος σ' αὐτές, δηλαδὴ ὁ ἴδιος ὁ Thomas Annand.

Ἡ Σωσὼ Λογιάδῃ—Πλάτωνα δημοσίεψε στὸ ἴδιο περιοδικό, τόμ. ΣΤ' ἓνα «Γαλλικὸ χειρόγραφο γύρω στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς πολιορκίας τοῦ Χάντακα», ἀπὸ τὸν κώδικα τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου Manuscripts Catalogue Add. 33264, σελ. 113—199. Καὶ αὐτοῦ τοῦ κώδικα ὁ συγγραφέας εἶναι ἄγνωστος, ἀλλὰ φαίνεται νὰ ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς Γάλλους ἀξιωματούχους πὺν πολέμησαν στὸ Χάντακα, εἰδικὸς στὰ ὀχρωματικὰ ἔργα, γιὰτὶ ἀσχολεῖται εἰδικὰ μ' αὐτά.

Στὰ «Πεπραγμένα τοῦ Β' Κρητολογικοῦ Συνεδρίου» τόμ. Γ', σ. 47, ἡ MARIE-LOUISE CONCASTY, conservateur τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Παρισιοῦ, δημοσίεψε τὴ μελέτη: Saint - André Montbrun et la chute de Candie, μὲ τρεῖς ἐνδιαφέροντες ἐπιστολὲς τοῦ Montbrun πρὸς τὸν ὑπουργὸ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Jean - Baptiste Colbert καὶ στὸν Louis II de Bourbon, prince de Condé στίς 15 τοῦ Ἀπρίλη, στίς 3 τοῦ Ἰούλη καὶ στίς 7 τοῦ Σετέμπερη τοῦ 1669.

Στὸν ἴδιο τόμο τῶν πεπραγμένων σ. 60 δημοσιεύεται ἐπίσης ἡ ἀνακοίνωση τοῦ IVAN DUJCEV, collaborateur de l' Académie Bulgare des Science: La Guerra di Candia e gli avvenimenti Balcanici del secolo XVII.

Στὸν II' τόμ. τῶν «Κρητικῶν Χρονικῶν» σ. 311, δημοσίεψε ἐπίσης ὁ GARETH MORGAN: ἐνδιαφέροντα ἔγ-

γραφα: «English State Papers on the Siege of Candia» καὶ τὴ Διαθήκη τῆς πόλης τοῦ Χάντακα.

Ἀλλὰ τὰ πιὸ ἐγκυρα ντοκουμέντα γιὰ τὰ γεγονότα τῆς πολιορκίας εἶναι οἱ ἐπίσημες ἐκθέσεις τῶν ὑπεύθυνων Γενικῶν Προβλεπτῶν πρὸς τὴ Σύγκλητο τῆς Βενετίας, πὺν ἔπαιρναν μέρος στίς διαβουλεύσεις τῶν εἰδικῶν καὶ στίς μάχες καὶ ἐφρόντιζαν γιὰ τὸν ἐφοδιασμὸ τῆς πολιτείας σὲ ὀπλισμὸ, πολεμefόδια καὶ ζωοτροφίες. Μέχρι σήμερα δὲν δημοσιεύτηκε, οὔτε ἀναφέρεται στίς σχετικὲς μὲ τὴν πολιορκία τοῦ Χάντακα βιβλιογραφίες, καμμιά ἀπὸ τὶς ἐκθέσεις τῶν Γενικῶν Προβλεπτῶν, τῶν Δουκῶν καὶ τῶν ἄλλων Βενετῶν ὑπεύθυνων, πὺν ὑπηρετήσαν ἀπὸ τὸ 1645 μέχρι τὸ 1669 στὸ Χάντακα. Ἡ δημοσίευση τῶν ἐκθέσεων καὶ τῶν ἀναφορῶν τῆς περιόδου ἐκείνης θὰ δώσει σπουδαῖες ἀθεντικὲς πληροφορίες, ἄγνωστες μέχρι σήμερα.

Ὁ ἴδιος ἔχω ἀντίγραφο τοῦ κώδικα τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας: Ἱταλικά χειρόγραφα, Σειρὰ 7η, ἀριθ. 1188/9571, φύλλα 104 (σελ. 208). Περιέχει καθημερινὸ ἡμερολόγιο τῶν γεγονότων τῆς πολιορκίας ἀπὸ τὴν ἡμέρα πὺν ἀποβιβάστηκε στὸ Χάντακα, 21 τοῦ Ἰούνη 1668, ὁ Γενικὸς Προβλεπτὴς τῆς Θάλασσας Καταρὶν Κορνάρο μέχρι τὴν ἡμέρα τοῦ θανάσιμου τραυματισμοῦ του στίς 13 τοῦ Μάη τοῦ 1669. Ὁ συγγραφέας του δὲν ἀναφέρεται ἀλλὰ φαίνεται νὰ ἦταν κάποιος ἀκόλουθος ἢ στενὸς φίλος τοῦ Κορνάρο, ἐνδιαφέρθηκε μόνον γιὰ τὴν περίοδο τῆς ὑπηρεσίας του καὶ διέκοψε τὶς σημειώσεις του τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου του. Ἐλπίζω νὰ μοῦ δοθεῖ ἡ δυνατότητα νὰ τὸ ἐκδώσω.

Ἀπὸ τὶς ἐκθέσεις αὐτὲς δημοσιεύω στὸν τόμο τοῦτο τῶν Μνημείων τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας. Τοῦ Antonio Priuli, Provveditor General delle Armi in Candia, 1667, 30 Marzo καὶ τοῦ Nobile Uomo Eccellentissimo Antonio

Barbaro, ritornato di Provveditor General delle Armi in Candia, 1667, Febbraro 24.

Ούτε ο Πρίουλι ούτε ο Μπάρμπαρο αναφέρουν στις εκθέσεις των τότε έφθασαν στην Κρήτη. Πάντως η ύπηρεσία του Πρίουλι καλύπτει τα χρόνια 1664-1666. Ο Filippo Besseti di Verneda στις σημειώσεις του για την κατάσταση των οχυρώσεων του Χάντακα (βλ. σ. 39), αναφέρει, ότι ο Πρίουλι αναχώρησε από το Χάντακα την πρώτη του Γενάρη του 1667. Συνεπώς ο Μπάρμπαρο θα έφθασε στο Χάντακα τους τελευταίους μήνες του 1666 και έφυγε ύστερα από ένα χρόνο, δηλαδή το Νοέμβριο—Δεκέμβριο του 1667.

Οι εκθέσεις του Πρίουλι και του Μπάρμπαρο, υπεύθυνων για την κατάσταση του στρατού, του όπλισμού, των πολεμοφοδίων κ.λπ. την κρίσιμη περίοδο της πρώτης σφοδρής επίθεσης του Κιοπρουλή, έχουν πολύ μεγάλη σπουδαιότητα, γιατί περιγράφουν τις συνθήκες που βρισκόταν οί υπερασπιστές του φρουρίου, τραγικά απελπιστικές από κάθε άποψη. Όχι μόνο υπήρχε έλλειψη τροφίμων για τους πολεμιστές και για τον άμαχο πληθυσμό, που ζούσε από κυβερνητική επιχορήγηση, όχι μόνο υπήρχε έλλειψη τροφής για το ιππικό, που αποτελούσε τμήμα απαραίτητο για την άμυνα του φρουρίου, αλλά υπήρχε έλλειψη πολεμοφοδίων ακόμη και όπλων! Και εκείνα που έστελναν από τη Βενετία, ύστερα από απεγνωσμένες αναφορές των υπεύθυνων, κι αυτά ήταν όχι μόνο άχρηστα αλλά και επικίνδυνα για τη ζωή εκείνων που θα τα χρησιμοποιούσαν, όπως χαρακτηρίστικά αναφέρει ο Μπάρμπαρο. (Βλ. σ. 85).

Η άθλια αυτή κατάσταση μέσα στο φρούριο την περίοδο εκείνη, που η Όθωμανική Αυτοκρατορία είχε διαθέσει όλη την ισχυρή πολεμική μηχανή της για την άλωση του Χάντακα, απαλλαγμένη από άλλες επιχειρήσεις, με έ-

πικεφαλής τον ίδιο τον πρωθυπουργό της, τονίζει ιδιαίτερα την πίστη και την αυτοθυσία των άμυνομένων. Η ανδρεία και το πείσμα των κράτησε τις όρδές του Κιοπρουλή και τη φορά αυτή μακριά από το Μεγάλο Κάστρο, που υπερέφανε θα εξακολουθήσει ακόμη για δυο δλόκληρα χρόνια, να κρατεί μέσα στις έρειπωμένες ρούγες του αναμμένη τη φλόγα της ελεύθερης ζωής του και του πολιτισμού του, του απαράμιλλου για την εποχή του, όπου να εξαντλήσει όλωσδιόλου τις δυνάμεις του και να πέσει στα ματοβαμμένα νύχια του πιό άγριου και πιό βάρβαρου κατακτητή. Τον Σεπτέμβρη του 1669, ύστερα από την έντιμη συνθήκη του Μοροζίνι, όλοι οί λίγοι Καστρινοί που απόμειναν με πύρινα δάκρυα αφήνουν την αγαπημένη των πολιτεία, που είχε κατακτήσει σωρός έρειπίων και «πήραν των άμαθιών τως». Ο Hammer στην «Ιστορία του Όθωμανικού κράτους» (XI, 298) λέει, ότι ο Χάντακας τα τελευταία χρόνια της πολιορκίας, παρουσίαζε την όψη «φλεγρέον πεδίου», όπου, κατά την Έλληνική Μυθολογία, έγινε η μάχη των γιγάντων με τους θεούς του Όλύμπου.

Το Μεγαλόκαστρο, όπου άνθισαν για δυο αιώνες τά Έλληνικά Γράμματα, που υπήρξε ό θεματοφύλακας της Έλληνικής γλώσσας και της Έλληνικής Κουλτούρας ύστερα από την άλωση της Κωνσταντινούπολης, το σκέπασε βαρεία και άσήκωτη ταφόπετρα. Η πτώση του Χάντακα υπήρξε η επισφράγιση της καταστροφής της πολιτιστικής ανάπτυξης της Κρήτης τους δυο τελευταίους αιώνες της Βενετοκρατίας. Ο πυρσός των Έλληνικών Γραμμάτων και της Τέχνης, που φώτιζε τον Έλληνισμό δλόκληρο έσβυσε. Διακόσα πενήντα τέσσερα χρόνια το Μεγαλόκαστρο είδε να γδέρνουν ζωντανούς στις πλατείες του τους Κρητικούς επαναστάτες, κάτω από τους καγχασμούς και τους άλαλαγμούς των αίμοβόρων κατακτητών, είδε το πλήθος των βαρβάρων να

σέρνει στὶς ροῦγες του τὰ πτώματα τῶν Κρητικῶν πατριωτῶν. Διακόσα πενήντα τέσσερα χρόνια τὰ χρώματα τοῦ Μεγάλου Κάστρου ποτίζονταν μὲ πολὺν κρητικὸ αἷμα καὶ δάκρυα, ὥσπου, μὲ ἀσταμάτητους ἀγῶνες τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ, παρὰ τὶς ἐπίμονες προσπάθειες τῶν τότε Μεγάλων Δυνάμεων, ποὺ ἀπὸ τότε τὶς ὀνόμαζαν «προστάτιδες»!, ξεφύτρωσε μέσα ἀπὸ τὰ χαλάσματα καὶ μεγάλωσε τὸ πολύκλωνο δέντρο τῆς Κρητικῆς Λευτεριᾶς.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1923 καὶ οἱ τελευταῖοι Τοῦρκοι ἐγκαταλείπουν τὰ χρώματα τῆς Κρήτης γιὰ πάντα.

Σ. Γ. Σ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἀντίγραφο τῆς ἐκθεσης τοῦ Μπάρμπαρο, ποὺ εἶχε πάρει ὁ Βερντιμίλερ, πιθανότατα στὸ Χάντακα, πρὶν νὰ τὴν ὑποβάλλει ὁ Μπάρμπαρο στὴ Γερουσία τῆς Βενετίας, βρίσκεται στὴν Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ζυρίχης τῆς Ἑλβετίας, Ex Ms. T 310, Johannes Rudolf Werdmuller μὲ τὸν τίτλο: *Relatione de gl' ultimi successi di Candia*. Ἀλλὰ δὲν ἀναφέρεται πουθενὰ τὸ ὄνομα τοῦ Μπάρμπαρο. Φωτοαντίγραφο τῆς ἐκθεσης αὐτῆς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ζυρίχης μοῦ ἔστειλε τὸν Ἰούλιο 1971 ὁ φίλος κ. Ἀντὸν Πεσταλότζι, δικηγόρος ἀπὸ τὴ Ζυρίχη, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ καὶ πάλι, καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ θέση.

Οἱ εἰδήσεις γιὰ τὴν πολιορκία τοῦ Χάντακα, στὴν περίοδο τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Μπάρμπαρο ὡς Γενικοῦ Προβλεπτῆ τῶν ὅπλων τὸ 1666—1667, ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἐκθεση, προσφέρουν σπουδαῖα καὶ αὐθεντικὰ στοιχεῖα, γιὰ τὴν πολιορκία τῆς κρίσιμης ἐκείνης περιόδου, ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνουν γνωστὰ σ' ἐκείνους ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἱστορία τῆς Κρήτης. Καὶ ἀποφάσισα νὰ τὴν ἐκδώσω στὴ σειρὰ τῶν Μνημείων τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας.

Ἐθεώρησα ὅμως σκόπιμο νὰ ἐρευνήσω προηγουμένως, μήπως βρῶ τὸ πρωτότυπο τῆς ἐκθεσης αὐτῆς στὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο τῆς Βενετίας. Καὶ ἔγραψα στὴ *sopraintendente Dottoressa Maria Francesca Tiepolo*, ποὺ ἔσπευσε ἀμέσως μὲ μεγάλη προθυμία νὰ βρεῖ τὸ πρωτότυπο καὶ νὰ μοῦ στείλει φωτοαντίγραφό του. Συμπληρώνοντας τὴν προσπάθειά μου μοῦ ἔστειλε φωτοαντίγραφο καὶ τῆς ἐκθεσης τοῦ Ἀντόνιο Πρίουλι, Γενικοῦ Προβλεπτῆ τῶν ὅπλων πρὶν ἀπὸ τὸν

Μπάρμπαρο. Θεωρῶ ὑποχρέωσή μου νὰ σημειώσω ιδιαίτερα καὶ ἐδῶ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν προθυμία, μὲ τὴν ὁποία μὲ ἐξυπηρέτησαν πάντοτε στὶς ἐρευνές μου ἀπὸ τὸ 1939 μέχρι σήμερα, οἱ ἐκάστοτε διευθύνοντες τὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο τῆς Βενετίας, καὶ νὰ τοὺς ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνη μου καὶ τὶς εὐχαριστίες μου γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ τούτῃ τῇ θέσῃ. Στὴν προθυμία των ὀφείλεται ἡ δημοσίευση τῶν ἐκθέσεων καὶ τῶν ἄλλων ἀνεκδότων ἐγγράφων, ποὺ ἔχω δημοσιεύσει στὰ Μνημεῖα τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας καὶ στὸ περιοδικὸ «Κρητικὰ Χρονικά».

Τὸ χειρόγραφο τῆς ἐκθεσης τοῦ Ἀντώνιο Πρίουλι, σὲ σχῆμα τετραδίου (τὸ κείμενο εἶναι (0,15X0,14 μ.) ἀποτελεῖται ἀπὸ 14 φύλλα (σελ. 28). Τὴν περίοδο τῆς ὑπηρεσίας του δὲν συνέβησαν σπουδαῖα πολεμικὰ γεγονότα. Στὸ τέλος ὁμως ἀκολουθεῖ ιδιόγραφο σημείωμα τοῦ ἐπιθεωρητῆ τῶν ὀχυρώσεων καὶ τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ Χάντακα Φίλιππου Βερνέντα, ὅπου ἀναφέρει τὴν κατάσταση ποὺ βρισκόταν οἱ ὀχυρώσεις τοῦ φρουρίου τὴν 1 τοῦ Γενάρη τοῦ 1667, ὁπότε ἀναχώρησε ὁ Πρίουλι ἀπὸ τὸ Χάντακα, μὲ πολὺ ἐνδιαφέροντες λεπτομέρειες. Ἡ προμετωπίδα τοῦ χειρογράφου εἶναι: "Εκθεση τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτῆ τῶν ὄπλων στὸ Χάντακα ἐξοχότατον Ἀντώνιο Πρίουλι, 1667, 30 Μαρτίου. Εἶναι ἀνυπόγραφη.

Τὸ πρωτότυπο χειρόγραφο τῆς ἐκθεσης τοῦ Ἀντώνιο Μπάρμπαρο, ποὺ βρίσκεται στὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο τῆς Βενετίας, Collegio, Relazioni, Busta 80, εἶναι ἐπίσης σὲ σχῆμα τετραδίου, τῶν ἴδιων διαστάσεων μὲ τὸ χειρόγραφο τῆς ἐκθεσης Πρίουλι, καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 48 φύλλα (σελ. 96). Στὸ ἐξώφυλλο ἀναφέρεται ὁ τίτλος: "Εκθεση τοῦ εὐγενῆ ἐξοχότατον Ἀντώνιο Μπάρμπαρο, Γενικοῦ Προβλεπτῆ τῶν ὄπλων στὸ Χάντακα, 1667, 24 τοῦ Φλεβάρη. Τὸ ἀντίγραφο τῆς ἔκδοσης Μπάρμπαρο, ποὺ βρίσκεται στὴν Κεντρικὴ Βιβλιο-

θήκη τῆς Ζυρίχης, ἔχει περίπου τὶς ἴδιες διαστάσεις μὲ τὸ πρωτότυπο καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 122 σελίδες, ἀλλὰ τὸ χειρόγραφο εἶναι ἀσελίδωτο. Εἶναι γραμμένο ἀπὸ καλλιγράφο καὶ ἡ ἀνάγνωσή του εἶναι πιὸ ἄνετη ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τοῦ πρωτότυπου.

Ἡ ὑπηρεσία τοῦ Μπάρμπαρο συμπίπτει μὲ τὴν ἄφιξη στὴν Κρήτη τοῦ Κιοπρουλῆ Ζαδὲ Φαζίλ Ἀχμέτ πασά καὶ τὴν ἔνταση τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐπιχειρήσεων τῆς πολιορκίας ἀπὸ τὶς 25 τοῦ Μᾶη μέχρι τὸ Νοέμβρη τοῦ 1667, ποὺ ἔγιναν οἱ σκληρότερες μέχρι τότε μάχες. Στὴν ἐκθεση ἀναφέρονται σπουδαιότατα γεγονότα τῆς περιόδου ἐκείνης: Τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχηγῶν, ποὺ ἦταν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἄμυνας τοῦ κάθε προμαχώνα καὶ ἐκείνων ποὺ σκοτώθηκαν κατὰ τὶς πολύνεκρες μάχες. Τὰ σημεῖα ποὺ ἐκδηλώθηκε ἡ πρώτη ἐπίθεση τοῦ Κιοπρουλῆ. Ἡ κατάσταση ποὺ βρισκόταν ἡ πόλη ἀπὸ τοὺς βομβαρδισμούς. Ὁ ὀπλισμὸς τοῦ φρουρίου. Ἡ ἐπισιτιστικὴ κατάσταση. Τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἄμυνας τῶν προμαχόνων. Οἱ θέσεις ὅπου ἐκδηλώθηκε ἡ ἐπίθεση τοῦ Κιοπρουλῆ. Ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου. Ἡ χορήγηση ἐπάθλων σ' ἐκείνους ποὺ διαπρέψαν στὶς μάχες καὶ τόσες ἄλλες ἐνδιαφέροντες εἰδήσεις.

Μιὰ παραβολὴ τοῦ πρωτότυπου μὲ τὸ καλλιγραφημένο ἀντίγραφο τῆς Ζυρίχης τῆς ἐκθεσης Μπάρμπαρο διαπίστωσε, ὅτι ὑπάρχουν ἀρκετὲς διαφορὲς μεταξύ των. Ὁ ἀντιγραφέας ἔχει κάνει παραλείψεις, ἔχει ἀλλάξει λέξεις καὶ πολλὰς φορὲς ἀλλοιώνεται ἡ ἔννοια τοῦ πρωτότυπου. Ἡ παρῶσα ἔκδοση ἀκολουθεῖ φυσικὰ τὸ πρωτότυπο τοῦ Κρατικοῦ Ἀρχείου τῆς Βενετίας, ἀλλὰ ἐθεώρησα ἀπαραίτητο νὰ σημειώσω σὲ ὑπομνήματα τὶς σπουδαιότερες διαφορὲς. Στὴν πρώτη στήλῃ τῶν ὑπομνημάτων καταχωροῦνται οἱ λέξεις τοῦ πρωτότυπου καὶ στὴ δεύτερη, μὲ τὴν ἐνδειξὴ Ζ (=ἀντίγραφο Βερντιμίλερ τῆς Κεντρικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ζυρίχης),

καταχωρούνται οι λέξεις του χειρόγραφου Βερντμίλερ. Οι αριθμοί παραπέμπουν στους στίχους του κειμένου.

Και στις δυο εκθέσεις ακολουθήσα τη διπλωματική μέθοδο. Στο περιθώριο σημειώνεται ο αριθμός του φύλλου του χειρόγραφου και οι στίχοι του είναι χωρισμένοι με κάθετες γραμμές και αριθμημένοι κατά σελίδα.

Τὰ μνημεία της Κρητικής Ιστορίας απευθύνονται φυσικά προς τους ασχολούμενους με την Ιστορία της Κρήτης, σαν πηγής αυθεντικών ειδήσεων. Γι' αυτούς δημοσιεύω τὸ ἔγγραφο αὐτούσιο. Ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ πολλοὶ μελετητές, καὶ μάλιστα Κρητικοί, πὸν ἐπιθυμοῦν νὰ μάθουν τὴν ἱστορία τοῦ τόπου των, ἀπὸ ἐπίσημα ἱστορικὰ ἔγγραφα. Γι' αὐτοὺς παραθέτω, κάτω ἀπὸ τὸ βενετσάνικο κείμενο, ἑλληνικὴ μετάφραση, ὅπως καὶ στοὺς προηγούμενους τόμους τῶν Μνημείων. Τέλος παραθέτω ὑποσημειώσεις, ὅπου νομίζω πὼς πρέπει νὰ βοηθήσω τὸν κοινὸ ἀναγνώστη γιὰ τὴν πληρέστερη κατανόηση ὀρισμένων σημείων καὶ ὅρων. Γιὰ τὴν κατανόηση τῶν ὅρων τῆς ὀχυρωματικῆς, τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ τὴν ἐξακρίβωση τῶν θέσεων τῶν διαφόρων ὀχυρωματικῶν ἔργων, πὸν ἀναφέρονται στὶς ἐκθέσεις, ἀναδημοσιεύω ἐκτὸς κειμένου, μεταξὺ τῶν σελίδων 48—49 τὸ ἔγχρωμο πολεοδομικὸ διάγραμμα τοῦ Χάντακα, ἔργο τοῦ στρατηγοῦ Βερντμίλερ, πὸν ἔχει σχεδιαστεῖ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο. Στὸ σχεδιάγραμμα αὐτὸ σημειώνονται μὲ κόκκινο περίγραμμα οἱ 135 ἐκκλησίες τοῦ Χάντακα, καθολικὲς καὶ ὀρθόδοξες, μὲ τὴν ὀνομασία τῆς καθεμιᾶς. Μὲ τὸ πρᾶσινο σημειώνονται οἱ μεγάλοι λαχανόκηποι, πὸν ποτιζόταν μὲ τὰ νερὰ τῶν 1270 πηγαδιῶν τῆς πολιτείας, καὶ ἐξυπηρέτησαν τοὺς πολιορκούμενους σὲ λαχανικὰ στὴ μακροχρόνια πολιορκία. Μὲ τὶς κόκκινες γραμμές σημειώνονται ἐπίσης τὰ τείχη τοῦ φρουρίου, πὸν σώζονται μέχρι σήμερα ἀκέραια. Σημειώνονται ἐπίσης τὰ ὀνόματα τῶν ἐπτὰ προμα-

χώνων, τῶν ρεβελίνι καὶ τῶν ἄλλων ὀχυρωματικῶν ἔργων πὸν ἀναφέρονται στὶς ἐκθέσεις, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ μπορεῖ νὰ ἐντοπίσει μὲ ἀκρίβεια, ὅ,τι ἀναφέρεται σχετικὰ στὶς ἐκθέσεις. Ἡ θαυμάσια ἐκτύπωση τοῦ σχεδιαγράμματος Βερντμίλερ ἔγινε ἀπὸ τὸν κ. Κώστα Α. Γραμματικάκη στὶς «Γραφικὲς Τέχνες Κρήτης», τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή.

Ἀλλὰ κείμενα πὸν ἀναφέρονται σὲ πολεμικὰ γεγονότα διαδραματισθέντα σὲ δοσμένο χωρὸ θὰ ἦταν ἑλλιπῆ, ἂν δὲν συνοδεύονταν ἀπὸ ἐπιτελικοὺς χάρτες τοῦ χώρου αὐτοῦ, τῆς ἴδιας ἐποχῆς τῶν γεγονότων. Καὶ τέτοιοι ἐπιτελικοὶ χάρτες σὲ μεγάλες διαστάσεις ὑπάρχουν στὴ Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βενετίας, ὅπως ἀναφέρει ὁ Σπ. Θεοτόκης στὸν πολύτιμο Κατάλογο χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀγ. Μάρκου ἐν Βενετία (περιοδ. «Ἑλληνικά», τόμ. Γ'. τευχ. 2, σελ. 360).

Ἀπὸ τοὺς χάρτες ἐκείνους, πὸν βρίσκονται στὸν κώδικα: Ἱταλικά χειρόγραφα, σειρὰ 7η, ἀριθ. 200, (10050) τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἀγ. Μάρκου Βενετίας πῆρα φωτογραφίες, μὲ τὴ φροντίδα τῆς δεσποινίδας Μαρίας Γ. Καζανάκη, τὴν ὁποία εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τόσο γιὰ τὴ φωτογράφιση τῶν χαρτῶν ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀντιγραφή τῶν μακροσκελέστατων ὑπομνημάτων, πὸν ἀναφέρονται σ' αὐτοὺς καὶ ἦταν δύσκολο νὰ διαβαστοῦν ἀπὸ τὶς φωτογραφίες ἀκόμη καὶ μὲ ἰσχυρὸ φακό.

Δεκατρεῖς ἀπὸ τοὺς ἐπιτελικοὺς αὐτοὺς χάρτες δημοσιεύω στὸ τέλος τοῦ κειμένου μὲ πληρέστατα ὑπομνήματα, παραπλεύρως σὲ κάθε χάρτη, ὥστε νὰ εἶναι πλήρης ὁ κατατοπισμὸς τοῦ ἀναγνώστη. Τὰ ὑπομνήματα αὐτὰ δημοσιεύονται ὅπως ἀκριβῶς ἀναφέρονται στοὺς χάρτες. Ἡ στενότητα τοῦ χώρου δὲν ἐπιτρέπει νὰ δημοσιευθεῖ καὶ μετά-

φραση τῶν ὑπομνημάτων, ἀλλὰ πιστεύω, ὅτι τὰ περισσότε-
ρα εἶναι κατανοητά.

Δημοσιεύω ἐπίσης προσωπογραφίες τοῦ Φραγκίσκου
Μοροζίνι καὶ τοῦ Κιοπροουλῆ, τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς πο-
λιορκίας, παρμένες ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Πεσταλότζι.

Τέλος ἡ ἔκδοσις τοῦ τόμου αὐτοῦ τῶν Μνημείων τῆς
Κρητικῆς Ἱστορίας θὰ ἦταν ἀδύνατον δίχως τὸ θερμὸ ἐνδια-
φέρον τοῦ κ. Γιάννη Δρυλλεράκη, τῆς κ. Ἑλλης Περάκη καὶ
τῆς κ. Μαίρης Πανεθυμητάκη, ποὺ ἐφρόντισαν γιὰ τὴν προ-
εγγραφή ἀρκετῶν συνδρομητῶν καὶ τὴν εἰσπραξὴ συνδρο-
μῶν γιὰ τὴν κάλυψη μέρους τῶν ἀρχικῶν δαπανῶν. Γιὰ τὸ
ἐνδιαφέρον των καὶ τοὺς κόπους των τοὺς εὐχαριστῶ καὶ
ἀπ' ἐδῶ θερμά.

Σ. Γ. Σ.

ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

RELATIONE

Del Prou(r) Genal dell'Armi in Candia

E. ANTONIO PRIULI

1667, 30 Marzo

L. R.

Ser^{mo} Prencipe

F^o1r

Tramandato à posterì dalla Sapienza e dal zelo de Maggiori l'in-
stituto di ₂ riferire nel Loro ritorno in Patria le cose più rimarcabili,
che sono cadute sotto ₃ le proprie osseruationi nelle Cariche sostenute,
mi ued'obligato Io Antonio Priuli ₄ fù Prou^r G^{nal} in Candia, dalla
conuenienza, e dal debito à rappresentare ₅ alla Sertà V^{ra} lo stato
delle cose del Regno; mà conosco ben'anco, che trà le ₆ fluttuationi
incessanti, che agitano quella parte mal può stabilirsi ₇ Relatione
fondata, uersando la Guerra tutt'hora trà gl' anfrati, e le conti ₈-

ΕΚΘΕΣΗ

Τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτῆ τοῦ Στρατοῦ στὸ Χάντακα

ἐξοχότατου Ἀντώνιο Πρίουλι

1667, 30 Μαρτίου

L. R.

Γαληνότηατε Πρίγκιπα,

F1r

Ἡ σοφία καὶ ὁ ζῆλος τῶν προγόνων διαβίβασε στοὺς ἀπογόνους
τὴν ἀρχὴ νὰ ἀναφέρουν, ὅταν ἐπιστρέψουν στὴν πατρίδα, τὰ σπου-
δαιότερα πράγματα ποὺ ὑποέσαν στὴν ἀντίληψή των κατὰ τὴν
ἐκτέλεση τῆς ὑπηρεσίας, ποὺ εἶχαν ἀναλάβει. Καὶ ἐγώ, ὁ Ἀντώνιο
Πρίουλι, τέως Γενικὸς Προβλεπτὴς στὴν Κρήτη, θεωρῶ τὸν ἑαυτὸ
μου ὑποχρεωμένο ἀπὸ καθῆκον καὶ εὐπρέπεια, νὰ ἀναφέρω στὴ Γαλη-
νότητά σας τὴν κατάστασις ποὺ βρίσκονται τὰ πράγματα τοῦ Βασι-
λείου. Ξέρω ὅμως ἐπίσης, ὅτι ἀνάμεσα στὶς ἀδιάπτωτες διακυμάνσεις,
ποὺ ταρασσοῦν τὸ μέρος ἐκεῖνο, δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀκριβὴς ἐκθε-
σις, ἀφοῦ συνεχίζεται μέχρι σήμερα ὁ πόλεμος ἀνάμεσα στὶς σοβα-
ρότατες ἀνωμαλίες καὶ τὶς ἀβεβαιότητες, ποὺ ἀντιμετώπισα κάμπο-

genze maggiori, che mi siano state in alcun tempo, non tanto perchè si sia ₉ moltiplicato il numero de Nemici in Regno, quanto essersi personalm^{te} ₁₀ condotto, con essemplio mai più praticato nelle Guerre da Mare, il Primo ₁₁ Visir, per assisterui coll'auttorità, e coll'opra la disposizione di cui puo ₁₂ attraherui anco le forze più ualide per sciogliersi con riputatione dall'₁₃ impegno, che hà contratto. Le notizie frequenti, che hò portato alla ₁₄ Sertà Vra ne miei Dispacci mi disobliscano dal riassumere gl'accidenti ₁₅ che sono seguiti per il tempo, che hò sostenuto la Carica di quel Generalato ₁₆ mà per ridur l'ordine delle cose dentro la sfera di quelle considerationi ₁₇ che porta seco

σες φορές, τόσο ἐπειδὴ αὐξήθηκε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν, ὅσο καὶ γιατί ἤλθε προσωπικὰ ὁ ἴδιος ὁ πρῶτος βεζίρης ¹, πρᾶγμα ποὺ δὲν συνέβη ποτὲ στοὺς θαλασσινοὺς πολέμους, γιὰ νὰ παρευρεθεῖ ἐκεῖ μὲ ἐπισημότητα καὶ γιὰ νὰ δώσει τὸ παράδειγμα. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐλκύσει ἐκεῖ καὶ τὶς πιὸ ἰσχυρὲς δυνάμεις, γιὰ νὰ ἀπαλλαγεῖ μὲ εὐπρέπεια ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση ποὺ ἔχει ἀναλάβει.

Οἱ εἰδήσεις ποὺ ἀνέφερα συχνὰ στὴ Γαληνότητά σας μὲ τὶς ἀναφορὲς μου μὲ ἀπαλλάσσουν ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση νὰ ἀνακεφαλαιώσω τὰ γεγονότα, ποὺ ἐπακολούθησαν κατὰ τὴν περίοδο ποὺ εἶχα ἀναλάβει τὴν ὑπηρεσία ἐκείνη τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτῆ. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ὑπομνήσω τὴν τάξη τῶν γεγονότων μέσα στὸν κύκλο τῶν σκέψεων, ποὺ φέρει μαζὶ του ὁ λογισμὸς ἐκείνου ποὺ ἦταν παρὼν, δὲν

¹) Πρόκειται γιὰ τὸν Κιοπρουλή Ζαδὲ Φαζίλ (= ἐνάρετος) Ἀχμέτ πασά. (Βλ. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗΣ, Μεταφράσεις Τουρκικῶν ἱστορικῶν ἐγγράφων, Ἡράκλειον 1975, τόμ. Α', σσ. 149 πολλὰς φορές). Γιὸς τοῦ Μεγάλου βεζίρη Μεχμέτ Κιοπρουλή πασά, γεννήθηκε τὸ 1626 καὶ ἀπέθανε τὸ 1676. Σύμφωνα μὲ μιὰ ἐκδοχὴ ὁ πάππος του ἦταν Χριστιανὸς ἀπὸ τὸ Montsavien en Champagne, aux confins des deux Bourgognes. Τὸν συλλάβαν οἱ Τούρκοι στὴν Κύπρο (ΑΝΤ. PESTALOZZI, Auf den Spuren von General Johann Rudolf Werdmüller in der Ägäis 1664 - 1667, Zurich, 1973, p. 165) καὶ γι' αὐτὸ ὀνομάστηκε Κιοπρουλής. Ὁ Ν. Σταυρινίδης ἔχει τὴ γνώμη ὅτι καταγόταν ἀπὸ τὸ χωριὸ τῆς Μ. Ἀσίας Körtüköy καὶ γι' αὐτὸ λεγόταν Κιοπρουλή.

Ὁ Φαζίλ Ἀχμέτ Κιοπρουλή, συνεχίζοντας τὴν πολιτικὴ τοῦ πατέρα του Μεχμέτ στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη, εἰσέβαλε στὴν Οὐγγαρία, ἀλλὰ στὴ μάχη τοῦ Saint Gottard τὸν Αὐγούστο 1664 νικήθηκε ἀπὸ τοὺς Γάλλους καὶ Αὐστριακοὺς καὶ ὑπόγραψε τὴ συνθήκη τοῦ Βασβάρ (Vasvar, οὐγγρικὴ ὀνομασία τῆς πόλης Eisenburg). Γύρισε στὴν Ἀδριανούπολη καὶ ὀργάνωσε τὴ νέα ἐκστρατεία στὴν Κρήτη. Ἀναχώρησε στίς 13 τοῦ Μάη καὶ ἐφθασε στὰ Χανιά στίς 4 τοῦ Νοέμβρη καὶ στίς 31 τοῦ Δεκέμβρη τοῦ 1666 στὸ Χάντακα. (Πληροφορίες τοῦ Ν. Σταυρινίδη,

il riflesso dell'esser presente, non stimo, che habbi à tacere ₁₈ che il fine della Guerra d'Vngheria hà dato principio e motiuo al proposito ₁₉ di terminare anco quella di Candia, essendo instituto di Turchi ₂₀ di non intraprenderne più d'una alla uolta, annouendo loro frà le ₂₁ massime di Stato, che il uero alimento di quell' Imperio sia l'applicare ₂₂ ad'una sola Guerra. Di qui auuene, che non deposti per anco ₁ l'armi nel ritorno da quell'ispeditione fù ^{F01v} intimata alle Militie la ₂ marchia per Candia ma il riscontro della Stagione più rigida ne ₃ fece poi diferir l'effetto, benche sussistessero gl'ordini la nuoua Campagna, ₄ fino à tanto, che il grido degl'apparati, che si faceuano dalla Serma Rep^{ca} ₅ peruenuti nella frapositione di molti, che sono corsi prima, che si ₆ dasse principio alle operationi, fino all'orecchio del Gransig^{re}. hà suggerito ₇ più efficace l'impulso alla Porta d'accellerar li soccorsi; uenitasi al ₈ motiuo della deliberatione già stabilita la necessità di propulsar ₉ gl'attentati colla difesa.

νομίζω πὼς πρέπει νὰ μὴν ἀναφέρω, ὅτι τὸ τέλος τοῦ πολέμου τῆς Οὐγγαρίας ² ἔδωσε ἀρχὴ καὶ ἀφορμὴ νὰ ἀποφασιστεῖ καὶ ἡ λήξη τοῦ πολέμου αὐτοῦ τῆς Κρήτης. Γιατὶ οἱ Τούρκοι ἔχουν καθιερωμένα ἀρχὴ νὰ μὴν ἀναλαμβάνουν παρὰ μόνο ἓνα πόλεμο κάθε φορά. Ἀρχὴ ποὺ θεωρεῖται ἓνας ἀπὸ τοὺς κανόνες τοῦ Κράτους, ὥστε ἡ ἀληθινὴ τροφὴ τῆς αὐτοκρατορίας αὐτῆς νὰ εἶναι ἡ διεξαγωγὴ ἑνὸς μόνο πολέμου. Σ' αὐτὸ ὀφείλεται ἐπίσης τὸ ὅτι δὲν καταθέσαν ^{F1v} τὰ ὅπλα, ὅταν ἐπιστρέψαν ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία ἐκείνη καὶ διατάξαν τὰ στρατεύματα νὰ ἐκστρατεύσουν πρὸς τὴν Κρήτη. Ἀλλὰ βρέθηκαν στὴν πιὸ ψυχρὴ ἐποχὴ καὶ ἀναγκάστηκαν νὰ καθυστερήσουν τὴ δραστηριότητά των, ἂν καὶ ὑπῆρχαν οἱ διαταγὲς γιὰ τὴ νέα ἐκστρατεία, ὥσπου ἡ φήμη τῶν προετοιμασιῶν ποὺ ἔκανε ἡ Γαληνότητὴ Δημοκρατία, ποὺ ἤλθαν μὲ τὴ μεσολάβηση πολλῶν, διαδόθηκε πρὶν ἀρχίσουν οἱ ἐπιχειρήσεις καὶ ἐφθασε μέχρι τὸ αὐτὶ τοῦ σουλτάνου, καὶ παρακίνησε ἀποτελεσματικότερα τὴν Πύλη νὰ ἐπισπεύσει τὴν ἀποστολὴ ἐνισχύσεων.

Ἐφθασε ἡ ὥρα νὰ παρθεῖ ἡ ἀπόφαση, ποὺ εἶχε καθοριστεῖ, σχετικὰ μὲ τὴν ἀνάγκη νὰ ἀποκρουστοῦν οἱ ἐπιθέσεις μὲ τὴν ἄμυνα, καὶ στὸ κατάλληλο σημεῖο δὲν πρέπει νὰ παραλείψω νὰ ἐπαναλάβω

γιὰ τὶς ὁποῖες, ὡς καὶ γιὰ πολλὰς ἄλλες, τὸν εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ θέση).

²) Βλ. προηγούμενη σημείωση.

ed à giusto passo Io non deuo astenermi |₁₀ di replicare ciò che già dinotai all'Ecc^{mo} Capitan G^{na} in lettere di 30 |₁₁ Maggio del. 65. che hò pur ancotrasmesso sotto l'occhio della Sertà V^{ra} |₁₂ molti mesi prima, che l'Armata si conducesse in Regno, insinuandole |₁₃ in esse, che ogni mouimento, che si fosse fatto senza poter proseguire con |₁₄ tutta celerità, e feruore sarebbe di notabilissimo pregiudicio à publici |₁₅ interessi, mentre a Potentato si grande, che circonda il Regno per |₁₆ ogni parte con suoi Stati, non sarebbe difficile il spingere uigori |₁₇ rinforzi per contraponersi; E così à punto è auuenuto, poiche il |₁₈ motiuo med^{mo} della mortalità, e diminutione delle Militie, causata |₁₉ dalla Peste, che già serpiua trà Turchi in Regno, che fù quella, che |₂₀ hà per si caso la maturità Publica d'auuanzar l'armi per racquistar |₂₁ l'occupato, hà puranco necessitato i Nemici à rinuigorire le loro |₂₂ forze con diligenza tale, che fin sotto il mese d'ottobre quattro |₁ mesi prima, che seguisse la mossa dell' Ar- F^{02r} mata da Pario, haueuano |₂ riempito il numero de mancanti, multipli- candone poscia le missioni, e li |₃ rinforzi à segno tale, the poteuano

αὐτὰ πὺ ἐξω ἤδη ἀναφέρει γραπτῶς στὸν ἐξοχότατο ἀρχιστράτηγο στὶς 30 τοῦ Μάη τοῦ .65, πὺ τὰ ἐξω ἐπίσης ἀναφέρει στὴ Γαληνότητά σας, πολλοὺς μῆνες πρὶν ὁ στόλος καταπλεύσει στὸ Βασίλειο. Στὴν ἀναφορά αὐτὴ ἀναφέρω, ὅτι κάθε κίνηση πὺ θὰ γινόταν, χωρὶς νὰ μπορέσει νὰ συνεχιστεῖ μὲ ὅλη τὴ ζέση καὶ τὴν ταχύτητα, θὰ ἦταν πολὺ μεγάλη ζημιὰ στὰ συμφέροντα τοῦ Δημοσίου. Ἐνῶ σὲ δυνάστη τόσο μεγάλο, πὺ περιβάλλει τὸ Βασίλειο ἀπ' ὅλα τὰ μέρη μὲ τὶς χῶρες του, δὲν θὰ ἦταν δύσκολο νὰ στείλει καὶ νὰ ἀντιπαραβάλλει ἰσχυρὲς ἐνισχύσεις. Κι ἔτσι ἀκριβῶς συνέβη, ἀφοῦ ἡ ἴδια ἀφορμὴ γιὰ τὴ θνησιμότητα καὶ τὴν ἐλάττωση τοῦ στρατοῦ, πὺ τὴν προκάλεσε ἡ πανοῦκλα, πὺ συννόταν ἀνάμεσα στοὺς Τούρκους στὸ Βασίλειο, ὑπῆρξε καὶ ἐκείνη πὺ εἶχε γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὠριμάσει ἡ σκέψη νὰ προελάσει ὁ στρατὸς γιὰ νὰ ἀνακτήσει τὰ κατακτημένα, καὶ ἀναγκάστηκε ἐπίσης ὁ ἐχθρὸς νὰ ἐνισχύσει τὶς δυνάμεις του μὲ τέτοια ἐπιμέλεια, πὺ ἀπὸ τὸ μῆνα Ὀκτώβρη, 4 μῆνες πρὶν νὰ ἐπακολου- F^{2r} θήσει ἡ κίνηση τοῦ στόλου ἀπὸ τὴν Πάρο, εἶχαν ἀναπληρώσει τὸν ἀριθμὸ ἐκείνων πὺ ἔλλειπαν, πολλαπλασιάζοντας ἔπειτα τὶς ἀποστολὰς καὶ τὶς ἐνισχύσεις σὲ τέτοιο σημεῖο, πὺ μπορούσαν νὰ προβά- λουν ἰσχυρὴ ἀντίσταση σὲ ὁποιαδήποτε ἀπόπειρα ἀποβάσεων, πὺ πραγματοποιήθηκε ἔπειτα.

far ualido contraposto à qualunque |₄ isperimento nello sbarco, che poi fù fatto. Non ralentate però colla |₅ ritirata dell' Armi publiche le diligenze de Turchi nel dar numero, e |₆ uigore alle loro Militie, anzi frequentandone li soccorsi con ogni studio, |₇ hanno potuto ridursi in stato dà spirare à cose maggiori, uedendosi |₈ che uanno trauagliando tutt' hora intorno le loro fortificationi, nelle quali |₉ hanno pur rinouato li Ridotti, e Trinciere, già rasi dalle Militie della |₁₀ Sertà V^{ra}, prima che ne seguisse l'accampamento ampliato la restaura |₁₁ tione con qualche uantaggio, oltre l'essersi anco a parte le linee di com |₁₂ municatione frà loro. Contenendosi però nei lauori non tanto uicini in |₁₃ riguardo alla qualità della stagione, che non le permetteua d'intra |₁₄ prendere così prematuramente contro la Piazza, non s'erano per anco |₁₅ auuanzati à trauagliare sotto le mura. Inoltrandosi nientemeno con |₁₆ scorrerie frequenti, ò stando al coperto de loro Ridotti si auuicinauano |₁₄ ad infestare il proseguimento de lauori, che si andauano facendo dalle |₁₈ genti della Città, e ne seguiauano ben spesso incontri

Ἀλλὰ μὲ τὴν ὑποχώρηση τῶν δημοσίων δυνάμεων ἡ δραστηριότητα τῶν Τούρκων δὲν χαλαρώθηκε στὸ νὰ αὐξήσουν ἀριθμητικὰ καὶ νὰ τονώσουν τὰ στρατεύματά των, καὶ μάλιστα πυκνώνοντας τὶς ἐνισχύσεις μὲ κάθε προσπάθεια, μπόρεσαν νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ σπουδαιότερα ζητήματα. Τώρα φαίνονται νὰ ἐργάζονται γύρω ἀπὸ τὶς ὀχυρώσεις των, στὶς ὁποῖες ἔχουν ἀνανεώσει τὰ κρησφύγετα καὶ τὰ χαρακώματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν ἰσοπεδώσει τὰ στρατεύματα τῆς Γαληνότητάς σας, πρὶν νὰ γίνει ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἐπέκτασης τῆς στρατοπέδευσης μὲ μερικὲς βελτιώσεις, ἐκτὸς τῶν γραμμῶν ἐπικοινωνίας μεταξύ των, πὺ ὑπῆρχαν. Ἀπασχολούμενοι ὁμως μὲ τὰ ἔργα, τὰ ὅχι τόσο κοντινὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐποχὴ, δὲν τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ ἀναλάβουν ἐπιχειρήσεις κατὰ τοῦ φρουρίου τόσο πρῶιμα καὶ οὔτε εἶχαν προχωρήσει γιὰ νὰ ἐνοχλοῦν τὰ τεῖχη. Ὅμως, προχωρώντας μὲ συχνὲς καταδρομὲς ἢ μένοντας καλυμμένοι μέσα στὰ καταφύγια των, πλησία- ζαν γιὰ νὰ παρενοχλοῦν τὴν πρόοδο τῶν ἔργων, πὺ γινόταν ἀπὸ τὸν πληθυσμὸ τῆς πολιτείας ³ καὶ ἐπακολουθοῦσαν πολὺ συχνὰ συμπλο- κὲς καὶ μάχες, μὲ ζημιὲς καὶ στοὺς δυὸ διαμαχόμενους.

³) Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ εἰκόνα πὺ παριστάνει τὸ λαὸ τοῦ Χάντακα νὰ ἐργάζεται, κάτω ἀπὸ τὴ βροχὴ τῶν ὀβίδων, γιὰ τὴν ἐπιδιόρθωση τῶν τευχῶν. (Βλ. Πίν. 17).

e fattioni con dan(n)o |₁₉ uicendeuole delle parti; mà fù poi detto, che il Primo Visir nel partirs|₂₀si dal Campo per restituirsi in Canea habbi lasciato ordeni, che douessero |₂₁ astenersi, mentre non poteuano riportar uantaggio, e che in altro |₂₂ tempo hauerebbero poi potuto applicare tutte le forze per |₁ ricacciarne proffitto. F^o2v

|₂ Il numero de Turchi ripartiti per li Presidij, per il Campo, e per tutto il |₃ continente del Regno poteuan ascendere nel tempo del mio partire à trenta |₄ mille in circa, per quello ho potuto rileuare dall'osservatione de sbar|₅chi, ancorche succedendo così frequenti leuassero il modo alle notizie più |₆ precise, mal potendosi discernere il uero numero delle genti, che per giornata |₇ ueniuan introdotte in diuerse parti del Regno, particolarmente con |₈ Legni piccioli; poiche sciogliendo da ogni riuu, e sbarcando in ogni |₉ spiaggia, non poteuano così facilmente essere osservati, ne in consequenz|₁₀za anco inseguiti; E qui pur deuo considerare, che da sì fatto ripiego |₁₁ ne è risultato à

*Επειτα είπαν, ότι ο πρώτος βεζήρης έφυγε από το στρατόπεδο για να πάει στα Χανιά και άφισε διαταγές να απέχουν από δραστηριότητα, αφού δεν μπορούσαν να έχουν ωφέλεια και ότι σε άλλη χρονική περίοδο θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν όλες τις δυνάμεις F2v και να αποκτήσουν ωφέληματα.

*Ο αριθμός των Τούρκων που έχουν διαμοιραστεί στις φρουρές, στο στρατόπεδο και σ' όλη την έκταση του Βασιλείου μπορεί να συμποσούνταν, τον καιρό που αναχώρησα, σε 30.000 περίπου, όπως μπόρεσα να υπολογίσω παρακολουθώντας τις αποβάσεις, αν και δεν ήταν δυνατόν να έχει κανείς ακριβείς πληροφορίες, γιατί οι αποβάσεις διαδέχονταν ή μια την άλλη και δύσκολα μπορούσε κανείς να διακριβώσει τον πραγματικό αριθμό των ανθρώπων, που έμπαζαν κάθε μέρα από τα διάφορα μέρη του Βασιλείου, κυρίως με μικρά πλοία, που γλυστρουσαν από κάθε ακρογιάλι και ξεβαρκάραν σε οποιαδήποτε παραλία, και δεν ήταν εύκολο να τους δει κανείς ούτε συνεπώς να τους παρακολουθήσει. Κι εδώ πρέπει να παρατηρήσω ότι ο τρόπος αυτός της μεταφοράς του στρατού ήταν αποτέλεσμα ενός σπουδαίου πλεονεκτήματος που είχαν οι Τούρκοι, δηλαδή να κατασκευάζουν πλοία τύπου λόντρα⁴ και άλλα μικρότερα, τα οποία

⁴) Londra τουρκ. lundra. Κοπήλατο πλοίο, μετζογαλέρα, που χρησιμοποιούσαν οι Τούρκοι στη Μαύρη θάλασσα στις καταδρομές των Κοζάκων.

Turchi un uantaggio notabilissimo colla construt|₁₂tione delle Londre, ed altri Legni, minori, che moltiplicati in numero |₁₃ considerabile hanno condotto la maggior parte delle genti in Regno. |₁₄ Anco la uicinanza di Napoli di Maluasia, ch'è il centro della |₁₅ Morea, e di tutto il continente di quell' Imperio uastissimo som(m)inistra |₁₆ gran comodo à questa facilità, mentre facendosi gl'ammassamenti, e |₁₇ le inspeditioni nel luogo stesso, non si rende poi difficile il trasporto |₁₈ con qualsisia Legno, poiche essendo sì breue la distanza, il uiaggio |₁₉ si fa poche hore, ed è secondato per l'ordinario dalla prosperità |₂₀ delle Tramontane, che sono i Venti più uigorousi, e più durabili per |₂₁ tutt'il corso della Campagna; E quando Turchi si hanno ueduto |₂₂ precluso l'adito in quella parte per l'assistenza delle Naui, |₁ o d'altra guardia più ueloce, ed'aggiustata à contraponersi F^o3r all' |₂ introduttione de soccorsi in Canea, hanno preso ispediente di sbarcare in |₃ alcuna di quelle Spiaggie circonuicine, etandio coll' Armata stessa, |₄ e bene spesso hanno anco mutato uiaggio, e particolarmente la passata Cam|₅pagna, col farne seguir li sbarchi uerso Sethia, Girapetra, Mirabello, |₆ ed altri luoghi nella parte superiore del Regno, doue non solo con Legni |₇ minori, ma con Galere ancora

αύξησαν σημαντικά και μεταφέραν το μεγαλύτερο μέρος των ανθρώπων στο Βασίλειο. Επίσης ή μικρή απόσταση από τη Νάπολη της Μαλβάζιας (Μονεμβασία), που είναι το κέντρο του Μοριά και όλης της ήπειρου της άπεραντης αυτής αυτοκρατορίας, βοήθησε πολύ στις διευκολύνσεις αυτές. Κάνοντας τις συγκεντρώσεις και τις αποστολές στον ίδιο τόπο, δεν είναι έπειτα δύσκολη ή μεταφορά με οποιοδήποτε πλοίο, γιατί ή απόσταση είναι τόσο μικρή, το ταξίδι διαρκεί λίγες ώρες και το βοηθά συνήθως ο ούριος άνεμος της τραμουντάνας, που είναι ο πιο δυνατός, και διαρκεί όλη την περίοδο των επιχειρήσεων. Και όταν οι Τούρκοι δουν, ότι ή παρουσία των πλοίων ή κανενός ταχύτερου περιπολικού, που είναι έθιμο να αντιδράσει F3r στην αποβίβαση ενισχύσεων στα Χανιά, και αποκλείεται σ' αυτούς ή δυνατότητα να αράξουν στα μέρη εκείνα, αποφασίζουν να τους αποβιβάσουν σε κάποια από τις κοντινές παραλίες, ακόμη και με τον ίδιο στόλο, και πολύ συχνά αλλάσσουν ταξίδι, και μάλιστα κατά την περίοδο των περασμένων επιχειρήσεων, όποτε έκαναν αποβάσεις στη Σητεία, στη Γεράπετρα, στο Μεραμπέλο και σε άλλα μέρη στα βόρεια παράλια του Βασιλείου, όπου όχι μόνο με μικρά πλοία

sono più uolte approdati con buon numero |₈ di Militie. Non hanno però così facile la condotta di uiueri, |₉ essendo di lunga mano inferiori al bisogno quelli, che uengono intro|₁₀dotti con Legni minori, nè potendo con facilità preualersi de Vascelli, de |₁₁ quali ne prouano senz' alcun dubio scarsezza di numero, e di qualità, |₁₂ conuengono alle uolte auuenturarle sopra le Saiche con mal sicura |₁₃ nauigatione, e preualersi per ordinario de Nauigli Christiani tratte|₁₄nendoli colla forza, o con grosse contributioni de noli, ed altri uantag|₁₅gi con pregiudicio notabilissimo del Publico, e della Christianità stessa, |₁₆ che impiegandosi contro se med^{ma} appronta un beneficio notabile à gl' |₁₇ iu-teressi de Turchi, che altrimenti non potrebbero sostener la |₁₈ Guerra tant'oltre, e particolarmente nell' esser presente in cui |₁₉ moltiplicate le genti in Regno, risentono penuria di Pane, Riso, |₂₀ Buttiro, ed altri cibi loro ordinarij per mantenersi; E per me |₂₁ sempre hò osseruato, che non ui siano mai capitati Conuogli d'Alessandria |₁ ch'è quella F^o3v

μὰ καὶ μὲ γαλέρες ἀκόμη ἀποβίβασαν πολλὰς φορὰς μεγάλο ἀριθμὸ στρατευμάτων.

Ἀλλὰ δὲν ἔχουν τόση εὐκολία γιὰ τὴ μεταφορὰ τροφίμων καὶ εἶναι πολὺ λιγότερα ἀπὸ τὰ ἀπαιτούμενα, ἐκεῖνα ποὺ εἰσάγονται μὲ μικρὰ πλοιάρια. Οὐτε μποροῦν νὰ χρησιμοποιοῦν μὲ εὐκολία τὰ πλοῖα, ποὺ δίχως ἀμφιβολία διαθέτουν μικρὸ ἀριθμὸ καὶ ὄχι καλῆς ποιότητος. Καὶ συμβαίνει πολλὰς φορὰς νὰ διακινδυνεύουν πάνω σὲ σάϊκες⁵, μὲ ἀνασφάλεια στὸ ταξίδι καὶ χρησιμοποιοῦν συνήθως χριστιανικὰ πλοῖα, ποὺ τὰ κρατεῖ μὲ τὴ βία καὶ μὲ τὴν προσφορὰ μεγάλων ναύλων καὶ ἄλλων πλεονεκτημάτων, μὲ πολὺ μεγάλη ζημιὰ τῆς Δημοκρατίας καὶ τῆς ἰδίας τῆς Χριστιανοσύνης, ποὺ ἔτσι ἐργάζεται ἐνάντια στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό της καὶ προσφέρει σημαντικὴ ἐξυπηρέτηση στὰ συμφέροντα τῶν Τούρκων, ποὺ ἀλλοιῶς δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ συνεχίσουν τὸν πόλεμο τόσο καὶ ἰδιαίτερος τώρα, πού, μὲ τὴν παρουσία πολλῶν ἀνθρώπων στὸ Βασίλειο αἰσθάνονται τὴν ἔλλειψη ψωμοῦ, ριζιοῦ, βουτύρου καὶ ἄλλων τροφίμων, ἀπαραίτητων γιὰ τὴν συντήρησή των.

Ὅσον ἀφορᾷ ἐμένα, παρατήρησα πάντοτε, ὅτι ποτὲ δὲν ἔφθασαν νηοπομπές ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, ποὺ εἶναι τὸ μέρος ἐκεῖνο ποὺ F3v

⁵) Ἡ σάϊκα (Saica) ἦταν χοντροκομμένο ἱστιοφόρο στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο μὲ δυὸ ἄλμπουρα καὶ τετράγωνο πανί.

parte, che somministra gl'alimenti più copiosi al |₂ Nemico, senza, che ui fussero Vascelli Christiani in buon numero. |₃ Fatta questa breue, mà necessaria digressione per dimostrare il modo, |₄ che uiene hora praticato da Turchi nell' introdur Soccorsi con sicu|₅rezza, e facilità, ritorno al punto principale delle Militie, delle |₆ quali hauendone già espresso il numero per i lumi, che hò potuto |₇ sottrarne, è pur necessario il farne qualche tocco circa la qualità |₈ loro, e particolarmente de Capi più auttoreuoli. Cadono sotto quest' |₉ ordine le genti nuouamente capitate, e le Militie, ueterane, nelle |₁₀ quali consiste indubit- tam^{te} il neruo ed il uigore de Turchi, |₁₁ mentre le genti nuoue essendo per il più colletticie sono priue |₁₂ d'isperienza, e poco habili ad impiegarsi in operatione di rilieuo. |₁₃ Frà i loro Capi non mancano soggetti arditi, che portati dalla loro |₁₄ natura le ferocità s' azzardano ad' ogni cimento. Sono pero priui |₁₅ di peritia, e d' isperienza; abbattutis già dal defonto Vissir Padre |₁₆ dell' attuale li Commandanti di maggior stima per assicurarsi |₁₇ nel Visirato, che con insolito, e mai più praticato essemplio |₁₈ è passato in successione del figliuolo, e mancati

διαθέτει στὸν ἐχθρὸ τὰ πιὸ ἄφθονα τρόφιμα, δίχως νὰ ὑπάρχουν ἐκεῖ ἀρκετὰ χριστιανικὰ πλοῖα.

Ἀφοῦ ἔκαμα τὴ μικρὴ αὐτὴ ἀλλὰ ἀπαραίτητη παρέκβαση, γιὰ νὰ δείξω τὸν τρόπο ποὺ χρησιμοποιοῦν τῶρα οἱ Τοῦρκοι γιὰ νὰ εἰσάγουν μὲ ἀσφάλεια καὶ εὐκολία ἐνισχύσεις, ἐπανέρχομαι στὸ κύριο θέμα τῶν στρατευμάτων, ποὺ ἔχω ἤδη ἀναφέρει τὸν ἀριθμὸ των, ἀπὸ τις πληροφορίες ποὺ κατόρθωσα νὰ ἀποσπάσω. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφέρω ἐπίσης κάτι σχετικὰ μὲ τὴν ποιότητά των καὶ κυρίως τῶν πιὸ σπουδαίων ἀρχηγῶν. Σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία ἀνήκουν ἐκεῖνοι ποὺ ἦλθαν τελευταῖα καὶ τὰ στρατεύματα τὰ παλιά, ποὺ ἀποτελοῦν ἀναμφισβήτητα τὴν κύρια δύναμη τῶν Τούρκων. Ἐνῶ ἐκεῖνοι ποὺ στρατολογήθηκαν βιαστικὰ τελευταῖα εἶναι, οἱ περισσότεροι, δίχως πείρα καὶ ἀκατάλληλοι νὰ χρησιμοποιηθοῦν σὲ σοβαρὰς στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις.

Ἀνάμεσα στοὺς ἀρχηγούς των δὲν λείπουν ἄτομα μὲ τόλμη, ποὺ ἀπὸ τὴ φύση τους εἶναι ἄγριοι καὶ διακινδυνεύουν σὲ κάθε ἐπικίνδυνη ἐπιχείρηση. Στεροῦνται ὅμως ἐμπειρίας καὶ ἐπιβλητικότη- τας. Τοὺς διοικητὲς ἐκείνους ποὺ εἶχαν πιὸ μεγάλες ἱκανότητες, τοὺς εἶχε κτυπήσει ἡδη ὁ βεζίρης ποὺ πέθανε, ὁ πατέρας τοῦ σημερινοῦ, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὸ ὑποῦργημά του, πού, δίχως νὰ ὑπάρχει κανένα

pur li superstiti ¹⁹ nella Guerra d'Vngheria. Rimarcabile è pur anco la ²⁰ mancanza d'Ingegneri, e di persone uersate nella disciplina ²¹ militare a segno che nel numero rileuante d'huomini ¹ ordenarij uiene à F^{04r} desiderarsi la qualità de soggetti periti, e de ² Commandanti d'intendimento in ordine particolarmente all'espugna³tion delle Piazze. Professa in questa parte non ordinaria cogni⁴tion il Primo Visir, benché non si sia in altre guerre trouato che ⁵ in queste ultime d'Vngheria, nelle quali fù spettatore più tosto, che ⁶ opéranto, et assumendosi coll' autorità del grado l'intiera disposi⁷tion di regular la Guerra senz' ammetter i pareri di chi si sia, ⁸ delibera per se stesso, onde auuiene, che le sue resolutioni si rendono ⁹ altrettanto occulte, et imperscrutabili, quant' egli è sagace e profondo ¹⁰ nel priuato consiglio de suoi pensieri. Arriuato nel Campo con ¹¹ trecento de più coraggiosi del suo seguito si auuanzò con ben pochi ¹² à riconoscer la Piazza e le sue fortificationi, mà con circospettione ¹³ maggiore di quella, che ad' un huomo di Guerra si conuenisse, non ¹⁴ essendosi auuicinato in parte di scoprir tutto, benché le uenisse ¹⁵ insinuato di farlo, esprimendosi

προηγούμενο παράδειγμα, μεταβίβασε στο γιό του. Έλειψαν επίσης εκείνοι που επιζήσαν από τον πόλεμο της Ούγγαρίας. Άξιοσημείωτη είναι επίσης ή έλλειψη μηχανικών και προσώπων αφιερωμένων στη στρατιωτική πειθαρχία, που είναι απαραίτητο να υπάρχουν στο μεγάλο αριθμό των συνήθων ανδρών πρόσωπα με πείρα και διοικητές F^{4r} με κατανόηση, και μάλιστα όταν πρόκειται για την εκπόρθηση φρουρίων.

Ο Πρώτος Βεζίρης έχει γνώση του μέρους εκείνου όχι κοινή, παρ' όλο που δεν βρέθηκε σε άλλους πολέμους παρά μόνο στον τελευταίο πόλεμο της Ούγγαρίας, στον οποίο ήταν μάλλον θεατής παρά πολεμιστής. Με τη δύναμη που του δίδει το αξίωμά του έχει αναλάβει όλη την εξουσία να κανονίζει μόνος του τα ζητήματα του πολέμου, δίχως να λαμβάνει υπόψη του τις γνώμες οποιουδήποτε. Διαβουλεύεται και αποφασίζει μόνος του και έτσι οι αποφάσεις του είναι μυστικές και ανεξερεύνητες, όσο είναι ο ίδιος διορατικός και βαθύς στη δική του διαβούλευση και στις σκέψεις του. Στο στρατόπεδο έφθασε με τρακόσους από τους πιο θαρραλέους της ακολουθίας του και προχώρησε με πολύ λίγους, για να γνωρίσει το φρούριο και τις οχυρώσεις του, αλλά με περίσκεψη μεγαλύτερη από εκείνη που θα έπρεπε να χρησιμοποιήσει ένας άνθρωπος του πολέμου. Δεν

d'hauer ueduto quanto bastaua e ¹⁶ che ben sapeua il modo, che doueua tenersi per attaccarla, benché ¹⁷ à più segni si sia poscia compreso quanto la stimasse difficile, e ¹⁸ ne fosse internamente agitato.

¹⁹ Per l'osservationi, che si sono fatte fù anco riconosciuto, che per un' ²⁰ impresa si rileuante non era à sufficienza proueduto d' ²¹ istromenti bellici, e massime de Cannoni, sapendosi, che dentro ¹ il recinto della fortezza non uen'erano più di disdotto trà grandi, ² e F^{04v} piccioli, che amauano quelle mura, e quindici altri da 30. ³ 40. e 50. si teneuano fuori nel Campo per sicurezza, due dei quali ⁴ anco i migliori erano scoppiati per essersi caricati à dismisura ⁵ d'ordine del Primo Visir, che non potendo agire, che li Cannoni della ⁶ Piazza di Candia giungessero à ferir nel Campo, e che quelli de ⁷ Turchi non arriuassero nella Piazza hà uoluto farne l'ispe⁸gimento. Insistono però con grande assiduità nella fabrica ⁹ della fonderia che uanno facendo, per la costruzione di cui ¹⁰ hanno diradato di molti Alberi la Campagna, e fatto soccombere ¹¹ al peso delle fatiche più graui li Paesani nel tras-

επλησίασε για να τὰ γνωρίσει όλα, αν και του συνέστησαν να τὸ κάμει, δηλώνοντας, ὅτι εἶδε ὅσα χρειαζόταν και ὅτι ἐγνώριζε καλά τὸν τρόπο πὺ ἐπρεπε νὰ ἀκολουθήσει γιὰ νὰ προσβάλει τὸ φρούριο, παρ' ὅλο πὺ ἐγινε γνωστὸ ἔπειτα ἀπὸ σημεῖα, πόσο τὸ θεωροῦσε δύσκολο, και αὐτὸ τὸν εἶχε ἀνησυχήσει ἐξαιρετικά. Μὲ τις παρατηρήσεις πὺ ἐγιναν ἐγινε γνωστὸ ἐπίσης, ὅτι γιὰ μιὰ ἐπιχείρηση τόσο σπουδαία δὲν εἶχε ἐπαρκῶς ἐφοδιασθεῖ μὲ πολεμικὰ ὄργανα και κυρίως μὲ κανόνια, ἐνῶ ἐγνώριζε, ὅτι μέσα στὸν περίβολο τῆς Φορ-F^{4v} τέτσας δὲν ὑπῆρχαν περισσότερα ἀπὸ 18 μεγάλα και μικρά, πὺ ἐρωτοτροποῦσαν μὲ τὰ τεῖχη ἐκεῖνα και 15 ἄλλα τῶν 30,40 και 50 ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸ στρατόπεδο γιὰ ἀσφάλεια. Ἀπ' αὐτὰ 2 ἀπὸ τὰ καλύτερα εἶχαν σκάσει, γιὰ τὸ εἶχαν γεμίσει περισσότερο ἀπὸ ὅσο ἐπρεπε, κατὰ διαταγὴ τοῦ Πρώτου Βεζίρη, ἐπειδὴ δὲν μπορούσαν νὰ δράσουν και ἤθελε νὰ τὰ δοκιμάσει ἔτσι. Γιὰ τὸ, ἐνῶ τὰ κανόνια τοῦ Φρουρίου μπορούσαν νὰ κτυπήσουν τὸ στρατόπεδο τὰ κανόνια τῶν Τούρκων δὲν ἔφθαναν στὸ Φρούριο.

Ἀλλὰ προσπαθοῦν μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια και ἐπιμονὴ νὰ κατασκευάσουν τὸ χυτήριο ⁶ πὺ κάνουν τώρα, και πὺ γιὰ τὴν κατα-

⁶) Τὸ χυτήριο τῶν κανονιῶν τοῦ Κιοπρουλή, πὺ ὁργανώθηκε μὲ Γάλλους εἰδικούς, ἦταν στὴ θέση πὺ εἶναι σήμερα τὸ «Βελιζέλιο Νοσοκομεῖο». Ἡ τοπο-

porto de ₁₂ Marmi, e d'altri materiali attinenti alla perfettione dell' ₁₃ opera stessa. Non erano però terminati le forme, sopra le ₁₄ quali doueuan gettarsi due Cannoni da sessanta, della riuscita ₁₅ de quali non saprei formalizzarne l'euento essendo Turchi ₁₆ altrettanto applicati à quest'affare, quanto l'opera stessa è ₁₇ difficile per li² requisiti, che ui occorrono, e per non esserui che ₁₈ un solo fonditor Turco, dicchiandosi l'altro, ch'è francese rine₁₉gato del tutto inhabile à quest' impiego.

De Morteri da ₂₀ Bombe ne haueuano due soli, mà per mancanza di Poluere ₂₁ fina non poteuano ponerli in opera; come pur d'altre ₁ F⁰⁵r munitioni ancora, che si rendono necessarie ad'operatione si ₂ rileuante, non ui era quantità tale, che corrispondesse al bisogno, ₃ tuttoche facessero di continuo faticar le genti del Regno nel condur₄le per terra dalla Canea. Si era già diuulgato, che à Scio fos₅sero allestiti all'imbarco buon numero de Minadori, e più ancora ₆ de Guastadori

σκευή του έχουν άραιώσει την έξοχή από πολλά δένδρα και έχουν εξαντλήσει τους χωρικούς, κάτω από το βάρος των πιο μεγάλων κόπων, με τη μεταφορά μαρμάρων και άλλων υλικών, απαραίτητων για την τελειότητα του έργου. "Όμως δεν είχαν τελειώσει τα καλούπια, όπου θα έχυναν δυο κανόνια των 60, που δεν θα ήξαιρα πώς να αντιδράσω στο αποτέλεσμα της επιτυχίας των. Οί Τούρκοι ασχολούνταν εξίσου στο έργο αυτό, το τόσο δύσκολο για τους ειδικούς που χρειάζονται για τέτοια δουλειά, και δεν υπήρχε παρά μόνο ένας Τούρκος χύτης και ο άλλος, που ήταν Γάλλος εξωμότης, έδήλωσε ότι ήταν τελείως ανίκανος σ' αυτή την τέχνη.

"Όλους είχαν μόνο δυό, αλλά δεν είχαν ψιλό μπαρούτι και δεν μπορούσαν να τους χρησιμοποιήσουν. 'Επίσης άλλα πολεμοφόδια, που είναι απαραίτητα για επιχειρήσεις τόσο σπουδαίες, δεν είχαν F5r σε ποσότητες τέτοιες, που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες και συνεχώς βασάνιζαν τους ανθρώπους του Βασιλείου, για να μεταφέρουν τα πολεμοφόδια από τα Χανιά. Είχε διαδοθεί, ότι στη Χίο είχαν έτοιμάσει για να τους βαρκάρουν μεγάλο αριθμό μινადόρων⁷ άκόμη και

θεσία ήταν γνωστή μέχρι τελευταία με την τούρκικη ονομασία Τοπανάς, = χυτήριο τηλεβόλων (Βλ Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗ, Μεταφράσεις, ό.π. σ. 386).

⁷) Οί Τούρκοι χρησιμοποίησαν πολλούς 'Αρμένηδες μινადόρους, όπως αναφέρει στην έκθεσή του και ο Barbaro γιατί ανέθεσε τις έλπίδες του

per passare in Regno, con intentione particularm^{te} ₇ d'incontrare le Mine, riponendo essi nella facilità dell' euento un ₈ punto essenziale delle loro speranze, per essersi esibiti un rinegato ₉ di ritrouarle. Non erano però capitati fino al giorno del mio ₁₀ partire genti di questa professione; mà è ben probabile, che ₁₁ dentro il tempo che si uà fraponendo al principio della nuoua ₁₂ Campagna, si habbi à supplire à tutti i numeri, che addittassero ₁₃ l'essigenze, quando col uigore delle più fisse e uigilanti ₁₄ insistenze non si ponga in apprensione il Nemico; E benche in ₁₅ ogni tempo si sia reso difficile l'impedir i Soccorsi, è però certo ₁₆ ch'un'accurata custodia habbi causato ben spesso effetti di ₁₇ bene, che non ueniua presto, nè aspettato; E tanto più si ₁₈ rendono necessarie queste diligenze, quantoche conoscendo ₁₉ Turchi di non poter preualere in uirtù, nè in qualità de ₂₀ requisiti ripongono tutta la loro confidenza nella forza, e ₂₁ nel numero, con cui pretendono con uasti e smisurati ₁ disegni d'interrar le fosse F⁰⁵v

ανθρώπων του μηχανικού, για να τους περάσουν στο Βασίλειο, με σκοπό ειδικό να αντιμετωπίσουν τις μίνες, στηρίζοντας στην εύκολία του ζητήματος αυτού, πολλές από τις έλπίδες των, ότι θα τους παρουσιαστεί κανείς εξωμότης να τους βοηθήσει για να τις βρουν. 'Αλλά μέχρι την ήμερα που αναχώρησα άνθρωποι του επαγγέλματος αυτού δεν είχαν έλθει. Είναι πολύ πιθανόν όμως, ότι μέσα στον ενδιαμεσο χρόνο, μέχρι την έναρξη των νέων πολεμικών επιχειρήσεων, θα φροντίσουν να συμπληρώσουν όλες τις ποσότητες που θα υποδείξουν οί ανάγκες, όταν ή δύναμη της πιο άμετακίνητης και άγρυπνης επιμονής δεν θα έκανε τον έχθρο να δειλιάσει. Και παρ' όλο που σε κάθε εποχή είναι δύσκολο να εμποδιστούν οί ενισχύσεις, όμως είναι βέβαιο, ότι μια προσεκτική επιτήρηση προκαλεί πολύ συχνά καλά αποτελέσματα, που δεν θα έρχόταν γρήγορα ούτε θα τα περίμενε κανείς.

Αυτές οί δραστηριότητες γίνονται τόσο πιο αναγκαίες όσο οί Τούρκοι ξέρουν, ότι δεν μπορούν να υπερέχουν σε άρετες ούτε σε ικανότητα των ειδικών και έναποθέτουν όλες τις έλπίδες των στη δύναμη και στον αριθμό, με τα όποια προσπαθούν, με μεγάλα και υπερβολικά σχέδια, να ισοπεδώσουν την τάφρο, που βρίσκεται F5v

στην τζάπα περισσότερο παρά στο κανόνι, στο τουφέκι και στο σπαθί. (Βλ. και Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗ, ό. π. σ. 380).

soggiacenti alle mura per adeg₂uarle all'altezza loro, e per eseguire altri proponimenti ₃ che si rendono altrettanto ardui, e malageuoli nell'atto pratico, ₄ quanto possibili rispetto ad una Potenza si grande.

₅ Deuo perciò persuadermi con ben giusti motiui, che dopo l'ispe₆rimento contrario di due attachi non siano per tentar fortuna ₇ la terza uolta senza la preuia dispositione dei mezzi, ₈ e degli apparati, che bastino ad assicurar le speranze d'euento ₉ propitio : onde euident' è la necessità, che oblige a contri₁₀buire oportunamente le applicationi, e li sforzi maggiori nel ₁₁ premunir la Piazza de necessarij requisiti, la quale quando ₁₂ non resti mancante di ciò, che occorre, sarà certo per render ₁₃ uani tutti li sforzi ancorche uigorosi del Nemico, gloriosa ₁₄ et immortale la fama dell'armi di V^{ra} Sertà e disperata ₁₅ per sempre la confidenza de Turchi di occuparla.

₁₆ Importantio frà gl'altri bisogni è quello delle fortificationi, unico ₁₇ contraposto, che può far argine al uigore degl'attentati hostili. ₁₈ Ricercano queste, e nel recinto della Piazza, e nella circofe₁₉renza loro esteriore non meno uarie, che molteplici le greua₂₀zioni in molte

κάτω από τὰ τείχη, καὶ νὰ τὴν ἐξομοιώσουν στὸ ὕψος μὲ αὐτά, καὶ νὰ ἐκτελέσουν ἄλλα σχέδια, ποὺ γίνονται ἄλλο τόσο δύσκολα καὶ ἀκατόρθωτα στὴν ἐκτέλεση ὅσο καὶ δυνατὰ σὲ μιὰ Δύναμη τόσο μεγάλη.

Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ πεισθῶ, γιὰ λόγους πολὺ σωστούς, ὅτι ὅστε-ρα ἀπὸ τὸ πείραμα δυὸ ἐφόδων μὲ ἀντίθετα ἀποτελέσματα, δὲν θὰ διακινδυνεύσουν γιὰ τρίτη φορά, δίχως τὴν προηγούμενη ἐξασφάλιση τῶν μέσων καὶ τῶν προετοιμασιῶν, ποὺ νὰ ἀρκοῦν γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὶς ἐλπίδες γιὰ τὴν εὐνοϊκὴ ἀποκατάσταση τῶν πραγμάτων. Συνεπῶς φανερὴ εἶναι ἡ ἀνάγκη, ποὺ ἀναγκάζει νὰ καταβληθοῦν ἔγκαιρα οἱ μεγαλύτερες προσπάθειες ποὺ χρειάζονται, γιὰ τὸν ἐφοδιασμὸ τοῦ φρουρίου μὲ τὰ ἀπαραίτητα ἐφόδια. Ὅταν τὸ φρούριο δὲν θὰ ἔχει καμμιά ἔλλειψη ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ χρειάζονται, τότε θὰ εἶναι βέβαιο, ὅτι θὰ ματαιώσει ὅλες τὶς προσπάθειες τοῦ ἐχθροῦ, ἀκόμη καὶ τὶς πιὸ δυναμικὲς, ἢ ἐνδοξὴ καὶ ἀθάνατη φήμη τῶν ὅπλων τῆς Γαληνότητάς σας καὶ δὲν θὰ ἐπιτρέψει στοὺς Τούρκους νὰ κατακτήσουν τὸ φρούριο.

Σπουδαιότατη μεταξὺ τῶν ἄλλων εἶναι ἡ ἀνάγκη τῶν ὀχυρώσεων, μοναδικὸ ἀντίδοτο ποὺ μπορεῖ νὰ ἐμποδίσει τὴν ὀρμητικότητά τῆς ἐχθρικῆς ἐπιβουλῆς. Τὰ τείχη αὐτά, τόσο μέσα στὸν περίβολο τοῦ φρουρίου, ὅσο καὶ τὰ ἀπέξω ἀπὸ αὐτὸν ὀχυρά, ἔχουν ἀνάγ-

parti; e tuttoche il zelo degl'Eccmⁱ Generali ₂₁ habbi in ogni tempo tenuto mano à quest'affare, che porta ₁ seco la preseruazione della F⁶r Piazza, hanno nientemeno l'ingiurie ₂ del tempo, e tant'altri accidenti pregiudicato all'esser della loro ₃ perfettione, e ben spesso anco il corso degli anni hà causato, che mentre ₄ una parte s'edificaua uenisse l'altra à distruggersi, nè ui è perciò ₅ sollecitudine, ò diligenza, che basti à mantenerlo illese per lungo ₆ tempo. Il ridire precisamente le construttioni, ò del tutto rinouante ₇ ò in parte risarcite nel tempo di mia Reggenza, quanto si è stimato ₈ d'aggiungere, ò d'aggiustare, ò per capo di necessità ò per sicurezza ₉ maggiore senza dipartirsi dalli Disegni del s^r D. Camillo Gonzaga ₁₀ è un prolisso e tedioso racconto; E più tosto, ch'esprimerne i par₁₁ticolarì inserisco in foglio à parte un transunto formato dal ₁₂ Cauallier Verneda, Ingegner maggiore, che rappresenta

κες ὄχι μόνο διάφορες μὰ ἀπὸ πολλαπλὸ ἐξοπλισμὸ σὲ πολλὰ μέρη. Καὶ παρ' ὅλο ποὺ οἱ ἐξοχότατοι στρατηγοὶ σὲ κάθε περίοδο ἐνδιαφέρθηκαν μὲ ζῆλο γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό, ποὺ ἀπ' αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἡ διατήρηση τοῦ Φρουρίου, ὅμως οἱ φθορὲς τῆς κακοκαιρίας καὶ F⁶r τόσα ἄλλα συμβάντα, καὶ πολὺ συχνὰ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, προξένησαν ζημιὲς στὴν τελειότητά των. Καὶ ἐνῶ κτιζόταν τὸ ἓνα μέρος τὸ ἄλλο καταστρεφόταν. Γι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει προθυμία ἢ ἐπιμέλεια, ποὺ νὰ τὸ διατηρεῖ σὲ καλὴ κατάσταση γιὰ πολὺν καιρὸ. Τὸ νὰ ἐπαναλάβω ἀκριβῶς γιὰ τὶς ἀνοικοδομήσεις ἢ γιὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἢ μερικὴ ἀνανέωση κατὰ τὴν περίοδο τῆς διοίκησής μου, ὅ,τι θεωρήθηκε, ὅτι πρέπει νὰ προστεθῇ ἢ νὰ διορθωθῇ ἢ γιὰ λόγους ἀνάγκης ἢ μεγαλύτερης ἀσφάλειας, δίχως νὰ ἀπομακρυνθῶ ἀπὸ τὰ σχέδια τοῦ κ. Δ. Καμίλο Γκοντσάγκα, εἶναι μιὰ ἀναφορὰ μακρόλογη καὶ ἀνιαρὴ. Καὶ γιὰ νὰ γίνω πιὸ σαφὴς στὸ ζήτημα αὐτὸ συνυποβάλλω σὲ ἰδιαίτερο φύλλο ἓνα ἀπόσπασμα σχεδίου τοῦ ἱππότη Βερνέντα ⁸, ἀνώτερου

⁸) Ὁ Cavalliere Filippo Besseti de Verneda ὑπηρέτησε σάν ἀνώτερος μηχανικὸς στὸ Χάντακα, ἐπιθεωρητὴς τῶν ὀχυρώσεων καὶ τοῦ Πυροβολικοῦ, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς πολιορκίας.

Ὁ G. GEROLA ἀναφέρει (βλ. Monumenti Veneti nell'isola di Creta I p. 49) σχέδιά του τῶν ὀχυρώσεων τοῦ Ἀγ. Θεοδώρου καὶ ἄλλα τὸ 1648 - 1649. Τὰ ἀνέκδοτα σχεδιαγράμματα ποὺ δημοσιεύω ἐδῶ ἀπὸ τὸν κώδικα (Ital. VII,200 /10050) τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης φαίνεται ὅτι εἶναι τοῦ Βερνέντα. Στὸ σχεδιάγραμμα τοῦ Πίν. 12 ἀναφέρεται, ὅτι ἀντιγράφηκε ἀπὸ τὸ πρωτότυπο dell' Illustrissimo Signor Cavalliere di Verneda. (βλ. καὶ σημ. 23).

con tutta ¹³ distincione i lauori già intrapresi, e terminati, come pur quelli ¹⁴ che si erano proseguiti, et auuanzati à segno di riceuerne l'ultima ¹⁵ mano. Solo ne farò qualche tocco delle cose più rimarcabili, che nuouamente si sono fatte in aggiunta delle fortificationi ¹⁷ che già ui erano col parere del sr G^{na} Marchese Villa, e de ¹⁸ principali Capi da Guerra, ed Ingegneri.

¹⁹ Nel Crepacuore, ch'è situato frà il Belluardo Vitturi, ed il forte ²⁰ Reale di San Demetrio fù fatta una Trauersa per assicurar ²¹ quella parte, che per esser priua d'altre fortificationi era del ¹ tutto aperta, F^o6v ed esposta all'aggressione de Nemici.

² Si è erretta e poco men, che redotta all'ultimo termine la ³ freccia nuoua di Crepacuore, e fattane l'incamisatura con ⁴ lotte alla sua scarpa interiore, nella quale si è piantata ⁵ una Torre di legno assai elleuata

μηχανικοῦ, ποὺ παριστάνει μὲ κάθε λεπτομέρεια τὰ ἔργα ποὺ γίνονται τῶρα καὶ ἐκεῖνα ποὺ τελείωσαν, ὡς ἐπίσης καὶ ἐκεῖνα ποὺ συνεχίζονται καὶ ἔχουν προχωρήσει σὲ σημεῖο ποὺ νὰ περνοῦν τὸ τελευταῖο χέρι. Ἀπὸ αὐτὰ θὰ ἀναφέρω μόνον κάτι γιὰ τὰ πιὸ ἀξιοσημείωτα, ποὺ ἔγιναν τελευταῖα, σὰν προσθήκη στὶς ὀχυρώσεις ποὺ ὑπῆρχαν, κατὰ σύσταση τοῦ Στρατηγοῦ κ. Μαρκησίου Βίλα καὶ τῶν κυριοτέρων πολεμικῶν ἀρχηγῶν καὶ μηχανικῶν.

Στὸ Κρεπακούρε⁹, ποὺ βρίσκεται ἀνάμεσα στὸν προμαχῶνα τοῦ Βιτούρη καὶ τοῦ βασιλικοῦ φρουρίου τοῦ Ἀγ. Δημητρίου¹⁰, ἔγινε μιὰ τραβέρσα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὸ μέρος ἐκεῖνο, ποὺ, ἐπειδὴ ἔχει ἄλλες ὀχυρώσεις, ἦταν ὀλωσδιόλου ἀνοιχτὸ καὶ ἐκτεθειμένον στὶς ἐπιθέσεις τῶν ἐχθρῶν. Ἐγινε καὶ σχεδὸν ἐτελείωσε ἡ F^o6v νέα σαῖτα τοῦ Κρεπακούρε καὶ ἔγινε ἡ ἐπένδυση στὴν ἐσωτερικὴ σκάρπα μὲ ἀγῶνα, ὅπου ἔγινε ἓνας πύργος ξύλινος ἀρκετὰ ψηλός,

⁹) Τὸ ἔργο Κρεπακούρε, Opera di Crepacuore, ποὺ σημαίνει ἔργο ὅπου σκὰ ἡ καρδιά, ἦταν ὀχυρωματικὸ ἔργο, ποὺ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴ θέση τοῦ σημερινοῦ βρεφοκομείου καὶ ἔφθανε περίπου μέχρι τοῦ Αἰμίλιου. Βλ. ἀρ. 3 Πίν. 6.

¹⁰) Forte San Dimitri, Φρούριο τοῦ Ἀγ. Δημητρίου. Ἔτσι σημειώνεται σ' ὅλα τὰ βενετσάνικα σχέδια τὸ φρούριο ποὺ ἦταν στὴ σημερινὴ συνοικία Ἀνάληψη, γνωστὸ τὴν Τουρκοκρατία ὡς Τάμπια (Ἄσπρο φρούριο ἀπὸ τὸ ἄσπρο χῶμα τοῦ λόφου). Περιβαλλόταν ἀπὸ τεῖχος ποὺ σώζεται σὲ μερικὰ σημεία κυρίως στὴ ΒΔ πλευρά, παρὰ τὸ «Καπετανάκειο» Γυμνάσιο. (Βλ. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗ, Μεταφράσεις, ὁ.π.σ.171).

per scoprire la Valle ⁶ sotto la punta dello stesso, come pur nei vicini Ridotti de Turchi.

⁷ Anco dentro l'Opera Molina si è dato principio ad una nuoua ⁸ Trauersa per accrescere la difesa al Belluardo Sabionera, ⁹ parte assai gelosa, minacciata, in ordine à che s'andaua ¹⁰ trauagliando anco nella Trauersa uicina alle Cisterne de ¹¹ Consiglieri, ad'oggetto principalmente, che il lauoro hauesse à seruire ¹² di Piazza alta al fianco degl'Arsenali, per difesa del ¹³ Belluardo medesimo della Sabionera, ch'è contiguo, e per ¹⁴ seruir anco di Controbatteria quando Turchi uolessero batter ¹⁵ il Porto.

¹⁶ Di incontro al Belluardo Vitturi si andaua dilattando la ¹⁷ fossa della Città, che non fù mai perfettionata in quel luogo, ¹⁸ impiegatosi quel terreno à far lo spalto della Strada coperta, ¹⁹ che trauersa il fondo di Crepacuore.

γιὰ νὰ ἐρευνᾶται ἡ κοιλάδα ποὺ εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ Κρεπακούρε, ὅπως ἐπίσης καὶ τὰ κοντινὰ καταφύγια τῶν Τούρκων.

Ἐπίσης μέσα στὸ ἔργο Μολίνα¹¹ ἄρχισε μιὰ καινούργια τραβέρσα, γιὰ νὰ αὐξήσει τὴν ἄμυνα τοῦ προμαχῶνα τῆς Σαμπιονέρα, τμήμα ἀρκετὰ ἐπικίνδυνο ποὺ ἀπειλεῖται, γιὰτὶ ἀπειλεῖται ἐπίσης ἡ τραβέρσα κοντὰ στὶς στέρνες τῶν συμβούλων¹², μὲ σκοπὸ νὰ χρησιμοποιηθεῖ κυρίως σὰν πιάτσα ἄλτα¹³ στὸ πλευρὸ τῶν ταρσανάδων, γιὰ τὴν ἄμυνα τοῦ ἴδιου προμαχῶνα τῆς Σαμπιονέρα, ποὺ εἶναι συνέχεια, καὶ γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐπίσης σὰν ἀντιπυροβολαρχία, ὅταν οἱ Τούρκοι θὰ ἤθελαν νὰ κτυπήσουν τὸ λιμάνι.

Ἀπέναντι στὸν προμαχῶνα Βιτούρι διαπλατύνεται ἡ τάφος τῆς πόλης, ποὺ δὲν ἀποπερατώθηκε ποτὲ σ' αὐτὸ τὸ μέρος. Ἐκεῖνο τὸ ἔδαφος χρησιμοποιήθηκε σὰν στήριγμα τοῦ σκεπασμένου δρόμου, ποὺ διασχίζει στὸ βάθος τὸ Κρεπακούρε.

¹¹) Opera Molina. Ὁχυρωματικὸ ἔργο, ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸν Molin καὶ πῆρε τὸ ὄνομά του, στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ φρουρίου Ἀγ. Δημητρίου, περίπου στὸ χῶρο τῶν σημερινῶν ὁδῶν Ἀρχιμήδη καὶ Ἀνθεμίου. (Βλ. Πίν. 7, σημεῖο S).

¹²) «Στέρνες τῶν Συμβούλων» πιστεύω πὼς ἔννοεῖ ὁ Πρίουλι τίς δεξαμενὲς Τζάνε, στὸ νότιο πλευρὸ τῶν νέων Νεωρείων (ταρσανάδων). (Βλ. σχετικὰ Σ. ΣΠΑΝΑΚΗ, Μνημεῖα Κρητικῆς Ἱστορίας, τόμ. IV, σ. 25, ὑποσ. 38 καὶ Πίν. 7, σημεῖο L, E).

¹³) Piazza alta ἔλεγαν τὴν πλατεῖα τοῦ προμαχῶνα καὶ piazza bassa ἔλεγαν τὸν μικρὸ χῶρο σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο ἀπὸ τὸν προμαχῶνα, γιὰ νὰ πλαγιοβάλλει

|₂₀ D'intorno à queste, et ad altre fortificationi esteriori s'andaua |₂₁ insistendo non solo nel proseguire la Contromina dell'Opera |₁ F⁰⁷r Priuli che ultimamente fù terminata, mà anco all'escauatione |₂ de quindici rami di Galleria, che si uanno inalzando in Campa |₃ gna à trè per parte, ciò è nella fossa dell'Opera stessa, nei |₄ Riuelini di San Nicolò, Betlem, e Panigrà, come pur nella |₅ Mezzaluna Moceniga, cadauno di questi rami di uintisei |₆ passa di lunghezza, e che sempre più s'andauano inoltrando per |₇ far uolare il Nemico quando ui s'ac-costasse.

|₈ Restano anco perfettionate le Galerie del Martinengo, di Giesù |₉ e Sabionera, che erano tutte otturate, ridottesi à Volta di pietra; |₁₀ operatione, che hà ricercato gran fatica, e trauaglio; mà, che non |₁₁ poteua essere più oportunamente eseguita nel stato, in cui |₁₂ si è ridotta la constitutione degl' affari correnti.

|₁₃ Per supplire al difetto de Parapetti, che ui era nel Castello del |₁₄ Molo, e per coprire l'Artiglieria nella parte superiore dello |₁₅

Γύρω από τις οχυρώσεις αυτές και άλλες εξωτερικές επιμέναν όχι μόνο να συνεχιστεί ή κοντραμίνια (άντιυπόνομος) της όπερα Πρίουλι, που τελείωσε τελευταία, μά επίσης και ή έκσκαφή 15 F⁷r διακλαδώσεων γαλαρίας (υπονόμου), που σιγά σιγά προχωρούν προς την έξοχή προς τρία μέρη. Δηλαδή στην τάφρο της ίδιας Όπερα, στα ρεβελίνι του Άγ. Νικολάου, της Βηθλεέμ και του Παντοκράτορα, ως επίσης και στο Μεσοφέγγαρο ¹⁴ Μοκιενίγκα. Κάθε κλάδος έχει μάκρος 26 βήματα και συνεχώς προχωρούν περισσότερο, για να αν-τινάζουν τον έχθρο, όταν θα πλησίαζε εκεί.

Είναι επίσης τελειωμένες οι γαλαρίες του Μαρτινέγκο, του Ίη-σου, της Σαμπιονέρα, που όλες είχαν φράξει. Αυτές έγιναν με καμάρες πέτρινες. Έργασία που χρειάστηκε πολλούς κόπους και δουλειά. Άλλά δεν μπορούσε να γίνει σε πιο κατάλληλο χρόνο, με την κατά-σταση στην οποία είναι περιπλεγμένη ή πορεία των πραγμάτων.

Για να διορθωθούν τα ελαττώματα των παραπέτων (θωρακίων), που είναι στο φρούριο του Μώλου, και για να προστατευθής το πυρο-

προς την τάφρο. Έλληνικά ή piazza bassa λεγόταν κευθμός. (Βλ. Πίν. 5 αριθ. 20 και Πίν. 9 αριθ. 26).

¹⁴⁾ Mezzaluna. Ήμισέληνος. Στην ελληνική οχυρωματική ονοματολο-γία λεγόταν μ ή ν η. Ήταν ήμικυκλικό προμαχωνικό οχύρωμα. Ή Mezzaluna Mo-ceniga ήταν απέναντι στον προμαχώνα Βηθλεέμ. (Βλ. Πίν. 3 αριθ. 11).

stesso, si è condotta gran quantità di buon terreno, e si continuaua |₁₆ il trasporto tutt' hora all'istesso fine.

|₁₇ Si è anco fabricata una nuoua fontana, uicino alla Porta del |₁₈

βολικό που είναι στο επάνω μέρος του ίδιου φρουρίου, μεταφέρθηκε χώμα σε μεγάλη ποσότητα, και συνεχιζόταν ακόμη ή μεταφορά για τον ίδιο σκοπό.

Κατασκευάστηκε επίσης μια καινούργια κρήνη ¹⁵ κοντά στην

¹⁵⁾ Πρόκειται για την κρήνη που είναι πίσω από το δημοτικό σχολείο «Μπο-δοσάκειο». Στα δημόσια βενετσάνικα έγγραφα αναφέρεται με το όνομα του ιδρυτή της Πρίουλι. Κατά την Τουρκοκρατία απόκτησε την ονομασία «Κ ρ ή ν η Ν τ ε-λ η μ ά ρ κ ο υ». (Βλ. Σ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗ, Χάνδαξ - Ήράκλειον, Β' έκδοση ΣΤΥΛ. ΑΛΕΞΙΟΥ, σ. 65).

Στην Τάφρο, απέναντι στον προμαχώνα Βηθλεέμ, που αναφέρεται την εποχή εκείνη Fossa dei datoli (τάφρος των Φοινίκων), γνωστή κατά την Τουρκοκρατία με το όνομα Χ ε ν τ έ κ ι α, σώζεται ακόμη ή κεντρική υπόγεια στοά, όπου συγκεν-τρώνονταν τα νερά των πηγαδιών, που αναφέρει ο Πρίουλι. Τα πηγάδια αυτά ήταν στην περιοχή των σημερινών οδών Κονδυλάκη - Αύλωνος.

Σφάλει ο μηχανικός Βερνέντα αναφέροντας, σχετικά με την κρήνη Πρί-ουλι, στο σημείωμά του για την κατάσταση των έργων του Φρουρίου, που δημο-σιεύεται εδώ, ύστερα από την έκθεση του Πρίουλι, (βλ. στο τέλος του σημειώμα-τός του), ότι «διοχετεύτηκε το νερό όκτώ πηγαδιών που βρίσκονται έξω από το άντέρεισμα της τάφρου ανάμεσα στο Opera corna di Panigra και στο Revelino di San Spirito» (βλ. Πίν. 2 αριθ. 7 και 12). Ή θέση αυτή ήταν στην περιοχή των σημερινών οδών Πεντλέμπουρ - Έφόδου - Άρσινόης.

Φαίνεται, ότι οι πηγές που χρησιμοποίησε ο Πρίουλι είχαν χρησιμοποιηθής και παλαιότερα, για να τροφοδοτήσουν την κρήνη της Platea Strada. Άλλά, ως φαίνεται, είχαν στειρέψει, όπως αναφέρεται σε έγγραφο του 1602. (Βλ. GEROLA, Monumenti Veneti ecc. IV, p. 12). Τις πηγές αυτές έμάστευσε και πάλι ο Πρίουλι στη διάρκεια της πολιορκίας, που υπέφερε ή πόλη από έλλειψη νερού (γιατί οι Τούρκοι είχαν κόψει το ύδραγωγείο Μοροζίνι). Άλλά αντί να διοχετεύει το νερό στην κρήνη της Πλατειάς Στράτας, που πιθανόν είχε καταστραφής από τους βομ-βαρδισμούς, έκανε άλλη κρήνη σε σημείο πιο μακριά από τα τούρκικα κανόνια.

(Σχετικά με την Κρήνη Πρίουλι βλ. και το σημείωμα του Verneda στο τέλος της έκθεσης Priuli).

Ό V. CORONELLI, Isolario, Città, fortezze, isole e porti principali dell' Europa, Venezia 1689, p. 18) αναφέρει, ότι ή κρήνη Priuli «fu erretta nel tempo dell'assedio, sotto il generalato di ser Francesco Bembo, e precipitata dal gonfio dell' acque, fu rifatta nel generalato di ser Antonio Barbaro» (GEROLA), Monumenti ecc. IV, p. 44).

Άλλά όπως αποδειχεται εδώ από τις εκθέσεις του Πρίουλι και του Μάρ-μαρο οι πληροφορίες του Κορονέλι δεν είναι ακριβείς. Φαίνεται μάλλον ότι κά-νει σύγχυση την κρήνη του Μπέμπο στην πλατεία Κορνάρου με την κρήνη Πρίουλι.

Dermathà, nella quale si è condotta l'Acqua sorgente molti₁₉ Pozzi, che sono in Campagna fuori della Contrascarpa, col mezzo₂₀ di Gallerie sotterranee che uniscono in un Canale coperto₁ di cinquecento passa F^{07v} di lunghezza in circa, tutte le Acque₂ dei Pozzi stessi; essendosi perciò douuto superare con molte₃ difficoltà, anco con l'escauatione di buon tratto nel sasso₄ uiuo, e colla construtione d'alcuni Volti, fatti per adeguare il₅ liuello, e dare il necessario decliuio al corso dell'Acqua,

Πόρτα τοῦ Δερματᾶ, στήν ὁποία διοχετεύτηκε τὸ πηγαῖο νερὸ πολλῶν πηγαδιῶν, ποὺ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴν κοντρασκάρπα μὲ ὑπόγειες στοές, ποὺ ἐνώνονται σὲ ἓνα κανάλι (αὐλάκι) σκεπασμένο, 500 F^{7v} περίπου βήματα μάκρος, καὶ διοχετεύει τὰ νερά ὅλων τῶν πηγαδιῶν. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ χρειάστηκε νὰ ξεπεραστοῦν μὲ πολλὰς δυσκολίες, ἀκόμη καὶ μὲ τὸ σκάσιμο σὲ ἀρκετὸ μάκρος στὴ ριζιμιὰ πέτρα, καὶ μὲ τὴν κατασκευὴ μερικῶν τόξων, ποὺ ἔγιναν γιὰ νὰ ἐξισώσουν τὴν ἐπιφάνεια καὶ νὰ δοθῇ ἡ ἀναγκαία κλίση στὴ ροὴ τοῦ νεροῦ, καὶ γιὰ

D(eo) O(ptimo) M(aximo)
 BELLO AESTVANTE QVATVOR
 ELAPSI IAM LVSTRIS VRBI
 OBSESSAE AQVIS EXHAUS. . E
 LATICES E TERRAE LATEBRIS
 EXTRA MOENIA SVRGENTES
 MIRA SOLERTIA PROVIDA
 CHARITATE AVXIT ANTONIVS
 PRIOLVS IN DIFFICILIMIS
 REIPVBLICAE TEMPORIBVS
 PROV. GENERALIS EXTRA
 ORDINEM PIVS PRVDENS
 OPTIME MERITVS NONDVM
 CRETAE PERFVNCTO REGIMINE
 AD CONSVLAREM WENETIAR^m
 MOX PROCONSVLAREM DAL =
 MATIAE ALBANIAEQ. FASTIGIVM
 SVMA ACCLAMATIONE EVECTVS
 ANNO DNI MDCLXVI

Ἐπιγραφή κρήνης Priuli

GEROLA, Monumenti ecc. v. IV. p. 333

come₆ pur per non impedire il passaggio, e communicatione delle strade, ₇ per doue si è douuto fabricare il Condotto, con che si è proueduto₈ al bisogno ben grande, che ui era per la sterilità delle pioggie, ₉ che si è prouata gl'anni passati con disaggio, e patimento gran₁₀ dissimo delle genti.

₁₁ Tutti li lauori s'andauano prima facendo coll'opera delle Militie₁₂ e coll'impiego della Ciurma della Galera di Guardia, assuef₁₃ fatta à i trauagli continue delle operationi. E qui deuo dire, ₁₄ che non ostante l'incessanti fatiche di quelle genti nei predetti₁₅ lauori, e nei trasporti, e discarichi multipli da Vascelli, chel₁₆ capitano con prouisioni per la Piazza, hò hauuto motiuo di ₁₇ particolar sodisfattione di ueder nel mio partire preseruato₁₈ non solo il numero delle medesime sopra cento nouanta₁₉ mà sussister anco le stesse in qualità, e uigore più che ₂₀ ordinario; douendosi per questo capo attributo particolare₁ F^{08r} di lode al Nob. Ho : E. Bortolo Contarini, che nel tempo tutto di ₂ mia Carica essistendo in qualità di Vice Gouvernator sopra quella₃ Galera hà praticati con esse ufficij di carità, et essercitate le ₄ parti in tutt'i generi, che poteua richiedere il più pieno ₅ seruitio della Sertà

νὰ μὴ ἐμποδιστεῖ ἡ διάβαση καὶ ἡ ἐπικοινωνία τῶν δρόμων, ἀπὸ τοῦς ὁποίους χρειάστηκε νὰ περάσει τὸ ὑδραγωγεῖο. Μὲ τὸ ὑδραγωγεῖο αὐτὸ ὑδρεύτηκε ἡ πολιτεία, ποὺ εἶχε μεγάλη ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τῶν βροχῶν τῶν περασμένων χρονῶν, καὶ ὑπέφερε καὶ ταλαιπωρήθηκε πολὺ ὁ πληθυσμός.

Ὅλες οἱ ἐργασίες προχωροῦσαν μὲ τὴ δουλειὰ τοῦ στρατοῦ καὶ τὴ χρησιμοποίηση τῶν πληρωμάτων τῆς γαλέρας τῆς Φρουρᾶς, συνηθισμένων στὴ συνεχῆ ἀπασχόληση στὰ ἔργα αὐτά. Κι ἐδῶ πρέπει νὰ πῶ, ὅτι παρ' ὅλους τοῦς συνεχεῖς κόπους τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν στὰ παραπάνω ἔργα, στίς μεταφορὲς καὶ στίς πολλαπλὲς ἐκφορτώσεις τῶν πλοίων, ποὺ καταπλέουν μὲ προμήθειες γιὰ τὸ Κάστρο, εἶχα λόγους νὰ εἶμαι ἰδιαίτερα ἱκανοποιημένος, βλέποντας κατὰ τὴν ἀναχώρησή μου ὅτι τὰ πληρώματα αὐτά, ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ 170, διατηροῦν τίς ἴδιες ιδιότητες καὶ τὴν ἴδια ἐνεργητικότητα, περισσότερο ἀπὸ τὸ συνηθισμένο. Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἰδιαίτερος ἔπαινος στὸν εὐγενῆ ἐξοχώτατο Μπόρτολο Κονταρίνι, F^{8r} ποὺ σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς ὑπηρεσίας μου ἦταν ὑποδιοικητὴς στὴ γαλέρα ἐκείνη, καὶ πραγματοποιοῖσε μὲ τὰ πληρώματα αὐτά ὑπηρεσίες φιλανθρωπίας, καὶ τὰ χρησιμοποίησε σ' ὅλες τίς ὑπηρεσίες ποὺ

Vra. Sopraggiunto poi l'arriu d'altre ₆ Galere, spinti per cooperare al trauaglio delle fortificationi, ui ₇ furono anco impiegati li remiganti d'esse al preffisso numero ₈ di ottocento, ch'è quel più, che poteua ricauarsi da tutte: ₉ mà per diuertire al pregiudicio delle fughe, che porta seco la ₁₀ diminutione delle Ciurme, estremamente debilitate nel Corpo ₁₁ dell'Armata, si riteneuano queste dentro le mura della ₁₂ Piazza, ripartendosi le Militie à 'faticare nell' auuanzam^{to} ₁₃ delle fortificationi esteriori. Riesce perciò incomparabilmente ₁₄ inferiore al bisogno il numero degli operarij, e così ristretto il ₁₅ tempo, che si frapone al principio della nuoua Campagna, che si ₁₆ riconosce necessario l'aggregato d'altri mille almeno, sè non più ₁₇ per intraprendere diuersi lauori molto importanti frà i quali ₁₈ meritano consideratione distinta quello della scauatione ₁₉ della fossa di Sabionera la rinouatione delle falsebraghe ₂₀ nella fossa della Città, et la restauratione, e compimento ₁ delle Contramine, e strade coperte delle fortificationi esteriori, ₂ che si andauano proseguendo.

μπορούσε να απαιτήσει ή πιο πλήρης εξυπηρέτηση της Γαληνότητάς σας. Συνέπεσε έπειτα να έλθουν και άλλες γαλέρες και οι τσοῦρμες των χρησιμοποιήθηκαν στις εργασίες των οχυρώσεων. Από τις τσοῦρμες αυτές χρησιμοποιήθηκαν 800 κωπηλάτες, ο μεγαλύτερος αριθμός που μπορούσε να απασχοληθῇ από όλες τις γαλέρες. Άλλά για να αποφύγουν τη ζημιὰ από τη φυγή των, που θα έφερνε τη μείωση των κωπηλατών, εξαιρετικά μειωμένων στο στόλο, κρατήθηκαν οι τσοῦρμες αυτές μέσα στα τείχη του φρουρίου και οι στρατιῶτες πήγαν να εργασθῶν στις προχωρημένες εξωτερικὲς οχυρώσεις. Γι' αυτό ο αριθμός των εργατῶν γίνεται εξαιρετικά μικρότερος από τον απαιτούμενο κι έτσι περιορίζεται ο χρόνος που παρεμβάλλεται στις νέες επιχειρήσεις, και αναγνωρίζεται ή ανάγκη να καταταχθῶν τουλάχιστο άλλοι 1000 ἂν ὄχι περισσότεροι, για να αναλάβουν διάφορα πολὺ σπουδαῖα ἔργα, ανάμεσα στα ὁποῖα ἔχει ιδιαίτερη σημασία ή ἐκσκαφή τάφρου στη Σαμπιονέρα, ή ανανέωση των φάλαγγες ¹⁶ μέσα στην τάφρο της πόλης και συνεχίζεται ή αποκατάσταση και αποπεράτωση των ἀντιπονόμων, και ή αποπεράτωση των σκε- F8v πασμένων δρόμων των ἐξωτερικῶν οχυρώσεων.

¹⁶ Falsabraga στην οχυρωματική τέχνη λεγόταν χαμηλὸς περίβολος στη βάση του κυρίως περιβόλου των τειχῶν, που ἐκάλυπτε τὰ ἐσωτερικά μέρη μιᾶς οχύρωσης. (Βλ. Πίν. 5, ἀριθ. 5, Πίν. 7 σημ. Ν, Πίν. 9 ἀριθ. 27).

₃ Fù anco proposta dall'Ingegner Verneda l'errettione d'una ₄ Mezzaluna, ch'hauesse per così dire à seruire d'Antemurale, ₅ e di difesa al Posto della Sabionera, debole per se medesimo ₆ in riguardo alli difetti, che l'accompagnano, per la qualità ₇ del sito, ch'è battuto dall'opposta parte del Marulà, e molto ₈ più per esser mancante d'ogni riparo esteriore; non acconsen₉tendolo il terreno arenoso, che lo circonda, e l'impeto del ₁₀ Mar, che lo bagna. Quest'Opera uiene concordemente ₁₁ approuata, e conosciuta necessaria da più uersati, et

Έγινε επίσης πρόταση από τον μηχανικό Βερνέντα να γίνει ένα μισοφέγγαρο, που σκοπός του θα ήταν να χρησιμοποιηθῇ σὰν προτείχισμα και για την ἄμυνα της Ἀμμουδιάς, που εἶναι ἀδύνατη ἀπὸ δικού της, ἀπὸ ἀφορμὴ τὰ ἐλαττώματα που τὴν συνοδεύουν, λόγω της τοποθεσίας, που βάλλεται ἀπὸ τὴν ἀπέναντι πλευρὰ τοῦ Μαρουλᾶ ¹⁷, και πολὺ περισσότερο γιατί της λείπει κάθε ἐξωτερικὸ οχύρωμα, γιατί δὲν τὸ ἐπιτρέπει τὸ ἀμμουδερὸ ἔδαφος που τὴν περιβάλλει και ή ὀρμὴ της θάλασσας που τὴν βρέχει. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἔχει ἐγκριθῇ ὁμόφωνα και ἔχει ἀναγνωριστεῖ ἀναγκαῖο ἔργο ἀπὸ πολλοὺς

¹⁷ Μαρουλᾶ ἔλεγαν τὴν κοιλάδα της σημερινῆς Χρυσοπηγῆς, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ οἰκισμοῦ Μαρουλᾶ, που βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὴ βορεινὴ πλευρὰ τοῦ «Καπετανάκειου», στὴ θέση που ἔγινε ή Opera Molina. (Βλ. σημείωση 11), και εἶχε τρεῖς ἐνορίες: τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου, τοῦ Σωτήρος και τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου. Στὴν κοιλάδα τοῦ Μαρουλᾶ εἶχαν ἐγκαταστήσει οἱ Τούρκοι πυροβόλα (Βλ. Πίν. 2, ἀριθ. 61 και Πίν. 3, ἀριθ. 56).

Ο ΠΙΕΤΡΟ ΒΟΝΔΥΜΙΕΡ, Proveditor General in Candia (V.A.S. Relazioni), ἀναφέρει στὴν ἐκθεσή του τοῦ 1619, τὰ παρακάτω σχετικὰ μετὴν κατεδάφιση τοῦ οἰκισμοῦ, που ἦταν ἐμπόδια στὴν ἀποτελεσματικὴ ἄμυνα της πόλης. (Ἀπὸ τὸ ἀντίγραφο που ἔχω),

«...del Marula, come di questo ne diedi conto nel principio della mia carica alla Serenità V., et le rapresentai del pregiudizio, che se ne riceveva dal vedere, che ogni di più si andava habitando, havendolo trovato popolato di più di cinque mille anime: Et se bene nel tempo dell' Ill(ustrissi)mo Sig(nor) Giac(om)o Corner, mentre fu dignissimo Cap(itan)o in quella città, fu ordinato con molta prudenza, acciò che quelle genti si risolvessero di venir ad habitar dentro, che fusse descritto cadauno di loro nel rolo de galeotti, et angarici; niente di meno ha cio poco giovato; perche godendo essi la liberta di star fuori et tanti aliri comodi della Campagna, sofferiscono volentieri questo obbligo, più tosto, che venir ad habitar in essa Città; Io in conformità dell'ordine datomi da questo Ecc(ellentissi)mo Senato, feci distruger qualche d'una delle migliori case, che in esso loco si trovavano, ne ho permesso il fabricar ad alcuno, ne restaurar in alcuna parte le già fabricate, se così sarà osservato, con il tempo si anderano anichilando, et per necessità la Città venirà ad esser maggiormente habitata...»

inten₁₂ denti; essendo la Sabionera senz'alcun dubbio quella sola ₁₃ parte, che potrebbe ridurre in contingenza la preservatione ₁₄ della Piazza, come pur uiene compreso anco da Turchi stessi, ₁₅ che fanno cadere à questo centro tutte le linee de disegni ₁₆ loro; onde il premunirla sarebbe quasi lo stesso, che il ₁₇ render la Piazza inespugnabile; Mà rифlettendosi per ₁₈ altra parte alla ualidità degl'ostacoli, alla frequenza ₁₉ delle molestie, e molto più ancora alli gran danni che potrebb₂₀ inferire il Nemico per infestare, ed impedire la ₁ con- F^{09r} struzione non sarebbe così facile nell'hessitazione di ₂ questi riguardi, e nel bilancio de riflessi tali il stabilire ciò, che ₃ potesse rendersi più oportuno, e conferente, quand'anco l'angustia ₄ del tempo, la mancanza degl'apprestamenti più necessarij, che ₅ deuono esser trasmessi per ordine della Sertà Vra, il numero così ₆ scarso degl'operarij, e l'aumento sempre maggiore delle forze ₇ de Turchi in Regno, non

ἐμπειρους καὶ εἰδήμονες. Τὸ φρούριο τῆς Ἀμμουδιάς εἶναι, δίχως καμμιὰ ἀμφιβολία, τὸ μόνο μέρος ποὺ θὰ μπορούσε νὰ κάμει δυνατὴ τὴ διατήρησι τῶν Κάστρου, ὅπως τὸ ἔχουν ἀντιληφτεῖ καὶ αὐτοὶ οἱ Τούρκοι, ποὺ τὰ σχέδιά τῶν τὰ κατευθύνουν ὅλα στὸ σημεῖο αὐτὸ ¹⁸. Συνεπῶς ἡ προάσπισή του θὰ ἔκανε σχεδὸν ἀπόρητο τὸ Κάστρο.

Ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἔχοντας ὑπόψει τὴ σοβαρότητα τῶν ἐμποδίων, τὴ συχνότητα τῶν παρενοχλήσεων καὶ ἀκόμη περισσότερο τὶς μεγάλες ζημιὲς ποὺ θὰ μπορούσε ὁ ἐχθρὸς νὰ προξενήσει, γιὰ νὰ ἐμποδίσαι καὶ νὰ καταστρέψαι τὸ ἔργο, δὲν θὰ ἦταν τόσο εὐκο- F^{9r} λο μέσα στὶς περιπλοκὲς αὐτῶν τῶν φροντίδων καὶ στὸν ὑπολογισμὸ τῶν σκέψεων αὐτῶν, νὰ διατάξαι κανεὶς αὐτὸ ποὺ θὰ μπορούσε νὰ γίνεαι πιὸ ἐπίκαιρο καὶ πιὸ σχετικὸ, καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ στενότητα τοῦ χρόνου, ἡ ἔλλειψη τῶν πιὸ ἀναγκαίων ὑλικῶν, ποὺ πρέπει νὰ μεταφερθοῦν ὕστερα ἀπὸ διαταγὴ τῆς Γαληνότητάς σας, ὁ τόσο μικρὸς ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν καὶ ἡ αὐξηση, ἡ πάντοτε μεγαλύτερη, τῶν Τούρκων

¹⁸) Εἶναι γνωστὸ, ὅτι ὁ Κιοπρουλή ἔστρεψε τὶς προσπάθειές του γιὰ τὴν ἄλωση τοῦ φρουρίου στοὺς ἀκραίους προμαχῶνες τῆς Ἀμμουδιάς καὶ τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέα, ὕστερα ἀπὸ τὴν προδοσίαν τοῦ Ἀντρέα Μπαρότση τὸ 1668. (Βλ. σχετικὰ, Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗ, Ἀνδρέας Μπαρότσης, ὁ προδότης τοῦ Μεγάλου Κάστρου, Κρητ. Χρονικά, Α', 393 ἐξ.). Ἀλλὰ, ὅπως ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Πρίουλι, οἱ Τούρκοι εἶχαν ἀντιληφθεῖ τὴν κατὰστασιν ποὺ βρισκόταν ὁ προμαχῶνας τῆς Ἀμμουδιάς καὶ τὴ σημασία ποὺ εἶχε γιὰ τὴν ἄμυνα τοῦ Κάστρου, καὶ γι' αὐτὸ σχεδίαζαν νὰ κατευθύνουν τὴν ἐπίθεσίν τους ἐκεῖ.

rendessero col progresso del tempo sempre ₈ più difficile l'operatione, ed in contraposti tali, che non permet₉tono la struttura dell'Opera principale, che fù proposta, resta ₁₀ al meno premunito quel Posto con le fortificationi già diuisate, ₁₁ che lo fiancheggiano da più parti.

₁₂ Si deue anco un'intiero rифlesso alla qualità delle forze, che ₁₃ hora compongono il presidio di Candia, ed à quel neruo mag₁₄giore, che necessariam^{te} ricerca la difesa di quella Piazza.

₁₅ De Capi da guerra poco deuo dire, mentre non ui hò lasciato, che ₁₆ il Sig^r Gnāl Marchese Villa, e Tenente Gnāl Vertmiller, ₁₇ se ben dopo la mia partenza de Candia mi sia arriuato l' ₁₈ auuiso, che se ne fosse leuato il Sr Marchese, di maniera, che ₁₉ ne ueniuua à rimaner solo il Vertmiller; onde questa ris₂₀trettezza, e le contin- F^{09v} genze, e pericoli della Guerra ben ₁ chiamano i rифlessi della Pu- blica maturità per le necessa₂rie prouisioni. Qualche numero pur anco d'officiali essis₃teua nella Piazza, mà non tale, che in occasione d'attacco ₄ potessero supplire à tutte le incombenze, quando però non ui ₅ si facesse concorrere quelli, che si trattengono sopra

στὸ Βασίλειο δὲν θὰ ἔκαναν, μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, δυσκολό- τερο τὸ ἔργο. Μὲ τέτοιες ἀντιξοότητες, ποὺ δὲν ἐπιτρέπουν τὴν κατα- σκευὴ τοῦ κυριότερου αὐτοῦ ἔργου ποὺ προτάθηκε, ἃς μείνει τουλά- χιστο ἐφοδιασμένη ἡ θέσι ἐκείνη μὲ τὶς ὁχυρώσεις ποὺ ὑπάρχουν τώρα σχεδιασμένες, ποὺ περιβάλλουν τὸ φρούριο ἀπὸ πολλὰς πλευ- ρές.

Χρειάζεται ἐπίσης νὰ ἐξεταστῇ ἡ ποιότητα τῶν δυνάμεων ποὺ ἀποτελοῦν σήμερα τὴ φρουρά τοῦ Χάντακα καὶ τὴ σπουδαιότητα δύναμη ποὺ ἀναγκαστικὰ προσπαθεῖ γιὰ τὴν ἄμυνα τοῦ φρουρίου.

Σχετικὰ μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ πολέμου δὲν πρέπει νὰ πῶ πολλὰ πράγματα. Ἐνῶ δὲν ἄφισα ἐκεῖ παρὰ μόνο τὸ στρατηγὸν Μαρκήσιο Βίλα καὶ τὸ στρατηγὸν Βερντμίλερ, πληροφορήθηκα ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή μου ἀπὸ τὸν Χάντακα, ὅτι ὁ κ. Μαρκήσιος ἔφυγε καὶ ἔμεινε μόνο ὁ Βερντμίλερ. Συνεπῶς οἱ δυσκολίες αὐτές, οἱ περιστά- σεις καὶ οἱ κίνδυνοι τοῦ πολέμου ἐπιβάλλουν νὰ σκεφθῇ ὥριμα F^{9v} τὸ Κράτος γιὰ τὶς ἀναγκαῖες προβλέψεις.

Στὸ Φρούριο ὑπῆρχεν ὀρισμένος ἀριθμὸς ἀξιωματικῶν ἀλλὰ ὄχι τόσων, ποὺ νὰ μπορούν νὰ ἐπαρκέσουν σὲ ὅλες τὶς ἀπαιτήσεις, σὲ περίπτωσι ἐπίθεσις, ἀλλὰ καὶ στὴν περίπτωσι ποὺ δὲν θὰ ἔτρε- χαν νὰ βοηθήσουν ἐκεῖνοι ποὺ βρίσκονται στὸ στόλο, πού, ὅπως

l'Armata, ₆ come suppongo, che in tal caso debba seguire. Consiste L'or₇dinaria Guarnigione in quattromille fanti, ò poco più, com₈presi però in questo numero gl'essenti, che se bene effettua₉mente ui sono, detratte le Gratie, e qualche piazza conceduta ₁₀ à benemeriti, restano però disobligati dalle solite fattioni in ₁₁ riguardo ad' altri seruitij, che prestano in diuerse occorrenze ₁₂ della Piazza. Li Caualli, che si trouano distinti in due ₁₃ Compagnie, l'una di Corazze, e l'altra di Capelletti sono pure così ₁₄ ristretti di numero à causa della priuatione del foraggio, già ₁₅ tante uolte espressa, che mal puonno formare due picciole ₁₆ Squadre. Li Bombardieri non sono più di doicento uinti ₁₇ in circa, compresi i Scolari, nè puonno perciò ualidamente ₁₈ soccombere alle fatiche, nè sussistere al bisogno di tanti ₁₉ Posti, che ui sono frà le mura della Città, e le fortificationi ₂₀ esteriori, mentre massime la diminutione loro è continua ₁ per il patimento, per le F₁₀r

υποθέτω, σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση πρέπει νὰ γίνεῖ. Ἡ τακτικὴ φρουρὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ 4000 στρατιῶτες ἢ λίγο περισσότερους. Ὅμως στὸν ἀριθμὸ αὐτὸ περιλαμβάνονται οἱ παρόντες ποὺ εἶναι ἐκεῖ πραγματικά. Ἐξαιροῦνται ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς δόθηκε χάρις καὶ κανένα φρούριο ποὺ παραχωρήθηκε στοὺς ἄξιους εὐγνωμοσύνης, ποὺ δὲν χρησιμοποιοῦνται στὶς συνηθισμένες φρουρές, ἐπειδὴ χρησιμοποιοῦνται σὲ ἄλλες ὑπηρεσίες τοῦ Φρουρίου, ὅταν παρουσιαστεῖ ἀνάγκη.

Τὰ ἄλογα ποὺ ὑπάρχουν εἶναι χωρισμένα σὲ δυὸ ἴλες, τῶν θωρακοφόρων ¹⁹ καὶ τῶν καπελῆτων ²⁰. Εἶναι ἐπίσης σὲ περιορισμένο ἀριθμὸ, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει χόρτο, ποὺ τόσες φορές ἔχει τονιστεῖ, καὶ μὲ δυσκολία μπορεῖ νὰ σχηματιστοῦν δυὸ μικροὶ οὐλαμοί.

Οἱ βομβαρδιστὲς δὲν εἶναι περισσότεροι ἀπὸ 220 περίπου, μαζί μὲ τοὺς μαθητευόμενους καὶ γι' αὐτὸ οὔτε μποροῦν νὰ ἀνθέξουν ἀρκετὰ οὔτε νὰ ἐπαρκέσουν στὶς ἀνάγκες τόσων θέσεων πυροβολητῶν, ποὺ ὑπάρχουν στὰ τείχη τῆς πολιτείας καὶ στὶς ἐξωτερικὲς ὀχυ-

¹⁹ Οἱ θωρακοφόροι ἦταν μισθοφορικὸς στρατὸς σιδηρόφρακτων ἐφίπων στρατιωτῶν, γνωστῶν καὶ μὲ τὴν ἑλληνικὴ ὀνομασία στρατιῶτες (strathiotti). Ἀποτελοῦσαν τὸ βαρὺ ἱππικὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Βλ. σχετικὰ Κ. Ν. ΣΑΘΑ, Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce, vol, 7, 8. Paris 1888).

²⁰ Καπελῆτοι. Καὶ οἱ καπελῆτοι ἦταν μισθοφορικὸς στρατὸς ἐφίπων τῆς Βενετίας, ποὺ στρατολογοῦνταν, ὅπως καὶ οἱ θωρακοφόροι, ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὴ Δαλματία, τὴ Σερβία κ.λπ. Ἡ ὀνομασία τῶν ὀφείλεται σὲ εἶδος δερμάτινου καλύμματος τῆς κεφαλῆς (καπέλο) γιὰ νὰ τὴν προστατεύει.

ferite, e per le morti, che le accadono; ₂ onde per capo di tutta necessità deuono quanto prima essere ₃ accresciuti à segno di poter non solo riempire il numero de man₄canti, mà supplire insieme alli bisogni, ed'alle riserue d'un' ₅ imminente attacco, che ui soprasta. Le Cernide debilitandosi ₆ sempre più per le calamità della Piazza, e perche non riceuono ₇ aumento con le rimesse sono hormai diuenuti Corpi si languigi, ₈ che per se soli non puonno prestar seruitio di rimarco.

₉ Vi sono molti altri degl'abitanti di soleuata conditione, che ₁₀ conseguiscono assignamento dal Publico, ò per capo di merito, ò per ₁₁ altra consideratione, mà questi non sono in numero, nè in qualità ₁₂ tale, che se ne habbia à far rifflesso particolare. Nel rimanen₁₃te vi sono Vecchi, e Putti in quantità, mà incomparabilmente ₁₄ maggiore è quella delle Donne, le quali se ben seruono d'aggra₁₅uio in riguardo al consumo degl'alimenti, che si rendono sempre ₁₆ scarsi in una Piazza assediata come anco per qualche souuegno ₁₇ de Biscotti, che riceuono dalla Publica carità; tuttocìo in occa₁₈sione d'attacco cooperano particolarmente nei trasporti, che₁₉ui si fanno incessanti, come pure in ogni altro tempo

ρώσεις, ἐνῶ καὶ ἡ ἐλάττωσή τῶν εἶναι συνεχὴς ἀπὸ τὶς ταλαι-F10r παρίες, τοὺς τραυματισμοὺς καὶ τοὺς θανάτους, ποὺ συμβαίνουν σ' αὐτοὺς. Συνεπῶς πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλη ἀνάγκη πρέπει νὰ αὐξηθοῦν τὸ ταχύτερο σὲ σημεῖο ποὺ νὰ μποροῦν ὄχι μόνον νὰ ἀντικαταστήσουν ἐκείνους ποὺ λείπουν ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπαρκέσουν συγχρόνως στὶς ἀνάγκες καὶ στὶς ἐφεδρεῖες κατὰ τὴν ἐπικείμενη ἐπίθεση ποὺ ἐτοιμάζεται.

Οἱ ἄνδρες τῆς πολιτοφυλακῆς ὀλιγοστεύουν πάντοτε περισσότερο ἀπὸ τὶς συμφορές τοῦ Φρουρίου καὶ ἐπειδὴ δὲν αὐξάνονται μὲ νέα στρατολογία ἔχουν καταντήσει σώματα τόσο ἀδύνατα ποὺ μόνον τῶν δὲν μποροῦν νὰ προσφέρουν ὑπηρεσία ἄξια λόγου. Ὑπάρχουν πολλοὶ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους εὐκατάστατοι στοὺς ὁποίους στηρίζει τὸ Κοινὸ ἐλπίδες, ἢ γιὰ τὴν ἀξία τῶν ἢ γιὰ ἄλλους λόγους. Αὐτοὶ ὅμως δὲν εἶναι οὔτε σὲ ἀριθμὸ οὔτε σὲ ποιότητα τέτοια, ποὺ νὰ ἔχουν σπουδαία ἐπίδραση. Οἱ ὑπόλοιποι εἶναι γέροντες καὶ παιδιὰ, μὰ οἱ γυναῖκες εἶναι ἀσύγκριτα περισσότερες, ποὺ ἐπιβαρύνουν τὴν κατάσταση σὲ ὅτι ἀφορᾷ τὴν κατανάλωση τῶν τροφίμων, ποὺ συνεχῶς ἐλαττώνονται σὲ ἓνα πολιορκούμενο Κάστρο, ἔστω καὶ ἂν δίδεται σ' αὐτοὺς μιὰ μικρὴ βοήθεια σὲ παξιμάδια, ποὺ παίρνουν ἀπὸ τὴ φιλανθρωπία τοῦ Κράτους. Ὅλα αὐτά, σὲ περίπτωσι ἐφόδου, ἔχουν ἰδιαίτερη ἐπίδραση στὶς μεταφορὲς ποὺ γίνονται ἐκεῖ ἀδιάκοπα, ὥς καὶ σὲ κάθε

faticano. |₂₀ nei Molini da mano per ridursi li formenti in farine, non |₂₁ potendo intieramente supplire quelli da Vento ad'un |₁ consumo sì F⁰10v rileuante.

|₂ La premura delle presenti urgentissime occorrenze hanno col |₃ motiuo delle mie istanze efficaci tratto in quella Piazza colla |₄ persona del S^r G^{na}l Marchese Villa un rinforzo di due milla |₅ Soldati, che fù accresciuto coll'arriuio dell' Ecc^{mo} mio Successore, ed |₆ aggiuntai insieme una Compagnia di Corazze, onde la Piazza nella |₇ constitutione

ἄλλη περίοδο κοπιάζουν στοὺς χερόμυλους ²¹, γιὰ νὰ κάμουν τὰ σιτά-ρια ἀλεύρι, ἐπειδὴ δὲν ἐπαρκοῦν οἱ ἀνεμόμυλοι σὲ μιὰ κατανά- F10v λωση τόσο μεγάλη.

Ἡ πίεση τῶν σημερινῶν ἀναγκῶν, ποὺ ἐπείγουν ἐξαιρετικά, καὶ ὕστερα ἀπὸ τὶς ἐπίμονες ἀναφορές μου, εἶχε φέρει στὸ Φρούριο ἐκεῖνο μαζί με τὸν Γενικὸ κ. Μαρκήσιο Βίλα, μιὰ ἐνίσχυση ἀπὸ δυὸ χιλιάδες στρατιῶτες, ποὺ αὐξήθηκε μετὰ τὴν ἀφίξη τοῦ ἐξοχότατου διάδοχου μου ²². Μαζί ἔφθασε καὶ ἓνας λόχος θωρακοφόρων, κι ἔτσι τὸ Φρούριο μετὰ τὴ σημερινή του σύνθεση εἶναι πλήρως ἐφοδιασμένο

²¹) Ἡ ἄλεση τῶν σιτηρῶν ἀπασχόλησε πάντοτε καὶ στὸν καιρὸ τῆς εἰρήνης, τὶς βενετικὲς ἀρχές. Ὁ Φίλιπ. Πασκουαλίγκο ἀναφέρει στὴν ἐκθεσὶ τοῦ τὸ 1594 (Βλ. Σ. ΣΠΑΝΑΚΗ, Μνημεῖα Κρητ. Ἱστορίας τόμ. III, σ. 20, 21) ὅτι τὰ κρατικά σιτάρια, ποὺ προοριζόταν γιὰ τὴ διατροφή τῶν πληρωμάτων τῶν γαλερῶν, ἀλέθονταν κυρίως στοὺς νερόμυλους τοῦ Ἀρμυροῦ, ποὺ ἦταν ἰδιοκτησία τοῦ κράτους, καὶ στοὺς ἀνεμόμυλους ποὺ βρισκόταν στὸ Μαρουλά (Χρυσοπηγή) καὶ στὸν Κατσαμπά, καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχαν χειρόμυλοι, ποὺ θὰ χρειαζόταν σὲ περίπτωσι ἀνάγκης.

Ὁ δούκας τῆς Κρήτης Ντολφίν Βενιέρ ἀναφέρει στὴν ἐκθεσὶ τοῦ τὸ 1610 (Βλ. Κρητικὰ Χρονικὰ Δ', 332), ὅτι τὸν Σεπτέμβρι καὶ Ὀκτώβρι παρουσιάζεται μεγάλη δυσκολία στὸ ἄλεσμα τῶν σιτηρῶν καὶ στοὺς νερόμυλους καὶ στοὺς ἀνεμόμυλους, μετὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἐλάτωση τοῦ νεροῦ καὶ μετὰ τὶς μπονάτσες ποὺ ἐπικρατοῦν συνήθως τὴ χρονικὴ αὐτὴ περίοδο, καὶ προτείνει νὰ γίνουν καμμιά δεκαριά ἵπποκίνητοι μύλοι στὴν πόλη. Ἄγνωστο ἂν πραγματοποιήθηκε ἡ πρότασι τοῦ Βενιέρ.

Τὴν περίοδο τῆς πολιορκίας δὲν ἦταν φυσικὰ δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθοῦν οὔτε οἱ νερόμυλοι τοῦ Ἀρμυροῦ οὔτε οἱ ἀνεμόμυλοι τοῦ Μαρουλά καὶ τοῦ Κατσαμπά. Ἰσως ἔγιναν τότε οἱ ἀνεμόμυλοι ποὺ σημειώνονται στὸ σχεδιάγραμμα τοῦ Χάντακα, ποὺ ἔκαμε ὁ Βερντιμίερ τὴν περίοδο τῆς πολιορκίας στὴν ἀρχὴ τῶν ὁδῶν Ψαρομιλίγγων καὶ 1878 καὶ στὴ θέση τῆς «Σταφιδικῆς», κοντὰ στὴν Πύλη τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέα.

²²) Τὸν Πρίουλι διαδέχθηκε ὁ Ἀντώνιο Μπάρμπαρα, ποὺ ἡ ἐκθεσὶ τοῦ δημοσιεύεται ἐδῶ, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκθεσὶ τοῦ Πρίουλι.

presente resta competentemente munita di Militie, |₈ mentre per altro era priua di Pane, scarsamente proueduta |₉ de Biscotti, e senza prouedimento alcuno de foraggi : Notitie, |₁₀ ch'Io deuo ben con questa ragione figurarmi saranno pur anco |₁₁ state acennate alla Sertà V^{ra} dalla uigilanza incomparabile |₁₂ dell'Eccza Sua, che nei principij di suo ingresso alla Carica hà |₁₃ fatto pienamente spiccare la qualità delle proprie doti nelle |₁₄ dispositioni più aggiustate di quel gouerno, assunto da esso con |₁₅ applauso ugualmente de Popoli, e delle Militie; E queste man|₁₆canze sono deriuatè principalmente dalla tardanza degl'ultimi |₁₇ Soccorsi, nella dilatione de quali priua d'ogni suffraggio la |₁₈ Piazza s'è conuenuto dar il fondo à tutte le prouisioni, che ui |₁₉ erano, tanto de formenti, quanto del resto, le quali apena |₂₀ han potuto dar bastante compenso alle distributioni anche più |₂₁ ritenute, onde le cose erano ridotte à quegl'estremi, che |₁ dinotai alla grandezza F⁰11r Publica negl'ultimi miei humilissimi |₂ Dispacci.

|₃ Dall'essame di queste parti rileua la Sertà V^{ra} l'intiero dello stato di |₄ quegl'affari, e delle forze, che attualmente formano il Corpo di quel |₅ Presidio; mà per resister poi ad'un attacco formale, oltre le

με στρατεύματα, ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἔχει ἔλλειψη ἀπὸ ψωμί, με ἐλάχιστες προμήθειες παξιμαδιοῦ καὶ με τέλεια ἔλλειψη κτηνοτροφῶν. Γιὰ τὶς πληροφορίες τὶς ὁποῖες ὀφείλω νὰ ἀναφέρω μετὰ τὴν ἐκθεσὶ αὐτὴ ὑποθέτω, ὅτι θὰ ἔχει κάνει λόγο στὴ Γαληνότητά σας καὶ ἡ ἐξοχότητά του, μετὰ τὴν ἀσύγκριτη ἐπαγρύπνησι, ποὺ μόλις ἀνέλαβε τὴν ὑπηρεσία ἐκδηλώθηκαν πλήρως οἱ ἀρετές του, μετὰ τὶς πιὸ σωστὲς διευθετήσεις τῆς διοίκησης ἐκείνης ποὺ ἀνέλαβε, μετὰ τὴν ἐπιδοκιμασία τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ. Καὶ οἱ ἔλλειψεις αὐτὲς προῆλθαν κυρίως ἀπὸ τὴν καθυστέρηση τῶν τελευταίων ἐνισχύσεων, ποὺ μετὰ τὴν βραδύτητα αὐτὴ τὸ Φρούριο, στερούμενο κάθε βοήθεια, ἀναγκάστηκε νὰ ἐξαντλήσει ὅλα τὰ τρόφιμα ποὺ ὑπῆρχαν, τόσο τὰ σιτάρια ὅσο καὶ τὰ ἄλλα, ποὺ μόλις μπόρεσαν νὰ ἐπαρκέσουν γιὰ νὰ γίνουν οἱ διανομές, ἔστω καὶ στίς πιὸ περιορισμένες ποσότητες. Συνεπῶς τὰ πράγματα εἶχαν φθάσει στὸ ἀπροχώρητο ὅπως ἀνέ- F11r φερα στὴ Δημόσια Μεγαλοσύνη μετὰ τὶς τελευταῖες ταπεινότητες ἀναφορές μου.

Με ζήτησι στὰ μέρη ἐκεῖνα ἀναπληρώνει ἡ Γαληνότητά σας τὸ σύνολο τῶν τροφίμων καὶ τῶν δυνάμεων ποὺ ἀποτελοῦν τώρα τὸ σῶμα τῆς φρουρᾶς. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀνθέξει σὲ μιὰ συνηθισμένη ἐπί-

prouisioni ₆ più abbondanti in ogni genere, concordano le opinioni più accreditate ₇ nel giudicare, che non possi supplire minor numero di diecimille ₈ fanti almeno, con qualche aggiunta de Caualli, e col beneficio delle ₉ rimesse per riempire il luogo de mancanti.

₁₀ Lo stato, e la qualità dell'Artiglieria, i difetti de Cannoni inutili, e ₁₁ sfogonati, il numero de medesimi, che in occasione d'attacco non ₁₂ permetterebbe di far Controbatteria à quelle, che piantasse il ₁₃ Nemico; Li requisiti attinenti à questa parte, come pur anco al ₁₄ bisogno delle Munitioni, e stessamente all'essigenze generalm^{te} ₁₅, spettanti all'affare delle fortificationi, che ricercano quantità ₁₆ grande d'instromenti bellici ed'apprestamenti d'ogni genere saran(n)o ₁₇ di già peruenute sotto l'occhio, ed il rifflesso dell' E.E. V.V. essendosi ₁₈ stabilite con accuratezza particolare da i Capi di maggior grado ₁₉ ed isperienza, con ispressione molto distinta di tutto ciò, che ui ₂₀ si troua, e di ciò, che ui manca; E questa fù anco da me trasmessa ₂₁ in tempo così oportuno, ch' hauerà dato comodo al prouedimento ₁ ed alla tras-F•11v missione, come mi assicura il zelo della Publica ₂ prouidenza.

θεση, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πιὸ ἄφθονα πολεμεφόδια κάθε εἵδους, οἱ γνῶμες τῶν πιὸ εἰδικῶν νὰ κρίνουν συμφωνοῦν, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπαρκέσει στρατὸς λιγότερος ἀπὸ 10.000 τουλάχιστο, μὲ μικρὴ δύναμη ἵππικῶ καὶ τὴν εὐκολία τῶν ἀποστολῶν, γιὰ νὰ ἀναπληρῶνται οἱ ἀπώλειες.

Γιὰ τὴν κατάσταση καὶ τὴν ποιότητα τοῦ πυροβολικοῦ, τὰ ἐλαττώματα τῶν κανονιῶν, τῶν ἄχρηστων καὶ ἐκείνων ποὺ ἔχουν καταστραφεῖ οἱ πυροδοτήσεις τῶν, τὸν ἀριθμὸ τῶν, ποὺ σὲ περίπτωσι ἐπίθεσις δὲν θὰ ἐπέτρεπε νὰ γίνουν πυροβολεῖα ἀπέναντι στὰ πυροβολεῖα ποὺ πιθανὸν νὰ ἐγκαταστήσει ὁ ἐχθρὸς, ἀπαιτήσεις ποὺ ἀφοροῦν τὸ θέμα αὐτό, ὡς ἐπίσης καὶ γιὰ τὶς ἀνάγκες σὲ πολεμεφόδια καὶ ταυτόχρονα σὲ ὅ,τι σχετίζεται γενικὰ μὲ τὶς ὀχυρώσεις, ποὺ χρειάζονται μεγάλη ποσότητα πολεμικῶν ὀργάνων καὶ προετοιμασιῶν κάθε εἵδους, θὰ ὑποβληθοῦν ἐκθέσεις στὶς ἐξοχότητές σας γιὰ νὰ σκεφτοῦν καὶ νὰ ἀποφασίσουν. Ὅλα αὐτὰ ἔχουν καθοριστεῖ μὲ ἰδιαίτερη φροντίδα ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους καὶ πεπειραμένους ἀξιωματοῦχους, διατυπωμένα χωριστὰ ὅλα ὅσα βρίσκονται ἐκεῖ καὶ ὅλα ὅσα λείπουν. Καὶ αὐτὰ ὑποβλήθηκαν ἐπίσης ἀπὸ ἐμένα τόσο ἐγκαίρως, ποὺ νὰ ὑπάρχει ἄνεσις γιὰ τὴν προμήθεια καὶ τὴν ἀποστολή, ὅπως μὲ βεβαιώνει F11v ὁ ζήλος τῆς Δημόσιας Προνοητικότητος.

₃ Trà gl'altri bisogni insorge più urgente la necessità di supplire al ₄ mancamento di quelle Munitioni, che soggette ad'un consumo ₅ incessante ricercano un prouedimento non intermesso; E trà queste ₆ principale è quello delle Polueri, Micchie, Piombo, e balle da ₇ Cannone d'ogni genere.

₈ Crederei ommissione notabile in questo capo, ancorche ne habbi portato ₉ altri motiui alla Sertà Vra nella serie de'miei humilissimi dispacci ₁₀ il tacere quanto sia rileuante il pregiudicio, ch'è prouenuto al ₁₁ Publico dall'ultima missione, che fù fatta de moschetti, li quali non ₁₂ puonno esser di peggior tempra, rompendosi nell'atto medesimo ₁₃ dello sbarro con frequenza tale che si è moltiplicato il numero ₁₄ à segno eccedente, onde ne uiene à deriuare duplicata la per₁₅dita per la giattura di quelli, che restano per sempre inutili, ₁₆ per la diminutione degl'altri, che uengono distribuiti in loro ₁₇ uece, e per l'apprensione, et il danno, che li Soldadi riceuono ₁₈ nel sbarrarli, uenendo ben spesso à rimanerne grauemente ₁₉ feriti. Questo accidente, che hà portato la priuatione d'un ₂₀ instromento così necessario, persuade anco la necessità maggiore ₂₁ nel prouederui senza frapponne alcun ritardo.

Ἀνάμεσα στὶς ἄλλες ἀνάγκες προέχει καὶ ἡ συμπλήρωση τοῦ ἐφοδιασμοῦ τῶν πολεμεφοδίων ποὺ λείπουν, ποὺ ἔχουν μιὰ ἀδιάκοπη κατανάλωσι καὶ ἀπαιτοῦν ἐφοδιασμὸ δίχως διακοπή. Καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὸ σπουδαιότερο εἶναι τὸ μπαρούτι, τὰ φυτίλια, τὸ μολύβι καὶ οἱ μπάλες τοῦ κανονιοῦ κάθε διαμετρήματος.

Θὰ θεωροῦσα σπουδαία παράληψις σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο - ἔστω καὶ ἂν ἔχω ἀναφέρει στὴ Γαληνότητά σας ἄλλες αἰτίες στὴ σειρὰ τῶν ταπεινότητων ἀναφορῶν μου - νὰ ἀποσιωπήσω πόση εἶναι ἡ ζημιὰ, ποὺ ἔγινε στὸ Κοινὸ ἀπὸ τὴν τελευταία ἀποστολὴ μουσκέτων, ποὺ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχουν χειρότερα, ἀφοῦ σποῦν τὴν ἴδια ὥρα ποὺ ἐκπυρσοκροτοῦν, μὲ τόση συχνότητα, ὥστε τὰ σπασίματα πολλαπλασιάστηκαν σὲ ἐξαιρετικὸ βαθμὸ. Αὐτὸ προκάλεσε πολλαπλὴ ἀπώλεια. Ἀπὸ τὴ ζημιὰ ἐκείνων ποὺ μένουν γιὰ πάντα ἄχρηστα, τὴν ἐλάττωσι τῶν ἄλλων ποὺ μοιράζονται γιὰ νὰ τὰ ἀντικαταστήσουν καὶ τὸ φόβο καὶ τὴ ζημιὰ ποὺ γίνεται στοὺς στρατιῶτες ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦν, γιὰτὶ πολὺ συχνὰ τραυματίζονται σοβαρά. Τὸ κακὸ αὐτὸ ποὺ ἔφερε τὴ στέρησι ἐνὸς ὀργάνου τόσο ἀπαραίτητου ἐπιβεβαιώνει τὴ μέγιστη ἀνάγκη νὰ γίνῃ προμήθεια τὸ ταχύτερο, δίχως καμμιὰ καθυστέρηση.

|₂₂ Qui douerei aggiungere conforme lo stile che si pratica quei |₁ raccordi, che potessero riuscire più conferenti alla direttione |₂ delle F^o12r cose di quella parte; mà non potendosi stabilire alcun' |₃ ordine fermo, nè prefigger norme determinate doue tutto sog|₄giace à uariationi continue, ed'alle contingenze della Guerra, |₅ e del Mare, dirò solo, che il prendere aggiustatamente la misura |₆ dei ricapiti à proportion dei bisogni, e l'anticipare il tempo nel |₇ spingere le prouisioni di maggior premura, possi essere l'ispediente |₈ più oportuno alla preseruatione di quella parte che agitata, e |₉ scossa da tanti ostacoli non può sostenersi in distanza tale |₁₀ con quella sicurezza ch'è douuta, mentre in ogni Conuoglio |₁₁ s'azzarda la sua sussistenza.

|₁₂ Soggiacciono le fortezze del Regno à quelle medesime contin- |₁₃genze, alle quali si troua esposta anco la Piazza principale |₁₄ di Candia. Quella della Suda come la più importante è anco |₁₅ la più gelosa, e minacciata, essendosi fatta particolar osseruatione |₁₆ dal Capitan Bassà ed'altri Commandanti Turchi, e tenute uane |₁₇ conferenze per trauagliarla, non senza pensiero di rinouare le |₁₈ batterie, che

Ἐδὼ θὰ ὄφειλα νὰ προσθέσω, σύμφωνα μὲ τὴ συνήθεια ποὺ ἀκολουθεῖται στὶς ἐκθέσεις αὐτές, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ γίνουν πιδ F12r διεξοδικές, σχετικά μὲ τὴ διεύθυνση τῶν πραγμάτων σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη. Ἀλλὰ μὴ μπορώντας νὰ καθορίσω μιὰ σταθερὴ τάξη, οὔτε νὰ προβάλλω κανόνες καθιερωμένους ἐκεῖ ποὺ ὅλα ὑπόκεινται σὲ συνεχεῖς ἐναλλαγές καὶ στὰ ἀπρόοπτα τοῦ πολέμου καὶ τῆς θάλασσας, θὰ ἀναφέρω μόνο, ὅτι τὸ νὰ πάρει κανεὶς σωστὰ τὸ μέτρο τῶν παραδόσεων ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες καὶ τὸ νὰ προλάβει νὰ προωθηθοῦν τὰ πολεμοφόδια, ποὺ περισσότερο χρειάζονται μπορεῖ νὰ εἶναι τὰ μέσα τὰ πιὸ κατάλληλα γιὰ τὴ διατήρηση τοῦ ταραγμένου ἐκείνου μέρους, ποὺ σκοντάφτει σὲ τόσα ἐμπόδια, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ διατηρηθῇ σὲ τέτοια ἀπόσταση μὲ τὴν ἀσφάλεια ποὺ χρειάζεται, ἐνῶ σὲ κάθε νηοπομπῇ διακινδυνεύει ὁ ἐφοδιασμός του σὲ τρόφιμα.

Στὴν ἴδια κατάσταση βρίσκονται καὶ τὰ φρούρια τοῦ Βασιλείου καὶ σ' αὐτὴ εἶναι ἐκτεθειμένο καὶ τὸ κυριότερο φρούριο τῆς Κρήτης, ὁ Χάντακας. Τὸ φρούριο τῆς Σούδας, σὰν τὸ πιὸ σπουδαῖο, εἶναι ἐπίσης τὸ πιὸ ἐπιζήλο καὶ ἀπειλεῖται. Ὁ Καπουντάν πασὰς καὶ ἄλλοι Τοῦρκοι ἀξιωματοῦχοι τοῦ ναυτικοῦ ἔχουν κάνει ἰδιαιτερές παρατηρήσεις καὶ μάταια συνέδρια, γιὰ νὰ τὸ ταλαιπωρήσουν, μὲ τὴ σκέψη νὰ ἀνα- νεώσουν τὰ πυροβολεῖα, ποὺ εἶχαν καταστρέψει πρὶν λίγα χρόνια

già si teneuano demoliti pochi anni sono dall'armi |₁₉ pubbliche, ed'è probabile che siano p(er) contribuire tutti li sforzi |₂₀ del potere per cogliere qualche uantaggio sopra la stessa. |₂₁ Accudèua con particolar uigilanza a loro disegni quell' Illmo |₁ Proued^r straordinario Barbarigo, F^o12v e nel tempo stesso andaua pur |₂ col proprio zelo riparando à qualche detrimento, che ui era in |₃ quella mura, ed in altre parti più esposte; mà nella mancanza |₄ de legnami ugualmente, e di Calcine, per le quali ne hò portato |₅ raccordi, ed'istanze efficaci, mentre queste non puonno farsi, che |₆ coll'impiego delle Galere, non si sono auuanzati i lauori à misura dell' |₇ occorrenze.

|₈ L'Illmo Sr Lunardo Venier ritornato dalla Carica di Proued^r à Cerigo |₉ sarà à quest'hora subintrato à prestare le parti della propria |₁₀ uirtù in quella fortezza, e deuo credere ne sostenerà l'incarico |₁₁ con frutto non minore del seruitio della Sertà V^{ra}.

|₁₂ Non è fuori di sospetto anco la Piazza di Spinalonga per la confidenza |₁₃ presa da Turchi nel frequentare li sbarchi da quelle parti, e per |₁₄ la debolezza propria di quel Posto, ch' hà le mura si basse, e

τὰ ὅπλα τῆς Βενετίας καὶ εἶναι πιθανὸ νὰ συγκεντρώσουν ὅλες τὶς προσπάθειες τῶν δυνάμεων τῶν, γιὰ νὰ ἐπιτύχουν κάποιο πλεονέκτημα πάνω σ' αὐτὸ τὸ φρούριο.

Ὁ ἐξοχότατος ἐκτακτὸς Προβλεπτής του Μπαρμπαρίγκο F12v παρακολουθοῦσε μὲ ἰδιαιτέρη προσοχὴ τὰ σχέδιά των καὶ συγχρόνως φρόντιζε μὲ πραγματικὸ ζήλο νὰ διορθώνει καμμιά βλάβη, ποὺ ὑπῆρχε σ' ἐκεῖνα τὰ τεῖχη καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα πιὸ ἐκτεθειμένα. Ἀλλὰ μὲ τὴν ἔλλειψη ξυλείας καὶ ἀσβέστη, γιὰ τὰ ὅποια ἔχω ὑποβάλλει ὑπομνήματα καὶ αἰτήσεις ἐπίμονες, ἐνῶ αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ γίνουν παρὰ μόνο μὲ τὴ χρησιμοποίησι τῶν γαλερῶν, δὲν προχώρησαν τὰ ἔργα, ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ ἀνάγκη.

Ὁ ἐκλαμπτότατος κ. Λουνάρντο Βενιέρ, ποὺ γύρισε ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία τοῦ Προβλεπτῆ στὰ Κύθηρα θὰ ἔχει αὐτὴν τὴν ὥρα ἀνα- λάβει τὰ καθήκοντά του γιὰ νὰ προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του σ' ἐκεῖνο τὸ φρούριο καὶ θέλω νὰ πιστεύω, ὅτι θὰ ἐκτελέσει τὴν ὑπηρεσία μὲ ἀποτέλεσμα ὄχι κατώτερο γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῆς Γαληνότητάς σας.

Ὑπάρχει ἐπίσης φόβος γιὰ τὸ φρούριο τῆς Σπιναλόγκας, γιατί οἱ Τοῦρκοι κάνουν συχνὰ ἀποβάσεις σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη καὶ γιατί ἐκεῖνη ἡ θέσι εἶναι ἀπὸ δικοῦ της ἀδύνατη, ἐπειδὴ τὰ τεῖχη της εἶναι

la₁₅ costruttione così mal'intesa, ch'apre l'adito alle impressioni₁₆ degl'insulti hostili; È ben uero, che per risarcire à tutte le sue₁₇ parti ui si ricerca con lung'applicatione un dispendio considera₁₈bile, che non potendo adempirsi nelle congiunture presenti é forza₁₉ riportarne l'essecutione à tempi più tranquilli; E nel mentre₂₀ si uà assistendo alla sua difesa col tener due Vascelli da₂₁ guerra in quella guardia nelle insorgenze de sospetti, ch'emer₂₂gono; Ed in congiunture si fatte si rende certo commendabile, l₁ l'applicatione, et il studio con F^o13r cui quell'Illmo Proued^r Demezzo₂ tiene affissati i proprij talenti alla sicurezza, et indennità maggiore₃ di quella parte. La quale fù anco uisitata, ed assistita l'Estate₄ passata in tempo dell'insorgenze de sospetti d'aggressione dalla uirtù, ₅ e dal Valore dell' Illmo Proued^r in Regno Battaglia, che nel tempo di₆ sua dimora accudendo non solo alle parti della difesa mà inuigilando₇ pur anco alle più interne di quel gouerno hà con saggiè, e prudenti₈ ordinationi reso distinto il merito, che lo accompagna nel seruitio₉ della Patria, auualorato ui è più dall'inconbenza successiuamente₁₀ abbracciata di passar

χαμηλά και ή κατασκευή του τόσο κακή, επειδή ανοίγει το δρόμο στη δημιουργία έχθρικών προσβολών. Είναι αλήθεια, ότι για να επανορθωθούν οι ζημιές σε όλα τα σημεία του απαιτείται μακρόχρονη επιμέλεια και μια σημαντική δαπάνη, που, επειδή δεν είναι δυνατόν να διατεθεί τις σημερινές περιστάσεις, είναι ανάγκη να αναβληθεί ή εκτέλεσή των σε χρόνο πιο ήρεμο. Στο μεταξύ ενισχύεται ή άμυνα του με τη διάθεση δυο πολεμικών πλοίων στη φρουρά του, κατά τις εξεγέρσεις των υπόπτων που παρουσιάζονται. Και σε τέτοιες περιστάσεις είναι ασφαλώς αξιόπαινος ή επιμέλεια και ή φροντίδα με την F13r όποια ο έκλαμπρότατος εκείνος Προβλεπτής Ντεμέτσο κατευθύνει τις προσπάθειές του για τη μεγαλύτερη ασφάλεια και άκεραιότητα του μέρους εκείνου. Το φρούριο αυτό επισκέφτηκε και έβοήθησε το περασμένο θέρος, τον καιρό που παρουσιάστηκαν ύποπτοι για επίθεση, ο δραστήριος και γενναίος έξοχότατος Προβλεπτής στο Βασίλειο Μπατάλια. Αυτός κατά το χρόνο της παραμονής του εκεί έφρόντισε όχι μόνο για τα ζητήματα της άμυνας, αλλά, επαγρυπνώντας επίσης και για τα πιο έσωτερικά ζητήματα της διοίκησής του, με τις συνετές και σοφές διατάξεις δικαιολόγησε την εξαιρετική ικανότητα που τον συνοδεύει κατά την εκτέλεση της ύπηρεσίας προς την πατρίδα, που ενισχύθηκε περισσότερο με την έντολή που έλαβε

come fece sopra l'Isola di Tine d'ordine dell' ₁₁ Ecc^{mo} Capitan Gnaī per disporre, e preordinare le forme al manteni₁₂mento della Caualleria, à che le fù aggiunta da me pure occasione₁₃ anco più precisa di riueder generalmente tutte le attinenze₁₄ del luoco.

₁₅ Quella delle Grabuse benchè più lontana dal centro della Metro₁₆poli, e dalla uicinanza de Soccorsi, è così ben munita dalla₁₇ natura, e dalla qualità d'un sito innaccessibile, e dirupato, che non₁₈ potendo temere d'estrinseca uiolenza, non può riceuer sconcerto, ₁₉ nè pregiudicio, che dall'interne com(m)otioni, ò dall'estreme indigenze; ₂₀ queste essendo state da me diuertite di tempo in tempo nel corso₂₁ di mio gouerno con missioni abbontanti di tutte le proui^sioni, che ₂₂ mi sono state concesute dal possibile, e quelle altrettanto tenute l₁ lontane dalla desterità, e buon gouerno dell'Illmo Proued^r F^o13v Diedo.

₂ Non ui è però parte fra queste, nè frà l'Isole adiacenti di Cerigo, e Tine₃ sopranominate che non facci apparire in molte cose l'essigenze proprie, ₄ e che non implori uarij requisiti per ridursi in stato ualido

έπειτα από τον έξοχότατο 'Αρχιστράτηγο, να μεταβεί, όπως έπραξε, στη νήσο Τήνο, για να τακτοποιήσει και να προκαθορίσει τον τρόπο για τη συντήρηση του ίππικού. Θέμα για το οποίο δόθηκε και σε μένα επίσης ευκαιρία πιο συγκεκριμένη για να εξετάσω όλα γενικά τα σχετικά ζητήματα του τόπου.

Το φρούριο της Γραμπούσας, αν και είναι πιο απομακρυσμένο από τη Μητρόπολη και από τη γειτονιά των ενισχύσεων, είναι έφοδιασμένο από τη φύση και από τη διαμόρφωση της τοποθεσίας, της απόκρημνης και άπροσπέλαστης, που δεν μπορεί να υπάρχει φόβος να εκδηλωθεί επίθεση, δεν είναι δυνατόν να πάθει καμιά ζημιά ή βλάβη παρά μόνο από έσωτερική εξέγερση ή από μεγάλη έλλειψη των αναγκαίων. Αυτό όμως αντιμετώπιστηκε από έμένα, από καιρό σε καιρό, με αποστολές σε άφθονία όλων των αναγκαίων τροφίμων, που μου έπιτρεψαν οι δυνατότητες και εκείνα που πήραν από μακριά με την έπιδεξιότητα και την καλή διοίκηση του έκλαμπρότατου F13v Προβλεπτή Ντιέντο.

Όμως δεν υπάρχει μέρος ανάμεσα σ' αυτά (τα φρούρια) ούτε στα κοντινά νησιά, στα Κύθηρα και στην Τήνο που ανέφερα παραπάνω, που να μη φροντίσω να φανούν σε πολλά πράγματα οι ανάγκες του καθενός και να μη επικαλεστώ διάφορα αναγκαστικά μέτρα για

di difesa; |₅ urgente sopra tutto apparando il bisogno di molti apprestamenti per |₆ l'Artiglieria, de quali hauendone con gl'impulsi di quelli Ill^{mi} Rap^l |₇ presentanti fatte peruenir le noticie all' E.E. V.V. mi anderrò dispen|₈sando dall'obbligo di reitararne più precisi i particolari.

|₉ Hò hauut'occasione benche lontano d'ammirar la Virtù, e l'applicatione |₁₀ incessante dell' Ecc^{mo} Sr Prouedr del Zante Barbarigo, che non ostante |₁₁ le ristrettezze di quella Camera per essersi diuertito 'l concorso de |₁₂ Vascelli al carico delle Vuepasse dalla Guerra, che tuttauia uiue |₁₃ trà l'Inghilterra e l'Olanda, l'obbligo di corrispondere grosse summe |₁₄ alla Piazza di Corfù per mantenimento di quell'importante presidio |₁₅ et il ben graue dispendiò, che le soprauenne dall'ispeditione di |₁₆ tante Naui, e del mantenimento delle Militie, e Cauallaria, spinte |₁₇ per le operationi del Regno, hà non di meno, e con danari, e con fre|₁₈quenti speditioni de Viueri souuenuto la Piazza di Candia nel |₁₉ tempo del maggior bisogno, et hà saputo così bene unire il publico |₂₀ seruitio con la sodisfattione di quei Sudditi, che uiuerà nel Cuore d'essi |₂₁ perpetua la sua memoria.

νά εξασφαλίσω τὴν ἄμυνά των. Προπάντων ἐπείγει ἡ ἀνάγκη νὰ ἐτοιμαστοῦν πολλὰ πράγματα ποὺ χρειάζονται γιὰ τὸ πυροβολικόν, γιὰ τὰ ὁποῖα ἔφτασαν στὶς ἐξοχότητές σας εἰδήσεις, ὅστερα ἀπὸ ἐνέργειες τῶν ἐξοχώτατων ἀντιπροσώπων, καὶ ἀπαλλάσσομαι ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση νὰ ἐπαναλάβω σχετικὰ περισσότερὸ ἀκριβῆ στοιχεῖα.

Εἶχα τὴν εὐκαιρία, ἂν καὶ ἤμουν μακριά, νὰ θαυμάσω τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἀδιάκοπὴ ἐπιμέλεια τοῦ ἐξοχώτατου Προβλεπτῆ τῆς Ζακύνθου κ. Μπαρμπάργκο. Παρὰ τὴν ἔλλειψη χρημάτων τοῦ ταμείου ἐκείνου, ἐπειδὴ ματαιώθηκε ἡ συγκέντρωση πλοίων γιὰ τὴ φόρτωση σταφίδων τοῦ πολέμου, ἐνῶ μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ὁλλανδίας ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ πληρωθοῦν μεγάλα ποσὰ στὸ φρούριο τῆς Κέρκυρας, γιὰ τὴ συντήρηση τῆς σπουδαίας ἐκείνης φρουρᾶς καὶ τῆς πολὺ μεγάλης δαπάνης ποὺ ἐπιβαρύνεται ἐπὶ πλέον μὲ τὴν ἀποστολὴ τόσων πλοίων καὶ τὴ συντήρηση τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ἱππικοῦ ποὺ στέλνονται γιὰ τὶς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις στὸ Βασίλειο, παρ' ὅλα αὐτὰ καὶ μὲ χρήματα καὶ μὲ συχνὰς ἀποστολὰς τροφίμων ἐβοήθησε τὸ φρούριο τοῦ Χάντακα τὴν περίοδο ποὺ εἶχε τὴ μεγαλύτερη ἀνάγκη, καὶ γνωρίζει τόσο καλὰ νὰ συγκεντρώνει τὴ δημόσια ὑπηρεσία καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ὑπηκόων ἐκείνων, ποὺ στὴν καρδιά των θὰ διατηρηθῇ αἰώνια ἡ μνήμη του.

|₂₂ Poi Ser^{mo} Prencipe sciolto dall'obligatione di fissar l'animo à quelle |₂₃ occorrenze ben graui mi uado accingendo di subintrare à nuoue cure |₁ nientemeno importanti nella Dalmatia, gloriandomi, F^o14r che la Sertà Vra^a |₂ m'habbi dato adito di continuare il corso di mie lunghe fatiche instra |₃date sin sotto la celebre, e gloriosa mamoria dell' Ecc^{mo} Capⁿ General |₉ Aluise Mocenigo, e di spendere quel poco residuo di uigore, che mi |₅ rimane dopo consumato il più ualido individuo di me medesimo nelle |₆ Cariche d'all'hora interrottamente posso dir sostenute in aumento |₇ delle publiche glorie per le quali sacrificarò sempre uolontieri il san |₈gue, e la Vita stessa. Terminando in fine i periodi delle presenti |₉ colle ispressioni d'una ben douuta commedatione alli uirtuosi sudori |₁₀ del Circons. Segretario Capello, dall' assistenza indefessa del quale |₁₁ altrettanto, che dall'esperienza, pontualità, e fede inuecchiata in |₁₂ tanti Seruicij, da esso prestati, com'io hò riconosciuto un princi |₁₃pale sollieuo nelle graui cure di Carica, così possono l' E.E. V.V. |₁₄ promettersi in ogni occasione i più pieni concorsi di sua prontezza |₁₅ nell' intraprendere qualsisia

Ἀφοῦ, Γαληνότητε Πρίγκιπα, ἀπαλλάχτηκα ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση νὰ προσηλώσω τὸ νοῦ μου σ' αὐτὰς τὶς πολὺ σοβαρὰς ἀνάγκες, ἐτοιμάζομαι νὰ ἀναλάβω νέες φροντίδες στὴ Δαλματία, ὅχι λιγότερο F14r σπουδαῖες, ὑπερήφανος ποὺ ἡ Γαληνότητά σας μοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ συνεχίσω τὴν πορεία τῶν πολυχρόνιων κόπων μου, ποὺ ἄρχισα μὲ τὶς ὁδηγίες τοῦ διάσημης καὶ ἐνδοξης μνήμης ἐξοχώτατου Ἀρχιστράτηγου Ἀλβίζε Μοκιενίγκο, καὶ νὰ δαπανήσω τὴν ὀλίγη ἐκείνη δύναμη ποὺ μοῦ ἀπομένει, ἀφοῦ κατανάλωσα κατὰ διαστήματα τὸν πιὸ δυναμικὸ ἑαυτό μου στὶς τότε ὑπηρεσίες τὶς ὁποῖες, μπορῶ νὰ πῶ ὅτι ἀνέλαβα, γιὰ τὴν αὔξηση τῆς δόξας τῆς Πολιτείας, γιὰ τὴν ὁποία θὰ ἀφιερῶνω πάντοτε πρόθυμα τὸ αἷμα καὶ αὐτὴ τὴ ζωή.

Τέλος, τελειώνοντας τὰ κεφάλαια τῆς παρούσας εἰμαι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκφράσω τὸν ὀφειλόμενο ἔπαινο στὸν ἀναφερόμενο γραμματέα Καπέλο γιὰ τοὺς ἀγαθοὺς κόπους του, ποὺ μὲ τὴν ἀκαταπόνητη βοήθειά του, ὡς καὶ μὲ τὴν πείρα, τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν πίστη, ποὺ γέρασε σὲ τόσα λειτουργήματα στὰ ὁποῖα ὑπηρετήσε, ὅπως ἐγώ, εἶδα ἀπ' αὐτὸν σπουδαιότατη ἀνακούφιση στὴν ἐκτέλεση τῆς σοβαρᾶς ὑπηρεσίας. Ἔτσι καὶ οἱ ἐξοχότητές σας μποροῦν νὰ ἐλπίζουν σὲ κάθε περίπτωσι τὶς καλύτερες ὑπηρεσίες τῆς προθυμίας του,

altro incontro, che uagli à mer¹⁶carlo gl'attributi della Publica Gratia.

Fine della Relazione di Ant. Priuli

κατὰ τὴν ἀνάληψη ὁποιασδήποτε ἄλλης ἐπιτυχίας ποὺ ἀξίζει νὰ τοῦ ἀπονεμηθῇ ἡ Δημόσια εὐγνωμοσύνη.

Τέλος τῆς ἐκθεσης τοῦ Ἀντ. Πριούλι

STATTO DELLE FORTIFICAZIONI DELLA CITTÀ DI CANDIA, F^o1

nel modo che si ritrouano al giorno d'hoggi alla partenza ² dell' Ec^{mo} sig^r Gnalle Ant^o Priuli, et quello s'è fatto sotto il suo Galato. Candia adi P^o Genaro 1667 S V^o.

³ Si principia dalle opere esteriori dalla parte di St Andrea Vicino al mare

Il Ridotto di St Andrea è finito d'Incamisar tutt'attorno, et al presente si lauora à finire il suo Muretto, quest'opera à bisogno ⁵ d'hauer la sua fresa in cima.

⁶ Il Reuelin St Spirto è stato simil^{te} fatta la sua incamisatura la

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΟΧΥΡΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΧΑΝΤΑΚΑ²³

στήν ὁποίαν βρίσκονται σήμερα κατὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ ἐξοχότατου Γενικοῦ (Προβλεπτῆ) κ. Ἀντώνιο Πριούλι, καὶ ἐκείνων ποὺ ἔγιναν κατὰ τὴν περίοδο τῆς ὑπηρεσίας του.

Χάντακας πρώτη ἡμέρα τοῦ Γενάρη 1667

Ἀρχίζομε ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ ἔργα, ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Ἀγίου Ἀντρέα, κοντὰ στὴ θάλασσα.

Τὸ φρούριο τοῦ Ἀγ. Ἀντρέα ἐπενδύθηκε ὁλόγυρα καὶ τώρα ἐργάζονται γιὰ νὰ τελειώσει ὁ μικρὸς τοῖχος του. Τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχει τὴ φρέζα του στὴν κορυφή.

Στὸ ρεβελίνο²⁴ τοῦ Ἀγ. Πνεύματος ἔγινε ὁμοίως ἐπένδυση στὸ

²³ Οἱ σημειώσεις σχετικὰ μὲ τὴν κατάσταση τῶν ὀχυρώσεων τοῦ Χάντακα, ποὺ βρίσκονται στὸ τέλος τῆς ἐκθεσης τοῦ Πριούλι, ἔχουν γραφεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἐπιθεωρητὴ τῶν ὀχυρώσεων καὶ τοῦ Πυροβολικοῦ, τὸν ἱππότη Φίλιππο Βερνέντα (βλ. σχετικὰ ὑποσημ. 8), ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος στὸ τέλος. Συνεπῶς ἡ περιγραφή τῶν ὀχυρώσεων, στὴν κατάσταση ποὺ βρισκόταν τότε, εἶναι ἀθθεντική.

Στὸν τόμο αὐτὸ δημοσιεύω μερικὰ σχεδιαγράμματα τοῦ Χάντακα ποὺ ἀναφέρονται στὴν περίοδο τῆς πολιορκίας, καὶ πιστεύω, ὅτι τὰ περισσότερα εἶναι ἔργα τοῦ Βερνέντα. Σὲ δυὸ ἀπ' αὐτά, τῶν Πινάκων 11 καὶ 12 ἀναφέρεται, ὅτι εἶναι ἀντίγραφα ἀπὸ τὰ πρωτότυπα τοῦ Βερνέντα.

²⁴ Τὸ Ρεβελίνο - revelin(o), rivelino, ἀπὸ τὸ ἱσπ. rebellin. ἦταν ἓνα τριγωνικὸ ὀχυρὸ. ἔξω ἀπὸ τὸν κύριο περίβολο τῶν τειχῶν, ἔξω ἀπὸ τὴν τάφρο, στὴ

meta con muro et il restante dell'altezza con lotte |₇ à bisogno d'esser fatte le due feritore in cima del Muretto alle fronte, et di rifar la Palizzatta nel fosso come pure sopra il |₈ Parapetto della strada Coperta.

|₉ All'opera Corna di Panigra s'è slargata e profundata la sua fossa, et restaurata la sua Controscarpa al presente s'attende |₁₀ ad ultimare l'Incamisatura della Scarpa-esteriori tutt'attorno d^{ta} opera; ha di bisogno della Palizzatta nel fosso et la fresa in cima.

μισό με τοίχο και τὸ ὑπόλοιπο ὕψος με ἀχυρόπλινθους. Εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνουν καὶ οἱ δυὸ πολεμίστρες στὴν κορυφὴ τοῦ μικροῦ τοίχου στὸ μέτωπο καὶ νὰ ξαναγίνει τὸ περιχαράκωμα με πασσάλωμα στὴν τάφρο ὡς καὶ πάνω στὸ θωράκιο τοῦ σκεπαστοῦ δρόμου.

Στὸ ἔργο Κόρνα ²⁵ στὸν προμαχῶνα Παντοκράτορα ἔγινε πιὸ πλατειὰ καὶ πιὸ βαθειὰ ἡ τάφρος του καὶ ἐπισκευάστηκε τὸ ἀντέρεισμα τῆς τάφρου. Τώρα ἀναμένεται νὰ τελειώσει ἡ ἐπένδυση τῆς ἐξωτερικῆς σκάρπας γύρω στὸ ἔργο αὐτό, καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνει ἡ πασσάλωση στὴν τάφρο του καὶ ἡ φρέζα στὴν κορυφή.

μέση τοῦ μεσοπύργιου ἀνάμεσα σὲ δυὸ προμαχῶνες. Στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα τῆς ὀχυρωματικῆς λεγόταν ψαλὶς ἢ σφηνοειδὲς ὀχυρόν.

Τὰ ὀνόματα τῶν ὀχυρώσεων προτίμησα νὰ ἀναφέρω με τὰ ἰταλικά ὀνόματα ποὺ ἀναφέρονται στὰ σχεδιαγράμματα τῆς πολιορκίας, ἀλλὰ γιὰ εὐκολότερη κατανόηση παραθέτω αὐτὲς τὶς ἐπεξηγηματικὲς σημειώσεις.

Ὁ Περίβολος τῶν τειχῶν τοῦ Χάντακα εἶχε 4 ρεβελίνα: 1) Τὸ ρεβελίνο τοῦ Ἀγ. Νικολάου, στὴ θέση περίπου ποὺ εἶναι σήμερα ἡ ὁδὸς Ρολέν. 2) Τὸ ρεβελίνο Βηθλεέμ, ἀπέναντι στὸ μεσοπύργιο μεταξύ προμαχῶνων Μαρτινέγκο καὶ Βηθλεέμ, περίπου στὴ θέση ποὺ εἶναι σήμερα ἡ ὁδὸς Κοντυλάκη. 3) Τὸ ρεβελίνο τοῦ Παντοκράτορα, ἀπέναντι στὸ μεσοπύργιο μεταξύ τῶν προμαχῶνων Βηθλεέμ καὶ Παντοκράτορα, στὴ θέση ποὺ εἶναι ἡ ὁδὸς Πυράνθου καὶ 4) τὸ ρεβελίνο τοῦ Ἀγ. Πνεύματος ἀπέναντι στὸ μεσοπύργιο μεταξύ τῶν προμαχῶνων Παντοκράτορα καὶ Ἀγ. Ἀνδρέα, στὴ θέση ποὺ εἶναι ἡ ὁδὸς Πεντλέμπουρου.

Οἱ ὀνομασίες ὀφείλονται σὲ παρακείμενες ἐκκλησίες.

²⁵) Corno πληθ. corna = κέρατο, κέρας. Στὴν ὀχυρωματικὴ ὀνοματολογία λεγόταν κόρνα ἓνα δικέρατο ἐξωτερικὸ ὀχυρὸ ἀπέναντι σὲ κάθε προμαχῶνα, γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ ἀμυνά του.

Στὸ φρουριακὸ συγκρότημα τοῦ Χάντακα ἦταν 4 τέτοια ὀχυρά: 1) Τὸ opera corna della palma (τοῦ φοίνικα) ἀπέναντι στὸν προμαχῶνα Ἰησοῦ, στὸ σημερινὸ οἶκημα τοῦ Φυτοπαθολογικοῦ Σταθμοῦ περίπου, 2) Τὸ opera corna di Santa Maria ἀπέναντι στὸν προμαχῶνα Μαρτινέγκο, μεταξύ τῶν ὁδῶν Πινδάρου καὶ Ἐρωφίλης, 3) Τὸ opera Moceniga ἀπέναντι στὸν προμαχῶνα Βηθλεέμ, στὸ τρίγωνο τῶν δρόμων Πυράνθου - Αὐλώνος - Θενῶν,

|₁₁ Il Reuelin Panigra è stata slargata et profundata la sua fossa come pure incamisato et restaurato di nouo, et fatto la |₁₂ Palizzatta nel fosso, et la fresa in cima.

|₁₃ La Mezaluna Moceniga s'attende al presente di rifar la sua incamisatura con lotte sopra l'altezza della sua mura, hauere |₁₄ bisogno de ponerui la fresa in cima et d'esser restaurato il suo Parapetto.

|₁₅ Il Reuelin Betelem s'è reaquistato il suo Parap^o e s'è rifatto la Palizzatta attorno ui manca a metterui la fresa et a |₁₆ refar la sua scarpa esteriora.

|₁₇ All'opera Coronna Sta Maria s'e profundata et eslargatta la sua fossa, et reagiuata la sua Controscarpa, come pure è |₁₈ stata

Στὸ Ρεβελίνο τοῦ Παντοκράτορα ἐπλάτυνε καὶ ἐβάθυνε ἡ τάφρος του ἐπενδύθηκε καὶ ξανακατασκευάστηκε, ἔγινε ἡ πασσάλωση στὴν τάφρο καὶ ἡ φρέζα στὴν κορυφή.

Ἡ Μετσαλούνα Μοκιενίγκα ²⁶ περιμένει τώρα νὰ ξαναγίνει ἡ ἐπένδυσή της με ἀχερόπλινθους μέχρι τὸ ὕψος τοῦ τείχους της. Εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνει στὴν κορυφὴ της ἡ φρέζα καὶ νὰ ἐπισκευαστεῖ τὸ θωράκιο της.

Στὸ Ρεβελίνο Βηθλεέμ ἀνακτῆθηκε τὸ θωράκιο του καὶ ξαναγίνηκε τὸ πασσαλόφραγμα ²⁷ γύρω. Ὑπολείπεται νὰ γίνει ἡ φρέζα καὶ νὰ ξαναγίνει τὸ ἐξωτερικὸ του ἀντέρεισμα.

Στὸ ἔργο Κορώνα τῆς Παναγίας ²⁸ βάθυνε καὶ πλάτυνε ἡ τάφρος του καὶ ξαναδιορθώθηκε τὸ ἀντέρεισμά του καὶ ἐπενδύθηκε ἐπίσης

καὶ 4) Τὸ opera Panigra ἀπέναντι στὸν ὁμώνυμο προμαχῶνα, στὸ σημερινὸ δρόμο Ἀπολλωνίας.

²⁶) Βλ. ὑποσ. 14.

²⁷) Τὸ πασσαλόφραγμα ἦταν πρόχειρο ὀχυρωματικὸ ἔργο με ξύλινους πασσάλους 3 - 4 μέτρ., καρφωμένους σὲ σειρά, γιὰ νὰ ἐμποδίζουν τὴν προέλαση τοῦ ἐχθροῦ. Τὰ πασσαλοφράγματα φαίνεται, ὅτι ἦταν ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἀμυνα τοῦ φρουρίου, ἀφοῦ ὁ Μπάρμπαρο ἀναγκάστηκε νὰ χαλᾷ ἐτοιμόρροπα σπίτια τῆς πολιτείας, γιὰ νὰ κάνει με τὴν ξυλεία τῆς στέγης τῶν πασσάλους ἐπειδὴ ὑπῆρχε ἑλλειψη. (βλ. Fo 25r).

²⁸) Ἡ opera Corona di Santa Maria ἀναφέρεται καὶ opera corna. (βλ. σημ. 25 καὶ πίν. 3, ἀριθ. 9). Ἡ opera corona εἶναι ὀχύρωση ἰσχυρότερη, γιὰτὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα προμαχῶνα στὸ κέντρο καὶ δυὸ μικρότερους προμαχῶνες στὰ ἄκρα, καὶ δυὸ κορτίνες (μεσοπύργια) μεταξύ τῶν. Τὸ σχέδιο βλ. στὸν Πίν. 1, σημείο Μ. Στὸ ὀχύρωμα αὐτὸ εἶχαν τοποθετήσει πυροβόλα, ὅπως φαίνεται στὸ σχέδιο. Σὲ μικρὴ ἀπόσταση, στὸν ἀριθ. 20, σημειώνεται ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας, ἀπ' ὅπου πῆρε τὸ ὄνομα τὸ ὀχυρό.

incamisata la sua scarpa esteriora parti con muro, et lotte, con hauer rifatto gli suoi Parapetti et muretti ¹⁹ et anco la Palizzata, nella fossa, et la fresa in cima, con grossi et boni Palli.

²⁰ Il Reuelin St Nicolo e stata rifatta la sua Palizzata, attorno et reaquistata la sua contrescarpa, manca di reagiustar ²¹ la sua scarpa esteriori, e Parapetti.

²² L'opera Corna della Palma, e stata slargata e profundata la sua fossa et reagiustata la sua contrescarpa come pure ²³ restaurata dal Eccmo Sig^r Nicolo Corner incamisata la sua scarpa esteriori et posto la fresa in cima. al presenti si lauora a restaurar il suo Parapetto ²⁴ et muretti, ui manca la Palizzata nel fosso.

²⁵ La Trauersa Priuli e stata fatta di nouo e si puol dir perfettionata, mancando solo a finir la sua contrescarpa et a ponerui ²⁶ la Palizzata nel fosso, et la fresa in cima.

²⁷ Si lauora a finir la freccia nuoua di Crepacore con far l'incami-
23 restaurata dal Eccmo Sig^r Nicolo Corner in margine

τὸ ἐξωτερικὸ τοῦ ἀντέρεισμα, μέρος μὲ τοῖχο καὶ μέρος μὲ ἀχυρό-
πλινθους. Ξαναγίναν τὰ θωράκιά του καὶ οἱ τοιχίσκοι του, ἐπίσης
τὸ πασσαλόφραγμα, καὶ ἡ φρέζα στὴν κορυφή, μὲ χονδρούς καὶ κα-
λοὺς πασσάλους.

Στὸ Ρεβελίνο τοῦ Ἀγίου Νικολάου ²⁹ ξαναέγινε τὸ πασσαλό-
φραγμὰ του, ἀνακτῆθηκε ἡ κοντρασκάρπα (ἀντέρεισμα). Ὑπολεί-
πεται νὰ ξαναδιορθωθεῖ τὸ ἐξωτερικὸ ἀντέρεισμα καὶ τὸ πασσαλό-
φραγμα.

Στὸ ἔργο Κόρνα ντέλα Πάλμα ³⁰ ἐπλάτυνε καὶ ἐβάθυνε ἡ τάφος
του καὶ ἐπιδιορθώθηκε τὸ ἀντέρεισμά του, ὅπως ἐπίσης ἐπισκευάστη-
κε ἀπὸ τὸν ἐξοχότατο κ. Νικολὸ Κόρνερ καὶ ἐπενδύθηκε τὸ ἐξωτερικὸ
ἀντέρεισμά του καὶ ἐγινε ἡ φρέζα στὴν κορυφή. Τώρα ἐργάζονται
γιὰ νὰ ἐπιδιορθώσουν τὸ θωράκιο καὶ τὰ προτειχίσματα. Λεῖπει τὸ
πασσαλόφραγμα στὴν τάφο.

Ἡ Τραβέρσα Πρίουλι ξαναέγινε καὶ μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας ἐγινε
πιὸ τέλεια. Ὑπολείπεται νὰ γίνεῖ μόνο τὸ ἀντέρεισμά της καὶ νὰ τοπο-
θετηθεῖ ἐκεῖ στὴν τάφο τὸ πασσαλόφραγμα καὶ ἡ φρέζα στὴν κορυφή.

Ἐργάζονται νὰ τελειώσουν τὸ καινούργιο Βέλος (freccia nuova)

²⁹) Σχετικὰ μὲ τὸ ρεβελίνο τοῦ Ἀγ. Νικολάου βλ. σημ. 24.

³⁰) Γιά τὸ ἔργο corna della palma βλ. ὑποσ. 25.

satura con lotte alla sua scarpa interiori alla q^{lle}. ²⁸ si è piantata nella punta una guardiola di legno assai esleuata sopra quatro Colonne, per meglio scoprire nella ²⁹ Valle sotto la punta di d^{to} Crepacore come pure nelli Ridotti de'Turchi iui uicini.

³⁰ S'è dato principio a Una Noua Trauersa dentro l'opera Molina per accresser la difesa al Bal^{do} Sabionera, ³¹ bisognara Incamisar di nouo d^{ta} opera Molina con reagiustar il suo Parap^o et ponerui la fresa in cima.

³² Nel forte St Dimitri hora si lauora al reffassimento di suoi Para-
petti, e Canoniere come pure in hauer fatto un ³³ gran quartier per le Militie di rinforzo. questo forte satroua in assai buon stato tanto per le sue scarpe ³⁴ esteriore già reagiustate sotto il Ec^{mo} Sig^r Nicolo Corner.

¹ Si lauora a eslargar la fossa della Città derimpetto alla Punta ^{F2v}
del Baloardo Vitturi per non esser stata mai perfetionata ² in d^{to} luogo, con impiegat il med^{mo} terreno a formar lo spalto della strada coperta che trauersa il fondo di Crepacore.

³ Nelle Contramine attorno queste fortificationi esteriori si lauora

στὸ Κρεπακουόρε, μὲ τὴν κατασκευὴ τῆς ἐπένδυσης μὲ ἀχυρόπλιν-
θους στὸ ἀντέρεισμά της. Ἐκεῖ στὴν ἄκρα ἐγινε ἓνα μικρὸ φυλάκειο
ἀπὸ ξύλο, ἀρκετὰ ὑψηλό, γιὰ νὰ ἐπιτηρεῖ καλύτερα τὴν κοιλάδα,
ποὺ εἶναι στὴν ἄκρα αὐτοῦ τοῦ Κρεπακουόρε, ὡς καὶ τὰ καταφύγια
τῶν Τούρκων ποὺ εἶναι ἐκεῖ κοντά.

Ἀρχισε μιὰ νέα τραβέρσα μέσα στὸ ἔργο Μολίνα, γιὰ νὰ αὐξή-
σει τὴν ἄμυνα τοῦ προμαχώνα τῆς Ἀμμουδιάς. Θὰ χρειαστεῖ νὰ ἐπεν-
δυθῇ καὶ πάλι τὸ ἔργο Μολίνα, καὶ νὰ γίνεῖ ἐπιδιόρθωση τοῦ θωρα-
κίου του καὶ ἡ φρέζα στὴν κορυφή.

Στὸ φρούριο τοῦ Ἀγ. Δημητρίου ξαναγίνονται τώρα τὰ θωράκιά
του καὶ τὰ πυροβολεῖα, ὅπου ἔχει γίνεῖ ἐπίσης ἓνας μεγάλος στρατώ-
νας γιὰ ἐπικουρικὸ στρατό. Τὸ φρούριο αὐτὸ βρίσκεται σὲ ἀρκετὰ
καλὴ κατάσταση στὰ ἐξωτερικὰ ἀντερεισμάτα του, ποὺ ἔχουν ξανα-
ἐπιδιορθωθεῖ ἀπὸ τὸν ἐξοχότατο κ. Νικολὸ Κόρνερ.

Ἐργάζονται γιὰ νὰ πλατύνουν τὴν τάφο τῆς πόλης ἀπέναντι
ἀπὸ τὴν αἰχμὴ τοῦ προμαχώνα Βιτούρι, γιὰτὶ ποτὲ δὲν εἶχε τελειώσει
στὴ θέση αὐτή. Τὸ ἴδιο χῶμα χρησιμοποιεῖται σὰν πρόχωμα στὸ
σκεπασμένο δρόμο, ποὺ διασχίζει τὸ Κρεπακουόρε.

Στὶς ἀντιυπονόμους, γύρω ἀπ' αὐτὲς τὶς ἐξωτερικὲς ὀχυρώσεις,
ἐργάζονται τώρα γιὰ νὰ κάμουν μιὰ ἀντιυπόνομο στὴν ὄπερα Πρίουλι,

al presente in far la Contramina dell'opera Priuli, ¹⁴ come pure al escauatione de quindec Rami di Galaria che se uano inoltrando in Campagna, Cioè tre nella ¹⁵ fossa delopera Priuli, che uano sotto la freccia di crepacore, Tre al reuelin St nicolo, Tre al Reuelin Betelem ¹⁶ e Tre nella Mezaluna Moceniga, et altri tre nel Reuelin Panigra ognuno di questi Rami a di longhezza al giorno ¹⁷ dhoggi 26 passi Venitiani et ogni giorno se uano prolungando di più in Campagna per far Volar l'Inimico ¹⁸ in caso uenghi all'attacco.

¹⁹ Questi lauori si fanno con le Militie, et si più gente si hauesse s'intraprenderebbe molti altri lauori necessariss^{mi}. ¹⁰ in particolar quella dell'escauatione della fossa di sabionera, et della Mezaluna proposta, con occupar il Monticello ¹¹ di Marula, et la refattione delle falzebraghe nella fossa della Città et anco la restauratione et finimento ¹² delle contramine, tante necessarie alla difesa della Piazza, in conformità della mia ultima scrittura, non ¹³ potendo ualersi dalle Ciurme delle Galere rispetto alle fughe, onde ui uorrebbe ancora da mille o più ¹⁴ Guastadori di quelli del'Isole del arcipelago, desobligati ad

ὥς καὶ γὰρ νὰ σκάψουν δεκαπέντε κλάδους τῆς γαλαρίας, ποὺ προχωροῦν πέρα πρὸς τὴν ἐξοχή. Δηλαδή τρεῖς στὴν τάφρο τοῦ ἔργου Πρίουλι, ποὺ πᾶνε κάτω ἀπὸ τὸ Βέλος τοῦ Κρεπακουόρε, τρεῖς στὸ Ρεβελίνο τοῦ Ἀγ. Νικολάου, τρεῖς στὸ Ρεβελίνο Βηθλεὲμ καὶ τρεῖς στὴ Μετζαλούνα Μοκιενίγκα καὶ ἄλλοι τρεῖς στὸ Ρεβελίνο Παντοκράτορα. Καθένας ἀπὸ τοὺς κλάδους αὐτοὺς ἔχει μᾶκρος σήμερα 26 βενετσάνικα πόδια καὶ κάθε μέρα προχωροῦν πρὸς τὴν ἐξοχή, γὰρ νὰ ἀνατινάζουν τὸν ἐχθρὸ στὴν περίπτωση ποὺ θὰ ἐνεργήσῃ ἐπίθεση.

Τὰ ἔργα αὐτὰ γίνονται μὲ τοὺς στρατιῶτες καὶ ἂν ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι πιὸ πολλοὶ ἄνθρωποι θὰ εἶχαν ἀρχίσει πολλὰ ἄλλα ἔργα πολὺ μεγάλου ἐνδιαφέροντος καὶ ἰδιαίτερα τὸ ἔργο τῆς ἐκσκαφῆς τῆς τάφρου τῆς Ἀμμουδιάς καὶ τῆς Μετζαλούνα ποὺ εἶναι μπροστά, μὲ τὴν κατάληψη τοῦ λόφου τοῦ Μαρουλά καὶ τὴν ἀνακατασκευὴ τῶν περιφραγμάτων (φάλτσε μπράγκε) στὴν τάφρο τῆς πόλης, ὡς καὶ ἡ διόρθωσις καὶ ἡ ἀποπεράτωσις τῶν ἀντιπυρρῶν, τῶν τόσο ἀναγκαίων γὰρ τὴν ἄμυνα τοῦ φρουρίου, σύμφωνα μὲ τὴν τελευταία μου ἀναφορά, ἀφοῦ δὲν μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν οἱ τσοῦρμες (κωπηλάτες) τῶν γαλερῶν, ἐπειδὴ ὑπάρχει κίνδυνος νὰ φύγουν. Συνεπῶς θὰ χρειάζοταν ἀκόμη χίλιοι καὶ περισσότεροι ἄνδρες τοῦ μηχανικοῦ ἀπὸ

altri funzioni, per poter supplire in parte al nostro ¹⁵ bisogno auanti l'attacco del Nemico.

¹⁶ Nel Recinto Interior della Città sè fatto la restauratione in bon modo del Baloardo Sabionera, et sue Cortine ¹⁷ con refar gli Parapetti, et Canoniere. Il simile al suo Cauaglier, come parimente s'è perfionato la Retirata del ¹⁸ med^{mo} Baloardo, s'è rifatto la sua Contramina con farli il Volto di muro tutt'attorno, per supplire al difetto, ¹⁹ d'esser scauate nel Sabione.

²⁰ Il Cassone del molo s'è riparato d'alcune ruine nel suo muro, et rialzatto il suo Terrapieno con bon terreno ²¹ posto in schiena d'asino per obuiar alle ruine ch'ogn'anno ui accadeuano.

²² S'è rifatto il muro ruinato dentro il gran arsenale, che sostenta il terrapieno della batteria del frate che ²³ guarda Sabionera con hauer anco finito il med^{mo} Terrapieno.

ἐκείνους τῶν νήσων τοῦ Ἀρχιπελάγους, ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ ἄλλες ἐργασίες, γὰρ νὰ μπορέσουν νὰ ἐπαρκέσουν στὶς ἀνάγκες μας πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπίθεση τοῦ ἐχθροῦ.

Στὸν ἐσωτερικὸ περίβολο τῆς πόλης ἐγίνε ἡ ἐπισκευὴ τοῦ προμαχώνα τῆς Ἀμμουδιάς καὶ τῶν μεσοπυργίων τῆς, μὲ τὸ ξανακτίσιμο τῶν θωρακίων καὶ τῶν πυροβολείων τῆς. Τὸ ἴδιο καὶ στὸν προμαχώνα τῆς. Τελειοποιήθηκε ἐπίσης ἡ ριτιράτα τοῦ ἴδιου προμαχώνα. Ξαναἐγίνε ἡ ἀντιπυρρῶς του μὲ τὴν κατασκευὴ καμάρας σ' ὅλο τὸν τοῖχο, γὰρ νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἐλαττωματικὴ κατασκευὴ τῆς, ἐπειδὴ εἶναι σκαμμένη στὴν ἄμμο.

Στὸ Κασόνι ³¹ τοῦ Μώλου ἐπισκευάστηκαν μερικὲς φθορές, ἀνυψώθηκε ἡ ἐπιχωμάτωσή του μὲ καλὸ χῶμα, ποὺ τοποθετήθηκε μὲ κλίση καὶ πρὸς τὰ δυὸ μέρη, γὰρ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν κατάρρευση ποὺ γίνεται κάθε χρόνο.

Ξαναγίνεκε ὁ τοῖχος ποὺ κατέπεσε μέσα στὸ Μεγάλον Νεώριο, ποὺ ὑποβαστάζει τὴν ἐπιχωμάτωσις τοῦ πυροβολείου τοῦ Καλόγερου ³² ποὺ κοιτάζει πρὸς τὸν προμαχώνα τῆς Ἀμμουδιάς καὶ τέλειωσε ἐπίσης ἡ ἴδια ἡ ἐπιχωμάτωσις.

³¹ Τὸ Κασόνι τοῦ Μώλου ἦταν χώρος παράμερος, ὅπου τοοθετοῦσαν γὰρ φύλαξη τίς γούμενες, τίς ἀλυσίδες κ.λπ.

³² La batteria del frate = τὸ πυροβολεῖο τοῦ καλόγερου· μοῦ εἶναι ἀνεξήγητο. Γιατὶ χαρακτηρίζεται ἔτσι; Ἐγίνε ἀπὸ κανένα καλόγερο; Ἀλλὰ ἡ λέξη frate ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γνωστὴ σημασία: καλόγερος, σημαίνει καί: embrice

²⁴ Si lauora al presente alla Trauersa uicino alle Cisterne di Consiglieri, per seruir de Piazza alta al fianco dell' ²⁵ arsenal per difesa del Bal^{do} Sabionera, et seruir anco di Contrabatteria in caso gli Turchi uolessero batter il Porto.

²⁶ Al Baloardo Vitturi s'e rifatto gl'suoi Parapetti et Canoniere con hauer ingrossatto il suo terrapieno ch'era ²⁷ diffettiuo hora si lauora alla restauratione bisognosa di Parapetti et Canoniere del suo Cauagliero.

²⁸ La Cortina fra il Baloardo Vitturi e Giesù, e stata gia restaurata

Τώρα ἐργάζονται στὴν Τραβέρσα κοντὰ στὶς δεξαμενὲς τῶν Συμβούλων ³³, γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ σὰν Πιάτσα Ἄλτα, δίπλα ἀπὸ τὰ νεώρεια, γιὰ τὴν ἀμυνα τοῦ προμαχώνα τῆς Ἀμμουδιάς καὶ γιὰ νὰ χρησιμεύει σὰν ἀντιπυροβολεῖο στὴν περίπτωση ποὺ οἱ Τούρκοι θὰ ἤθελαν νὰ κτυπήσουν τὸ λιμάνι.

Στὸν προμαχώνα Βιτούρι ξαναγίνηκαν τὰ θωράκιά του καὶ τὰ πυροβολεῖα, μεγάλωσε ἡ ἐπιχωμάτωση ποὺ ἦταν ἐλαττωματικὴ. Τώρα ἐργάζονται γιὰ τὴν ἐπιδιόρθωση ποὺ χρειάζεται στὰ θωράκια καὶ τὰ πυροβολεῖα τοῦ ἐπιπρομαχώνα του.

Στὸ Μεσοπύργιο, μεταξὺ τοῦ προμαχώνα Βιτούρι καὶ τοῦ προμαχώνα Ἰησοῦ, ἔχουν ἐπισκευασθεῖ τώρα τὰ θωράκιά του, τὰ πυρο-

turato a forma di cappuccio per dar lume alle stanze a tetto (v. Vocabolario della lingua italiana N. Zingarelli) = κεραμίδι σὲ σχῆμα κουκούλας γιὰ νὰ δίδει φῶς σὲ δωμάτια, ποὺ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φωτιστοῦν μὲ παράθυρα. Αὐτὸ μοῦ ὑπενθυμίζει τοὺς γνωστοὺς ἀ ν η φ ο ρ ἄ δ ε ς στὴν Κρήτη, ποὺ ἦταν στὰ παλιὰ σπίτια τ ρ ὕ π ε ς στὴ χωματένια στέγη, ἀπὸ τίς ὁποῖες φωτιζόταν οἱ χώροι, ποὺ περιβάλλονταν ἀπὸ ἄλλους στεγασμένους χώρους.

Οἱ δεξαμενὲς Τζάνε, ὅπως εἶναι γνωστὲς αὐτὲς ποὺ ἦταν στὴ νότια πλευρὰ τῶν νέων νεωρείων, κοντὰ στὸ σημερινὸ Χημεῖο, (βλ. σχετικὰ τὴν ἐκθεση ΜΗΕ-ΝΕΤΟ ΜΟΡΟ στὸν IV τόμο Μνημείων τῆς Κρητ. Ἱστρίας, σ. 24, σημ. 36) εἶχαν στὸ θόλο τῶν 4 στόμια γιὰ τὴν ἀντληση τοῦ νεροῦ. Μήπως αὐτὰ ὀνομάζει ὁ Βερνέντα frate! Πάνω στὶς δεξαμενὲς αὐτὲς ἦταν ἡ batteria frate (βλ. Πίν. 7, σημεία E καὶ F)

³³) Δεξαμενὲς τῶν Συμβούλων ὑποθέτω πὼς ἐννοεῖ τίς δεξαμενὲς Τζάνε, ποὺ ἀναφέρονται στὴν προηγούμενη ὑποσημείωση. Ἐκεῖ ἐπάνω ἔκανε ὁ Μπαρμπαρο ἓνα ἐπιπρομαχώνα, ποὺ σημειώνεται μὲ τὸ σημεῖο E στὸ σχεδιάγραμμα τοῦ Πίν. 7. Στὸ σημεῖο αὐτὸ σημειώνονται στὸ σχέδιο 4 κανόνια.

Στὸ ἴδιο σχεδιάγραμμα σημειώνεται μὲ τὸ σημεῖο F τὸ πυροβολεῖο τῶν ταρσανάδων, ποὺ ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Βερνέντα, ὅτι: ξανάκαμε τὸν τοῖχο ποὺ κατέρρευσε μέσα στὸν μεγάλο ταρσανά, γιὰ νὰ υποβαστάζει τὴν ἐπιχωμάτωση τοῦ πυροβολείου.

nel suo Parap^o Canoniere et strada della ²⁹ Ronda, Ecc^{mo} Sr Nicolo Corner.

³⁰ Al Baloardo Giesù s'e rifatto le doi Piazze alte sopra il suo Terrapieno, al presente si lauora a rifar gli ³¹ Suoi Parapetti, et quello manca in d^o Bal^{do} la Contramina di questo Bal^{do} e stata principiata da formar il ³² suo Volto con murc.

³³ Alla Cortina fra questo Bal^{do} e quello del Martinengo s'e rifatto il Parapetto e Canoniere e s'e finito d'alzare il ³⁴ muretto delle Ronde alla med^{ma} per suplire alla poca altezza di questa Cortina.

¹ Al Caulier Martinengo s'e perfetionata la sua incamisatura F^o3r tutt'attorno la meta della sua altezza con Muro, et il ² restante di sopra con lotte, al presente si lauora alla reffatione del suo Parap^o et Canoniere.

³ Al Baloardo Martinengo si lauora parimente alla refattione del suo Parap^o et Canoniere, In questo Baloardo ⁴ sono state refatte le Contramine (nella fronte doue era la breccia) con uolti di muro, per

29 Ecc^{mo} Sigr Nicolo Corner in margine

βολεῖα καὶ ὁ δρόμος τῆς περιπόλου ἀπὸ τὸν ἐξοχότατο κ. Νικολὸ Κόρνερ.

Στὸν προμαχώνα Ἰησοῦ ξαναέγιναν οἱ δύο Πιάτσε Ἄλτε πάνω στὴν ἐπιχωμάτωσή του. Τώρα ἐργάζονται γιὰ νὰ ξανακάμουν τὰ θωράκιά του. Κι αὐτὰ λείπουν σ' αὐτὸ τὸν προμαχώνα. Ἡ Κοντραμίνα αὐτοῦ τοῦ προμαχώνα ἄρχισε νὰ σχηματίζει τὴν καμάρα τῆς με τοῖχο.

Στὸ Μεσοπύργιο ἀνάμεσα στὸν προμαχώνα αὐτὸ καὶ σ' ἐκεῖνο τοῦ Μερτινέγκο ξανάγινε τὸ θωράκιο καὶ τὰ πυροβολεῖα καὶ τέλειωσε ἡ ἀνύψωση τοῦ μικροῦ τοίχου τῆς περιπόλου στὸ ἴδιο μεσοπύργιο, γιὰ νὰ συμπληρώσει τὸ μικρὸ ὕψος αὐτοῦ τοῦ μεσοπύργιου.

Στὸν ἐπιπρομαχώνα Μαρτινέγκο τέλειωσε ἡ ἐπένδυσή του F3r γύρω-γύρω στὸ μισὸ ὕψος μὲ τοῖχο καὶ στὸ ὑπόλοιπο ἐπάνω μέρος μὲ ἀχυρόπλινθους. Τώρα ἐργάζονται στὸ ξανακτίσιμο τοῦ θωρακίου του καὶ τῶν πυροβολείων.

Στὸν προμαχώνα Μαρτινέγκο ἐργάζονται ἐπίσης γιὰ νὰ ξανακάμουν τὸ θωράκιο του καὶ τὰ πυροβολεῖα. Στὸν προμαχώνα αὐτὸ ξαναέγιναν οἱ ἀντιυπόνομοι (στὸ μέτωπο ὅπου ἦταν τὸ ρῆγμα) μὲ τόξα ἀπὸ τοῖχο, γιὰ νὰ εἶχαν ἐρειπωθεῖ ἀπὸ τὰ φουρνέλα ποὺ ἔριχναν σ'

esser state quelle ₅ ruinate dal gran Num^o di fornelli volati in q^{ta} parte nel primo attacco.

₆ La Cortina fra Martinengo et Betelem è in boniss^o stato, essendo già tempo è stato refatto il suo Parap^o et Canoniere ₇ come pure la sua strada della Ronda rifatta dal Ecc^{mo} Sig^r Mario Bembo.

₈ Al Baloardo Betelem s'è dato principio a refar il suo Parap^o et Canoniere, si tralassio per mancanza di operari ₉ la neccessita di remediar alle sue Contramine.

₁₀ La Cortina fra betelem et Panigra fu rifatto il suo Parapetto et Canoniere (Ecc^{mo} Sig^r Nicolo Corner).

₁₁ Al Baloardo Panigra s'è fatto di nouo la Piazza alta dietro nel fianco che diffende la parte di St Andrea. ₁₂ Sattende al presente alla restauratione di Parapetti et Canoniere del med^{mo} Baloardo.

₁₃ Alla Cortina St Andrea è stato rifatto il suo Parap^o incamisato con lotte con hauer alzatta la sua mura sin fuori ₁₄ d'escalata, hauendoli fatto anco il suo muretto della Ronda.

₁₅ Al Bal^{do} St Andrea parimente s'è alzatta la sua mura rifatto il Parap^o et Canoniere, insieme il muretto della Ronda. ₁₆ La Tenaglia *7 rifatta dal Ecc^{mo} Sig^r Mario Bembo in margine*

αὐτὸ τὸ μέρος στὴν πρώτη ἐπίθεση. Τὸ Μεσοπύργιο ἀνάμεσα Μαρτινέγκο καὶ Βηθλεὲμ εἶναι σὲ ἄριστη κατάσταση, γιατί ἔχει ξαναγίνει τὸ θωράκιό του καὶ τὰ πυροβολεῖα πρὸ πολλοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ δρόμος τῆς περιπόλου ξανάγινε ἀπὸ τὸν ἐξοχότατο κ. Μάριο Μπέμπο.

Στὸν προμαχῶνα Βηθλεὲμ ἄρχισαν νὰ ξαναφτιάχνουν τὸ θωράκιό του καὶ τὰ πυροβολεῖα. Ἐγκαταλείφτηκε ἀπὸ ἔλλειψη ἐργατῶν ἡ ἀναγκαία ἐπιδιόρθωση τῶν ὑπονόμων του.

Στὸ Μεσοπύργιο μεταξὺ Βηθλεὲμ καὶ Παντοκράτορα ξανακτίστηκε τὸ θωράκιό του καὶ τὰ πυροβολεῖα ἀπὸ τὸν ἐξοχότατο κ. Νικολὸ Κόρνερ.

Στὸν προμαχῶνα Παντοκράτορα ξαναεἶνε ἡ Πιάτσα Ἄλτα πίσω ἀπὸ τὸ πλευρὸ ποὺ προστατεύει τὴ μεριά τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέα. Ὑπολείπεται τώρα νὰ ἀναστηλωθοῦν τὰ θωράκια καὶ τὰ πυροβολεῖα τοῦ ἰδίου προμαχῶνα.

Στὸ Μεσοπύργιο τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέα ξαναεἶνε τὸ θωράκιό του καὶ ἐπενδύθηκε μὲ ἀχυρόπλινθους καὶ ἀνυψώθηκε τὸ τεῖχος του μέχρι τὴν κλιμάκωση, καὶ εἶνε ἐπίσης ὁ τοιχίσκος τῆς περιπόλου.

Στὸν προμαχῶνα τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέα ὑψώθηκε ἐπίσης τὸ τεῖχος του,

fuori della Porta St Andrea vicino al mare s'è perfettionato la sua mura alla fronte et alestremita ₁₇ nel mare se fatto una Torre quadra per sicurezza della med^{ma} opera et della sua Guardia.

₁₈ Nella mura della parte Verso il mare sono state rihalzate le med^{me} dinpoi la Porta di St Andrea sino la Piata ₁₉ forma di Tramata, et anco risarcito quella Vicino a St Pietro sradicate in parte dalla Violenza del mare.

₂₀ Al Castello del molo s'è fatto condur gran quantita di bon terreno, et se continua ancora, per formar gl'suoi ₂₁ Parapetti nella parte superiora per coprir la sua artig^{ria}.

₂₂ S'è rifatto le Porte principale della Città, consumate dal tempo, et s'è murato le sortide al p^{nte} non bisognose, ₂₃ come pure s'è assicurato tutte le Piazze basse con Palificate armate con chiodi.

ξαναεἶναν τὸ θωράκιο καὶ τὰ πυροβολεῖα καὶ ὁ τοιχίσκος τῆς περιπόλου. Ἡ Λαβίδα ἔξω ἀπὸ τὴν πύλη τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέα κοντὰ στὴ θάλασσα τέλειωσε. Στὴν ἄκρα τοῦ τοίχου τοῦ κατὰ μέτωπο τείχους εἶνε ἓνας πύργος τετράγωνος, γιὰ τὴν ἀσφάλεια τοῦ ἰδίου τοῦ ἔργου καὶ τῆς φρουρᾶς του.

Στὸ τεῖχος πρὸς τὸ μέρος τῆς θάλασσας ἀνυψώθηκαν τὰ τεῖχη, μετὰ ἀπὸ τὴν Πύλη τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέα μέχρι τὴν Πιαταφόρμα τοῦ Δερματᾶ καὶ διορθώθηκε ἐπίσης ἡ Πιαταφόρμα κοντὰ στὸν Ἅγιο Πέτρο ποὺ ἓνα μέρος εἶχε καταστραφεῖ ἀπὸ τὴν ὀρμὴ τῆς θάλασσας.

Στὸ φρούριο τοῦ Μώλου μεταφέρθηκε καλὸ χῶμα σὲ μεγάλη ποσότητα καὶ συνεχίζεται νὰ μεταφέρεται ἀκόμη, γιὰ νὰ γίνουν τὰ θωρακιά του στὸ ἐπάνω μέρος, ὥστε νὰ καλυφτεῖ τὸ πυροβολικό του.

Ξαναγίνηκαν οἱ κύριες Πύλεις τῆς πόλης, γιατί εἶχαν καταστραφεῖ ἀπὸ τὸ χρόνο καὶ τοιχίστηκαν ³⁴ οἱ ἔξοδοι ἐπειδὴ δὲν χρειάζονται

³⁴) Γιὰ περισσότερη ἀσφάλεια κλειοῦσαν μὲ τοῖχο τὶς Πόρτες ἐκεῖνες τῆς πολιτείας, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ μπουν οἱ Τούρκοι στὴν πόλη. Δὲν χρειάζονταν ἄλλωστε, ὅπως ἀναφέρει ὁ Βερνέντα, γιατί εἶχε διακοπεῖ ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴν ὑπαιθρο. Ἡ ἔξοδος τῶν πολεμιστῶν γινόταν ἀπὸ τὶς ριτιράτες, τὰ γνωστὰ μὲ τὴν τούρκικη ὀνομασία *μακάσα*.

Στὸν Πίν. 13, σημεία G, I, K, M ἀναφέρεται, ὅτι ἡ Πόρτα τοῦ Ἀγ. Γεωργίου (Λαζαρέτο), τῆς Βηθλεὲμ, τοῦ Παντοκράτορα, τοῦ Δερματᾶ ἦταν ἀνοικτὲς καὶ ἡ Πόρτα τοῦ Ἰησοῦ H (Καινούργια Πόρτα) ἦταν κλεισμένη μὲ τοῖχο. Γιὰ τὶς Πόρτες τοῦ Μώλου, τῶν Νεωρίων (ταρσανάδων) E καὶ τῆς Ἀμμουδιάς F δὲν ἀναφέρεται, γιατί φυσικὰ παραμέναν πάντα ἀνοικτὲς.

|₂₄ Per la gran penuria daqua che se prouatta in questa Città in quest'Vltimi anni, se costrutto la fontana noua Priuli |₂₅ Vicino la Porta di Tramata, con fabrica sontuosa, nella qualle s'e condotto laqua surgente di otto Pozzi che sono in |₂₆ Campagna, fuori la Contrascarpa, fra loppera Corna Panigra, et il Reuelin St Spirito, col mezo de Galarie |₂₇ sotteranee che Vniscono tutta laqua di d^{ti} Pozzi in un Canal coperto fabricato di nouo di mezo miglia di longhezza |₂₈ in circa, con boni muri, per il quale a conuenuto superare molte difficulta in particolar quella in molti lochi de les-|₄₉cauatione, nel sasso uiuo durissimo, come pure la costrutione di diuersi Volti di muro per non incrosar et Impedir le strade.

|₃₀ Se tralascio molte altre operationi che sono state fatte et che accadono giornalmente attorno quelli fortificatⁿⁱ et in fede della |₃₁ Verita ho fatto e sottoscritto la presente di mio pugno proprio.

|₃₂ Io Cau^e Filippo Verneda sop(ra) Intend^{te} delle fortificatⁿⁱ et artig^{rie}

30 che sono state fatte et sopra linea

τώρα. Ἐξασφαλίστηκαν ἐπίσης ὅλες οἱ Πιάτσες Μπάσες μὲ πασσαλοφράγματα, ὀπλισμένα μὲ καρφιά.

Ἐπειδὴ ὑπάρχει μεγάλη ἔλλειψη νεροῦ, ἀπὸ τὴν ὁποία δοκιμάστηκε ἡ πόλη αὐτὴ τὰ τελευταῖα χρόνια ἔγινε ἡ νέα κρήνη Πρίουλι, κοντὰ στὴν Πύλη τοῦ Δερματᾶ. Μεγαλοπρεπὴς κατασκευή, στὴν ὁποία διοχετεύτηκε τὸ πηγαῖο νερὸ ὀκτὼ πηγαδιῶν, ποὺ βρίσκονται στὴν ἐξοχή, ἔξω ἀπὸ τὸ ἀντέρεισμα τῆς τάφρου, ἀνάμεσα στὸ ἔργο Κόρνα Παντοκράτορα καὶ τὸ Ρεβελίνο τοῦ Ἀγ. Πνεύματος, μὲ ὑπόγειες ὑπονόμους (γαλαρίες), ποὺ συγκεντρώνουν ὅλο τὸ νερὸ τῶν πηγαδιῶν αὐτῶν σ' ἓνα σκεπασμένο ὕδραγωγεῖο, ποὺ κατασκευάστηκε τώρα σὲ μῆκος μισοῦ μίλι περίπου, μὲ καλοὺς τοίχους. Χρειάστηκε νὰ ξεπεραστοῦν πολλὲς δυσκολίες καὶ ἰδιαίτερα σὲ πολλὰ σημεῖα νὰ σκαφεῖ στὸ σκληρότατο ριζιμιὸ βράχο καὶ νὰ κτιστοῦν μερικὲς ὕδατογέφυρες, γιὰ νὰ μὴ διασταυρωθῇ καὶ νὰ ἐμποδίσαι τοὺς δρόμους.

Παραλείπω πολλὰ ἄλλα ἔργα ποὺ ἔγιναν καὶ γίνονται καθημερινὰ γύρω σ' αὐτὲς τὶς ὀχυρώσεις καὶ εἰς ἀπόδειξη τῆς ἀλήθειας ἔγραψα καὶ ὑπόγραψα τὴν παροῦσα μὲ τὸ ἴδιο τὸ χέρι μου.

Ἐγὼ ὁ ἱππότης Φίλιππος Βερνέντα, ἐπιθεωρητὴς τῶν ὀχυρώσεων καὶ τοῦ Πυροβολικοῦ.

R E L A T I O N E
DEL N(OBIL) H(UOMO) E(CCELENTISSIMO)
ANTONIO BARBARO
Ritornato di Prou(edito)r G(e)n(er)al dell'Armi
IN CANDIA
—
1667, 24 Febraro (More Veneto)
L. R.

E K Θ Ε Σ Η
ΤΟΥ ΑΡΧΟΝΤΑ ΕΞΟΧΟΤΑΤΟΥ
ΑΝΤΩΝΙΟ ΜΠΑΡΜΠΑΡΟ
Γενικοῦ προβλεπτῆ τῶν ὀπλων
ΣΤΟ ΧΑΝΤΑΚΑ
—

1667, 24 τοῦ Φλεβάρη (Βενέτικη χρονολογία)

1667, 24 Febraro

F^o1r

L. R.

Sereniss^{mo} Prencipe.

Risplende tuttavia sempre più trionfante, e glorioso l'augusto Nome |₂ di questa religiosa Republica nell'Oriente di Candia ad onta dell' |₃ ottomana Monarchia col giusto Dominio di quella famosa Città |₄ che dall'antichità fù decantata per capo d'altre cento, hora |₅ con le sue Fortezze uiene riconosciuta per l'attuale ornamto della |₆ Corona Reale di V. Sertà, per l'unica difesa del Dominio del Mare |₇ per il fondamento sicuro della Pub^{ca} Regia grandezza, e per l' |₈ antemurale eminente della Christianità tutta, e della Sacrosanta |₉ sua Fede. Fastosa la Casa Ottomana per hauere in breue |₁₀ giro di tempo rapito alla Rep^{ca} trè Regni, di Tessalonica, di cui |₁₁ era Capo Salonichi, della Morea, di cui era Metropoli Negroponte |₁₂ e finalm^{te} di Cipro, si è figurata ancora d'ingiustam^{te} farsi |₁₃ padrona di quello di Candia; ma Iddio custode de Regni e |₁₄ degl' Imperi hà

1667, 24 τοῦ Φλεβάρη

Γαληνότητε Πρίγκιπα,

F1r

Καὶ ὅμως, πάντοτε διαλάμπει πιδ θριαμβευτικὸ καὶ ἔνδοξο τὸ σεβαστὸ ὄνομα αὐτῆς τῆς φιλόθρησκης Δημοκρατίας στὴν Ἀνατολή, στὸ Χάντακα, σὲ πείσμα τῆς Ὀθωμανικῆς Μοναρχίας, μὲ χρηστὴ κυριαρχία τῆς φημισμένης ἐκείνης πολιτείας, ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἐξυμνήστηκε σὰν πρώτη ἀνάμεσα στὶς ἄλλες ἑκατό. Τώρα, μὲ τὰ φρούριά της, ἔχει ἀναγνωριστεῖ σὰν πραγματικὸ κόσμημα τῆς βασιλικῆς κορώνας τῆς Γαληνότητάς σας καὶ τὸ μοναδικὸ προπύργιο τῆς κυριαρχίας στὴ θάλασσα, γιὰ βάση ἀσφαλῆ τοῦ βασιτικοῦ μεγαλείου τοῦ Κράτους καὶ σὰν ἐξοχος προμαχῶνας ὅλης τῆς Χριστιανοσύνης καὶ τῆς ἀγίας πίστεως αὐτῆς.

Ὁ Ὀθωμανικὸς Οἶκος ὑπερηφανεύεται, ἐπειδὴ σὲ λίγο χρονικὸ διάστημα ἄρπαξε ἀπὸ τὴ Δημοκρατία τρία βασίλεια : τῆς Θεσσαλονίκης, ποὺ πρωτεύουσά του ἦταν ἡ Σαλονίκη, τοῦ Μοριά ποὺ μητρόπολή του ἦταν τὸ Νεγροπόντε (Εὐβοία) καὶ τέλος τῆς Κύπρου. Καὶ φαντάζεται πὼς θὰ γίνεῖ ἀκόμη παράνομα κάτοχος καὶ τοῦ Βασιλείου τῆς Κρήτης. Ἀλλὰ ὁ θεός, φύλακας τῶν βασιλείων καὶ τῶν αὐτοκρα-

fatto molto bene conoscere per il giro conti-₁₅nuato di uintiquattro anni di molestiss^{ma} guerra, con tanta resis-₁₆tenza in terra, et in Mare con tante Vittorie, e sconfitte date ₁₇ à legni nemici sin sotto l'occhio della loro Regia Dominante ₁₈ nelle quali ancor io ho hauuto la fòrtuna di contribuir li miei ₁₉ deboli talenti sin da pmi anni dedicati alla Patria in quelle ₂₀ cariche, che di grado in grado mi sono state conferite, sacri-₂₁ficando ancora più d'una uolta il sangue, che l'ingiusto tra-₂₂uaglio, che dalla loro barbarie uiene apportato à Stati dell'E. E. V. V. ₂₃ non haurà per essi che l'esito ruinoso, e funesto; mentre ₂₄ scolpito ne Cuori degli habitanti fedeli, e difensori di quella Città ₁ la Fede uerso la sua religione, e la costanza F^o1v nel sostenere gli atten-₂tati nemici, propugna uigorosamente contro la temuta loro ₃ potenza, quel Posto per il quale la Maestà Publica hauendo ₄ più uolte aperto le uiscere della solita paterna Carità ₅ con la profusione de thesori, con il sacrificio del sangue de ₆ Cittadini, e con la espeditione de uigori rinforzi di Militie ₇ e Munitioni hà

Codice originale dell'Arcivio   Z = Copia Werdmüller della Cen-
di Stato di Venezia   tralbibliothek di Zurisch
23 per essi   Z pero

τοριῶν, τοῦ ἔδωκε ἓνα πολὺ καλὸ μάθημα μὲ τὸν καταστρεπτικὸ-
τατο πόλεμο εἴκοσι τέσσερα συνεχῇ χρόνια, μὲ τὴν τόση ἀντίστασι
στὴν ξηρὰ καὶ στὴ θάλασσα, μὲ τόσες νίκες καὶ ἥττες, ποὺ δόθηκαν
στὰ ἐχθρικά καράβια, ἀκόμη κάτω ἀπὸ τὴ δική σας κυρίαρχη ἐπί-
βλεψη. Στὶς νίκες ἐκεῖνες εἶχα τὴν τύχη νὰ συμβάλω καὶ ἐγὼ μὲ τὶς
ἀσθενικές μου δυνάμεις, ἀπὸ τὰ πρῶτα κιόλας χρόνια, ποὺ ἔχω ἀφιε-
ρῶσαι στὴν πατρίδα, στὶς ὑπηρεσίες ποὺ σιγὰ σιγὰ μοῦ ἐμπιστεύτη-
κε, θυσιάζοντας πολλὰς φορὲς τὸ αἷμα στοὺς ἀδικούς ἀγῶνες, ποὺ
ἐπέβαλε ἡ βαρβαρότητα τῶν ἐχθρῶν στὰ κράτη τῶν ἐξοχοτήτων σας,
ποὺ ἡ ἔκβασή των θὰ εἶναι γι' αὐτοὺς καταστρεπτικὴ καὶ ὀλέθρια.

Στὸ μεταξὺ χαράκτηκε στὶς καρδιὲς τῶν πιστῶν κατοίκων καὶ
ὑπερασπιστῶν τῆς πόλης ἐκείνης ἡ πίστις πρὸς τὴ θρησκεία F^o1v
τῆς καὶ ἡ καρτερία νὰ ἀντέχουν στὰ ἐχθρικά ἀνοσιουργήματα καὶ νὰ
ὑπερασπίζονται μὲ σθένος, ἐνάντια στὴ φοβερὴ δύναμη τοῦ ἐχθροῦ,
τὴ θέσιν ἐκείνη, γιὰ τὴν ὁποία τὸ Δημόσιο ἔχει πολλὰς φορὲς ἀνοίξει
τὴν καρδιά του, καὶ μὲ τὴ συνηθισμένη πατρικὴ στοργή του ἔχει
δαπανήσει θησαυροὺς, ἔχει θυσιάσει τὸ αἷμα τῶν πολιτῶν του καὶ
ἔχει ἀποστελεῖ ἰσχυρὲς ἐνισχύσεις καὶ πολεμοφόδια. Μὲ ὅλα αὐτὰ

erretto à se stessa un'eterno, et immortale ₈ trofeo di gloria, e di fama
frà tutti i Potentati del Mondo; ₉ Mentre dunque risoluta la Patria
di soleuare dal tiran(n)ico ₁₀ giogo, al quale sono soggette le altre par-
tidel Regno occupate ₁₁ dà Turchi sotto il manto di amicitia, coperta
d'inaudito ₁₂ tradimento, haueua am(m)assate militie et unito un
ualido ₁₃ sforzo sotto la directione della uirtù del Eccm^o Sigr Marchese
₁₄ Villa. Io che mi attrouauo eletto alla Carica di Proueditor ₁₅ G^{na}
dell'Armi di quella parte, nelle uniuersali aspettationi ₁₆ di ueder er-
retti nuoui trofei all'Armi Publiche inuite ₁₇ con la liberatione di quel
Regno, stimolato dà quel zelo, ₁₈ che sempre ho nudrito nell'anima,
non hò potuto conte-₁₉nermi prima d'intraprendere quel gouerno di
comparire ₂₀ a piedi della Sertà V^{ra} con una diuota esibitione di me ₂₁
stesso con seguito numeroso di persone, senz'alcun publico ₂₂ ag-
grauio ben conoscendo non esserui più grato sacrificio ₂₃ che l'im-
piego delle fortune, e della uita nei uantaggi ₂₄ della Patria. [Aggradito
perciò dalla publica benignità ₁ tale mio riuerente tributo, sciolsi dà F^o2r

12 am(m)assate   Z amassato
15 quella parte   Z quelle parti
24 perciò   Z però

ἔχει ἐγείρει ἓνα ἀθάνατο καὶ αἰώνιο τρόπαιο δόξας καὶ φήμης μετα-
ξὺ ὅλων τῶν ἰσχυρῶν τοῦ κόσμου. Στὸ μεταξὺ ἡ Πατρίδα, ἀποφασι-
σμένη νὰ σώσει ἀπὸ τὸν τυραννικὸ ζυγὸ τὰ ἄλλα τμήματα τοῦ Βασι-
λείου, ποὺ βρίσκονται κάτω ἀπ' αὐτό, καὶ κατακτήθηκαν ἀπὸ τοὺς
Τούρκους, μὲ τὸ πρόσχημα τῆς καμουφλισμένης ἀνήκουστης
ἀπάτης, εἶχε συγκεντρώσει στρατεύματα καὶ εἶχε κάνει ἐνιαίια σοβαρὴ
προσπάθεια, ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ ἱκανοῦ κυρίου μαρκησίου ντὲ Βίλα.
Ἐγὼ, ποὺ εἶχα ἐκλεγεί στὴν ὑπηρεσία τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτῆ τῶν
ὀπλων σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος, μὲ τὴν καθολικὴ ἐλπίδα νὰ δῶ ἐγειρόμενα
νέα τρόπαια τῶν δημόσιων ἀήττητων δυνάμεων μὲ τὴν ἀπελευθέρωση
αὐτοῦ τοῦ Βασιλείου, παρακινημένος ἀπὸ τὸ ζῆλο ἐκεῖνο ποὺ πάντα
ἔτρεφα μέσα στὴν ψυχὴ μου, δὲν μπόρεσα νὰ συγκρατήσω τὸν ἑαυτό
μου, καὶ πρὶν νὰ ἀναλάβω τὴν κυβέρνησις ἐκείνη, παρουσιάστηκα
μπροστὰ στὴ Γαληνότητά σας, κάνοντας εὐλαβικὴ προσφορά τοῦ
ἑαυτοῦ μου καὶ πολυάριθμης ἀκολουθίας προσώπων, δίχως καμμιά
ἐπιβάρυνση τοῦ Δημοσίου, γνωρίζοντας καλά, ὅτι δὲν ὑπάρχει πιὸ
προσφιλὲς θυσία ἀπὸ τὴ χρησιμοποίηση τῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς ζωῆς
γιὰ τὴν ὠφέλεια τῆς Πατρίδας.

queste Aque, e con pronta ₂ solcitudine fomentata dall'ardente desiderio di attrouarmi ₃ in occasione così grande, approdai in pochi giorni con li ₄ soccorsi di militie, e denaro felicemente condotti nel Porto ₅ di Candia, oue adempite à tutte le mie incombenze mi humi- ₆ liai alle supreme dispositioni dell'Ecc^{mo} sigr Capⁿ G^{na}l Corner ₇ sempre dà me riuerito. se bene ritrouai l'essercito della ₈ Ser^{ta} V^{ra} accampato sotto le Mura della medesima Città ₉, e situato fra le difese della mezza luna Moceniga, e ₁₀ del Panigrà dallà parte del Giofiro, ad ogni modo doppo ₁₁ qualche uantaggio riportato sopra il nemico lo uidi ₁₂ ancora ritirato dentro della Piazza nel medesimo tempo; ¹³ onde per aspettare la occasione dell'ingresso alla mia ₁₄ Carica, m'hò trattenu-
tutto quella Campagna a mie ₁₅ proprie spese sopra l'Armata a seruire la Ser^{ta} V^{ra} sino ₁₆ a tanto, che poi capitati i soccorsi di denaro, e prouiggioni ₁₇ per l'intrapresa della Carica, che ho riceuoto dall'Ecc^{mo} ₁₈ Precessore Priuli, e mentre mi haueuo figurato nell'animo ₁₉ di uedere questa uolta con i sforzi fatti dalla publica ₂₀ prouidenza scacciati dal Regno gl'ingiusti detentori di ₂₁ quello ui

Γι' αυτό, αφού έγινε δεκτή ή εύλαβική αυτή προσφορά μου F2r από την ευμένεια του Κράτους, έσάλπαρα από το λιμάνι αυτό (της Βενετίας) και με γοργή προσπάθεια, που τη διήγηρε ή φλογερή επιθυμία να βρεθώ σε μια τόσο σοβαρή περίσταση, κατέπλευσα σε λίγες μέρες με τις στρατιωτικές ενισχύσεις και τα χρήματα, που έφθασαν εν τάξει, στο λιμάνι του Χάντακα. Έκει εκπληρώθηκαν όλες μου οι παραγγελίες και τέθηκα στη διάθεση του ανώτατου έξοχότατου ναυάρχου Κόρνερ, που πάντοτε σέβομαι.

"Αν και βρήκα τα στρατεύματα της Γαληνότητάς σας καλά καταυλισμένα, κάτω από τα τείχη της πολιτείας αυτής, τοποθετημένα στις άμυντικές θέσεις της Mezzaluna Moceniga και του Παντοκράτορα, από το μέρος του Γιόφυρο, όμως, ύστερα από μερικές επιτυχίες που είχαν σε βάρος του έχθρου, τα είδα να αποσύρονται ταυτόχρονα μέσα στο φρούριο. Περιμένοντας να αναλάβω την ύπηρεσία μου συντηρήθηκα σ' όλη εκείνη την περίοδο με δικά μου έξοδα, για να υπηρετήσω τη Γαληνότητά σας. Στο μεταξύ έφθασαν οι επικουρίες σε χρήματα και προμήθειες για να αναλάβω την ύπηρεσία από τον προκατόχο Πρίουλι. Και ενώ σκεφτόμουν να δώ αυτή τη φορά τους άπιστους σφετεριστές του Βασιλείου διωγμένους από αυτό, με τις προσπάθειες που καταβάλλει ή πρόνοια του Κράτους, βρήκα τον πρώτο

hò ritrouato il primo Visir passato alla Canea ₂₂ e risoluto d'aggiungere con li sforzi più uiolenti all' ₂₃ Imperio Ottomano con l'acquisto di Candia, anco il ₂₄ resto del Regno stesso; E se bene io hò conosciuto ₁ la mia fiachezza nel dirigere tanto peso, mentre hò pre-₂ueduto F^o2v douer essere l'attacco fieriss^{mo}, douendo essere guidato ³ dal primo Ministro dell'Imperio; cosa non più accaduta negl' ₄ altri attacchi, nè meno nell'ultime guerre con la Republica, ₅ mentre quella di Cipro fù fatta per i Bassà Mustafà, et ₆ altri, e negl' anteriori due attachi di Candia si contentò il ₇ gran sig^{re}, che fossero diretti dà due Bassà, il primo dà ₈ Assan, l'altro dà Cussain, ambidue famosi Com(m)andanti de ₉ Turchi; mà uedendo hora esserui improuisamente trascorso ₁₀ il primo Visir, che uol dire tutta la potenza, et auttorità ₁₁ di così

3 negl'

Z Degli

Βεζίρη στα Χανιά, ¹ αποφασισμένο να προσθέσει στην 'Οθωμανική Αυτοκρατορία το Χάντακα και το υπόλοιπο Βασίλειο, με τις πιο βίαιες προσπάθειες. Και επειδή έγω γνώριζα την αδυναμία μου να διευ- F2v θύνω τόσο βάρος, γιατί είχα προβλέψει, ότι ή επίθεση θα είναι άγριότατη, αφού θα κατευθύνεται από τον πρωθυπουργό της Αυτοκρατορίας, πράγμα που δεν συνέβη σε άλλες επιθέσεις, ούτε στους τελευταίους πολέμους με τη Δημοκρατία, γιατί ενώ εκείνη της Κύπρου έγινε από το Μουσταφά πασά ² και άλλους, και στις προηγούμενες επιθέσεις στο Χάντακα ο σουλτάνος άρκέστηκε να διευθύνονται από δυο πασάδες, ή πρώτη από το Χασάν και ή άλλη από τον Χουσεϊν ³, διάσημοι άρχηγοί των Τούρκων και οι δυό, τώρα, βλέποντας ότι ήλθε άπρόοπτα ο πρώτος βεζίρης, που σημαίνει: όλη ή δύναμη και

¹) Έννοεί τον Μεγάλο Βεζίρη Κιοπρουλή Φαζίλ 'Αχμέτ πασά που αποβιβάστηκε στα Χανιά στις 4 του Νοέμβρη 1666 και ανέλαβε την άρχηγία των τουρκικών στρατευμάτων (Βλ. σ. 2, σημ. 1).

²) Τον Λάλα Μουσταφά πασά, πορθητή της Κύπρου επί Σουλτάν Σελίμ Β' το 1571.

³) 'Ο Μπάρμπαρο συγγέει τους δυό αυτούς Τούρκους άρχιστράτηγους. 'Ο πρώτος πασάς που επιτέθηκε στο Μεγαλόκαστρο ήταν ο κατακτητής του Ρέθυμνου Γαζή Χουσεϊν πασάς, τρίτος κατά σειρά άρχιστράτηγος των τουρκικών στρατευμάτων. 'Ο Γαζή Χουσεϊν ανακαλέστηκε τον Αύγουστο του 1658 και τον διαδέχτηκε ο Χασάν πασάς που έκαμε επίθεση στο φρούριο δίχως να επιτύχει και απέθανε στην Κρήτη. (Σχετικά βλ. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗ, Μεταφράσεις τουρκικών ιστορικών έγγραφων, τόμ. Α' ό.π. σσ. 54 και 103).

uasto Impero, formai con raggione concetto, che ₁₂ Candia douesse hauere uiolentissime le inuasioni, e douesse ₁₃ essere theatro famoso delle più grandi, celebri, et im(m)ortali ₁₄ attioni di guerra, ad ogni modo confidato nel sigr Dio ₁₅ dal quale sempre con tutta la humiltà hò implorato ₁₆ l'assistenza in ogni mia occasione et in questa la ₁₇ più grande della Patria, mi hò ueduto trasmettere ₁₈ uigor tale, che hò ben potuto nel principio del mio ₁₉ ingresso presagire alla Sertà Vra con mie humilissime ₂₀ lettere propitio, e fortunato l'euento della Campagna, ₂₁ nella quale prima che entri à rapresentare gli aueni-₂₂ menti memorabili, e gloriosi, e che hanno eternata ₂₃ la fama à quelle Mura, sono chiamato à sottoponere ₂₄ alla intelligenza dell'Eccmo Senato le cagioni che mossero ₁ questo gran Ministro ad inuadere F^o3r doppio tanto tempo si può dire ₂ di quiete in Regno, quella Metropoli, stimata sempre cosa ₃ molto dura e difficile dà praticarsi per la fortezza, ₄ e sito di quella resa inespugnabile con tante fortificationi ₅ errette dai più famosi, et insigni Com(m)andanti della Rep^{ca}. ₆ Per

11 impero

Z imerio

18 hò ben potuto

Z ho potuto ben

ή εξουσία της τόσο απέραντης αυτοκρατορίας, δικαιολογημένα έσχη-
μάτισα τη γνώμη, ότι ο Χάντακας θα υποστεί σφοδρότατες επιθέσεις
και θα γίνει διάσημο θέατρο των μεγαλυτέρων, ένδοξοτέρων και άθα-
νάτων πολεμικών γεγονότων. Όπωςδήποτε έμπιστεύτηκα στο Θεό,
από τον όποιο πάντοτε έζήτησα με ταπεινότητα να με βοηθά σε κάθε
περίπτωση, και σ' αυτή την πιο μεγάλη της πατρίδας. Και είδα να
μεταβιβάζεται σε μένα τέτοια δύναμη, που μόρεσα από την αρχή που
άνέλαβα υπηρεσία να προείπω στη Γαληνότητά σας με τις ταπεινό-
τατες έπιστολές μου, ότι θα είναι ευνοϊκή και τυχερή ή έκβαση της
έκστρατείας, για την όποία, πριν αρχίσω να αναφέρω τα ένδοξα
και αλησιμόνητα γεγονότα, που διετράνωσαν τη φήμη των τειχών
εκείνων, καλούμαι να υποβάλω στην έξοχότατη σοφή Σύγκλητο τις
άφορμες που παρεκίνησαν τον πρωθυπουργό εκείνο, να εισβάλει, F3r
ύστερα από τόσον καιρό ήσυχίας, μπορεί να πεί κανείς, στο Βασί-
λειο, στη Μητρόπολη εκείνη, που θεωρείται πάντα πολύ σκληρό και
δύσκολο να την πλησιάσει κανείς, γιατί ή θέση και το φρούριό της
έχει γίνει άπρόρρητο με τις τόσες όχυρώσεις, που ανεγείραν οι πιο
διάσημοι και έπιφανείς άρχοντες της Δημοκρατίας.

quanto con studiosa applicatione hò ricauato dà Confidenti ₇ del Regno, e dà altre corrispondenze che in molte parti ₈ del Stato Tur- chesco, e sino in Costantinopoli hò procurato ₉ tenere, premessa molto alla superbia del gran sig^{re}, et ₁₀ all'alterigia dei principali com(m)an- danti della Porta, che la ₁₁ Republica sola, senza la colegatione con altri Prencipi ₁₂ fosse basteuole tanto tempo contendergli l'intiero possesso ₁₃ del Regno con tanta ruuina dei proprii stati sottomessi, ₁₄ incendiati, e spopolati, et in molte parti resi quasi ₁₅ deserti dal uigore dell'Armi publiche, e per ciò sebene ₁₆ nutriuua uiui i trattati di pace con la fel : mem : del sig^r ₁₇ Canc^{re} Grande Ballarino, per sodisfare

13 ruuina

Z ruina

"Αν και με μεγάλη προσοχή συγκέντρωσα πληροφορίες από έμπιστους ⁴ του Βασιλείου και από άλλους πληροφοριοδότες, που είναι σε πολλά μέρη του τουρκικού κράτους και σ' αυτή την Κωσταν- τινούπολη ακόμη, έχοντας υπόψει την ύπεροψία του σουλτάνου και την αλαζονία των κυριοτέρων άρχηγών της Πύλης, έχω τη γνώμη, ότι ή Δημοκρατία μονάχη της, δίχως τη συμμαχία άλλων κρατών, θα ήταν ίκανή να άμφισβητήσει άπ' αυτούς (τους Τούρκους) την κα- τοχή όλόκληρου του Βασιλείου, παρά τις τόσες καταστροφές των κρατών της, που υποτάχτηκαν, εκάηκαν και έρημώθηκαν και σε πολλά μέρη έστερήθηκαν σχεδόν τη δύναμη των όπλων του Δημοσίου. Και παρ' όλο που διατηρούσε γι' αυτό σε ισχύ τις συνθήκες της ει- ρήνης με το μακαρίτη μεγάλο καγκελάριο Μπαλαρίνο ⁵, για να ίκα-

⁴) Confidenti = έμπιστοι. Σ' όλη την Κρήτη υπήρχε, από την αρχή του πολέμου, όλόκληρο δίκτυο κατασκόπων υπέρ των Βενετών. Μάλιστα όταν οι Κρητικοί δοκίμασαν την τουρκική βαρβαρότητα, πολλοί άπ' αυτούς που έμεναν στα κατεχόμενα από τους Τούρκους μέρη, έστελναν τακτικά πληροφορίες στις βενετικές άρχές στο Χάντακα, σχετικά με τις κινήσεις των Τούρκων και τους πι- θανούς σκοπούς των. Άνταλλάσσονταν άλληλογραφία μεταξύ των βενετικών άρ- χών και των Κρητικών από την τουρκοκρατούμενη Κρήτη.

⁵) Ο 'ΑΘΑΝ. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ δημοσιεύει στα Κρητικά Χρονικά (τόμ. ΚΕ', σσ. 21 - 124) «'Ανέκδοτη άλληλογραφία του Fr. Morosini και άλλων Βενετών με Κρητικούς στα χρόνια του πολέμου 1659 - 1660, όπου δημοσιεύονται 47 σχετικά έγγραφα, με ένδιαφέρουσες πληροφορίες. Οι έμπιστοι για την ασφάλειά των χα- ρακτηρίζονταν με άριθμούς.

⁶) Ο Giovanni Battista Ballarino (στο αντίγραφο του Werd- müller της έκθεσης του Μπάμπαρα αναφέρεται Ballarini) ήταν βάτλος (πρεσ- βευτής) της Βενετίας στην Κωσταντινούπολη και διαπραγματευόταν με την τουρ-

all'universale₁₈ delle militie, e delle genti del suo Impero, strache e satie₁₉ di così diuturna guerra, e che som(m)amt^e bramauano, ₂₀ e bramano la quiete, e perciò credeuano esser à loro ₂₁ offuscata quella gloria, che presumono tenere in ogni ₂₂ parte per la facilità degli acquisti di tanti stati, e resi ₂₃ fastosi, e molto più insuperbiti per gli ultimi successi ₂₄ nella Germania, oue contro tante forze podei rose₁ dell'Imperio s'haueuano impatronito di forti Città, e grosse F^{03v} Pro-₂uincie, e finalmente ancora costretto l'Imperatore à ₃ sottom-(m)ettersi à dure conditioni; uedendo però costante la ₄ Republica

18 impero

Z imperio

νοποιήσει όλα τὰ στρατεύματα καὶ τοὺς ἀνθρώπους τῆς αὐτοκρατορίας της, ποὺ ἔχουν κουρασθεῖ καὶ χορτάσει ἓνα τόσο μακροχρόνιο πόλεμο καὶ ἐπιθυμοῦσαν καὶ ἐπιθυμοῦν παραπολὺ τὴν ἡσυχία, ἐπιστεuvan γι' αὐτὸ πὼς εἶναι σ' αὐτοὺς θαμπωμένη ἡ δόξα ἐκείνη, ποὺ ἀλαζονεύονται ὅτι διατηροῦν σὲ κάθε μέρος, μὲ τὴν εὐκολία ποὺ κατὰκτησαν τόσα κράτη, καὶ ἔχουν καταντήσει ἀγέρωχοι καὶ πολὺ πιὸ ὑπερήφανοι μὲ τὶς τελευταῖες ἐπιτυχίες στὴ Γερμανία, ὅπου ἐναντίον τόσο ἰσχυρῶν δυνάμεων τῆς αὐτοκρατορίας, εἶχαν γίνεи κύριοι F^{3v} ὀχυρωμένων πόλεων καὶ ἐκτεταμένων ἐπαρχιῶν. Ἀλλὰ στὸ τέλος ὁ αὐτοκράτορας ἀναγκάστηκε νὰ ὑποκύψει σὲ σκληρὲς συνθήκες, βλέποντας ὅτι ἡ Δημοκρατία ὑπερασπίζεται σταθερὰ τὴν κληρονο-

κική κυβέρνηση τὸ ζήτημα τῆς Κρήτης. Ὁ Μπάρμπαρο τὸν ὀνομάζει ἐδῶ cavaliere grande, δηλαδὴ Μέγα Καγγελάριο. Ὅταν ὁ Κιοπρουλῆς ξεκίνησε γιὰ τὴν Κρήτη τὸ 1666 πῆρε μαζί του τὸν Ballarino μαζί μὲ τὸν γραμματέα τῆς πρεσβείας Padavino, γιὰ νὰ τοὺς χρησιμοποιήσει στὶς διαπραγματεύσεις γιὰ τὴν παράδοση τοῦ Χάντακα. Ἀλλὰ ὁ Μπαλαρίνο πέθανε στὶς Θῆβες. Τὸν ἀντικατάστησε ὁ Girolamo Giavarina, ὁ ὁποῖος ἔφτασε στὸ Χάντακα τὸν Ἰούλιο 1667, ὅποτε ἡ πολιορκία ἦταν στὴν μεγαλύτερη ἐνταση. Ἀποβιβάστηκε κοντὰ στὴ Γιόφυρο μὲ τὴν ἄδεια τοῦ Κιοπρουλή, γιὰ νὰ τὸν χρησιμοποιήσει στὶς διαπραγματεύσεις. Ἀλλὰ οἱ διαπραγματεύσεις δὲν πέτυχαν τὸν ἐπιδιωκόμενο σκοπὸ καὶ ὁ Κιοπρουλῆς περιόρισε τὸν Giavarina καὶ τὸν Padavino στὸ μετόχι τοῦ Κατιρτζόγλου (ποὺ ἦταν τοῦ Φουρτούνα τὸ μετόχι, δυτικὰ τῆς Φορτέτσας), ὅπου ἀπέθαναν καὶ οἱ δύο, ἄγνωστο πὼς, ὅπως ἀναφέρει ἐδῶ καὶ ὁ Μπάρμπαρο. (Βλ. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗ, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῆς Τουρκοκρατίας ἐν Κρήτῃ, Κρητ. Χρονικὰ Β', σ. 157, — ANDREA VALIERO, Storia della guerra di Candia, Trieste 1857, II, 259, 292 — LE COMPTE DARU, Histoire de la Republique de Venise, tome VII, Bruxelles 1840, p. 216 — J. von HAMMER, Geschichte des Osmanischen Reiches, Pest 1840, III, p. 617, 622).

à difendere il suo Patrimonio si riuolsero con l'animo ₅ tutto intento à cogliere le opportunità di condurre à fine ₆ i loro prauì disegni. Conosciuta dal primo Visir₇ la inclinatione del Rè e d'altri Ministri principali, si ₈ applicò inferuoratam^{te} ad affissarui ogni spirito, anco per ₉ suo particolare interesse; e per la sussistenza della ₁₀ sua propria grandezza. Questo Ministro fù assonto ₁₁ alla Carica suprema in età giouenile, mentre al pre-₁₂sente non sorpassa quella d'anni trentacinqui, e questo ₁₃ per la sagacità del uechio primo Visir Chipurli suo ₁₄ Padre famosissimo, e benemerito della Casa Ottomana ₁₅ per hauer sostenuto con uirtù grande, e con fortuna ₁₆ insigne tutti gl'interessi dell'Imperio; Ridotto perciò esso ₁₇ in stato agonizante per quanto si tiene da più rela-₁₈tioni de Confidenti, fù ricercato dal Rè medesimo à ₁₉ porgergli consiglio qual persona hauesse à sostituirli, ₂₀ e lui asseuerando conoscere sogetto suficiente, mà ₂₁ che poi per il pericolo, che sarebbe corso della uita ₂₂ non doueua nominarlo, astrinse con tal sagacità ₂₃ il Rè à prom(m)etterli con

18 medesimo

Z Medemo

μιὰ της καὶ προσπαθοῦν μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις τῶν νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὶς εὐκαιρίες, γιὰ νὰ φέρουν σὲ πέρας τὰ κακοποιὰ σχέδιά τῶν.

Ὁ πρῶτος βεζίρης κατάλαβε τὴν ἐπιθυμία τοῦ βασιλιὰ καὶ τῶν ἄλλων κυριωτέρων ὑπουργῶν καὶ προσπάθησε μὲ ζῆλο νὰ ἀφιερῶσει ὅλες τὶς προσπάθειές του σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα καὶ γιὰ τὸ ἀτομικὸ του συμφέρον καὶ τὴν ἐνίσχυση τῆς μεγαλωσύνης του.

Ὁ ὑπουργὸς ἐκεῖνος ἀνῆλθε στὴν ἀνώτατη ὑπηρεσία σὲ νεαρὴ ἡλικία. Σήμερα δὲν ὑπερβαίνει τὰ 35 χρόνια· καὶ αὐτὸ ὀφείλεται στὴ δημοτικότητα τοῦ γέρο πατέρα του Κιοπρουλή⁶, πρῶτου βεζίρη, διάσημου καὶ ἱκανότατου τοῦ ὀθωμανικοῦ οἴκου, γιατί εἶχε ὑποστηρίξει δραστήρια καὶ μὲ μεγάλη ἐπιτυχία ὅλα τὰ συμφέροντα τῆς αὐτοκρατορίας. Ψυχορραγοῦσε, ὅπως φαίνεται ἀπὸ πολλὰς ἐκθέσεις ἐμπίστων, καὶ ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς ζήτησε νὰ τοῦ ὑποδείξει ἐκεῖνο ποὺ θὰ μπορούσε νὰ τὸν ἀντικαταστήσει. Κι αὐτὸς τὸν ἐβεβαίωσε, ὅτι ξέρεи ἄτομο ἱκανό. Ἀλλὰ ἐπειδὴ ὑπῆρχε κίνδυνος γιὰ τὴ ζωὴ του, δὲν μπορούσε νὰ τὸν κατονομάσει. Καὶ μ' αὐτὸ τὸ ἐξυπνο κόλπο ἀνάγκασε τὸ βασιλιὰ νὰ τοῦ ὑποσχεθῇ μὲ ἐπίσημο ὄρκο νὰ τοῦ ἀσφα-

⁶) Πρόκειται περὶ τοῦ Κιοπρουλή Μεχμέτ πασά, πατέρα τοῦ Κιοπρουλή Φαζίλ Ἀχμέτ πασά.

solenne giuramento di hauer ²⁴ in custodia la uita di questo al pari della sua; ¹ così denominò il figliolo, che fù assunto alla Carica, et ^{F04r} il ² Padre poi auanti di morire, doppo hauer troncato sotto ³ uarii pretesti le teste più grandi dell'Imperio per assicurare ⁴ il Dominio al Figliolo, gli lasciò per ricordo, che se uoleua ⁵ con la uita conseruarsi quel Posto, douesse procurare ⁶ di star lontano dalla Corte, oue per la giouentù non solo ⁷ hauerebbero cospirato contro di lui molti Emuli, ma anco ⁸ nel Rè medesimo sarebbe nata la inuidia. Per questo ⁹ cessata la guerra di Germania, procurò lui sagacemente ¹⁰ di stornare i trattati incaminati di pace, e colta la occa-¹¹sione dei sforzi della Republica resi uani, et inutili ¹² incontro à poca gente, che si atrouaua all'hora nel ¹³ Regno, e specialmente doppo riceuuti i pregiuditii all' ¹⁴ armi pubbliche nel sbarco della Canea, andò insinuando ¹⁵ nell'animo dell'Imperatore non conuenirsi alla riputa-¹⁶tione della Casa Ottomana tollerare l'audacia, e ¹⁷ lasciar correre una tanta costanza ingiuriosa alla po-¹⁸tenza Ottomana, anzi esser necessario

λίσει τὴ ζωὴ του μὲ σωματοφυλακὴ, ὅπως τὴ δική του. Ἔτσι κατονόμασε τὸ γυιὸ του καὶ ἀνέλαβε ὑπηρεσία. Ὁ πατέρας πρὶν πεθάνει, ^{F4r} ἀφοῦ ἔκοψε μὲ διάφορες προφάσεις τὶς πιὸ μεγάλες κεφαλές τῆς αὐτοκρατορίας ⁷, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει στὸ γυιὸ τὴν κυριαρχία, τοῦ ἄφισε παραγγελία: ἐὰν θέλει νὰ διατηρήσει ὥσπου νὰ ζῇ αὐτὴ τὴ θέση, πρέπει νὰ προσπαθῇ νὰ μένει μακριὰ ἀπὸ τὴν αὐλή, ὅπου, ἐπειδὴ ἦταν νέος, ὄχι μόνο θὰ συνωμοτοῦσαν ἐναντίον του πολλοὶ ἀντίζηλοι, ἀλλὰ θὰ δημιουργοῦνταν καὶ φθόνος στὸν ἴδιο τὸ βασιλιά.

Γι' αὐτὸ, ἀφοῦ ἔπαψε ὁ πόλεμος τῆς Γερμανίας⁸, ἐφρόντισε φρονίμως νὰ σταματήσῃ τὶς διαπραγματεύσεις γιὰ τὴν εἰρήνευση, ποὺ εἶχαν ἀρχίσει, καὶ ἐπωφελέθη ἀπὸ τὶς προσπάθειες τῆς Δημοκρατίας, ποὺ ἀποδείχτηκαν μάταιες καὶ ἀνώφελες, ἀπὸ τὸ λίγο κόσμο ποὺ βρισκόταν τότε στὸ Βασίλειο, καὶ εἰδικὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τῆς ἀπόβασης τῶν Χανίων, καὶ ὑπέβαλε στὸν αὐτοκράτορα τὴν ἰδέα, ὅτι δὲν ταιριάζει στὴ φήμη τοῦ ὀθωμανικοῦ οἴκου νὰ ἀνέχεται τὴ θρασύτητα καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀφίσει νὰ κυκλοφορεῖ ἐπίμονα

⁷) Ὁ Κιοπρουλή Μεχμέτ πασάς ἐγίνε Μέγας Βεζίρης τὸ 1655, σὲ μιὰ κρίσιμη περίοδο τῆς Ὄθωμ. Αὐτοκρατορίας. Λέγεται ὅτι ἀποκεφάλισε 36000 Τούρκους, ποὺ ἦταν ἀντίθετοι στὴν πολιτικὴ του. (Βλ. σχετικὰ: ΑΗΜΕΤ ΡΕΦΙΚ, *Korçuluer*, Istanbul 1331, σ. 3 κ.εξ.).

⁸) Βλ. σελ. 2, ὑποσ. 1.

cogliere la occa-¹⁹sione, e portarsi con tutti li sforzi in Regno. Dà ²⁰ tali cagioni stimolata la Porta concorrendoui ancora ²¹ la brama del p^{mo} Agà de Gianizzari suo Congionto ²² e del Tefterdar suo grande amico, et inimico, mor-²³tale della pace, e de Christiani, diede ordini in ²⁴ tutte le parti dell'Imperio, che fossero incaminati soccorsi ¹ di militie, e trasportata ogni sorte di prouigioni ^{F04v} al primo Visir ² che portatosi con tutto l'Essercito à Napoli di Romania, doppo ³ hauer fatto precorrer quanto ha potuto; finalmente osser-⁴uata la congiontura di tempo fauoreuole con trenta ⁵ ben for-

ἡ προσβολὴ πρὸς τὴν ὀθωμανικὴ δύναμη, καὶ ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ τὴν εὐκαιρία καὶ νὰ μεταβεῖ μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις στὸ Βασίλειο.

Μὲ τέτοιες ἀφορμές, στὶς ὁποῖες συνέβαλε καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ συγγενῆ του πρώτου ἀγὰ τῶν Γενιτσάρων ⁹ καὶ τοῦ ἐπιστήθιου φίλου του τεφτερντάρη, ¹⁰ θανάσιμου ἐχθροῦ τῆς εἰρήνης καὶ τῶν Χριστιανῶν, ἡ Πύλη παρακινήθηκε καὶ ἔδωκε διαταγὴ σ' ὅλες τὶς περιφέρειες τῆς αὐτοκρατορίας νὰ στείλουν κάθε εἶδους τρόφιμα στὸν πρῶτο ^{F4v} βεζίρη. Καὶ ἀφοῦ ἔστειλαν ὅ,τι μπόρεσαν, πῆγε κι αὐτὸς μὲ ὅλο τὸ στράτευμα στὴ Νάπολη τῆς Ρωμάνιας ¹¹.

Τέλος, ὅταν εἶδε ὅτι ὁ καιρὸς ἦταν εὐνοϊκός, πέρασε στὰ Χανιά μὲ τριάντα ¹² καλὰ ἐξοπλισμένες καὶ ἐφοδιασμένες ταχύτατες γαλέ-

⁹) Πρῶτος Ἀγὰς (ἀρχηγός) τῶν Γενιτσάρων στὴν περίοδο τῆς ἀρχηγίας τοῦ Φαζίλ Ἀχμέτ πασά Κιοπρουλή ἦταν ὁ Ἀβδουραχμάν Ἀγὰς, ποὺ, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄλωση τοῦ Μεγαλόκαστρου, μετέτρεψε τὴν ὀρθόδοξη ἐκκλησία τῆς Τριμάρτυρης σὲ τέμενος γνωστὸ ὡς Ἀγὰ τζαμί. (Βλ. σχετικὰ Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗ, *Μεταφράσεις κ.λπ.* ὁ.π. τόμ. Α', σσ. 242, 320, 322).

¹⁰) Πρόκειται γιὰ τὸν Δεφτερντάρ (ἀνώτερο οἰκονομικὸ ὑπάλληλο) Ἀχμέτ πασά, ποὺ μετέτρεψε τὴ δουκικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Μάρκου σὲ τζαμί, τὸ γνωστὸ μέχρι τελευταῖα Δεφτερντάρ τζαμί. (Βλ. σχετικὰ Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗ, *Μεταφράσεις κ.λπ.* Α', σσ. 16, 130, 303).

¹¹) Νάπολη δι Ρομάνια ἔλεγαν οἱ Βενετσάνοι τὸ Ναύπλιο.

¹²) Ὁ Μπουνιαλῆς (βλ. ἈΓΑΘ. ΞΗΡΟΥΧΑΚΗ, Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος 1645-1669, Τεργέστη 1908, σ. 464) ἀναφέρει, ὅτι τὰ «κάτεργα» (γαλέρες) ἦταν 40:

*Ἦτον σαράντα κάτεργα περισσ' ἄρματομένα
μὲ γιανιτσάρους κι ἄρματα ἦτονε φορτωμένα,
Ὅλοι οἱ ἀνεμοὶ πάσανε καὶ ταραχὴ κυμάτου
δὲν εἶχε, μὰ 'χε ζέφυρο καὶ φύσα στ' ἄρμενά του.
Κι ὁ γενεράλες ἔστεκε στὴ βλέψη τὴν τόση
μὲ τὴν ἀρμάδα στὰ νησιά, νὰ βγεῖ νὰ τόνε σώσει (=φθάσει)*

nite e ben armate, e uelocissime Galere se ne |₆ passò alla Canea con disegno dà lui per quanto fù detto |₇ più uolte dichiarato, che come ne conflitti di Mare non |₈ speraua sortire alcun progresso sopra le armate Venete |₉ sempre superiori, e uincitrici di quelle d'Oriente così |₁₀ nei Combattimenti di terra, hauendo ueduto gli essempii |₁₁ del ualore delle militie ottomane si confidaua aggiunto |₁₂ il calore della sua presenza d'hauer facile l'aquistò di |₁₃ tutto, preseruarsi dalla malignità degl' Emuli, e |₁₄ sussistere nella gratia del Rè, e nella permanenza |₁₅ di sua grandezza. Tali si crede, che fossero le cagioni |₁₆ [à procurare la barbarie di questo Ministro alla terza, |₁₇ e memorabile inuasion di Candia, della quale stimarò |₁₈ superfluo descriuere minutamente il sito, le sue parti |₁₉ la qualità del Paese, e degl'habitanti, come anco tanti |₂₀ altri successi per l'adietro seguiti in questa molestissima |₂₁ guerra, perchè non solo dà penne famose, mà dà relatni |₂₂ ancora diligenti et accurate degl'Eccmi Capni Gnali, e |₂₃ Prouedri

ρες, με σχέδιο, πού, όπως είπαν πολλές φορές, ανέπτυξε ο ίδιος. Και επειδή δεν ήλπιζε, ότι θα έχει καμμιά επιτυχία σέ βάρος των στόλων της Βενετίας, των πάντα ανώτερων και νικητών των στόλων της Άνατολής, όπως και στις μάχες της ξηράς, και έχοντας υπόψει του τὰ παραδείγματα ανδρείας των ὀθωμανικών στρατευμάτων, πού θα την ἐθέρμαινε και ή δική του παρουσία, ήλπιζε ότι θα κατακτούσε εύκολα τὰ πάντα, θα προφύλασσε τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴν κακεντρέχεια των ἀντιζήλων και θα ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀπολαμβάνει τὴν εὖνοια τοῦ βασιλιά και θα ἐξασφάλιζε τὴ διατήρηση τοῦ μεγαλείου του.

Τέτοιες πιστεύεται πὼς ήταν οί ἀφορμές, πού προκάλεσαν τὴν τρίτη βάρβαρη και ἀξιομνημόνευτη ἐπιδρομή στήν Κρήτη τοῦ ὑπουργοῦ αὐτοῦ, πού θεωρῶ περιττὸ νὰ περιγράψω λεπτομερῶς τὴ θέση και τὰ μέρη πού ἔγινε, τὴν ποιότητα τοῦ τόπου και των κατοίκων και τις τόσες ἄλλες ἐπιτυχίες πού ἐπακολούθησαν τὸν καταστρεπτικότερο ἐκεῖνο πόλεμο, γιατί, ὄχι μόνο πέννες διάσημες ἀλλὰ και ἐκθέσεις ἀκριβεῖς και φροντισμένες των ἐξοχότατων Γενικῶν Ἀρχηγῶν και

*Κι ὅταν ἐπέρνα τὰ ἄνε μὰ δὲν τὸν ἐγνωρίσαν
και κάμανε ὅζω τοῦ νοῦ και δὲν τὸν ἀμποδίσαν.
Μὰ κεῖνα μὲ γλυκὸ καιρὸ εἰς τὰ Χανιά ἐμπήκαν
και τὸ βεζύρη ξαφνικὰ νὰ δοῦν ἐφοβηθήκαν...*

Οί πληροφορίες τοῦ Μπάμπαρα πιστεύω ὅτι εἶναι θετικές.

Gnālì sono state portate sotto l'intendimento |₂₄ della publica sapienza. Io solo però mi anderò, res-|₁tringendo à riferire il stato in F^o5₁, cui hò ritrouato la Piazza con |₂ sue Fortezze, et Isole adiacenti, e subordinate, la cos-|₃titutione dell'Essercito Turchesco, sue qualità, e disegni |₄ per l'attacco destinato, l'acampamento fatto dal p^{mo} |₅ Visir, gli assalti, i tentatiui, et i sforzi fatti per la |₆ parte nemica, e dall'altra le contrapositⁿⁱ uigorose |₇ dei difensori sino al tempo in cui trapassata la Cam-|₈pagna, hò hauuto la gratia doppio uedere respirata la |₉ Piazza dal trauaglio di potermi portare ad humiliarmi |₁₀ all'E.E. V.V., nel che parerà conueniente ancora |₁₁ alla mia inferuorata diuotione uerso il ben publico ag-|₁₂giongere, e tributare alcuni particolari essenziali |₁₃ per la continuatione della difesa, e per la esaltatione |₁₄ della publica gloriosa grandezza; Se però in queste |₁₅ mie humilissime representationi non comparisco ac-|₁₆compagnato, ne dà facondia di parole, ne dà splendore |₁₇ di concetti; ad ogni modo attesto all'E.E. V.V. una pon-|₁₈tuale sincerità nella spiegatura naturale delle cose |₁₉ più essenziali, che deu' esser l'oggetto solo d'ogni buon Cit-|₂₀tadino. [Alla direttione, e soprintendenza dei |₂₁ Generali

Γενικῶν Προβλεπτῶν ὑποβλήθηκαν, γιὰ νὰ πληροφορηθῇ ἡ δημόσια Σοφία.

Παρ' ὅλ' αὐτὰ ἐγὼ θὰ περιοριστῶ νὰ ἀναφέρω ἀπὸ τὸ ἓνα μέ- F5₁ ρος γιὰ τὴν κατάσταση στὴν ὁποία βρῆκα τὴν ὀχυρωμένη πολιτεία και τὰ φρούριά της, γιὰ τις ἐξαρτημένες παρακείμενες νησίδες, γιὰ τὴ σύνθεση τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, τὴν ποιότητά του και τὰ σχέδια γιὰ τὴν ἐπίθεση, γιὰ τὴ στρατοπέδευση πού ἔκανε ὁ πρῶτος βεζίρης, γιὰ τις ἐφόδους, τις ἀπόπειρες και τις προσπάθειες πού ἔκανε ὁ ἐχθρὸς, και ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος γιὰ τὴ σθεναρὰ ἀντίσταση των ἀμυνομένων μέχρι πού, ὕστερα ἀπὸ τὴ λήξη των ἐπιχειρήσεων, εἶχα τὴν τύχη, ἀφοῦ εἶδα τὸ Κάστρο νὰ ἀναπνέει ὕστερα ἀπὸ τόσες ταλαιπωρίες, νὰ μπορέσω νὰ ἔλθω γιὰ νὰ ὑποβάλω τὰ σέβη μου στις ἐξοχότητές σας. Καὶ τότε, ὕστερα ἀπὸ τὴ θερμὴ ἀφοσίωσή μου πρὸς τὸ Δημόσιο, πρέπει νὰ προσθέσω και νὰ καταθέσω μερικὲς οὐσιαστικὲς λεπτομέρειες γιὰ τὴ συνέχιση τῆς ἄμυνας και γιὰ τὴν ἐξαρση τοῦ ἐνδοξοῦ μεγαλείου τοῦ Κράτους.

Μὰ ἂν στις ταπεινότητες αὐτὲς ἐκθέσεις μου δὲν παρουσιάζονται οὔτε μὲ καλλιπέπια λόγου οὔτε μὲ λαμπρότητα διαλογισμῶν, ὅμως, βεβαιῶ τις ἐξοχότητές σας, ὅτι στὴν ἐκθεση των σπουδαιωτέρων

di Candia resta non solo dalla publica auttorità [|]₂₂ sogetta la medesima Città Metropoli, mà ancora le trè [|]₂₃ Fortezze principali del Regno, Spinalonga, Carabuse [|]₂₄ e Suda, uicine adiacenti, come pure Tine, e Cerigo] [|]₁ più lontane, che non chiamano minore la uigilanza, ol- F^o5v tre [|]₂ Sant'Erini, Nio, Nanfi, e Stampalia, tributarie. [|]₃ Nella principale consideratione sono le trè Fortezze [|]₄ accennate. Spinalonga importante per essere situata [|]₅ sotto uento di Candia, notabile per il Porto, che serue [|]₆ à com(m)odo de legni publici, che scorrono per quella parte [|]₇ e che uale à sostenere quelle estremità del Regno. [|]₈ Carabuse à Confini del Regno à dirimpetto di Cerigo For-[|]₉tezza per il sito inaccessibile, e serue à riguardare [|]₁₀ il Porto, far scoperta nel Mare, e dar lingua à pu-[|]₁₁blici legni, portando notitie, che uà riceuendo dalla [|]₁₂ parte del Regno: In fine Suda è di som(m)a importanza [|]₁₃ per tutte le conseguenze et in particolare la Piazza [|]₁₄ si rende insuperabile per il sito, ou'è costrutta, hà un [|]₁₅ uastissimo Porto, che

γεγονότων θὰ χρησιμοποίησω τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν εἰλικρίνεια ποὺ πρέπει. Μοναδικὸς σκοπὸς κάθε καλοῦ πολίτη.

Ὑπὸ τὴ διοίκηση καὶ τὴν ἐπίβλεψη τῶν στρατηγῶν τοῦ Χάντακα παραμένει ἀπὸ τὴ δημόσια ἐξουσία ὄχι μόνο ἡ ἴδια ἡ μητρόπολη (ὁ Χάντακας) ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὰ τρία κυριότερα φρούρια τοῦ Βασιλείου. Τῆς Σπιναλόγκας, τῆς Γραμπούσας καὶ τῆς Σούδας, ποὺ εἶναι κοντὰ στὴ νῆσο, ὡς καὶ τὰ νησιά Τήνος καὶ Κύθηρα, ποὺ εἶναι πιὸ μακρυνὰ καὶ ἔχουν ἀνάγκη ὄχι μικρότερης ἐπαγρύπνησης, ἐκτὸς F^{5v} ἀπὸ τὴν Σαντορίνη, τὴν Ἴο, τὴν Ἀνάφη καὶ τὴν Ἀστροπαλιά, ποὺ εἶναι ὑποτελεῖς μας. Μεγαλύτερη προσοχὴ χρειάζεται γιὰ τὰ τρία νησιά ποὺ ἀνέφερα παραπάνω. Ἡ Σπιναλόγκα εἶναι σπουδαία, γιατί βρίσκεται κοντὰ στοῦ Χάντακα, ἀξιόλογη γιὰ τὸ λιμάνι, ποὺ εἶναι χρησιμο γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν πλοίων τοῦ Δημοσίου, ποὺ διατρέχουν ἐκεῖνα τὰ μέρη, καὶ ἀξίζει γιὰ τὴν προστασία τῶν ἀπομακρυσμένων ἐκεῖνων περιοχῶν τοῦ Βασιλείου.

Ἡ Γραμποῦσα, στὰ σύνορα τοῦ Βασιλείου, ἀπέναντι στὰ Κύθηρα, εἶναι φρούριο ἀπλησίαστο, ἐξ αἰτίας τῆς θέσης του, καὶ χρησιμεύει γιὰ νὰ φυλάσσει τὸ λιμάνι, νὰ ἀνιχνεύει τὴ θάλασσα, νὰ δίδει πληροφορίες στὰ πλοῖα τοῦ στόλου καὶ τίς ὁδηγίες ποὺ παίρνει ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ Βασιλείου.

Τέλος ἡ Σούδα ἔχει πολὺ μεγάλη σπουδαιότητα ἀπὸ κάθε ἄποψη, καὶ ἰδιαίτερα τὸ φρούριο εἶναι ἀπόρρητο, ἀπ' αὐτὴ τὴ θέση ποὺ εἶναι

domina le aque di tutto il Regno, [|]₁₆ è di gran gelosia à Nemici, mentre che non potranno [|]₁₇ mai chiamarsi ben possessori della Canea in sino, che [|]₁₈ si manterrà sotto il Dominio di V. V. E. E., che per altro [|]₁₉ quando il nemico ne fosse possessore formerebbe un [|]₂₀ asilo à tutto il Leuante, e Ponente, hauerebbe comodo [|]₂₁ d'Arsenali, e stabilito iui il ricetta all'Armata Impe-[|]₂₂riali con il ricouro sicuro à tutti i legni di Mercantia, [|]₂₃ e di corso, sarebbe sempre ancora ripieno di gran numero de [|]₂₄ legni il Porto, che inferirebbe non solo gelosia all' [|]₁ Armata, che si ritrouasse in Candia, ma som(m)o detrimento F^o6r por-[|]₂tarebbe à tutti gl'interessi, et anco metterebbe in con[|]₃tingenza il resto del Dominio di Leuante, e non [|]₄ lascierebbe sapere quando Turchi hauessero pensieri [|]₅ hostili. Cerigo, poi una delle sopradette Isole è [|]₆ un sito, che hà la com(m)unicatione con il Ponente, [|]₇ uede 23 e di corso in margine

κτισμένο. Ἔχει ἓνα πολὺ εὐρύχωρο λιμάνι, ποὺ κυριαρχεῖ στὰ νερά ὅλου τοῦ Βασιλείου καὶ τὸ ζηλεύουν ὅλοι οἱ ἐχθροί, καὶ δὲν θὰ μπορέσουν ποτὲ νὰ θεωρηθοῦν ἐξασφαλισμένοι κάτοχοι τῶν Χανίων, ἐφόσον θὰ βρίσκεται στὴν κυριαρχία τῶν ἐξοχότητων σας. Καὶ ἂν στὸ τέλος γίνεῖ ὁ ἐχθρὸς κύριος τῆς Κρήτης, θὰ ἀποτελοῦσε ἓνα ἄσυλο ¹³ σ' ὅλη τὴν Ἀνατολὴ καὶ τὴ Δύση. Θὰ ἔχει εὐκολία ναυπηγείου καὶ ὅταν μονιμοποιηθῇ ἐδῶ ἓνα καταφύγιο τῶν αὐτοκρατορικῶν στόλων ποὺ θὰ καταφεύγουν ἐκεῖ ὅλα τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ τὰ κουρσάρικα καὶ πάντα τὸ λιμάνι του θὰ εἶναι γεμᾶτο καράβια. Καὶ δὲν θὰ προξενοῦσε μόνο ζήλεια στὸ στόλο ποὺ θὰ βρισκόταν στὴν Κρήτη ἀλλὰ καὶ F^{6r} πολὺ μεγάλη ζημιὰ σὲ ὅλα τὰ ζητήματα καὶ θὰ ἔθετε ἐπίσης σὲ δοκιμασία τίς ὑπόλοιπες κτήσεις τῆς Ἀνατολῆς καὶ δὲν θὰ παρέλειπε νὰ δίδει πληροφορίες γιὰ τίς διαθέσεις τῶν Τούρκων, ὅταν θὰ εἶχαν ἐχθρικούς σκοπούς.

Ἐπειτα τὰ Κύθηρα, ἓνα ἀπὸ τὰ παραπάνω ἀναφερόμενα νησιά, εἶναι ἓνα μέρος ποὺ ἐπικοινωνεῖ μὲ τὴ Δύση, βλέπει ὅλα τὰ ἱστιοφόρα ποὺ ταξιδεύουν στὰ μέρη ἐκεῖνα, ὅπως ἐπίσης πόσα ἔρχονται ἀπὸ

¹³) Δὲν εἶχε ἄδικο ὁ Μπάρμπαρα. Ἡ Σούδα πραγματικὰ στὰ κατοπινὰ χρόνια ἐγίνε καταφύγιο τῶν κατατρεγμένων ἀπὸ τοὺς Τούρκους Κρητικῶν. Ὁ ἀείμνηστος ΚΩΣΤΑΝΤ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ δημοσίεψε στὰ Κρητ. Χρονικά (τόμ. Ι', σ. 20 ἑξ.) «Ὁνομαστικὸν κατάλογο τῶν ἐν Σούδα Κρητῶν τοῦ 1713», δυὸ χρόνια πρὶν παραδοθῇ τὸ φρούριο στοὺς Τούρκους τὸ 1715. Τὸ 1692 εἶχαν καταφύγει ἐκεῖ 600 καὶ ἀργότερα 800 Κρητικοί.

tutte le Velle, che nauigano dà quella parte, |₈ come pure quante passano in Canea, che uengono dalle |₉ parti della Morea. è fertile, e molto popolosa, e com|₁₀munica gli auisi à tutti i legni publici, hà nelle parti |₁₁ di Terra ferma com(m)odissimo il braccio di Maina, dal |₁₂ quale ricaua non meno uiueri abbondantissimi per il |₁₃ Regno, quanto anco le notitie più essenziali delle mosse, |₁₄ e passaggi de Turchi per quella parte. Tine si |₁₅ ritroua nelle uiscere del Dominio nemico situata nel |₁₆ mezzo dell'Arcipelago abbondante d'ogni cosa, anco d'habi-|₁₇ tanti, e serue di lume degli andamenti nemici per il |₁₈ passaggio de legni, et è di gran profitto à publici in|₁₉teressi. Restano le altre Isole, come dissi tributarie, |₂₀ quali benche non siano dirette dà publici Rapresentanti |₂₁ attuali sono però gouernate dà Vecchiardi del Paese |₂₂ con la subordinatione totale, et con una esata obe-|₂₃dienza al Generalato di Candia, se bene quella di Stam|₂₄palia è desolata da Corsari, che appena può suprir |₁ alla contributione impostagli di mille Reali. F^o6v

Niò però oltre |₂ l'esser utile per som(m)inistrar legne, Carbon,

τὸ Μοριά καὶ ταξιδεύουν πρὸς τὰ Χανιά. Εἶναι εὐφορὴ καὶ πολυάνθρωπη καὶ ἀνακοινώνει τὶς εἰδήσεις σὲ ὅλα τὰ πλοῖα τοῦ Κράτους. Στὴν ξηρὰ ἔχει τὴν παραλιακὴ ζώνη, ἀπ' ὅπου βγάζει ἀφθονότατα τρόφιμα, ποὺ ὑπεραρκοῦν γιὰ τὸ Βασίλειο. Δίδει ἐπίσης σπουδαιότατες πληροφορίες γιὰ τὶς κινήσεις καὶ τὶς διαβάσεις τῶν τουρκικῶν πλοίων ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ μέρη.

Ἡ Τήνος βρίσκεται μέσα στὴν καρδιά τῆς ἐχθρικῆς κυριαρχίας, στὴ μέση τοῦ Ἀρχιπέλαγου. Ἔχει ἀφθονία ἀπὸ κάθε τί, ἀκόμη καὶ ἀπὸ κατοίκους, καὶ χρησιμεύει σὰν πληροφοριοδότης γιὰ τὶς κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ, γιὰ τὸ πέρασμα τῶν πλοίων. Καὶ αὐτὸ ἔχει πολὺ μεγάλη σημασία γιὰ τὰ δημόσια συμφέροντα.

Εἶναι καὶ τὰ ἄλλα νησιά, τὰ ὑποτελῆ ὅπως εἶπα, ποὺ ἂν καὶ δὲν διοικοῦνται σήμερα ἀπὸ ἀντιπροσώπους τοῦ Κράτους, διοικοῦνται ἀπὸ ἐντόπιους γέροντες, μὲ ὀλοκληρωτικὴ ἐξάρτηση καὶ πλήρη ὑποταγὴ στὴ διοίκηση τοῦ Χάντακα. Ἡ Ἀστροπαλιά ἔχει καταστραφεῖ ἀπὸ τοὺς κουρσάρους, ποὺ μόλις μπορεῖ νὰ πληρώνει τὰ 1000 ριάλια συνεισφορά, ποὺ τῆς ἔχει ἐπιβληθῇ. Ἡ Νιὸ ὅμως, ἐκτὸς F6v ποὺ εἶναι χρήσιμη γιὰ νὰ προμηθεύει ξύλα, κάρβουνα, ἄχυρα καὶ παλιοκρέατα, πληρώνει καὶ πεντακόσια ριάλια. Ἐπίσης ἐκεῖ μπορεῖ νὰ στρατολογηθοῦν καὶ μερικὰ ἄτομα γιὰ τὸ μηχανικὸ ¹⁴

¹⁴⁾ Ἡ λέξη *guastatore* σημαίνει στὴν κυριολεξία καταστροφέας,

Paglia e |₃ Carnazi, contribuisce Reali cinquecento si può anco |₄ ricauare dalla medesima qualche numero de Guas-|₅tadori. Nanfi ancora paga Carazo Reali cinque-|₆cento, che pure porta qualche altro soccorso in Candia|₇ma Sant'Erini fertile, e molto popolata può |₈ non solo suplire all'esborso pontuale, che fà di Reali |₉ diecimilla, mà ancora corrisponde uarie prouigioni |₁₀ dà uiuere, e per il numero considerabile di gente |₁₁ può anco ualere per un numero rileuante di Guastadori, |₁₂ come dirò più à basso, hauendo à me stesso confessato i |₁₃ Vecchiardi esserui in quella sedici mille anime in circa.

|₁₄ In tali termini s'estende la giurisditione di Candia. Io |₁₅ però arriuato in quella non hò tralasciato im(m)edia-|₁₆tamente d'applicare ogni spirito à tutte le incom-|₁₇benze, e come alle sudette Isole tributarie hò tras-|₁₈messo ordini per prouigioni dà uiuere, e d'ogni |₁₉ altra cosa, e per la esatione de Carazi, quali |₂₀ cose poi sono state sempre dà esse adempite con |₂₁ ogni pontualità, cosi à quegl' Ill^{mi} Rapresentanti |₂₂ di Cerigo E. Marin Michiel, e di Tine E. Giulio Querini |₂₃ hò incaricata l'espeditiione di Guastadori, Mureri |₂₄ e Maran-

Ἡ Ἀνάφη πληρώνει ἐπίσης χαράτσι πεντακόσια ριάλια, καὶ προσφέρει κάποια βοήθεια στὸ Χάντακα. Μὰ ἡ Σαντορήνη, πολὺ γόνιμη καὶ πυκνοκατοικημένη, μπορεῖ ὄχι μόνο νὰ πληρώνει τακτικὰ τὶς δέκα χιλιάδες ριάλια, ἀλλὰ ἀκόμη νὰ στέλει διάφορα τρόφιμα. Καὶ ἐπειδὴ ἔχει πολλοὺς κατοίκους μποροῦν νὰ στρατολογηθοῦν ἐκεῖ πολλὰ ἄτομα γιὰ τὸ μηχανικὸ, ὅπως θὰ ἀναφέρω παρακάτω. Οἱ δημογέροντες μὲ διεβεβαίωσαν, ὅτι ἔχει 16000 κάτοικους περίπου.

Μέχρι σ' αὐτὰ τὰ ὅρια ἐκτείνεται ἡ δικαιοδοσία τοῦ Χάντακα. Ἐγὼ μόλις ἐφθασα στὴν πόλη αὐτὴ δὲν παρέλειψα νὰ ἀσχοληθῶ ἀμέσως, μὲ ὅλη τὴ σύνεση, μὲ ὅλα τὰ ζητήματα τῆς ἀρμοδιότητάς μου καὶ ἔδωσα διαταγὲς στὰ ἐξαρτημένα ἀπὸ τὸ Χάντακα νησιά, ποὺ ἀναφέρω παραπάνω, γιὰ τὴν προμήθεια τροφίμων καὶ ἄλλων πραγμάτων καὶ γιὰ τὴν ἐξόφληση τοῦ χαρατσιτοῦ. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐκτέλεσαν μὲ μεγάλη ἀκρίβεια. Στοὺς ἐκλαμπρότατους ἀντιπροσώπους τῶν Κυθέρων ἐξοχότατο Μαρίν Μικιέλ καὶ τῆς Τήνου ἐξοχότατο Γκιούλιο Κουερίνι, ἔδωσα ἐντολὴ νὰ στείλουν ἀνθρώπους γιὰ τὸ μη-

χαλαστής. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀποτελοῦσαν εἰδικὸ σῶμα, ποὺ προορισμός του ἦταν νὰ καταστρέφει τὰ ἐμπόδια, νὰ ἀνοίγει δρόμους, διαβάσεις, χαρακώματα. Ἀντιστοιχεῖ δηλαδὴ στὸ σημερινὸ Μηχανικὸ καὶ ἔτσι τὸ μεταφράζω.

goni, che anco in buona parte è seguita ₁ hauendo incontrato in essi ^{F07r} pontualità con la trasmissione, ₂ d'huomini cento per Isola, e particolarmente il pred^{to} ₃ N.H. Michiel con le missioni continue di uiueri con ₄ la participatione d'auisi, e con l'inuigilare in ogni ₅ occorrenza al seruitio publico, et ostare intrepidam^{te} ₆ ai tentatiui del Nemico nell'Isola stessa sbarcato dall' ₇ Armata, ha contrassegnato il suo merito. Parimenti ₈ hauendo l'occhio alle Fortezze del Regno, non hò mancato ₉ à quei ss^{ri} Rapresentanti delle Carabuse E. Domco Diedo, ₁₀ di Spinalonga E. Zorzi de mezo, e di Suda E. Giacomo ₁₁ Barbarigo, d'incaricare ogni più uigilante custodia ₁₂ trasmettendoli non solo nel principio, mà anco continua-₁₃ tam^{te} ogni più abbondante copia de uiueri, come ₁₄ anco som(m)inistrandole pronti soccorsi di denaro, hauen-₁₅ doli nelle paghe, e nelle souentioni sempre pareggiati ₁₆ à quelli di Candia, accioche fossero mantenute contente ₁₇ le militie, e mi leuasse l'apprensione, che potessi hauere ₁₈ in riguardo alle gelosie, che potesse il Nemico apportare ₁₉ à quelle parti, e per

9 à quei	Z a quelli
11 incaricare	Z incaminare
12 continuatam(en)te	Z continuamente

χανικό, κτίστες και μαραγκούς. Καὶ ἐκτελέστηκε στὸ μεγαλύτερο ^{F7r} μέρος της. Σ' αὐτοὺς βρῆκα ἀκρίβεια, ἀφοῦ κάθε νησί ἔστειλε ἑκατὸ ἄνδρες. Ἰδιαίτερα ὁ παραπάνω ἐντιμότερος Μικιὲλ στέλλει συνεχῶς τρόφιμα καὶ εἰδήσεις, καὶ ἐπαγρυπνεῖ σὲ κάθε περίπτωση γιὰ τὴ δημόσια ὑπηρεσία, καὶ ἐμποδίζει μὲ τόλμη τὶς προσπάθειες τοῦ ἐχθροῦ, ποὺ ἀποβιβάστηκε στὸ ἴδιο τὸ νησί ἀπὸ τὸ στόλο, ἐπιβεβαιώνοντας τὶς ἱκανότητές του.

Ἐπίσης εἶχα στρέψει τὴν προσοχή μου καὶ στὰ φρούρια τοῦ Βασιλείου καὶ δὲν παρέλειψα νὰ φροντίσω γιὰ τὴ μεγαλύτερη ἐπαγρύπνηση τῶν κ.κ. ἀντιπροσώπων τῆς Γραμπούσας ἐξοχότατο Ντομένικο Ντιέντο, τῆς Σπιναλόγκας ἐξοχότατο Τζόρτζι Ντεμέτζο καὶ τῆς Σούδας ἐξοχότατο Γκιάκομο Μπαρμπαρίγκο, καὶ νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχή των, ἀποστέλλοντάς τους ὅχι μόνο στὴν ἀρχὴ ἀλλὰ συνεχῶς περισσότερα, ἄφθονα τρόφιμα, διανέμοντας ἐπίσης σ' αὐτοὺς χρήματα, ἐξισώνοντάς τους πάντοτε στοὺς μισθοὺς καὶ στὶς ἐπιχορηγήσεις μὲ ἐκεῖνες τοῦ Χάντακα, γιὰ νὰ εἶναι ἱκανοποιημένος ὁ στρατός, ὥστε νὰ μοῦ φύγει ὁ φόβος, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ μοῦ δημιουργηθῇ, λόγω τῶν ἀντιζηλιῶν, ποὺ θὰ μπορούσε ὁ ἐχθρὸς νὰ προκαλέσει σ'

non hauere occasione di sturbarmi ₂₀ dall'oggetto principale della difesa della Metropoli, con ₂₁ le quali forme senza turbatione alcuna si sono ₂₂ sempre mantenute illese dà ogni trauaglio quelle ₂₃ Fortezze, e datomi modo d'unire, et adunare insieme ₂₄ li spiriti più uigori per ribattere in Candia gli attentati ₁ nemici. [Mutato poi in Suda il ^{F07v} publico Rapresentante ₂ è successo al N.H. Barbarigo, il N.H. E. Lunardo Venier ₃ come questo hà poi ancor lui supplito alle sue parti tra-₄ smettendo auisi notabili, e nutrendo corrispondenza con ₅ i Confidenti, così il Barbarigo passato in Candia tutto ₆ il corso dell' attacco è stato uno di quelli, che hà seguito ₇ la mia persona in ogni luogo.] [Proueduto adunq: ₈ à bisogni più urgenti delle Fortezze riuolsi l'animo ₉ à considerare i bisogni necessari per opponere à disegni ₁₀ prau di nemici contro la medesima Piazza prin-₁₁ cipiati; e considerando, che la difesa consistere doueua ₁₂ in trè principali requisiti, Militie, Munitioni dà ₁₃ uiuere, e dà guerra e Fortificationi; In primo capo ₁₄ mi sono applicato alla reuisione di questi considerando ₁₅

1 Mutato

Z mutatosi

ἐκεῖνα τὰ μέρη, καὶ νὰ ἐξαλείψω κάθε ἀφορμή, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ μὲ ἀπασχολήσει ἀπὸ τὸ κύριο θέμα, δηλαδὴ τὴν ἄμυνα τῆς μητρόπολης. Μὲ τὶς διατυπώσεις αὐτές, χωρὶς καμμιά διαταραχή, διατηρήθηκαν πάντα ἀδιάφθορα τὰ φρούρια αὐτὰ ἀπὸ κάθε ἐνόχληση, καὶ μοῦ δόθηκε ὁ τρόπος νὰ ἐνώσω τὰ πιὸ δραστήρια πνεύματα, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσω τοὺς ἀνόσιους ἐχθροὺς στὸ Χάντακα.

Ἀκολούθως ἀντικαταστάθηκε ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Κράτους ^{F7v} στὴ Σούδα εὐγενὴς Μπαρμπαρίγκο καὶ τὸν διαδέχτηκε ὁ εὐγενὴς Λουνάρντο Βενιέρ. Καὶ αὐτὸς συνέχισε νὰ συγκεντρώνει πληροφορίες ἀπὸ τὴν περιφέρειά του καὶ νὰ διαβιβάζει σπουδαῖες εἰδήσεις, διατηρώντας ἀνταπόκριση μὲ τοὺς ἐμπιστοὺς. Ὁ Μπαρμπαρίγκο πέρασε στὸ Χάντακα ὅλη τὴν περίοδο τῆς ἐφόδου καὶ ἦταν ἕνας ἀπὸ ἐκεῖνους ποὺ μὲ ἀκολούθησαν παντοῦ.

Ἀφοῦ ἐφρόντισα, λοιπόν, γιὰ τὶς πιὸ ἐπείγουσες ἀνάγκες τῶν φρουρίων, ἔστρεψα τὴν προσοχή μου στὴν ἐξέταση τῶν πιὸ ἐπείγουσῶν ἀναγκῶν, γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν μοχθηρῶν σχεδίων τῶν ἐχθρῶν κατὰ τοῦ ἰδιοῦ φρουρίου (τοῦ Χάντακα) ποὺ εἶχαν ἀρχίσει. Καὶ ἔχοντας ὑπόψει, ὅτι ἡ ἄμυνα ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὰ τρία κυριότερα πράγματα: τὸ στρατό, τὰ ἐφόδια γιὰ τὴ συντήρηση καὶ γιὰ τὸν πόλεμο καὶ τὰ ὀχυρά, ἀσχολήθηκα μὲ τὸ πρῶτο καὶ ἔκαμα ἐπιθεώρηση

sopra il tutto, che li soldati sono il fondamento ani-₁₆mato della guerra hò fatto una generale Rassegna ₁₇ et hò ritrouato sotto l'occhio il numero effettiuo di ₁₈ cinque mille ottocento e settanta Fanti di diuerse ₁₉ Nationi, diuisi in più Compagnie, d'oltramontani, ₂₀ Italiani, Oltramarini, Greci, Caualaria, Cernide ₂₁ Caneoti, Retimioti, Caini, stipendiati, e Bombar-₂₂dieri, e mi sono consolato hauendo ritrouato questa ₂₃ gente sperimentata, e di molto coraggio. Questo ₂₄ numero fù poi accresciuto per l'espeditiōni fatte ₁ dalla uigilanza singolare, F^{08r} e zelo applicatissimo dell'Ecc^{mo} ₂ sigr Capⁿ G^{na}l Corner, d'altre Compagnie con offitiali scielti, ₃ e di ualore, come anco poi successiuamente d'altri ₄ rinforzi aggiunti d'ordine dell'Ecc^{mo} sigr Capⁿ G^{na}l Morosini, ₅ e peruenuti anco dà questa Città in modo tale, che ₆ alla comparsa de primo Visir hò rassegnati sotto il mio ₇ occhio otto mille trecento e dieci soldati. Al com(m)ando ₈ di queste militie si è ritrouato l'Ecc^{mo} sigr Marchese Villa ₉ General dell'Infanteria, al quale sempre hò dimostrato ₁₀ tutta la stima, e con ogni contrasegno

του στρατού, γιατί θεωρώ, ότι πάνω απ' όλα οι στρατιώτες είναι το έμψυχο θεμέλιο του πολέμου. Έκανα μια γενική επιθεώρηση και βρέθηκε, ότι ο πραγματικός αριθμός των στρατιωτών διαφόρων έθνότητων είναι 5870, μοιρασμένοι σε λόχους, των πέραν των Άλπεων χωρών, των Ιταλών, των υπερπόντιων, των Ελλήνων, του ίππικού, του εντόπιου στρατού (Cernide), των Χανιωτών, των Ρεθεμνιωτών, των μισθοφόρων Κάινι ¹⁵ και των Βομβαρδιστών, και παρηγορήθηκα, γιατί βρήκα τους ανθρώπους αυτούς με πείρα και με πολύ θάρρος. Ο αριθμός αυτός αύξηθηκε έπειτα με τις αποστολές που έγιναν F8r από τη μοναδική επαγρύπνηση και τον επιμελέστατο ζήλο του έξοχότατου καπετάν Γκενεράλε κ. Κόρνερ, άλλων λόχων, με έκλεκτους και γενναίους αξιωματικούς, όπως επίσης και με άλλες ενισχύσεις που προστέθηκαν διαδοχικά, με διαταγή του καπετάν Γκενεράλε κ. Μοροζίνι, προερχόμενοι επίσης απ' αυτή την πόλη. Έτσι με την εμφάνιση του πρώτου βεζίρη είχα επιθεωρήσει 8310 στρατιώτες.

Διοικητής των στρατευμάτων αυτών ήταν ο στρατηγός του Πεζικού Μαρκήσιος Villa, στον οποίο πάντα επέδειξα όλη την εκτίμηση, και με κάθε δείγμα τιμής προς τις διοικήσεις αποκατάστησα ασφαλώς την ικανοποίησή του.

¹⁵⁾ 'Η λ. C a i n o πληθυντ. C a i n i μου είναι άκατανόητη. Πιθανόν από το έβραϊκό Κάιν, το γυιό του Άδάμ, που σημαίνει προδότης.

d'honore in-₁₁contrando ne publici com(m)andi, hò certamente stabilita ₁₂ la sua sodisfatione. Vi era pure il sigr Tene^e ₁₃ G^{na}l Vertmiller

Έκει ήταν επίσης ο αντιστράτηγος κ. Βερτμίλερ, ¹⁶ άνθρωπος μεγάλης έμπειρίας στα ζητήματα του πολέμου, ο ίππότης Grimaldi, διοι-

¹⁶⁾ 'Ο Hans Rudolf Werdmüller γεννήθηκε στη Ζυρίχη της Έλβετίας το 1614 από ευκατάστατους γονείς. Τα πρώτα γράμματα έμαθε στη Ζυρίχη. 'Η οικονομική άνεση της οικογένειάς του του επέτρεψε να συνεχίσει τις σπουδές του στη Γενεύη μέχρι το 1630, έπειτα στη Lyon, όπου σπούδασε την έπιστήμη της όχρωματικής.

Ύστερα από τη συνθήκη της Βεσφαλίας το 1648 ανέλαβε τη διοίκηση συντάγματος μισθοφόρων της Βενετίας. Το 1653 διηύθυνε την πολιορκία της Rapperswil. Το 1658 ανέλαβε τη διοίκηση μονάδος του γαλλικού στρατού. Το 1663 ή Βενετία τον προσέλαβε στην ύπηρεσία της με το βαθμό του Lieutenant Général του πυροβολικού και ύπηρετησε την Γαληνότητα μέχρι το 1670. Το 1672 ύπηρετησε στον αυστριακό στρατό. Το 1673 ο Λεοπόλδος Α' του έδωσε το βαθμό του Lieutenant - maréchal και τον τίτλο του βαρώνου. Άπέθανε το 1677. (Βλ. Dr ANTON PESTALOZZI, La vie de Général Werdmüller, Κρητικά, Χρον. ΚΕ', σ. 278 έξ.).

'Ο Werdmüller ύπηρεξε ένας από τους πιο σπουδαίους στρατηγούς, που έδρασαν στην πολιορκία του Χάντακα τα τελευταία δύσκολα χρόνια. 'Ο Barbaro (βλ. σ. 74) τον χαρακτηρίζει sogetto di molta intelligenza nella guerra. Στη σπουδαία και αίματηρή επίθεση του Κιοπρουλή το 1667 είχε τη διεύθυνση της άμυνας του προμαχώνα του 'Αγ. Άντρέα, του πιο επικίνδυνου σημείου των τειχών, όπως αναφέρει ο Μπάρμπαρα στην έκθεσή του.

Όπως αναφέρω και προηγουμένως ο Werdmüller σπούδασε στη Lyon την όχρωματική τέχνη και, ως φαίνεται, είχε μεγάλη έπίδοση στο σχέδιο. Σ' αυτόν όφειλομε το αρτιότερο και τελειότερο έγχρωμο σχεδιάγραμμα του Χάντακα της έποχής της πολιορκίας και κυρίως του περιβολου των τειχών, που έχει σχεδιαστεί με μεγάλη ακρίβεια. Το πρωτότυπο Original Plan der Festung Candia gezeichnet in den Jahren 1666-68 von Generallieutenant Hans Rudolf Werdmüller. Άντίγραφό του δημοσίεψε ο Gerola στα Monumenti Veneti ecc., vol. I, tavola 3. Άντίγραφο από το σχέδιο αυτό δημοσιεύω έδω, για πληρέστερη κατανόηση των όρων της όχρωματικής, που αναφέρονται στις δημοσιευόμενες εκθέσεις.

Στην Zentralbibliothek της Ζυρίχης της Έλβετίας, γενέτειρας του Werdmüller, ύπάρχει, με τα στοιχεία T 306, ένα δισέλιδο αυτόγραφο σημείωμα του Werdmüller, γραμμένο στις 6 του Μάη του 1666 στο Χάντακα. Το σημείωμα περιέχει άπάντηση του Werdmüller προς τον Capitan Generale Andrea Corner, σε τρία σημεία σχετικά με την άμυνα του Μεγάλου Κάστρου. Παραθέτω έδω όλόκληρο το σημείωμα στο πρωτότυπο και σε μετάφραση, γιατί σχετίζεται άμεσα με την άμυνα του Χάντακα τις παραμονές της μεγάλης έπίθεσης του Κιοπρουλή, αφού εύχαριστήσω και πάλι τον φίλο κ. Anton Pestalozzi, δικηγόρο της Ζυρίχης, που είχε την καλωσύνη να μου στείλη σε φωτοαντίγραφο το σημείωμα του Werdmüller.

sogetto di molta intelligenza nella ¹⁴ guerra, Caur Grimaldi Gour della Piazza, dotato ¹⁵ di degne conditioni per la uirtù, e per il ualore, ¹⁶ sargente maggior di Battaglia Mota benemerito, ¹⁷ e d'inueterata *17 inveterata* *Z invecchiata*

κτητής τοῦ φρουρίου, προικισμένος με χαρακτήρα ἀντάξιο, ἀρετῆς καὶ γεναιότητος, ὁ ταγματάρχης Battaglia Motta, ἱκανότατος καὶ

P A R E R E

dato all' Ecc(ellentissi)mo Cap(ita)n G(e)n(er)al Andrea Corner sopra tre punti che mi domandò in voce ./.

Ill(ustrissi)mo ed Ecc(ellentissi)mo Sig(n)o r mio e P(ad)r(o)n Col(lendis)si)mo :

Fer obedire ai riueriti comandi di V(ost)ra Ecc(ellen)za che m' obligano ad estender in scrittura la mia oppinione sopra tre punti, cioè, se sia bene di presentare battaglia all' inimico, e qual vantaggio si puol sperare dal essito felice della medesima. secondo che cosa si può operare in Regno. E terzo qual utile è p(er) ricauarsi della n(ost)ra permanenza nel Campo. Dico

Sopra il primo, che trouandosi le cose nell stato che sono, non vedo che vtile imaginabile ci persuada ad uscire dei n(ost)ri vantaggij, e presentar battaglia al inimico, p(er)che oltre che sarà in suo arbitrio di accettarla ò non. In caso che noi con l'adjuto Diuino lo rispingessimo, non si potrebbe inseguire, senza euidente rischio di riceuere una rotta, mancando alla nostra gente quella intiera disciplina che vi bisognarebbe, che stante il vantaggio che ha di Cauallaria, sarebbe con grandissimo n(ost)ro danno, come all incontro quello dei Turchi di puoca consideratione, trouandosi sotto i sitti auantagiosi dell suo Campo, onde concludo non douersi arrischiare senza necessità, quello ch'è necessario alla difesa della città di Candia, p(er) conseruatione della quale sè continua già tanti anni la guerra.

Per il secondo se più utilmente in altra parte dell Regno si possa operare, dirò ; che come siamo secondo li auisi che si tengono alla vigilia dell arriu de soccorsi gaillardi de Turchi, non vedo che con forza apperta si possa intraprendere ne l'espugnatione della Canea, ne quella di Rettimo, ben se ne possono tentare le sorprese, secondo l'occasioni che s'offerissero, questa consideratione de soccorsi che l'inimico attende, c'obliga parimente a non abandonare il Regno, mentre le forze ch'habbiamo non sono oltre il bisogno d'una necessaria difesa.

Per il terzo, dell'vtile che si puo ricauare dalla n(ost)ra permanenza in campo, dirò, non poter esser questo di molta consideratione, e tale fu prima anche il mio parere. Tuttauia se i Turchi ci Venissero attaccare

esperienza,] il Caur Verneda Inge-¹⁸gniere famoso, e d'intelligenza cospicua, per hauersi ¹⁹ altre uolte adoprato nella difesa della Piazza; ²⁰ Anco li sargenti magri Arasi e Baron di Freishen ²¹ unitamente con *20 Freishen* *Z freissem*

μεγάλης πείρας, ὁ ἱππότης Verneda, μηχανικὸς διάσημος καὶ διάνοια σπουδαία, ἀφοῦ χρησιμοποιήθηκε ἄλλοτε γιὰ τὴν ἄμυνα τοῦ φρουρίου. Ἐπίσης οἱ ταγματάρχες Arasi καὶ Baron di Freissen, μαζί

nelle linee del che dubito, p(er) li soccorsi ch' attendono, e p(er) la circospetione ch'in loro si vede, ci porgerebbe modo infallibile di danneggiarli molto, oltre ciò verrebbe a facilitare quelle sorprese che si tentassero, contenerli occupati a questa parte, e p(er) vltimo se n'hauerebbe il beceficio dell forragiar, che non è di puoco mom(en)to, se la Caualleria deue fermarsi in Regno. Questi sono i miei riueriti sensi, ne deuo trescender la materia propostami, deuo bene profondamente riuerendola rassegnarmi Di V(ost)ra Ecc(ellen)za: nell Campo sotto Candia adi 6 Maggio 1665 -- (D.V. 68

Humill(issi)mo

Vertmiller

Γ Ν Ω Μ Η

Δοθεῖσα στὸν ἐξοχότατο Καπετὰν Γενεράλε Ἀντρέα Κόρνερ πάνω σὲ τρία σημεῖα, ποὺ μοῦ ζητήθηκε προφορικά.

Ἐκλαμπρότατε καὶ ἐξοχότατε κύριε καὶ σεβαστὲ ἀφέντη,

Ὑπακούοντας στὴ σεβαστὴ ἐντολὴ τῆς ἐξοχότητάς σας, ποὺ με ὑποχρεώνει νὰ ἐκθέσω γραπτὰ τὴ γνώμη μου πάνω σὲ τρία σημεῖα, δηλαδή, ἐὰν εἶναι σωστὸ νὰ κάνομε πόλεμο στὸν ἐχθρὸ καὶ ποιὰ ὠφέλεια μποροῦμε νὰ περιμένομε ἀπὸ τὴν εὐτυχῇ ἐκβασὴ τοῦ πολέμου αὐτοῦ. Δεύτερο, τί μποροῦμε νὰ ἐνεργήσομε στὸ Βασίλειο καὶ Τρίτο, ποιὸ ὄφελος μπορεῖ νὰ προκύψει ἀπὸ τὴ συνέχεια τοῦ πολέμου. Λέγω :

Πάνω στὸ πρῶτο ἐρώτημα, ὅτι ὅπως εἶναι τώρα τὰ πράγματα δὲν βλέπω ποιὰ ὠφέλεια μᾶς πείθει νὰ ἐγκαταλείψομε τὰ πλεονεκτήματά μας καὶ νὰ ἀναλάβομε ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, γιατί, ἐκτός ποὺ θὰ εἶναι στὴν ἐξουσία του νὰ τὸν δεχτεῖ, ἢ νὰ μὴ τὸν δεχτεῖ, σὲ περίπτωσι ποὺ ἐμεῖς θὰ τὸν διώχναμε με τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, δὲν θὰ ἔτανε δυνατό νὰ τὸν καταδιώξομε, δίχως φανερὸ κίνδυνο νὰ ὑποστοῦμε μιὰ ἥττα, γιατί λείπει ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μας ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἐκείνη πειθαρχία ποὺ θὰ χρειαζόταν στὴν προκείμενη περίπτωσι, καὶ ἐπειδὴ τὰ πλεονεκτήματα ποὺ ἔχει τὸ ἱππικὸ, θὰ ἦταν πολὺ μεγάλη ζημιὰ γιὰ μᾶς, ἐνῶ ἀντίθετα γιὰ τοὺς Τούρκους δὲν θὰ εἶχε μεγάλη σπουδαιότητα, ἐπειδὴ βρίσκονται σὲ πλεονεκτικὲς θέσεις στὸ στρατόπεδὸ των. Κατα-

altri Colonelli, et ufficiali magri |₂₂ huomini ualorosi, e di grande attitudine furono |₂₃ dà me incaloriti, et animati in questa così grande |₂₄ occasione, e raccolti tutti questi principali con il |₁ [resto de gl'altri F^{08v} della medesima Piazza con accomodate |₂ parole li dimostrai, che si trattaua d'una causa di fede, |₃ di Religione; che seruivano un Pren- cipe pieno di gra- |₄ titudine uerso li benemeriti, e che contro un nemi-

μέ ἄλλους συνταγματάρχες καὶ ἀξιωματικούς ἀνώτερους, ἀνθρώπους γενναίους καὶ με μεγάλες ἰκανότητες, ποὺ τοὺς ἔδωσα θάρρος καὶ τοὺς ἐμψύχωσα τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ ὥρα.

"Ολοι αὐτοὶ οἱ σπουδαιότεροι καὶ οἱ ὑπόλοιποι συγκεντρώθηκαν καὶ με λόγια κατάλληλα εἶπα σ' αὐτούς, ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ ζήτημα F^{8v} πίστης καὶ θρησκείας, ὅτι ὑπηρετοῦσαν ἓνα κράτος ποὺ θὰ εὐγνωμο-

λήγω, λοιπόν, στὸ ὅτι δὲν πρέπει νὰ διακινδυνεύσουμε, δίχως νὰ ὑπάρχει ἀνάγκη, ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἀναγκαῖο γιὰ τὴν ἄμυνα τῆς πόλης τοῦ Χάντακα, ποὺ γιὰ τὴ διατήρησή του συνεχίζεται τώρα καὶ τόσα χρόνια ὁ πόλεμος.

Πάνω στὸ δεύτερο θέμα: 'Εὰν μπορούσαμε νὰ ἐνεργήσουμε σὲ ἓνα ἄλλο σημεῖο τοῦ Βασιλείου, θὰ πῶ, ὅτι, με τὶς εἰδήσεις ποὺ ἔχομε μέχρι τὴν παραμονὴ ποὺ ἦλθαν οἱ ἰσχυρὲς ἐνισχύσεις τῶν Τούρκων, δὲν βλέπω με ποιὲς δυνάμεις θὰ μπορέσουμε νὰ ἀναλάβομε τὴν ἀλωση τῶν Χανίων ἢ τοῦ Ρέθυμνου, ἂν καὶ εἶναι δυνατόν νὰ γίνουν αἰφνηδιασμοί, ἀνάλογα με τὶς εὐκαιρίες ποὺ ἤθελαν παρουσιαστοῦν. Τὸ θέμα τῶν ἐνισχύσεων ποὺ περιμένει ὁ ἐχθρὸς μᾶς ὑποχρεώνει ἐπίσης νὰ μὴ ἐγκαταλείψομε τὸ Βασίλειο, ἐνῶ οἱ δυνάμεις ποὺ διαθέτομε δὲν ἀρκοῦν παρὰ μόνο σὲ μιὰ ἀπαραίτητη ἄμυνα.

Γιὰ τὸ τρίτο σημεῖο, σχετικὰ με τὴ χρησιμότητα ποὺ μπορεῖ νὰ περιμένομε ἀπὸ τὴν παραμονὴ μας στὸν πόλεμο, θὰ πῶ, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μεγάλης σπουδαιότητος, καὶ τέτοια ἦταν ἡ γνώμη μου καὶ προηγουμένως. "Ομως ἂν οἱ Τούρκοι ἤθελαν νὰ κτυπήσουν τὶς γραμμές, πρᾶγμα ποὺ ἀμφιβάλλω, γιὰτὶ περιμένουν ἐνισχύσεις, καὶ γιὰτὶ βλέπομε ὅτι παίρνουν προφυλάξεις, θὰ μᾶς ἔδιδαν εὐκαιρία ἀλάνθαστη νὰ τοὺς προξενήσομε μεγάλες ζημιές. 'Εκτὸς ἀπ' αὐτὸ θὰ διευκόλυναν τοὺς αἰφνηδιασμοὺς ἐκείνους, ποὺ θὰ ἐπιχειρούσαμε γιὰ νὰ τοὺς ἀπασχολήσομε. Τέλος ἀπ' αὐτὸ θὰ εἶχαμε τὴν εὐκολία νὰ προμηθευτοῦμε σανό, ποὺ δὲν εἶναι ἀσήμαντο πρᾶγμα, στὴν περίπτωσι ποὺ τὸ ἵππικὸ πρέπει νὰ παραμείνει στὸ Βασίλειο.

Αὐτὲς εἶναι οἱ σκέψεις μου γιὰ τὰ θέματα ποὺ μοῦ ζητήθηκαν καὶ ὀφείλω νὰ τὶς ὑποβάλω εὐσεβάστως στὴν ἐξοχότητά σας. Στὸ πεδίο (τῆς μάχης) στὸ Χάντακα ἡμέρα 6 τοῦ Μᾶη 1666 (D.V.68)

Ταπεινότατος
Βερντμίλερ

co |₅ altre uolte superato, e uinto sotto quelle stesse Mura |₆ si haue- reberro conquistato una Corona im(m)ortale di |₇ gloria; E perche nelle Piazze attaccate sopra tutto è |₈ neccessaria la Concordia e la unione de gl'animi |₉ essortai ogn'uno deposto qualsisia priuato ri- guardo |₁₀ à concorrere d'un medesimo Cuore in una difesa tanto |₁₁ importante, in che fù merauiglioso il concorso degl'animi |₁₂ di tutti in modo tale, che continuam^{te} in tutto l'attacco |₁₃ mentre fui solo al com(m)ando non ui fù dissidio alcuno |₁₄ im(m)aginabile, anzi, che con un legame di religione, |₁₅ e di fede si fecero promessa solenne di sostenere |₁₆ sino alla morte ogni impeto nemico, e più tosto |₁₇ rimanere sepolti fra le ruuine di quelle Mura, che |₁₈ mai cedere, come inferuoratamente con essemplio |₁₉ degno, e memorabile hanno dimo- strato. È ben uero- |₂₀ che hauendo ritrouato ancora qualche amarez- za |₂₁ passata trà li sigrⁱ Marchese Villa, e Ten^e G^{na}l |₂₂ Vertmiller sopradetti, con tratti soauⁱ, e con destre |₂₃ insinuationi adattate al genio delle persone, il sigr^r |₂₄ Iddio all'hora mi diede fortuna concii- liarli insieme |₁ e perche era di douere, che il sigr Vertmiller rico- F^{09r}

νεῖ ἐκείνους ποὺ θὰ εἶναι ἀξιοὶ εὐγνωμοσύνης, ὅτι πολεμοῦν ἓνα ἐχθρὸ νικημένο ἄλλες φορές, κάτω ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ἴδια τείχη, ὅτι θὰ κατακτοῦσαν ἓνα στεφάνι ἀθάνατης δόξας, καὶ ὅτι στὰ φρούρια ποὺ προσβάλλονται χρειάζεται πάνω ἀπ' ὅλα ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ ψυχικὴ σύμπνοια. 'Ενουθέτησα τὸν καθένα ποὺ δὲν εἶχε ἀξίωμα, τί θὰ στερη- θῇ, ἂν δὲν συνδράμει με τὴν ἴδια καρδιά σὲ μιὰ ἄμυνα τόσο σπουδαία, στὴν ὁποία εἶναι ἀξιοθαύμαστη ἡ ἄμιλλα τῶν ψυχῶν ὅλων, με τρόπο τέτοιο ποὺ συνεπῶς, σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἐπίθεσης, ἐνῶ ἡμουν μονάχος στὴ διοίκηση, δὲν ὑπῆρξε καμμιὰ διχόνοια, οὔτε κατὰ φαν- τασία. 'Αντίθετα μάλιστα. Με τὸ δεσμὸ τῆς θρησκείας καὶ τῆς πίστης ἔδωσαν ἐπίσημη ὑπόσχεση νὰ ἀντισταθοῦν μέχρι θανάτου σὲ κάθε ἐχθρική ἐπίθεση καὶ νὰ ταφοῦν προτιμότερο στὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν ἐκείνων παρὰ νὰ ὑποκύβουν ποτέ, ὅπως προθυμότερα καὶ με παραδεί- γματα ἀξιομνημόνευτα ἀπόδειξαν.

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι εἶχα βρεῖ κάποια πικρία, ποὺ ὑπῆρχε στὸ παρελ- θὸν μεταξύ τῶν σπουδαιότερων. Τοῦ μαρκησίου Βίλα καὶ τοῦ ἀντι- στρατήγου Βερντμίλερ, ποὺ ἀνέφερα πρίν. 'Αλλὰ με γλυκεῖα συμπε- ριφορὰ καὶ με ἐπιδέξιες εἰσηγήσεις, προσαρμοσμένες στὸ χαρακτή- ρα τῶν προσώπων, κατόρθωσα εὐτυχῶς, με τὴ βοήθεια τοῦ θεοῦ, νὰ τοὺς συμφιλιώσω. Καὶ ἐπειδὴ ἔπρεπε ὁ κ. Βερντμίλερ νὰ ἀνα- F⁹ⁱ

noscesse il ₂ sigr Marchese, à mia istanza per atto di stima si ₃ contentò di portargli il nome, e così con unanime ₄ unione, e con uigore non dissimile degl'animi, ogn' ₅ uno si dispose ad attendere l'attacco. [Due cose ₆ però alquanto perturbarono l'animo mio; il uedere ₇ la Piazza all'ora con soli duecento e cinquanta ₈ sette Bombardieri, e con mancanza totale di Guas-₉tadori, tanto necessari]. Al'una però, et all'altra ₁₀ urgenza, hebbi modo subitamente di prouedere, perche ₁₁ frà soldati feci scielta d'alcuni, che haueuano pe-₁₂ritia nella professione di Bombardiere e così sopra-₁₃ giongendo poi di tempo in tempo li spediti da V. Sertà ₁₄ è stato suplito alle occorenze. Per l'altra fontione ₁₅ poi di Guastadori adoprai pure le medesime militie ₁₆ quali nel principio essortati dà me concorreuano uo-₁₇lentieri con il donatiuo alcune uolte di qualche lira ₁₈ di biscotto, e qualche poco di Vino, ma poi stabilita ₁₉ dall'Ecc^{mo}. sigr Capitan General Morosini, e dal sigr Mar-₂₀chese Villa, la contributione à loro di soldi dieci per ₂₁ testa al giorno, questa li è sempre continuata, e fù ₂₂ aggrauio considerabile alla Cassa publica, che restò ₂₃ poi anco acre-

γνωρίσει τὸν κ. Μαρκήσιο, με τὴν ἐπιμονή μου, εὐαρεστήθηκε γιὰ τὸ χατήρι μου νὰ τὸ πράξει. Κι ἔτσι με ὁμόφωνη σύνδεση καὶ με δραστηριότητα ὄχι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ψυχικὴ διάθεση, ὁ καθένας προετοιμάστηκε νὰ περιμένει τὴν ἐπίθεση.

Ὅμως δυὸ πράγματα διατάραξαν ἀρκετὰ τὴν ψυχὴ μου. Τὸ νὰ δῶ τότε τὸ Κάστρο μόνο με 257 βομβαρδιστὲς καὶ με ὁλοκληρωτικὴ ἔλλειψη μηχανικοῦ, ποὺ ἦταν ἀπαραίτητο. Ὅμως καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη ἐπείγουσα ἀνάγκη βρῆκα τρόπο νὰ φροντίσω ἀμέσως. Ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες διάλεξα μερικοὺς, ποὺ εἶχαν πείρα στὸ ἐπάγγελμα τοῦ βομβαρδιστῆ, κι ἔτσι, με τοὺς ἄλλους ποὺ ἔστελνε ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἡ Γαληνότητά σας, συμπληρώθηκε ὁ ἀπαιτούμενος ἀριθμὸς. Γιὰ τὴν ἄλλη ὑπηρεσία, τοῦ σώματος τοῦ μηχανικοῦ, χρησιμοποίησα ἐπίσης τὸ ἴδιο στράτευμα. Στὴν ἀρχὴ τοὺς παρακαλοῦσα ἐγὼ ἀλλὰ ἔπειτα ἄλλαξαν μονάχοι τους, με τὴ θέλησή τους, γιατί πολλές φορὲς τοὺς τραβοῦσαν μερικὲς λίμπρες παξιμάδια καὶ λίγο κρασί, ποὺ διδόταν σ' αὐτοὺς δωρεάν. Ἀλλὰ ἔπειτα ὁ ἐξοχότατος Γενικὸς Ἀρχηγὸς Μοροζίνι καὶ ὁ κ. Μαρκήσιος Βίλα ἐχορήγησαν σ' αὐτοὺς 10 σολδία στὸν καθένα ἡμερησίως. Ἡ χορήγηση αὐτὴ συνεχίστηκε πάντοτε καὶ ἦταν σημαντικὴ ἐπιβάρυνση τοῦ Δημόσιου Ταμείου, ἐπειδὴ αὐξήθηκε ἔπειτα σὲ 20, 30 καὶ 40 σολδία στὸν καθένα.

sciuta à soldi uinti, trenta, e quar-₂₄anta per testa.] [In questa tanto premurosa ₁ contingenza adoprai anco la gente del Paese, e le Don(n)e, F^{99v} e ₂ Puti, et ogn'altro genere di persone, abitanti nella Piazza ₃ quali in tutte possono consistere nel numero di sette mille ₄ e questi concorsero prontamente, senz'altro premio, che ₅ alcuni con le sole gratie di biscotto, che godono dalla ₆ publica Munificenza, e tutti attrati dalla brama di ₇ conseruare à se stessi la libertà col sostenimento ₈ di quelle Mura, e deuo dire à laude della Nobiltà della ₉ Colonia, che ogn'uno si adoperò molto, specialmente ₁₀ con l'assistenza delli Nobl : H. H. E. Zan Mattio Dandolo ₁₁ e E. Nicolò de mezo, che in tutte le parti hanno sodis-₁₂fatto al proprio douere. Successe poi cosa degna ₁₃ di Curiosità, perche delle Don(n)e fattasi Capo la moglie ₁₄ del sarge Moggior Mota, Dona d'animo uirile ₁₅ s'impiegò con esse con grande intrepidezza espo-₁₆ndosi ne pericoli in modo, che colpita nel progresso ₁₇ dell'attacco dà Cannonata ui sacrificò la uita.

17 ui

Z gli

Στὴν τόσο ἐπείγουσα περίσταση ἐχρησιμοποίησα ἐπίσης F^{9v} τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου καὶ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ καὶ κάθε ἄλλο ἄτομο ποὺ κατοικοῦσε στὸ Κάστρο, ποὺ μπορεῖ νὰ ἦταν συνολικὰ 7000. Καὶ αὐτοὶ προστρέξαν με προθυμία δίχως ἄλλη ἀμοιβή, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παξιμάδια, ποὺ παίρνουν ἀπὸ τὴ γενναιοδωρία τοῦ Δημόσιου. Ὅλοι διαπνεόταν ἀπὸ τὸν διακαῆ πόθο νὰ διατηρήσουν τὴν ἴδια τὴν ἐλευθερίαν των, ὑπερασπίζοντας τὰ τεῖχη ἐκεῖνα. Καὶ ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι, πρὸς ἔπαινο τῶν εὐγενῶν τῆς ἀποικίας, ὁ καθένας ἔκαμε στὸ ἀκέραιο τὸ καθήκον του, εἰδικὰ με τὴ συμπαράσταση τῶν εὐγενῶν Zan Mattio Dandolo καὶ Nicolo de Mezzo ποὺ ἐκτέλεσαν τὸ καθήκον των πλήρως. Συνέβη ἔπειτα κάτι τὸ ἀξιοπερίεργο. Ἀρχηγίνα τῶν γυναικῶν ἔγινε ἡ σύζυγος τοῦ ταγματάρχη Motta, γυναῖκα ψυχωμένη, ἀρρενωπὴ, ἐργάστηκε με αὐτὲς με μεγάλη τόλμη, ἐκθέτοντας τὸν ἑαυτὸ της στοὺς κινδύνους σὲ τέτοιο σημεῖο, ποὺ στὴν ἐξέλιξη τῆς ἐφόδου κτυπήθηκε ἀπὸ τὸ κανόνι καὶ θυσίασε τὴ ζωὴ της ¹⁷.

Καὶ ὅταν ἀπασχολοῦν σ' αὐτὲς τὶς τόσο βαρεῖες ἀπασχολή-

¹⁷) Στὸν Πίν. 17, ποὺ δημοσιεύω γκραβούρα ἄγνωστου ζωγράφου παριστάνεται ἡ σύζυγος τοῦ ταγματάρχη Μπατάλια Μότα πάνω στὸ φρύριο, μπροστὰ ἀπὸ τὸν ἐπιπρομαχῶνα Μαρτινέγκο ὅπου κυματίζει ἡ σημαία τοῦ Ἀγ. Μάρκου καὶ τὰ κανόνια εἶναι σὲ πλήρη δράση.

|₁₈ Nel colmo dunque, che Io uersauo in queste così pesanti |₁₉ occupationi mi sopraggiunse altra importante in-|₂₀combenza di douer dar la Concia alla squadra|₂₁di Galere, ch'erano in Porto di Candia sotto la Condotta |₂₂ del fù Prouedr d'Armata mio Fratello, obligato |₂₃ dalle proprie indispositioni contratte nel lungo |₂₄ seruitio prestato à V. Sertà risoluer con publica |₁ gratiosa permissione di ripatriare, F^o10r oue à pen(n)a giunto |₂ conuenne cedere ai rigori del male con la perdita |₃ della uita, onde Io fui obligato applicare alla |₄ restauratione di quei legni, et anco mi sortì in |₅ breuità di tempo ridurli pronti al bisogno in modo |₆ tale, che all'arriuò dell'Ecc^{mo} sigr Capitan General |₇ Morosini all'Armata, essendo tutte alestite im(m)ediate |₈ le feci auanzar sotto la condotta del Sigr Proueditor |₉ d'Armata Corner, che con solecitudine si portò alla |₁₀ di lui obediencia, e benche dall'Ecc^{za} sua mi fosse |₁₁ data permissione di trattenerne alcuna parte per |₁₂ quello potesse occorrere alla Piazza, ad ogni modo |₁₃ restando con le due sole di guardia, che hanno supplito |₁₄ alle occorrenze, hò creduto più necessario licentiar-|₁₅le tutte per non minorar le forze marittime, |₁₆ e dar modo d'impedir i trasporti in Regno tante |₁₇ perniciosi per le

σεις ἔφθασε μιὰ ἄλλη σπουδαιότατη ἐντολή. Σύμφωνα μ' αὐτὴ ἔπρεπε νὰ τακτοποιήσω τὴ μοῖρα τῶν γαλερῶν, ποὺ βρισκόταν στὸ λιμάνι τοῦ Χάντακα, ὑπὸ τὴ διοίκηση τοῦ μακαρίτη ἀδελφοῦ μου, Προβλεπτὴ τοῦ Στόλου, ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένος, ἐξ αἰτίας τῆς ἀσθένειας ποὺ ἔπαθε κατὰ τὴ μακρόχρονη ὑπηρεσία του πρὸς τὴ Γαληνὸ-F10r τητὰ σας, νὰ ἐπαναπατριστεῖ, καὶ μόλις ἔφθασε ὑπέκυψε στὴ δριμύτητα τοῦ κακοῦ, καὶ ἔχασε τὴ ζωὴ του. Καὶ ἔτσι ἀναγκάστηκα νὰ ἀπασχοληθῶ στὴν ἐπισκευὴ τῶν πλοίων ἐκείνων καὶ σὲ λίγο χρόνον κατόρθωσα νὰ τὰ ἐτοιμάσω. Ἔτσι, κατὰ τὴν ἀφίξη τοῦ ἐξοχότατου Ἀρχιναύαρχου Μοροζίνι, ἦταν ὅλες οἱ γαλέρες ἀρματωμένες καὶ διέταξα νὰ προχωρήσουν ὑπὸ τὴ διοίκηση τοῦ ἐξοχότατου Προβλεπτὴ τοῦ στόλου κ. Κόρνερ καὶ μὲ προθυμία ἐτάχθηκαν στὶς διαταγές του. Καὶ παρ' ὅλο ποὺ μοῦ δόθηκε ἡ ἀδεια ἀπὸ τὴν ἐξοχότητά του νὰ κρατήσω μέρος ἀπ' αὐτές, γιὰ κάθε ἐνδεχόμενη ἀνάγκη, ποὺμποροῦσε νὰ παρουσιαστεῖ στὸ Κάστρο, ἀφοῦ ἔμεναν μόνο οἱ δυὸ τῆς φρουρᾶς, ποὺ ἐπαρκέσαν γιὰ τὶς ἀνάγκες, ἔκρινα πιὸ ἀναγκαῖο νὰ τὶς ἀφίσω ἐλεύθερες ὅλες, γιὰ νὰ μὴ μειώσω τὶς ναυτικὲς δυνάμεις καὶ νὰ δώσω ἀφορμὴ νὰ ἐμποδιστοῦν οἱ μεταφορὲς στὸ Βασίλειο, τόσο ἐπιζήμιο γιὰ τὰ δημόσια πράγματα.

cose publiche. Anco alli due |₁₈ Reggimenti del sigr Duca di Sauogia guidati dalli |₁₉ Colloneli Alborio, e Profitio, in adempimento delle |₂₀ publiche com(m)issioni, e per incontrar insieme le |₂₁ sodisfattioni del Sigr Marchese procurai di far |₂₂ godere ogni priuileggio, e uantaggio, tenendoli |₂₃ con esborsi di denaro, contenti] consistendo questì in soli |₂₄ trecento huomini nel detto tempo di mio ingresso |₁ se bene F^o10v riceueuano il Pane per seicento, come hanno |₂ sempre fatto, et alla mia partenza erano rimasti |₃ circa duecento, che però com(m)andati dà officiali |₄ di ualore hanno nel corso dell' attacco prestato |₅ sempre seruitio. E perche punto molto |₆ essenziale per la salute delle medesime militie |₇ è la prouigione de medicamenti; Chirurghi, et |₈ ospitali, oue si curano gl'infermi, e feriti |₉ applicando anco alla reuisione di questi trouai pri-|₁₀uatione quasi di tutte le cose, e benche siano |₁₁ statì spediti medicamenti, e Chirurghi, ad ogni modo |₁₂ per la inesperienza di questi, e per non esser li |₁₃ medicamenti per ferite ualeuoli assai sono periti |₁₄ nel progresso dell' attacco, dà questa cagione; onde |₁₅ sarebbe bene con le noue espeditioni, che dal |₁₆ Coleggio de 23 contenti sopra linea

Ἐπίσης τὰ δυὸ συντάγματα τοῦ κ. Δούκα τῆς Σαβοΐας, διοικοῦμενα ἀπὸ τοὺς συνταγματάρχες Alborio καὶ Profitio πρὸς ἐκτέλεση τῶν ἐντολῶν τοῦ Δημοσίου καὶ συγχρόνως γιὰ νὰ ἱκανοποιήσω τὸν κ. Μαρκήσιο, ἐφρόντισα νὰ ἀπολαμβάνουν κάθε προνόμιο καὶ πλεονέκτημα, διατηρώντας τοὺς εὐχαριστημένους μὲ πληρωμὲς σὲ χρῆμα. Ὅλοι-ὅλοι ἦταν 300 ἄνδρες, ὅταν ἀνέλαβα τὰ καθήκοντά μου, ἂν καὶ παίρναν ψωμὶ γιὰ 600, ὅπως γινόταν πάντα, καὶ κατὰ τὴν ἀναχώ-F10v ρησή μου εἶχαν μείνει 200, ποὺ ὅμως, διοικοῦμενοι ἀπὸ γενναίους ἀξιωματικούς, προσφέραν καλὲς ὑπηρεσίες κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐφόδου.

Καὶ ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τῆς υγείας τοῦ στρατοῦ εἶναι πολὺ σοβαρό, ὅπως καὶ ἡ προμήθεια τῶν φαρμάκων καὶ ἡ ἐξεύρεση χειρουργῶν καὶ νοσοκομείων, ὅπου νοσηλεύονται οἱ ἀσθενεῖς καὶ οἱ τραυματίες, ἀσχολήθηκα καὶ μὲ τὴν ἐξέταση τῶν ζητημάτων αὐτῶν καὶ παρατήρησα, ὅτι ὑπάρχει ἔλλειψη ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα. Καὶ μολονότι ἐστάλησαν φάρμακα καὶ χειροῦργοι, ὅμως, ἐπειδὴ οἱ χειροῦργοι αὐτοὶ δὲν ἔχουν πείρα καὶ τὰ φάρμακα γιὰ τὰ τραύματα δὲν εἶναι κατάλληλα, πολλοὶ χάθηκαν κατὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐπίθεσης ἀπ' αὐτὴ τὴν αἰτία. Συνεπῶς καλὰ θὰ ἦταν μὲ τὶς νέες ἀποστολὲς νὰ ἐξεταστεῖ

medici fosse ben esaminata la peritia₁₇ delle persone, e scelti li medicamenti ualeuoli,₁₈ e non li superflui, con il solo fondamento delle₁₉ note, che si trasmettono. Circa alle prouigioni₂₀ dà uiuere, e dà guerra tanto importanti non₂₁ tralascio di riferire all' E.E. V.V., come in quella₂₂ Piazza non hò trouato, e non ui è alcun Deposito₂₃ ne di biscotto, ne di Formenti, e se bene Io con il₂₄ mezzo delle Tartane Francesi con ordini dati₁ all'Isole subordinate, con l'espeditioni F^o11r fatte dall' Ecc^{mo}₂ sigr Capitan General Corner è stato ne primi urgenti₃ bisogni proueduto, ad ogni modo non è stato copio-₄samente supplito, e che sino à quando dalla diligenza₅ publica sono state fatte le proprie missioni in₆ abbondanza di tempo in tempo; È ben uero, che₇ deuo humilmente rapresentare, che per lo più₈ capitano li Conuogli doppio gran tempo aspettati₉ onde arriuano in punto di grande indigenza,₁₀ si che seguono le dispense, senza potersene far riserua,₁₁ il che sarebbe necessario per raggion di buona₁₂ economia militare prouedere, e lo sottopongo₁₃ alla notitia publica per la preuentione di requisito₁₄ tanto necessario, in che può particolarmente₁₅ la man-

ή πείρα τῶν προσώπων ἀπὸ τὸν Σύλλογο τῶν ἱατρῶν καὶ νὰ ἐκλέξουν φάρμακα καλὰ καὶ ὄχι τὰ ἄχρηστα, μὲ μόνη βάση τὶς σημειώσεις ποὺ στέλλονται.

Σχετικὰ μὲ τὶς προσπάθειες τῶν ζωοτροφιῶν καὶ τῶν πολεμεφιδίων, τῶν τόσο σπουδαίων, δὲν παραλείπω νὰ ἀναφέρω στὶς ἐξοχότητές σας, ὅτι στὸ Κάστρο ἐκεῖνο δὲν βρῆκα καὶ δὲν ὑπάρχει καμμιά παρακαταθήκη οὔτε παξιμαδιοῦ οὔτε σταριοῦ. Καὶ μολονότι μὲ τὶς γαλλικὲς ταρτάνες, μὲ διαταγὲς πρὸς τὰ ὑποτελῆ νησιά καὶ μὲ τὶς F11r ἀποστολὲς ποὺ ἔκαμε ὁ ἐξοχότατος ἀρχινάυαρχος κ. Κόρνερ, ἀντιμετωπίστηκαν οἱ πρῶτες ἐπείγουσες ἀνάγκες, ὅμως ὁ ἐφοδιασμὸς αὐτὸς δὲν ἦταν ἐπαρκής, ὥσπου ἡ ἐπιμελητεία τοῦ Δημοσίου ἔκανε ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ τὶς δικές της ἀποστολὲς μὲ ἀφθονία. Εἶναι ἀλήθεια, καὶ ὀφείλω νὰ τὸ ἀναφέρω ταπεινῶς, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πηγαίνουν νηοπομπές, ὕστερα ἀπὸ πολυχρόνιο ἀναμονή, καὶ φθάνουν σὲ περίοδο μεγάλης ἔλλειψης, ὅποτε ἐπακολουθοῦν οἱ διανομές καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ κάμει παρακαταθήκη. Πράγμα ποὺ θὰ ἦταν ἀπαραίτητο, γιὰ λόγους πρόβλεψης καλῆς στρατιωτικῆς οἰκονομίας. Τὸ ζήτημα φέρω σὲ γνώση τοῦ Δημοσίου γιὰ τὴ λήψη τῶν ἀπαιτούμενων μέτρων τόσο ἀπαραίτητων, ἰδιαίτερως δὲ τοῦ παξιμαδιοῦ, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσει ὅλα τὰ ἄλλα.

canza del biscotto metter in contingenza₁₆ tutte le cose. Sogiongerò in oltre, che il mantener₁₇ la Cauria con Frisoppi in mancanza di Foraggi, et₁₈ orzi, è nutrimento molto debole, e non bastante₁₉ à riparar la sua distruttione, così che hauendosi₂₀ facilità dall'Isole d'Arcipelago, e dalle parti di Morea₂₁ si potrebbe di là estrarne opportunamente tutto il₂₂ bisogno, e massime ne correnti tempi, ne quali₂₃ è necessario, che la Caualaria assista quotidianamte₂₄ alla Fossa. Per quanto poi concerne le Munitioni₁ dà guerra furono già trasmesse F^o11v le note de bisogni dall' ₂ Ecc^{mo} sigr General Priuli Precessore, come anco₃ restorono dà me replicate più uolte; dà quelle₄ à quali mi rimetto, osseruarà la Sertà Vra il stato₅ nel quale le hò ritrouate, come anco il bisogno₆ per la difesa, al quale dalla generosità publica₇ è stato con opportune speditioni proueduto. ₈ È ben uero, che la riserua, e buona custodia₉ delle medesime costituisce il miglior neruo del₁₀ publico sostentamento. Io le hò ritrouate in₁₁ stato molto confuso,

17 Frisoppi

Z frisoppo

21 opportunamente tutto

Z opportunamente il

il bisogno

4 rimetto

Z riporto

Θὰ προσθέσω ἐπίσης, ὅτι ἡ συντήρηση τοῦ ἱππικοῦ μὲ τὰ θρύμματα τοῦ παξιμαδιοῦ, ἐπειδὴ ὑπάρχει ἔλλειψη σανοῦ καὶ κριθαριοῦ, δὲν εἶναι καλὴ καὶ εἶναι τροφὴ ἀδύνατη καὶ ὄχι ἀρκετὴ γιὰ νὰ ἐμποδίσει τὴν καταστροφὴ του. Γι' αὐτό, ἐπειδὴ ὑπάρχει εὐκολία ἀπὸ τὰ νησιά τοῦ Ἀρχιπέλαγος καὶ ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ Μοριά, θὰ ἦταν δυνατόν νὰ γίνεται προμήθεια ἀπ' ἐκεῖ σανοῦ καὶ κριθαριοῦ γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἱππικοῦ καὶ κυρίως τὴν περίοδο αὐτή, ποὺ εἶναι ἀνάγκη νὰ παρευρίσκεται τὸ ἱππικὸ κάθε μέρα στὴν τάφρο.

Γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ πολεμεφόδια διαβιβάστηκαν κιόλας τὰ F11v σημειώματα γιὰ τὶς ἀνάγκες σ' αὐτὰ ἀπὸ τὸν ἐξοχότατο προκάτοχο Γενικὸ Προβλεπτὴ Πρίουλι καὶ ἐπανελήφτηκαν καὶ ἀπὸ ἐμὲ πολλὰς φορὲς στὰ σημειώματα, στὰ ὁποῖα ἀναφέρομαι. Σ' αὐτὰ θὰ παρατηρήσῃ ἡ Γαληνότητά σας τὴν κατάσταση στὴν ὁποία τὰ βρῆκα, ὡς καὶ τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν ἄμυνα, γιὰ τὴν ὁποία πρόβλεψε ἡ δημόσια γενναioφροσύνη καὶ ἔστειλε ἐγκαίρως. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἡ παρακαταθήκη καὶ ἡ καλὴ συντήρηση αὐτῶν ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερο νεῦρο γιὰ τὴ δημόσια συντήρηση. Ἐγὼ τὰ βρῆκα σὲ κατάσταση μεγάλης σύγ-

così che le guaste, et infracidite |₁₂ dal tempo, essendo framischiate con quelle di |₁₃ qualità più atta, rendeuano anco le buone non |₁₄ considerabili, e se non del tutto poco meno, che |₁₅ inutili. Per il che ne com(m)andai un'accurata |₁₆ segregatione per espugnare quegl'Arсенali, e |₁₇ ridurle in uso più facile, e pronte, massime |₁₈ in tempi di tanta urgenza, ne quali capitato |₁₉ il sigr Commissario Morosini hà poi continuato |₂₀ con gran zelo, et applicatione le regole istesse |₂₁ e mentre fui solo, hò lasciato, che per la sola sua |₂₂ mano fossero fatti tutti i dispensi con gran |₂₃ publico uantaggio. Ne deuo om(m)ettere d'hauer |₁ ritrouato posso dire sepolte in quei Magazeni alcune |₂ qualità nec- F^o12r
cessarie de materiali, che ne meno erano |₃ in memoria del Munitio-
nere, che per essere egli |₄ in età tanto auanzata, si è reso inhabile al ser-
uitio, e dà questa cagione sono preuenuti li disor-
dini accennati; Sarebbe però molto conferente |₇ à publici intèressi, che la prudenza
dell'E.E. V.V. |₈ ordinasse, che fosse destinata altra persona |₉ attiua, e d'habilità à quell' impiego; Anzi |₁₀ deuo dire, che la multipli-
cità delle Munitioni |₁₁ stesse richiede, che à parte à parte siano ri-

13 non considerabili	Z meno considerabili
6 accennati	Z preaccennati
10 Munitioni	Z Persone

χυσης. Τὰ χαλασμένα καὶ τὰ σάπια ἀπὸ τὸν καιρὸ ἦταν ἀνακατεμένα με' ἐκεῖνα ποὺ ἦταν κατάλληλα καὶ τὰ ἔκαναν κι αὐτὰ ἀνάξια λόγου. Γι' αὐτὸ διάταξα νὰ γίνῃ προσεκτικὸς διαχωρισμὸς, γιὰ νὰ καθαριστοῦν τὰ νεώρια ἐκεῖνα καὶ νὰ γίνουν πὶὸ εὐχρηστα καὶ ἔτοιμα, κυρίως τὴν περίοδο αὐτὴ, ποὺ ὑπάρχει ἐπείγουσα ἀνάγκη. Ἐκεῖ ἤλθε ἔπειτα ὁ κομισάριο κ. Μοροζίνι καὶ συνέχισε με' μεγάλο ζήλο τὴν ἐφαρμογὴ τῶν κανονισμῶν αὐτῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἡμουν μονάχος ἄφισα νὰ γίνουν ὅλες οἱ διανομὲς μόνο ἀπὸ ἐκεῖνο πρὸς μεγάλο ὄφελος τοῦ Δημοσίου.

Δὲν πρέπει νὰ παραλείψω νὰ ἀναφέρω, ὅτι βρῆκα, μπορῶ F12r
νὰ πῶ θαμμένα, σ' ἐκεῖνες τὶς ἀποθήκες, μερικὰ εἶδη καὶ ὑλικά χρήσιμα, ποὺ ὅμως τὰ θυμόταν ὁ ἀποθηκάριος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀνίκανος πιά γιὰ ὑπηρεσία, γιατί εἶναι περασμένης ἡλικίας, καὶ ἀπ' αὐτὴ ἀκριβῶς τὴν ἀφορμὴ προῆλθε αὐτὴ ἡ ἀκαταστασία, ποὺ ἀνέφερα προηγουμένως. Θὰ συνέβαλε πολὺ γιὰ τὸ δημόσιο συμφέρο, ἂν ἡ φρόνηση τῶν ἐξοχότητων σας διέτασσε ὅπως διοριστεῖ ἄλλο πρόσωπο, δραστήριο καὶ ἔμπειρο, στὴν ὑπηρεσία αὐτὴ, ἢ μᾶλλον πρέπει νὰ εἶπω, ὅτι

|₁₂ poste, e d'ogn'una ui sia il Custode, mentre |₁₃ in tal forma restarebbe sotto l'occhio il tutto |₁₄ più facilmente, et ouiato alle fraudi, che nell' |₁₅ im(m)enso di quella incombenza per la impossibilità |₁₆ di riueder i conti di gran tempo non fatti, possono |₁₇ esser com(m)esse. Ne tralascio ancora à questo |₁₈ [passo di rapresentare alla Sertà V^{ra} la mala qua-
lità di Moschetti, e Pistole] che di qui furono |₂₀ espediti, mentre, che alli primi tiri scopiauano |₂₁ non solo con danno, et offesa di chi li maneggiava |₂₂ mà ancora col render uani gli esperimenti prat-
ticati contro Turchi, como pure delle Polueri, ch' |₂₄ erano di mala conditione, et hanno pregiudicato |₁ nelle fattioni. Di queste F^o12v
cose però hauendo ancora por-
tate le mie riuerenti notitie, suppongo, che dalla |₃ publica prudenza saran(n)o state stabilite regole |₄ per troncar il disordine tanto più, quanto che |₅ negl'ultimi tempi hò ueduto le armi, e le mu-
nitioni stesse essere trasmesse di conditione |₇ migliore; È ben necessario, che per la buona |₈ custodia di tutti li requisiti sopradetti, resti sta-
bilito con positua deliberatione, che la dispensa |₁₀ fosse fatta da un solo Com(m)andante, mentre hò |₁₁ hauuto occasione di uedere un disordine grande, |₁₂ che molti faceuano

τὸ πλῆθος τῶν πολεμεφοδίων αὐτῶν ἀπαιτεῖ νὰ τοποθετηθοῦν ἕνα-ἕνα καὶ νὰ ὑπάρχει γιὰ τὸ καθένα φύλακας. Ἔτσι θὰ ἐπιβλεπόταν ὅλα πὶὸ εὐκόλα καὶ θὰ ἐμποδιζόταν οἱ ἀπάτες, ποὺ μπορεῖ νὰ γίνουν, με' τὶς ἄπειρες ἐκεῖνες ἀρμοδιότητες, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατο νὰ γίνῃται ἔλεγχος τῶν λογαριασμῶν, ἐξ αἰτίας τῆς ὑπερβολικῆς ἀπασχόλησης.

Δὲν παραλείπω ἀκόμη νὰ ἀναφέρω, σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, στὴ Γαληνότητά σας, γιὰ τὴν κακὴ ποιότητα τῶν ὄπλων, μουσκέτα καὶ πιστόλες, ποὺ στάλθηκαν ἀπ' ἐδῶ, ποὺ με' τὶς πρῶτες τουφεκιὲς ἐσκοῦσαν με' βλάβη καὶ ἀπειλὴ ὅχι μόνο ἐκείνων ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦσαν ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων, ποὺ ἀποβαίνει δίχως ἀποτέλεσμα. Ἐπίσης τὸ μπαρούτι βρισκόταν σὲ κακὴ κατάσταση καὶ ζημίωσε τὴ φρούρηση. Γιὰ τὰ ζητήματα αὐτὰ ἔχω ὑποβάλλει F12v
εὐσεβάστως ἐκθέσεις καὶ ὑποθέτω, ὅτι ἡ συνετὴ διοίκηση θὰ θεσπίσει κανόνες γιὰ νὰ πάψουν οἱ ἀταξίες.

Τὸν τελευταῖο καιρὸ ἐπιθεώρησα τὰ ὅπλα καὶ τὰ πολεμεφόδια ποὺ στάλθηκαν καὶ εἶναι καλύτερης ποιότητος. Εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖο ὅπως ἐκδοθοῦν θετικὲς διατάξεις, γιὰ τὴν καλὴ φύλαξη ὅλων τῶν παραπάνω χρησίων πραγμάτων καὶ ὅπως ἡ κατανομή γίνῃται ἀπὸ ἕνα μόνο διοικητὴ, γιατί μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ παρατηρήσω μιὰ

mandati di dispensare Armi, Pistolle, et ogn'altra cosa, e così molte uolte uno non sapendo dell'altro si faceua doppia la dispensa, si daua materia alle fraudi, e quando poi la uigenza portaua mancaua la prouisione, che però il decretare, che ad un solo in auenire sia appoggiata questa incombenza, con la proibitione à qualsisia altro, sarà molto utile e neccessaria. [in fine riuedute le Artiglierie e sue attinenze ritrouai Pezzi seicento, e sedici di diuersi generi, fra buoni, e catiui, come nelle note trasmesse,] et applicatomi con la diligenza, zelo del Sigr Vertmiller furono scelti li più buoni, e disposti conforme al bisogno. Con il progresso poi dell' attacco capitati li Maestri espediti di qui, si è rimediato al difetto di molti per quanto si è potuto, ma, essendo li Maestri mede-

μεγάλη ἀταξία. Πολλοὶ ἔδιδαν διαταγὰς νὰ διανεμηθοῦν ὅπλα, πιστόλες καὶ κάθε ἄλλο πρᾶγμα. Ἔτσι πολλὰς φορές, μὴ ξέροντας ὁ ἕνας τις διαταγὰς τοῦ ἄλλου, γινόταν διπλὴ διανομὴ καὶ δίδοταν ἀφορμὴ γιὰ ἀπάτες. Καὶ ὅταν ἔπειτα παρουσιαζόταν ἐπείγουσα ἀνάγκη ἔλλειπαν τὰ ἐφόδια. Ἡ θέσπιση, λοιπόν, νὰ ἀνατεθῇ στὸ μέλλον ἡ ὑπηρεσία αὐτὴ σὲ ἕνα καὶ μόνο καὶ νὰ ἀπαγορευτεῖ σὲ οἷονδήποτε ἄλλον, θὰ εἶναι ἀναγκαία καὶ ἀποτελεσματικὴ.

Τέλος ἐπιθεώρησα τὸ πυροβολικὸ καὶ τὰ σχετικὰ μὲ αὐτὸ καὶ βρῆκα 616¹⁸ πυροβόλα διαφόρων εἰδῶν, καλὰ καὶ κακά, ὅπως ἐπεξήγησα στὶς ὑποβληθεῖσες ἐκθέσεις μου. Μὲ τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὸ ζήλο τοῦ κ. Βερντμίλερ διαλέχτηκαν τὰ καλύτερα καὶ τακτοποιήθηκαν, σύμφωνα μὲ τίς ἀνάγκες. Ἐπειτα, μὲ τὴν πρόοδο τῆς ἐφόδου, ἤλθαν οἱ τεχνῖτες ποὺ στάλθηκαν ἀπ' ἐδῶ καὶ διορθώθηκαν κατὰ τὸ δυνατόν πολλὰ ἐλαττώματα. Ἀλλὰ ἐπειδὴ οἱ μαστόροι αὐτοὶ ἦταν

¹⁸⁾ Ὁ Φρ. Μπασιλικάτα ἀναφέρει στὴν ἐκθεσὴ του τὸ 1630 (βλ. Σ. ΣΙΑΝΑΚΗ, Μνημεῖα Κρητ. Ἱστορίας τόμ. 5, σσ. 154-158), ὅτι τὸ φρούριο τοῦ Χάντακα εἶχε τότε (1630):

α) Στοὺς προμαχῶνες γύρω στὴν πόλη κανόνια διάφορα (πετριέρες, φαλκόνια, μοσκέτα κ.λπ.).....	181
β) Κανόνια γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ τῶν γαλερῶν	233
γ) Στὸ Καστέλο τοῦ Μώλου (Κοῦλες)	43
Σύνολο	457

Φυσικὸν εἶναι τὴν κρίσιμη ἐκείνη περίοδο νὰ ὑπῆρχαν πολλὰ περισσότερα, ὅπως ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Μπάμπαρα, καὶ γενικὰ νὰ μεταβάλλεται ὁ ἀριθμὸς τῶν πυροβόλων, γιατί καταστρεφόταν μὲ τὴ χρῆση καὶ ἀυξάνονταν οἱ ἀνάγκες γιὰ νὰ ἀντεπεξέρχονται στὸ διαρκῶς αὐξανόμενον πυροβολικὸ τῶν Τούρκων.

simi particolarmente li più ualorosi, periti sono restati molti inutili de quali nella mia partenza furono spediti molti à questa parte, mà essendone restati in buon numero ancora sarebbe bene farli trasmettere per fonderne con quel metale degl' altri. È molto considerabile la materia de letti d'Artigliaria ne quali anzi si è afaticato ad agiustare li uechi in riguardo alla mancanza d'operarij, e delle cose necessarie. Deuo in ciò riuerentem^{te} ricordare, che se bene alle uolte si sono mandati legnami, e materiali per fabricarli con tutto ciò sarà sempre più utile mandarli fabricati di qui per non esserui Careri sufficienti nel che è necessario hauer mira di ordinarli, che sijno di legname doppio, e le Ruote sijno ben forti, perche ne sono capitati di costruttura così debole, che à primi tiri del Cannone andauano in Pezzi. Resta per chiudere questo copo la materia delle fortificationi ritrouate, e quelle dà me fatte aggiungere, e costruire, nelle quali ueramente si si uede, che con am(m)i-

8 restati	Z manca
11 anzi si	Z assai si
17 Careri	Z Carrarij
20 costruttura	Z costrutura

οἱ πιὸ ἱκανοὶ ἐμπειρογνώμονες, πολλὰ (πυροβόλα) ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ στάλθηκαν πρὸς ἐκεῖνα τὰ μέρη κατὰ τὴν ἀναχώρησή μου, κρίθηκαν ἄχρηστα. Ἐπειδὴ εἶναι πολλὰ τέτοια ἀκόμη καλὸ θὰ ἦταν νὰ σταλοῦν, ὥστε μὲ τὸ μέταλλο ἐκείνων νὰ χύσουν ἄλλα.

Τὸ ζήτημα τῶν κιλλιβάντων εἶναι πολὺ σπουδαῖο. Γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τῶν παλαιῶν καταβλήθηκε μεγάλος κόπος, γιατί δὲν ὑπῆρχαν ἐργάτες καὶ τὰ ἀπαιτούμενα ὑλικά. Στὸ ζήτημα αὐτὸ ὀφείλω νὰ ὑπενθυμίζω εὐσεβάστως, ὅτι ἂν καὶ κατὰ περιόδους στάλθηκαν ξυλεία καὶ ὑλικά γιὰ νὰ κατασκευάσουν τοὺς κιλλιβάντες, ὅμως πολλὰ καλύτερα θὰ ἦταν νὰ στέλνονταν ἀπ' ἐδῶ κατασκευασμένοι, γιατί δὲν ὑπάρχουν ἀρκετοὶ καροποιοί. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ δοθῇ διαταγὴ νὰ γίνονται μὲ διπλὸ ξύλο, καὶ οἱ τροχοὶ νὰ εἶναι πολὺ δυνατοί, γιατί βρέθηκαν μὲ κατασκευὴ τόσο ἐλαττωματικὴ, ποὺ μὲ τίς πρῶτες βολὰς τοῦ κανονιοῦ ἐγιναν κομμάτια.

Ὑπολείπεται, γιὰ νὰ κλείσω τὸ κεφάλαιο αὐτό, τὸ θέμα τῶν ὀχυρώσεων ποὺ βρῆκα καὶ ἐκείνων ποὺ κατασκευάστηκαν ἀπὸ ἐμένα. Στὶς ὀχυρώσεις βλέπει κανένας, ὅτι ἡ τέχνη χρησιμοποίησε

rabile forma l'arte adopró ogni ₂ potere per stabilire una famosa Fortezza. ₃ Sette sono li Baloardi Reali, che coronano la Piazza, ₄ il primo de quali com(m)inciando dal Porto si deno-₅mina la Sabionera, e successiuam^{te} seguendo per ₆ la parte dà terra Vitturi, Giesù, Martinengo, ₇ Bethlem, Panigrà, e Sant'Andrea, mentre ₈ il restante tratto uiene dal Mare difeso. Questi ₉ pure sono riguardati dà una Fossa, che in con₁₀tinuata linea li circonda, sopra il margine, ₁₁ della quale ui sono molte Opere essentialissime ₁₂ che in ogni lato dano à conoscere la inesp₁₃ugnabilità della Piazza. Il Baloardo St Andrea ₁₄ tiene all'incontro un piccolo Ridotto; Il Panigrà ₁₅ un'opera à Corna, che hà preso la denominatione ₁₆ dal Baloardo stesso. Il Bethlem, una meza₁₇ luna d^{ta} la Moceniga; Il Martinengo un opera ₁₈ à Corna d^{ta} Santa Maria. Il Giesù altra à Corna ₁₉ detta la Palma. Il Vitturi, l'opera d^{ta} il Crepacore ₂₀ col Forte grande San Dimitri, quale con le sue ₂₁ linee, e con l'opera Molina copre quasi il Ba-₂₂loardo reale di Sabionera. Queste sono le for-₂₃tificationi esteriori poste à dirimpetto, come ₂₄ sopra alli sudetti Baloardi reali; Queste ancora ₁ si trouano rinfor- F^o14r

I si trouano

Z si toccano

μέ αξιοθαύμαστο τρόπο κάθε δυνατότητα, για να κάμει ένα φημισμένο Κάστρο. Ἐπτά εἶναι οἱ μεγαλοπρεπεῖς προμαχώνες πού περιβάλλουν τὸ Κάστρο. Ὁ πρῶτος ἀπ' αὐτούς, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ λιμάνι, ὀνομάζεται Ἀμμουδιά καὶ διαδοχικά, ἀκολουθώντας πρὸς τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς, Βιτούρι, Ἰησοῦ, Μαρτινέγκο, Βηθλεέμ. Παντοκράτορα καὶ Ἀγ. Ἀνδρέα. Τὸ ὑπόλοιπο τμήμα προστατεύεται ἀπὸ τὴ θάλασσα. Καὶ οἱ προμαχώνες αὐτοὶ προστατεύονται ἀπὸ τὴν τάφρο, πού περιβάλλει σὲ συνεχῆ γραμμὴ τὰ τείχη. Πάνω στὸ χεῖλος τῆς τάφρου ὑπάρχουν πολλὰ ἔργα οὐσιωδέστατα, πού ἀπὸ κάθε ἀποψη πιστοποιοῦν, ὅτι τὸ φρούριο εἶναι ἀπόρθητο.

Ὁ προμαχῶνας τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέα ἔχει ἀπέναντι ἓνα μικρὸ ὀχύρωμα. Τοῦ Παντοκράτορα ἔχει ἓνα ὀχυρὸ κέρατο, πού πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν ἴδιο προμαχῶνα. Ὁ προμαχῶνας Βηθλεέμ ἔχει ἓνα μισοφέγγαρο πού λέγεται Μοκιενίγκα. Ὁ προμαχῶνας Μαρτινέγκο ἔχει ἓνα ὀχυρὸ κέρατο πού λέγεται τῆς Παναγίας. Ὁ προμαχῶνας τοῦ Ἰησοῦ ἔχει ἄλλο ὀχυρὸ κέρατο πού λέγεται τῆς Βαγιάς. Τοῦ Βιτούρι ἔχει τὸ ὀχυρὸ Κρέπακούρε (κρεπάρισμα τῆς καρδιάς) μὲ τὸ μεγάλο φρούριο τοῦ Ἀγ. Δημητρίου, πού μὲ τὶς γραμμές του καὶ τὸ ὀχυρὸ Μολίνα καλύπτει σχεδὸν τὸν βασιλικὸ προμαχῶνα τῆς Σαμπιονέρα.

zate dà cinque considerabili Reuelini ₂ denominati S. Spirito, Panigrà, Bethlem, ₃ S. Nicolò, e Priuli. Non mi essendo troppo ₄ ne Posti interiori della Piazza, che per uerità ₅ adempiscono tutti i numeri de più acurati ₆ studij militari, per che come sono molto ben noti ₇ à cadauna dell' E.E. V.V., così non sono stati al ₈ presente, e non saran(n)o mai col fauor del Sigr ₉ Dio, che predilige questo Ser^{mo}, e religiosiss^{mo} ₁₀ Dominio, in alcun cimento, mentre, che nella ₁₁ passata Campagna con tante perdite, et incessanti ₁₂ fatiche li Nemici, come anderò più abasso dis-₁₃correndo, non hanno potuto auanzare, se non ₁₄ con poche, e piciole sbocature nella Fossa, ₁₅ doue spero anco hauera(n)o à ritrouare il loro ₁₆ sepolcro. Non starò meno à rapresentare ₁₇ le altre circostanze più minute di dette Forti-₁₈ficationi, mà solo desidero di far uedere all' E.E. V.V. ₁₉ li miglioramenti considerabili, che in questo pro-₂₀posito sono stati costrutti dal giorno del mio ₂₁ ingresso, sino al giorno dell'attacco. Nel dubio ₂₂ che in queste agitationi si haueua del Posto, ₂₃ oue prima fosse indirizzata la più uigorosa ₂₄ inuasionē, andai considerando, e meditando ₁ ad una F^o14v

23 oue prima fosse

Z oue fosse

Αὐτὰ εἶναι τὰ ἐξωτερικὰ ὀχυρά, πού βρίσκονται ἀπέναντι ἀπὸ τοὺς κυρίως προμαχώνες πού ἀνέφερα. Οἱ προμαχώνες αὐτοὶ F14r ἐνισχύονται ἀπὸ πέντε σημαντικὰ ὀχυρὰ ρεβελίνι, πού λέγονται Ἀγ. Πνεῦμα, Παντοκράτορας, Βηθλεέμ, Ἀγ. Νικόλαος, καὶ Πρίου-λι. Γιὰ τὶς ἐσωτερικὲς θέσεις τοῦ φρουρίου δὲν θὰ ἀσχοληθῶ πολὺ, γιατί, μὰ τὴν ἀλήθεια, ἀνταποκρίνονται σὲ ὅλες καὶ τὶς πιὸ ἀκριβεῖς στρατιωτικὲς μελέτες, ἐπειδὴ, ὅπως ἦταν καλὰ γνωστὲς στὴν κάθε μιὰ ἐξοχότητά σας, δὲν εἶναι τώρα καὶ δὲν θὰ διακινδυνεύσουν ποτέ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ θεοῦ, πού ἀγαπᾷ πολὺ αὐτὴ τὴ γαληνότατη καὶ θεοσεβέστατη κτήση. Ἐνῶ τὶς περασμένες πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, μὲ τὶς τόσες ἀπώλειες καὶ τοὺς συνεχεῖς κόπους, οἱ ἐχθροί, ὅπως θὰ ἀναφέρω παρακάτω, δὲν κατόρθωσαν νὰ προχωρήσουν παρὰ μόνο σὲ μερικὲς ἐξορμήσεις στὴν τάφρο, ὅπου πιστεύω θὰ βροῦν τὸν τάφο τους. Δὲν θὰ παραλείψω νὰ ἀναφέρω καὶ γιὰ τὰ πιὸ ἀσήμαντα πράγμα-τα τῶν ὀχυρώσεων αὐτῶν ἀλλὰ ἐπιθυμῶ κυρίως νὰ δείξω στίς ἐξοχότη-τες σας τὶς σπουδαῖες βελτιώσεις πού ἔγιναν ἀπὸ τὴν ἡμέρα πού ἔφθασα μέχρι τὴν ἡμέρα τῆς ἐφόδου.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ σᾶλο, μὴ γνωρίζοντας σὲ ποιά θέση θὰ κατευθυ-νόταν ἡ πρώτη ἰσχυρὴ εἰσβολή, πῆγα καὶ ἐξέτασα μιὰ-μιὰ ὅλες τὶς

per una tutte le parti per non lasciare luoco |₂ alcuno, il quale per la debolezza potesse porger |₃ speranza al Nemico. Mi assistai subito al |₄ Posto della Sabionera, costituito in molta debolezza, |₅ contro del quale correua all'hora la fama, che |₆ fossero fisse le intentioni de Nemici; Mi sono |₇ però accinto per ridurlo in istato di poter |₈ resistere à tutti gl'insulti. Fù questa materia |₉ molto discussa, e uentillata altre uolte, e |₁₀ sempre conosciuta anco con l'opinione dell' |₁₁ istesso sigr Marchese Villa difficile dà intrapren- |₁₂ der, et effettuare si per le opposizioni, che |₁₃ poteua fare il nemico, che poi dà me intra- |₁₄ presa anco gagliardamente le hà fatte, come |₁₅ perche si credeua non poter ridurla al tempo |₁₆ opportuno a perfettione. Io ad ogni modo ap- |₁₇ plicatoui ogni studio trasferitomi con la per- |₁₈ sona stessa à com(m)andare di giorno, e di notte |₁₉ sopra il luoco, mi è sortito con il continuato lauoro |₂₀ di trentasei giorni con la profundatione della Fossa |₂₁ sino all'Acqua sorgente col perfettionare le False- |₂₂ braghe, Contra scarpa, e stradda coperta con |₂₃ insensibile publico aggrauio riportarne l'intento |₂₄ non hauendo à gl'operarij contribuito denaro di |₁ sorte alcuna essendo F^o15r ogn'uno alettato dal Zelo e dall' |₂ ardore della difesa. Fù anco aualorata

θέσεις, για να μη ἀφίσω καμμιά, που με την ἀδυναμία της μπορούσε F14v να δώσει ἐλπίδα στὸν ἐχθρό. Πῆγα ἀμέσως στὴ θέση τῆς Ἀμμουδιάς, που ἦταν πολὺ ἀδύνατη καὶ που ὑπῆρχε ἡ διάδοση τότε, ὅτι ἐκεῖ θὰ κατευθυνόταν οἱ προθέσεις τῶν ἐχθρῶν. Ἀλλὰ ἔκαμα τὶς δέουσες προετοιμασίες για να τὴν κάμω ἱκανὴ νὰ ἀντισταθῇ σ' ὅλες τὶς ἐπιθέσεις. Τὸ ζήτημα αὐτὸ συζητήθηκε πολὺ καὶ ἐξετάστηκε καὶ ἄλλοτε καὶ πάντοτε ἦταν γνωστὸ, ὅτι εἶναι δύσκολο νὰ ἀναληφθῇ καὶ νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ ἔργο, ὅπως πίστευε κι αὐτὸς ὁ μαρκήσιος Βίλα, λόγω τῶν ἀντιδράσεων που μπορούσε νὰ κάμει ὁ ἐχθρὸς. Ὅπως δὴποτε τὸ ἔργο τὸ ἀνέλαβα δραστήρια. Ὁ ἐχθρὸς ἔκαμε τὶς ἀντιδράσεις του, γιατί, ὅπως φαινόταν, τὸ ἔργο δὲν ἦταν δυνατόν νὰ τελειώσει στὸν κατάλληλο χρόνο. Ὅμως ἐμελέτησα τὸ θέμα ἀπὸ κάθε ἄποψη, ἐπῆγα ἐπὶ τόπου αὐτοπροσώπως για νὰ διευθύνω τὶς ἐργασίες νύκτα καὶ ἡμέρα. Μὲ τὴ συνεχῆ ἐργασία 36 ἡμερῶν ἐγινε ἡ ἐκβάθυνση τῆς τάφρου μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀναβλύζει νερό. Τελειοποιήθηκαν οἱ φάλτσα μπράγκες, ἡ κοντρασκάρπα καὶ ἡ στράντα κοπέρτα με ἀνεπαίσθητη ἐπιβάρυνση τοῦ Δημοσίου, γιατί δὲν δόθηκε κανενὸς εἶδους ἀμοιβὴ στοὺς ἐργάτες. Τοὺς τραβοῦσε ὁ ζήλος καὶ F15r τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον για τὴν ἄμυνα. Ἐνισχύθηκε ἐπίσης τὸ μέρος

questa parte |₃ con la erettione d'un Caualiere, che copre anco |₄ gli Arsenali, come pure di formare una ritirata |₅ all'opera Molina, e due meze lune reali dentro |₆ il Forte grande San Dimitri à suo maggiore sos- |₇ stenimento, per il che non ardirono più dà quella |₈ parte tentare la impresa. Con li riflessi |₉ pure à uiolenti sforzi praticati dà Nemici ne |₁₀ precedenti attachi alla parte del Crepacore luoco |₁₁ à loro d'infausta ricordanza per le rileuanti |₁₂ stragi iui riportate sotto il com(m)ando della fel: |₁₃ e sempre gloriosa memoria dell' Ecc^{mo} sigr Capⁿ |₁₄ G^{na}l Aluise Mocenigo Proueditor, contribuij eguale |₁₅ ardenza di spirito per conualidarlo, come seguì |₁₆ hauendoui stabilito la Frezza, che lo riguarda |₁₇ essendosi pur fatta formare al Fosso una strada |₁₈ coperta col spalto, che scopre il Nemico, quale |₁₉ per auanti si auanzaua coperto ad alloggiare |₂₀ sopra il Bordo del Fosso medesimo. Ne meno |₂₁ trascurai di far leuar il Terreno, che ueniua ad |₂₂ unirsi col Baloardo Vitturi, e con una indefessa |₂₃ assistenza stabilire le Retirate, che non ui erano |₂₄ alli Baloardi di dentro, et all'opere di fuori con |₁ la contrascarpa dal Reuelin S. Spirito, sino al Mare. |₂ F^o15v

αὐτὸ με τὴν ἀνέγερση ἐνὸς ἐπιπρομαχῶνα, που καλύπτει ἀκόμη καὶ τοὺς ταρσανάδες. Ἐγινε ἀκόμη μιὰ ριτιράτα στὴν ὄπερα Μολίνα καὶ δυὸ μισοφέγγαρα μέσα στὸ φρούριο τοῦ Ἀγ. Δημητρίου, για τὴν καλύτερη ἄμυνά του. Γι' αὐτὸ δὲν ἐτόλμησαν πιά νὰ κάνουν ἐπιχειρήσεις ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος.

Μὲ τὴ σκέψη ἐπίσης πρὸς τὶς σφοδρὲς προσπάθειες που ἔκαμαν οἱ ἐχθροὶ κατὰ τὶς προηγούμενες ἐφόδους πρὸς τὸ μέρος τοῦ Κρέπακουόρε, θέση ἀπαισίων ἀναμνήσεων γι' αὐτοὺς, ἐπειδὴ ἔπαθαν μεγάλη αἱματοχυσία ἐκεῖ, με τὴ διοίκηση τοῦ μακαρίας καὶ πάντοτε ἐνδοξης μνήμης ἐξοχότατου ἀρχιστράτηγου ἐπιτρόπου κ. Ἀλβίζε Μοκιενίγκο, ἀφιέρωσα τὸ ἴδιο θερμὸ ἐνδιαφέρον, για νὰ ἰσχυροποιήσω τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὅπως καὶ ἐγινε, με τὴ σαῖτα που ἐγινε ἐκεῖ καὶ τὸ προφυλάσσει. Στὴν τάφρο ἐγινε ἐπίσης ἓνας δρόμος σκεπασμένος με ἓνα πρόχωμα που ἀποκαλύπτει τὸν ἐχθρό. Τὸ πρόχωμα αὐτὸ προχωροῦσε πρὶν στεγασμένο στὴν ἄκρα τῆς ἰδίας τάφρου για κατασκήνωση. Δὲν παρέλειψα ἐπίσης νὰ φροντίσω για τὴν ἀφαίρεση τοῦ ἐδάφους που συνδεόταν με τὸν προμαχῶνα Βιτούρι καὶ με ἀκούραστη παρακολούθηση νὰ ἀποκαταστήσω τὶς ριτιράτες, που δὲν ὑπῆρχαν στὸ ἐσωτερικὸ τῶν προμαχῶνων, καὶ τὰ ἐξωτερικὰ ἔργα με τὴν κόντρα σκάρπα, ἀπὸ τὸ ρεβελίνο τοῦ Ἀγ. Πνεύματος μέχρι τὴ θάλασσα. F15v

Dilatando pure le contramine, così attorno la Città ₃ per tutta la Fossa, come fuori di tutte le Forti-₄ficationi esteriori, quali auanzandoli molto in ₅ Campagna furono fatte ad ogetto di tener lontano ₆ il Nemico, come ne sortì anco l'effetto. Opere ₇ tutte, che hanno coronata la Piazza, e Dio ₈ mi hà dato modo di perfettionare auanti l'attacco ₉ sup-
plendo per quanto hanno potuto le mie debolezze ₁₀ alla mancanza de Palli, et altri apprestam^{ti} ₁₁ e soggiacendo solo à tutto il peso per l'ab-
senza ₁₂ all'hora del sr Marchese Villa che in tal tempo ₁₃ si allontanò dalla Piazza, richiamato con lettera ₁₄ del sigr Duca di Sauogia, come fino all'hora auan-₁₅zai puntuali, i raguagli alla Sertà Vra. E perche ₁₆ quanto espono in queste mie humilissime righe ₁₇ sia ancora sotto l'occhio uigilantissimo di cadauna ₁₈ dell'E. E. V. V. presento unito un disegno formato ₁₉ dal sr Caur Verneda, e segnato non solo delle ₂₀ opere sudette fatte nouam^{te}, mà ancora di tutta ₂₁ la facia della Fortezza auanti, che ui fosse pre-₂₂sentato l'attacco nel quale si scorge distin-₂₃tam^{te}, e con l'occhio stesso la uera sembianza ₂₄ di tutto; Osseruaran-
(n)o pure l'E. E. V V trè tagli ₁ ouero Relirate proposte al presente, F^o16r

16 queste mie humilissime

Z queste humilissime

Διεύρυνα επίσης τις αντιπονόμους τόσο γύρω στην πόλη, όσο και σ' όλη την τάφρο και σ' όλες τις εξωτερικές οχυρώσεις, πού, προχωρώντας πολύ στην έξοχή, έγιναν με σκοπό να κρατούν μακριά τον έχθρο. Όπως και έγινε. Όλα αυτά τα έργα πού περιέβαλαν το φρούριο, ό θεός με βοήθησε να τα τελειώσω πριν από την επίθεση, αναπληρώνοντας όσο μπορούσαν την αδυναμία μου, γιατί δεν υπήρχαν πάσσαλοι και άλλα απαραίτητα υλικά, υπομένοντας μονάχος όλο τó βάρος, γιατί έφυγε τότε ό μαρκήσιος Βίλα από τó Κάστρο, έπειδή τόν ανέκάλεσε με έπιστολή ό κ. δούκας της Σαβοΐας, όπως από τότε ανέφερα έπακριβώς στη Γαληνότητά σας.

Και για να βάλω κάτω από τα παρατηρητικότατα μάτια τών έξοχότητων σας όσα εκθέτω με τις ταπεινότερες αυτές γραμμές, συνοποβάλλω ένα σχέδιο, γινόμενο από τόν ίππότη κ. Βερνέντα,¹⁹ όπου σημειώνονται όχι μόνο τά παραπάνω έργα πού έγιναν τελευταία μά και όλόκληρη ή πρόσοψη τού φρουρίου, πριν να εκδηλωθή ή επίθεση. Σ' αυτό φαίνεται καθαρά ή όψη όλων. Οί έξοχότητές σας θα παρατη-

¹⁹⁾ Βλ. ύποσ. 8, σελ. 15.

la prima prin-₂cipiata, le altre due solo poste in consideratione ₃ sopra le quali al presente non discoro, mà per ₄ non interrompere il filo dell'acampamento, e ₅ stato dell'Inimico, che susseguita, mi riseruo ₆ ad altro posto portarne i miei sinceriss^{mi}, se ben ₇ deboli sentimenti. [In questo tempo fatti li sudetti ₈ preparamenti non haueuo pretermesso ancora di ₉ premunirmi, come di sopra hò accenato di con-₁₀fidenze nel Regno, come anco inuiando esploratori ₁₁ nella Morea, fatta già Piazza d'Arme del nemico ₁₂ spingendole anco più in dentro, e sino in Costanti-₁₃nopoli per ricauare tutte le deliberationi, et ₁₄ operati de Nemici, e risepi delli trasporti fatti ₁₅ dal Capⁿ Bassà, e con questa occasione restò per-₁₆ messo al sigr Segrio Padauino rimasto nel minis-₁₇terio de trattati di pace per la mancanza del sigr ₁₈ Cancre grande Ballarino, di trasferirsi alla Canea ₁₉ doue gionto

6 Sinceriss^{mi}

Z sinceratissimi

11 nella

Z alla

17 ministero de trattati

Z ministero importantissimo de

ρήσουν τρεῖς τομὲς ἢ μᾶλλον ριτιράτες, πού ἐπρότειναν νά γίνουν τώρα. Ἡ πρώτη ἄρχισε. Οἱ ἄλλες δυὸ τέθηκαν μόνο ὑπόψει. F16r Γι' αὐτές δὲν μιῶ τώρα. Μὰ γιὰ νά μὴ διακοπεῖ ἡ συνέχεια τοῦ θέματος γιὰ τὴ στρατοπέδευση καὶ τὴν κατάσταση τοῦ ἐχθροῦ πού ἀκολουθεῖ, ἐπιφυλάσσομαι σὲ ἄλλη θέση νά ἐκθέσω τὴν ἐνδόμυχο γνώμη μου, ἂν καὶ εἶναι ἀνάξια λόγου.

Ἐκεῖνο τὸν καιρό, ἀφοῦ ἐγιναν οἱ παραπάνω προετοιμασίες, δὲν παρέλειψα νά ἐξασφαλίσω προηγουμένως ἀκόμη καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη στὸ Βασίλειο, ὅπως ἔκαμα λόγο παραπάνω. Ἔστειλα ἐπίσης κατὰ σκοπούς στὸ Μοριά, πού εἶχε γίνει στρατόπεδο τοῦ ἐχθροῦ, σπρώχνοντάς τους περισσότερο στὸ ἐσωτερικό, καὶ μέχρι τὴν Κωσταντινούπολη, γιὰ νά πληροφορηθοῦν γιὰ ὅλες τις ἀποφάσεις καὶ τις ἐνέργειες τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἔμαθα γιὰ τις μεταφορὲς πού ἔκανε ὁ Καπουδάν πασάς²⁰. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ δόθηκε ἡ ἄδεια στὸν γραμματέα κ. Πανταβίνο²¹ νά μετατεθῇ στὴ σπουδαιότατη ὑπηρεσία τῶν διαπραγματεύσεων γιὰ τὴν εἰρήνη, ἐπειδὴ ἀπουσίαζε ὁ ἀρχικαγγελάριος κ-

²⁰⁾ Καπουδάν πασάς (ναύαρχος) τὴν τελευταία περίοδο τῆς πολιορκίας ἦταν ὁ Καπλάν Καρά Μουσταφά πασάς. Ἡ γυναῖκα του ἦταν ἀδελφὴ τοῦ Κιοπρουλή Φαζίλ Ἀχμέτ πασά.

²¹⁾ Σχετικὰ βλ. ύποσ. 5, σελ. 60

io l'haueuo preuenuto, e restò molto con-₂₀solato con le mie lettere, che gli furono im(m)ediatam^{te} ₂₁ presentate con il mezzo de Confidenti hauendo seco sta-₂₂bilita un'occulta com(m)unicatione, tanto per som-₂₃ministrargli, quanto per ritrahere lumi degli an-₂₄damenti nemici. Non hauendo in essecut^{ne} de publici ₁ ordini mancato ancora F^o16v di farli tenere con le più accurate cautelle ₂ mille Cechini ricercatimi. Tale pratica ₃ riuscì molto proficua à gl'interessi di V.V. E.E., mentre ₄ che come in tutte le cose, così in questa corris-₅pondendo questo degno, e benemerito Ministro ₆ con puntualità pari alla diligenza mi faceua ₇ sempre peruenire distinte rimarcabili, et ₈ essenziali notitie degli andamenti de Nemici, come ₉ pure dà Confidenti dà me acquistati mossi dà natural ₁₀ diuoto instinto uerso la Republica mi fù fatto proietto ₁₁ essentialissimo rapresentato dà me à Magistrato ₁₂ supremo, il qual proietto dimostrò ne medesimi ₁₃ confidenti ardente la brama, sincera la Fede ₁₄ uerso i publici interessi, e per tutto

10 proietto

Z progetto

Μπαλαρίνο ²², καὶ νὰ μεταβῇ στὰ Χανιά, ὅπου τὸν εἶχα προλάβει ὅταν ἔφθασα ἐγώ, καὶ παρηγορήθηκε πολὺ μὲ τὶς ἐπιστολές μου, ποὺ τοῦ παρουσιάστηκαν ἀμέσως ἀπὸ τοὺς ἐμπίστους, ἔχοντας ὀργανώσει μιὰ μυστικὴ ἐπικοινωνία μαζί του, τόσο γιὰ νὰ τοῦ δίδονται ὁδηγίες ὅσο καὶ γιὰ νὰ μαθαίνω τὶς ἐχθρικές κινήσεις. Ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἐκτελέσει τὶς δημόσιες ἐντολές καὶ δὲν εἶχε γιὰ νὰ τὶς ἐκτε- F16v λήσει τοῦ ἔστειλα μὲ μεγάλες προφυλάξεις χίλια τσεκίνια, ποὺ μοῦ ζητήθηκαν. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ ἀποδείχτηκε πολὺ ὠφέλιμη γιὰ τὰ συμφέροντα τῶν ἐξοχότητων σας. Καὶ ὅπως σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις ἔτσι καὶ σ' αὐτὴ ἀνταποκρίθηκε ὁ ἱκανὸς καὶ ἀξιόλογος ἐκεῖνος ἀπεσταλμένος, μὲ ἀκρίβεια καὶ μὲ ἐξυπνάδα, φρόντιζε νὰ λαμβάνω πάντοτε σπουδαιότατες ἐκθέσεις καὶ οὐσιώδεις πληροφορίες γιὰ τὶς κινήσεις τῶν ἐχθρῶν, ὡς ἐπίσης καὶ ἀπὸ τοὺς ἐμπίστους ποὺ ἀπόκτησα. Αὐτοί, κινούμενοι ἀπὸ φυσικὸ ἐνστικτο ἀφοσίωσης πρὸς τὴ Δημοκρατία, μοῦ ἔκαμαν σχέδιο οὐσιωδέστατο, τὸ ὁποῖο παρουσίασα στὸν ἀνώτατο ἄρχοντα. Τὸ σχέδιο αὐτὸ προκάλεσε στοὺς ἴδιους τοὺς ἐμπίστους ζωερὴ διάθεση καὶ εἰλικρινὴ πίστη πρὸς τὸ δημόσιο συμφέρον.

²²) Καὶ γιὰ τὸν Μπαλαρίνο βλ. τὴν ὑποσ. 5, σελ. 59.

il corso, nel quale ₁₅ mi hanno seruito in così importante necessaria ₁₆ fontione, non è in tutto restata soccombente la ₁₇ Sertà Vra, che al solo esborso di Reali cinquecento, ₁₈ come si uede dà miei spesa di poca consideratione ₁₉ à paragone d'altre, che per far passare una sem-₂₀plice lettera gli sono stati contribuiti sino cento ₂₁ Cechini. Disposte però, e stabilite tutte ₂₂ queste essentialità necessarie alla difesa, trouai ₂₃ in uniuersale un Cuore intentionatissimo à pro-₂₄pugnare le glorie di V. Sertà. sino all'ultimo spirito ₁ restando animate F^o17r le militie coll'accrescimento d'un mezo ₂ Reale per testa al Mese, e coll'hauer uguagliate le so-₃uentioni à quelle d'Armata con l'assento però dell' Eccm^o ₄ sigr Capⁿ Gnaì, come anco delle speranze de premij, et ₅ honorate ricognitioni à chi hauesse più segnalatam^{te} ₆ nel publico seruitio marcato se stesso, et istillato ₇ ancora in ogn'uno ambizioso Coraggio per capo di ₈ religione, di debito, e di sostener il nome di V.V. E.E. ₉ dà tutti acclamato ordinai la distributione Posti ₁₀ tanto delle militie, quanto de publici Rapresentanti ₁₁ e capi dà guerra, che furono ripartiti per dare con ₁₂ la loro assistenza augumento maggr^e alla difesa, ₁₃ così elettosì l'Eccm^o sigr Marchese il Baloardo ₁₄

καὶ σ' ὅλη τὴ διάρκεια ποὺ μὲ ὑπηρετήσαν, σὲ τόσο σπουδαῖο καὶ ἀπαραίτητο λειτουργήμα, δὲν ἐπιβαρύνθηκε ἡ Γαληνότητά σας παρὰ μόνο μὲ 500 ριάλια, ὅπως φαίνεται στοὺς λογαριασμούς μου, δαπάνη ἀσήμαντη σὲ σύγκριση μὲ ἄλλες, ποὺ γιὰ νὰ σταλεῖ μιὰ ἀπλὴ ἐπιστολή πληρώθηκαν μέχρι 100 τσεκίνια.

Κι ἔτσι, ἀφοῦ τακτοποιήθηκαν καὶ καταστάθηκαν ὅλα αὐτὰ τὰ οὐσιώδη καὶ ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἄμυνα ζητήματα, βρῆκα ὅλους ἀποφασισμένους νὰ ὑπερασπιστοῦν μὲ μιὰ καρδιά τὴ δόξα τῆς Γαληνότητάς σας μέχρι τελευταίας πνοῆς. Ἡ милітsia ἐμψυχώθηκε F17r μὲ τὴν αὐξηση μισὸ ριάλι κατὰ κεφαλὴ τὸ μῆνα μὲ τὴν ἐξομοίωση τῆς ἐπιχορήγησής των μὲ τὴν ἐπιχορήγηση τῶν ναυτικῶν, μὲ τὴν συγκατάθεση βέβαια τοῦ ἐξοχώτατου Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα τῶν βραβείων καὶ τῶν τιμητικῶν διακρίσεων, ἐκείνων ποὺ θὰ διακρινόταν ἰδιαίτερα γιὰ τὶς ὑπηρεσίες των πρὸς τὸ Δημόσιο καὶ θὰ ἐμπνέονταν ἀκόμη μὲ θάρρος καὶ φιλότιμο, γιὰ τὴν ὑποστήριξη τοῦ ὀνόματος τῶν ἐξοχότητων σας, ποὺ τὸ ἐπευφημοῦν ὅλοι. Διέταξα τὴν κατανομή τῶν θέσεων, τόσο τῶν στρατιωτικῶν ὅσο καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Κράτους καὶ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ πολέμου, ποὺ κατανεμήθηκαν, γιὰ νὰ δώσουν μὲ τὴν παρουσία των μεγαλύτερη

Giesù restò destinato al sigr Prouedr in Regno Batta-₁₅gia il Martinengo. Al sigr Prouedr Pisani il Bethlem, ₁₆ Al sigr Ten^e G^{na}l Vertmiller, il Sant'Andrea, doue ₁₇ pure segnalò se stesso il N.H. E. Lorenzo Donà, con ₁₈ proprio distinto merito. Al sigr Duca pure Battaglia ₁₉ quello di Sabionera. Alli Nobili della Colonia il Vitturi. ₂₀ Alli ss^{ri} Com(m)isario Morosini, e Caur Grimaldi le due ₂₁ coltrine del Baloardo Panigrà, che scielsi alle mie ₂₂ debolezze, mentre correua uoce, che contro questo ₂₃ fremesse l'ostinata risoluzione del primo Visir per ₂₄ rendersi dà quella parte trionfante, con l'acquisto ₁ della F^o17v Piazza. Mentre tali cose si faceuano in ₂ Candia il Visir non tralasciua alcun studio, per ₃ alestirsi all'attacco, hebbe lui auanti il passaggio ₄ in Canea mira principale di trasmetterui ogni ₅ sorte di prouigione dà uiuere, e dà guerra, del ₆ che è fama, che si trouasse munito in modo che ₇ sino le Chiese fossero piene, prouando però scars-₈gezza di Cannone, e di Morteri dà tirar bombe, ₉ e sassi aspettò prima della sua mossa di ben pro-₁₀uedersi, mentre ne furono trasmessi con le Galere ₁₁ del Capitan Bassà, con Naui, e con ogni sorte ₁₂ de legni,

σπουδαιότητα στὴν ἄμυνα. Ἐτσι ὁ ἐξοχότατος κ. Μαρκήσιος ἐκλέχτηκε γιὰ τὸν προμαχῶνα Ἰησοῦ, στὸν Προβλεπτὴ τοῦ Βασιλείου κ. Μπατάλια προορίστηκε ὁ προμαχῶνας Μαρτινέγκο, στὸν Προβλεπτὴ κ. Πιζάνι ὁ προμαχῶνας Βηθλεέμ, στὸ στρατηγὸ Βερντιμίερ ὁ προμαχῶνας τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέα, ὅπου ἐπίσης τοποθετήθηκε μονάχος του καὶ ὁ ἐξοχότατος Λορέντζο Ντονά μετὰ τὴν ξεχωριστὴ ἀξία του. Ἐπίσης στὸν κ. Δούκα Μπατάλια ὁ προμαχῶνας τῆς Ἀμμουδιάς, στοὺς εὐγενεῖς τῆς ἀποικίας ὁ προμαχῶνας Βιτούρι, στοὺς κ.κ. τὸν κομισάριο Μοροζίνι καὶ τὸν ἱππότη Γκριμάλντι τὰ δυὸ μεσοπύργια τοῦ προμαχῶνα Παντοκράτορα, ποὺ εἶχα ἐκλέξει γιὰ τὶς φτωχὲς μου δυνάμεις, ὅταν ὑπῆρχε ἡ διάδοσις, ὅτι ὁ πρῶτος βεζίρης διάλεξε τὴν περιοχὴ αὐτή, γιὰ νὰ κατακτήσει τὸ φρούριο καὶ νὰ γίνῃ κύριος αὐτοῦ θριαμβευτικά.

Ἐνῶ συνέβαιναν αὐτὰ στὸ Χάντακα ὁ βεζίρης δὲν παρέλειπε F17v καμμιά μελέτη γιὰ νὰ ἐτοιμαστεῖ γιὰ τὴν ἐφοδο. Σὰν κύριο σκοπὸ εἶχε, πρὶν περάσει ἀπὸ τὰ Χανιά, νὰ μεταφέρει ἐκεῖ κάθε εἶδους ζωοτροφίες. Ὑπῆρχε διάδοσις, ὅτι εἶχε ἐφοδιαστεῖ κατὰ τέτοιο τρόπο ποὺ ἀκόμη καὶ οἱ ἐκκλησίες ἦταν γεμᾶτες. Ὑπῆρχε ὅμως ἑλλειψὴ κανονίων καὶ ὀλμων γιὰ τὴν ἐκτόξευση βομβῶν καὶ πετρῶν καὶ περιμενε, πρὶν νὰ κινηθῇ, νὰ ἐφοδιαστεῖ καλά. Στὸ μεταξὺ μεταφέρθηκαν

come anco hauendo fondatori, et Inge-₁₃gnieri Francesi stabili una Fondaria appresso ₁₄ Candia noua, doue ne fabricò molti Pezzi di smi-₁₅surata grandezza, con quali forme leuandone ₁₆ anco dà Retimo, e Canea, hauendone pure sin al ₁₇ n^o di cento, e uinti di balla, e quattordici Morteri ₁₈ che tirauano sino Bombe dà settecento, si figuraua ₁₉ nell'animo suo di far gran Breccie, e sottomettere ₂₀ la Città, preuendo ancora il grande consumo della ₂₁ Poluere non solo operò, che di questo materiale ne ₂₂ fosse trasportata quantità grande, mà ne fece ₂₃ pure fabricare in Candia noua, e nel progresso ₂₄ dell'attacco, essendole più uolte mancata conuen(η)e ₁ non solo sfornire Canea, F^o18r e Rettimo, mà ancora le Fortezze ₂ della Natolia, e della Grecia facendola trasportare ₃ dalle Galere. Reuide il numero delle militie ₄ tanto quelle, che si ritrouauano auanti il suo arriuo ₅ quanto le condotte dà lui, e le ritrouò ascendere al ₆ numero di uinti mille e perche hauendoli rapresentato ₇ li Vechi del Regno, la qualità del sito inespugnabile ₈ della Piazza, e le contrapositioni uigoroze de difensori, ₉ si andò trattendendo sino, che con legni d'ogni sorte ₁₀ li furono trasportati tanti

μετὰ τὶς γαλέρες τοῦ Καπουντὰν πασά, μετὰ νάβες καὶ μετὰ κάθε εἶδους πλοῖα. Εἶχε ἐπίσης χύτες καὶ Γάλλους μηχανικοὺς καὶ ἱδρυσε ἕνα χυτήριο ²³ στὴ Νέα Κάντια (Φορτέτσα), ὅπου κατασκεύαζε πολλὰ κανόνια τεραστίων διαστάσεων. Μετὰ αὐτὰ καὶ μετὰ ἐκεῖνα ποὺ πῆρε ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο καὶ τὰ Χανιά εἶχε περὶ τὰ ἑκατὸ καὶ εἴκοσι γιὰ μπάλες καὶ δεκατέσσερις ὀλμους, ποὺ ἐκτόξευαν μπόμπες μέχρι τῶν 700 (λιμπρῶν). Φανταζόταν νὰ κάμῃ μεγάλα ρήγματα καὶ νὰ ὑποτάξῃ τὴν πόλιν.

Προβλέποντας ἀκόμη τὴ μεγάλη κατανάλωσις μπαρουτιοῦ, ὅχι μόνο φρόντισε νὰ μεταφερθῇ μεγάλη ποσότης ἀπὸ τὸ ὑλικὸ αὐτὸ ἀλλὰ παρασκεύαζε καὶ στὴ Νέα Κάντια. Μετὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐπίθεσις πολλὰς φορὲς εἶχε ἑλλειψὴ καὶ χρειάστηκε νὰ ἀπογυμνώσῃ ὅχι F18r μόνο τὸ Ρέθυμνο καὶ τὰ Χανιά μὰ καὶ τὰ φρούρια τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἑλλάδας, μεταφέροντάς τα μετὰ τὶς γαλέρες. Ἐξέτασε τὸν ἀριθμὸ τῶν στρατιωτῶν, τόσο ἐκείνων ποὺ ἦταν πρὶν ἀπὸ τὴν ἀφίξή του ὅσο καὶ ἐκείνων ποὺ ἔφερε μαζί του καὶ βρῆκε, ὅτι ἔφθαναν τὶς 20 χιλιάδες. Ἀλλὰ οἱ παλαιοὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ παραστήσαν τὸ ἀπόρητο τοῦ Κάστρου, ποὺ τὸ κάνει τέτοιο ἢ διαμόρφωσις τῆς τοποθεσίας καὶ ἡ σθεναρὴ ἀντίστασις τῶν ἀμυνομένων. Γι' αὐτὸ καθυστέρησε ὥσπου

²³) Βλ. ὑποσ. 6, σ. 11

dodici |₁ Bassà, et altri Bei, et ufficiali, Ingegneri, e Minatori Armeni, F^o19r |₂ di molta esperienza, de quali à suo luoco ne farò nell' |₃ acampamento, et al passo opportuno mentione] |₄ questo primo Ministro, se ben dissi giouane d'età, possede |₅ ad ogni modo una sagacità naturale molto grande |₆ am(m)aestrato ancora dal uechio Visir suo Padre sagaciss^{mo} |₇ con li documenti del quale si regola; È dotato di qualche |₈ intelligenza di lettere contro il costume ordinario della |₉ Natione, e benche non habbia sortito gran cuore d'incon-|₁₀trar li pericoli ad ogni modo la superbia, et il desiderio |₁₁ della gloria, e l'ambitione di conseruarsi il grado, al |₁₂ quale s'attroua inalzato lo moue alla costanza |₁₃ nagl'azzardi, et à tollerare le fatiche. Consiglia con |₁₄ pochi più frequentem^{te} di tutti con li due soprad^{ti}; mà |₁₅ spesso opera dà se stesso con secretezza, e con il proprio |₁₆ consiglio accompagnato in tutte le sue attioni, dall' |₁₇ inganno, e dalla fraude. [questo huomo con

9 d'incontrar
12 moue

Z per incontrare
Z muoue

δώδεκα πασάδες και ἄλλοι μπέηδες και ἀξιωματικοί, μηχανικοί F19r και μιναδόροι Ἀρμένηδες ²⁵ με μεγάλη πείρα, για τοὺς ὁποίους θὰ κάμω μνεία στὸ θέμα τῆς στρατοπέδευσης στὴν κατάλληλη θέση.

Ὁ πρωθυπουργὸς αὐτός, ἂν και τόσο νεαρᾶς ἡλικίας, ἔχει ὅπως-δήποτε μιὰ φυσικὴ ὀξύνοια πολὺ μεγάλη, διδαγμένος ἀπὸ τὸν σοφώτατο γέρο πατέρα του και ἀκολουθεῖ τὰ διδάγματά του. Εἶναι προικισμένος με κάποια γραμματικὴ μόρφωση, ἀντίθετα ἀπὸ τὴ συνήθεια τοῦ ἔθνους. Καὶ παρ' ὅλο πὺν δὲν ἔχει μεγάλη καρδιά για νὰ ἀντιμετωπίζει τοὺς κινδύνους, ὅμως ἡ ὑπεροψία, ἡ δοξομανία και ἡ φιλοδοξία νὰ διατηρηθῇ στὸ ἀξίωμα στὸ ὅποιο ἀνυψώθηκε, τὸ ἀντικατάστησε με τὴ σταθερότητα στὶς διακινδυνεύσεις και τὴν ἀντοχή στοὺς κόπους. Συσκέπτεται με λίγους και πὺν συχνὰ ἀπὸ ὅλους με τοὺς δυὸ πὺν ἀνέφερα πὺν πάνω. Ἀλλὰ πολλὲς φορὲς ἐνεργεῖ μονάχος του με μυστικότητα και με τὴν ἀτομικὴ του φρόνηση κανονίζονται και ὅλες οἱ πράξεις του συνοδεύονται ἀπὸ τὴν ἀπάτη και τὸ δόλο.

Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, με τέτοιες ιδιότητες και με τέτοιες δυνάμεις,

και 'κεῖ φαγε μιὰ τουφεκιὰ ἀπάνω στ' ἄλογόν του
κι ἤρρηκε τότες ἄνομος σωστὰ τὸ θάνατόν του

²⁵) Βλ. ὑποσ. 7, σ. 12

tali qua-|₁₈lità, con tali forze auanti di promouere la sua |₁₉ mossa diede mano ai strattagemmi, operò, che con l' |₂₀ Armata fosse traghettata in Regno la Madre, la moglie, |₂₁ i figli, i suoi più congiunti, e la famiglia tutta, |₂₂ facendo diseminare, che con il mezzo della medesima |₂₃ Madre riputata per Dona maliarda uolesse dan-|₂₄nificare, i Christiani, ualendosi anco di queste |₁ uanità per atterrire la gente semplice, eF^o19v credula, mà per |₂ quanto fù penetrato dai più speculatiui, fù ad'oggetto |₃ di hauere appresso di se tutte le cose sue più familiari |₄ e care cosa che hà fatto credere essere il suo pensiero |₅ riuolto à non stancarsi nell'inuasionē, e con la |₆ lunga sua permanenza diuturnare, i trauagli |₇ alla Piazza sino alla consecutione de suoi iniqui |₈ fini. Fece spargere ancora disseminationi |₉ di riuogliere prima le sue armi contro le Fortezze |₁₀ prima di Spinalonga, e poi di Suda, mà si conobbe |₁₁ essere questo artificio per distrahere le forze, diuer-|₁₂tirle in più parti, e

21 più congiunti
9 riuogliere

Z congiunti
Z rivolgere

πρὶν ξεκινήσει τὴν ἐπίθεσή του, χρησιμοποίησε τὶς πανουργίες και διάταξε νὰ μεταφέρουν στὸ Βασίλειο με τὸ στόλο τὴ μάννα, τὴ σύζυγο, τὰ παιδιά, τοὺς πὺν στενοὺς συγγενεῖς του και ὅλη τὴν οἰκογένεια.²⁶ Πρᾶγμα πὺν φρόντισε νὰ διαδοθῇ, ὅτι με τὴν ἴδια τὴ μάννα του, πὺν θεωροῦνταν σὰν μάγισσα, ἤθελε νὰ βλάψει τοὺς Χριστιανούς, χρησιμοποιοῦντας κι αὐτὲς τὶς κενοδοξίες για νὰ φοβίσει τὸν ἀπλοϊκὸ και μαρόπιστο κόσμο.

Μὰ ἂν και εἰσχώρησαν κοντά του οἱ πὺν παρατηρητικοί, σκοπὸς του ἦταν νὰ ἔχει κοντά του ὅλα τὰ πὺν οἰκεῖα και ἀγαπητὰ πράγματά του. Αὐτὸ ἔκαμε τὸν κόσμο νὰ πιστέψει, ὅτι ἡ σκέψη του εἶναι νὰ μὴν κουραστεῖ κατὰ τὴν ἐπίθεση και με τὴ μακροχρόνια παραμονή του νὰ μακροημερεύσει τὶς ταλαιπωρίες στὸ φρούριο, μέχρι νὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ κακοῦργοι σκοποὶ του. Ἐφρόντισε ἀκόμη νὰ κυκλοφορήσουν διαδόσεις, ὅτι θὰ στρέψει τὰ ὅπλα του πρῶτα ἐναντίον τῶν φρουρίων, πρῶτα τῆς Σπιναλόγκας και ἔπειτα τῆς Σούδας. Ἀλλὰ ἔγινε γνωστό, ὅτι τὸ τέχνασμα αὐτὸ ἔγινε για νὰ ἀποσπάσει τὴν προσοχή τῶν δυνάμεων, νὰ τὶς σκορπίσει σὲ περισσότερα μέρη και νὰ ἐξαπατήσει τὶς ψυχὲς τῶν ἀμυνομένων τοῦ Κάστρου.

²⁶) Ὁ Κιοπρουλῆς μετέφερε στὴν Κρήτη μόνο τὴν μητέρα του και τὸν μικρὸ ἀδελφὸ του Μουσταφά.

lusingare gli animi de difensori |₁₃ di Candia. Diede fuori in fine uoce per incorag-|₁₄ire le militie d'hauer intelligenze nella Città, e |₁₅ che la Nazione Francese, che si trouaua al soldo |₁₆ della Rep^a haueua promesso, che subito intrapreso |₁₇ l'attacco gli hauerebbe dato in potere un Forte |₁₈ della Piazza, e notificata à me dà Confidenti, e dal |₁₉ sigr Segrio Padauino, che disse hauerla ricauata |₂₀ dalla bocca del Dragoman
20 dalla bocca del Dragoman Z dal Dragomano

Τέλος διέδωσε, γιὰ νὰ ἐνθαρρύνει τὰ στρατεύματα, ὅτι εἶχε συνεννόηση μὲ τὴν πόλη καὶ ὅτι οἱ Γάλλοι, ποὺ ὑπηρετοῦσαν μισθοφόροι τῆς Δημοκρατίας, εἶχαν ὑποσχεθῇ, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν ἐναρξή τῆς ἐφόδου θὰ παρέδιδαν στὴν ἐξουσία τοῦ ἑνα φρούριο τοῦ Κάστρου. Αὐτὸ τὸ πληροφορήθηκα ἀπὸ τοὺς ἐμπίστους καὶ ἀπὸ τὸν Γραμματέα Πανταβίνο, ποὺ εἶπε πὼς τὸ ἔμαθε ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ δραγουμάνου Παναγιώτη ²⁷, ποὺ εἶναι σ' ἐκείνη τὴν κυβέρνηση, ἂν καὶ ἤξερα,

²⁷) Ὁ Παναγιώτης Νικούσιος γεννήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1613 καὶ ἀπέθανε τὸ 1673. Ἀνῆκε στὴ Φαναριωτικὴ οἰκογένεια Μ α μ ω ν ᾱ ἀλλὰ στὴν ἱστορία εἶναι γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα Παναγιώτης Νικούσιος. Ὁ Μπάρμπαρα καὶ οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς τῆς Δύσης τὸν ἀναφέρουν μόνο Παναγιώτη. Ἦταν πολύγλωσσος. ἤξερε ἀραβικά, περσικά, τούρκικα, ἰταλικά, λατινικά, γερμανικά καὶ φυσικά ἑλληνικά. Σπούδασε στὸ Κολλέγιο τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου στὴ Ρώμη καὶ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάντοβα. Εἶχε ἐξαιρετικὴ ἱκανότητα στὶς διαπραγματεύσεις καὶ ὑπῆρξε ὁ πρῶτος Ρωμῖος ποὺ ἀνέβηκε στὸ πῶς ψηλὸ ἀξίωμα τῆς Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας, καὶ αὐτὸς οὐσιαστικά εἶχε τὴν τελευταία λέξη στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ. «Ὁ Νικούσιος ἦτο ὁ νοῦς καὶ τὸ χρησιμοποιοῦν ἐν πάσῃ περιπτώσει μαντεῖον τοῦ ... ἦτο τι ἑκτακτὸν καὶ δαιμόνιον ἐν τοῖς τότε χρόνοις πνεῦμα ἐν τε τῷ διπλωματικῷ καὶ τῷ πολιτικῷ καὶ διοικητικῷ κύκλῳ», ἀναφέρει ὁ Β. ΨΙΛΑΚΗΣ στὴν ἱστορία τῆς Κρήτης (ἐκδόση Μινώταυρος σ. 1133).

Σὰν Φαναριώτης ἦταν ὀρθόδοξος. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Μπάρμπαρα τὸν ἀναφέρει ἐδῶ καθολικὸ εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ ἦταν οὐνίτης, ἀφοῦ σπούδασε στὸ Κολλέγιο τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου, ποὺ, «οὐχὶ ὀλίγους Ἑλλήνας καθολικοὺς κατὰ τὸ δόγμα ἐξεμαίευσεν»,... «οἱ Ἑλληνες τρόφιμοι τοῦ Γυμνασίου... ὑπεχρεοῦντο νὰ ἀσπασθῶσι τὸ δυτικὸν δόγμα», ὅπως ἀναφέρει ὁ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ (Ἐνετοκρατία 159).

Ὁ Μπουνιαλὴς περιγράφει τὸ πορτραῖτο τοῦ Νικούσιου μὲ τοὺς παρακάτω στίχους: (σ. 465).

Ἔσερνε μὲ τοῦ λόγου του Ρωμῖο Παναγιωτάκη,
ἐντιμον, ἄξιον ἄνθρωπο, νὰ τοῦ μιλοῦν οἱ Φράγκοι,
γιατὶ ἔχε γλῶσσα ἑξοχή, λατινοστολισμένη,
φρόνιμη, μαθηματικὴ κι ἦταν συντροφιασμένη.

Panagioti essistente in |₂₁ quella Corte; benche io conoscessi questo essere un |₂₂ tratto dell'ordinaria sagacità del primo Visir, quale |₂₃ pure esercitaua atti generosi, et humani contro |₂₄ il costume de' barbari uerso li fuggitiui, con speranze |₁ che seruissero d'alettamento ad' F^o20r altri d'abbandonare la |₂ difesa, riuscite però uane per le uigilanti guardie |₃ fatte prestare nei Posti, et esser niente di meno una |₄ dannosissima falacia del Panagioti medesimo per |₅ introdur dissensioni, e mala fede ne difensori, quale |₆ se bene di religione Catolico, essendo ministro accortiss^{mo} |₇ d'un infedele, à cui per li acusi anco trasmessi alla |₈ Sertà V^{ra}, era molto parziale, uoleua nascondere |₉ la sua felonìa col manto di religione, e mostrarsi |₁₀ inclinato alla Christianità. Non lasciai però cadere |₁₁ l'auiso, senza preparare gli antidoti proprii al ueleno |₁₂ che potesse istillarsi con procurar negl'anìmi delle |₁₃ militie il stabilim^{to} d'un fedele seruitio, e pre-|₁₄uertire ancora le perfidie se per auentura nelle |₁₅ menti di tal'uno si concepissero,

ὅτι αὐτὸς ἦταν ἑνα κομμάτι ἀπὸ τὴ συνήθη φρόνηση τοῦ πρώτου βεζίρη, ποὺ ἔκανε ὅμως πράξεις γενναιόφρονες καὶ ἀνθρωπιστικές, ἀντίθετες ἀπὸ τὰ ἔθιμα τῶν βαρβάρων, πρὸς τοὺς φυγάδες, μὲ τὴν F^o20r ἐλπίδα, ὅτι θὰ χρησίμευαν σὰν δόλωμα στοὺς ἄλλους, γιὰ νὰ ἀφίσουν τὴν ἄμυνα. Οἱ ἐνέργειες ὅμως αὐτὲς πρὸς τοὺς ἄγρυπνους φρουροὺς τῶν θέσεων ἀποδείχτηκαν μάταιες καὶ τίποτε ἄλλο ἀπὸ μιὰ ὀλέθρια ἀπάτη τοῦ ἴδιου τοῦ Παναγιώτη, γιὰ νὰ προκαλέσει διχόνοια καὶ δυσπιστία στοὺς ὑπερασπιστές. Αὐτὸς, ἂν καὶ εἶναι καθολικὸς τὸ θρήσκευμα ²⁸, εἶναι ὑπουργὸς ἐμπειρότατος ἐνὸς ἀπίστου, καί, σύμφωνα μὲ τὶς κατηγορίες, ποὺ ἔχουν μάλιστα διαβιβαστεῖ στὴ Γαληνότητά σας, εἶναι πολὺ μεροληπτικός. Ἦθελε νὰ κρύψει τὴν προδοσία του μὲ τὸ ἐνδύμα τῆς θρησκείας καὶ νὰ παρουσιάσει τὸν ἑαυτὸ του προσκείμενο πρὸς τὴν Χριστιανοσύνη. Δὲν ἄφισα ὅμως νὰ διαδοθῇ ἡ εἰδηση δίχως νὰ ἐτοιμάσω τὰ ἀντίδοτα, τὰ κατάλληλα στὸ δηλητήριο ποὺ μπορούσε νὰ ἐνσταλλάξῃ στὶς ψυχὲς τῶν στρατιωτῶν, νὰ φροντίσω γιὰ τὴν ἀποκατάσταση μιᾶς πιστῆς ὑπηρεσίας καὶ ἀκόμη νὰ ἀνατρέψω τὶς ἀπάτες, ποὺ κατὰ τύχη συνέλαβε ὁ νοῦς αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώ-

Γλήγορος στὶς ἀπολογίες, στὰ λόγια μετρημένα,
Πρόθυμος στὰ ρωτήματα μὲ τὴ σωστή του γνώση...

Σχετικὰ βλ. καὶ ΔΙΟΝ. ΡΩΜΑ, Ὁ Θρήνος τῆς Κάντιας, Α' σσ. 483 καὶ 512.

²⁸) Βλ. προηγούμενη ὑπόσημ.

come del tutto restorono |₁₆ opportunam^{te} raguagliate, e con tutto ciò, che questa |₁₇ infettione procurasse trasmettere nella Piazza in |₁₈ tutto il corso dell'attacco, facendo gettar lettere nella |₁₉ medesima ripiene di simili concetti, e facesse ancora |₂₀ dalla Canea condurre al Campo quel Sec^{rio} del sig^r mar-|₂₁chese Villa rimasto schiauo nel sbarco già fatto à |₂₂ quella parte per ualersi del medesimo, et altri in |₂₃ simili affari et altri fini non penetrati, facendoli |₂₄ scriuer lettere fatte uolare con le Freccie per |₁ ingannare il presidio, mà la prouidenza Diuina che F^o20v |₂ sempre hà custodito i suoi fedeli non hà permesso |₃ mai, che queste insidie facessero impressione alcuna |₄ im(m)aginabile, sempre ridendosi ciascuno di queste |₅ scelerate et empie prauità, et io fatte più inquisitni |₆ non ne hò potuto ricauare fondamento ueruno.

|₇ Disposti adunque il Visir con simili sagacissime arti |₈ li suoi disegni squadronato tutto l'Essercito fuori |₉ della Canea andò egli stesso dà

που, ὅπως τὰ ἔχω ἀναφέρει ὅλα ἐγκαίρως. Καὶ μὲν ὅλα αὐτὰ προσπάθησε νὰ μεταδοθῇ ἢ μόλυνση αὐτῇ στὸ φρούριο, σ' ὅλη τῇ διάρκειά τῆς ἐφόδου, ρίχνοντας μέσα στὸ Κάστρο ἐπιστολές, γεμάτες μὲ παρόμοιες ἐπινοήσεις ²⁹. Μετέφερε ἀκόμη ἀπὸ τὰ Χανιά καὶ ὁδήγησε στὸ στρατόπεδο ἐκεῖνο τὸ γραμματικὸ τοῦ Μαρκήσιου Βίλα, τὸν ὁποῖο εἶχε αἰχμαλωτίσει κατὰ τὴν ἀπόβασή ποῦ ἐγίνε σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ αὐτὸν καὶ ἄλλους σὲ παρόμοιες δουλειές καὶ ἄλλους ἀκατανόητους σκοπούς, ἀναγκάζοντάς τους νὰ γράψουν ἐπιστολές, τίς ὁποῖες ἐξαπέστειλε μὲ τὰ βέλη, γιὰ νὰ ἐξαπατήσῃ τὴν φρουρά. Ἀλλὰ ἡ θεία πρόνοια, ποῦ πάντοτε διαφύλαξε τοὺς πιστοὺς τῆς, F20v δὲν ἐπέτρεψε ποτὲ οἱ παγίδες αὐτὲς νὰ προξενήσουν καμμιὰ ἐντύπωση, ἀπὸ ἐκεῖνες ποῦ μπορεῖ νὰ φανταστεῖ κανεὶς, καὶ καθένας γέλασε γιὰ τίς κακοῦργες καὶ ἀνόσιες αὐτὲς ἀτιμίες. Ἐγὼ ἔκαμα πολλὰς ἀνακρίσεις μὰ δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ καμμιὰ βάση σ' αὐτά.

Μὲ τέτοιες, λοιπόν, ἐξυπνότατες πανουργίες ὁ βεζίρης τακτοποίησε τὰ σχέδιά του, συγκέντρωσε ὅλο τὸ στράτευμα ἔξω ἀπὸ τὰ Χανιά ³⁰,

²⁹) Ὅπως λέει παρακάτω ὁ Μπάρμπαρο, ὁ Κιουπρουλῆς ἀνάγκαζε τοὺς Χριστιανοὺς ποῦ εἶχε στὴν ἐξουσία του νὰ γράψουν ἐπιστολές πρὸς τοὺς πολιορκούμενους, παροτρύνοντάς τους νὰ παραδοθῶν, τίς ὁποῖες ἐξετόξευε μὲ βέλη. Τέτοιες ἐπιστολές φαίνεται πὼς ὑπέγραφε καὶ ὁ μητροπολίτης Κρήτης ποῦ διόρισαν οἱ Τούρκοι Νεόφυτος Πατελάρος.

³⁰) Καὶ τὸ πρωτότυπο καὶ τὸ ἀντίγραφο τοῦ κώδικα ἀναφέρουν fuori della Canea. Εὐνόητο ὅτι εἶναι lapsus calami καὶ ἔγραψε Canea ἀντὶ Candia. Καὶ σήμερα πολλοὶ ξένοι κάνουν τὸ ἴδιο σφάλμα καὶ συγχέουν τὸ Candia μὲ τὸ Canea.

Com(m)andanti, Capi, offi-|₁₀ciali, et anco à natione per natione come fù scritto, |₁₁ animandoli coraggiosamente ad abbracciare l'impresa. |₁₂ Diceua, che si ricordassero della gloria di se stessi; |₁₃ militia auezza à uincere in ogni guerra. Della |₁₄ grandezza del gran Sig^{re}, per cui per capo di religione, |₁₅ erano tenuti à sacrificare la uita; Che si trattaua |₁₆ dopo hauer superato tutto d'impadronirsi di pochi |₁₇ sassi, e di pocca terra, dentro cui si erano ricourati |₁₈ i difensori fuggiti l'anno auanti all'aspetto di pochi |₁₉ Mussulmani, et iui dentro per timore rinchiusi |₂₀ mà che hora, che ui era la sua persona con il più |₂₁ fiorito sforzo de Com(m)andanti Ottomani, e che haueuano |₂₂ pochi Mesì auanti sogiogate, e uinte le Truppe dell' |₂₃ Imperio di Ponente, e si trattaua in fine con questo |₂₄ acquisto terminare la gloria della guerra, e godere |₁ la beneditione della pace, non cadeua dubbio d'euento F^o21r pro-|₂pitio e glorioso. Infiam(m)ati in tal modo gli animi di |₃ ciascun ordine com(m)andò, che à lui douesse precedere |₄ il primo Agà di Gianizzari con parte dell'Essercito |₅ per raccogliere il Cannone, li Morteri in Candia noua, |₆ et ogn'altro materiale sparso per unirsi

πήγε ὁ ἴδιος στοὺς διοικητές, στοὺς ἀρχηγούς, στοὺς ἀξιωματικούς καὶ μάλιστα κατὰ ἐθνότητες, ὅπως γράφτηκε, ἐμψυχώνοντάς τους θαρραλέα νὰ κάμουν δική τους τὴν ἐπιχείρηση. Ἐλεγε ὅτι θὰ μνημονεύεται ἡ δόξα των. Στρατὸς συνηθισμένος νὰ νικᾷ σὲ κάθε πόλεμο γιὰ τὸ μεγαλεῖο τοῦ μεγάλου Ἀφέντη (σουλτάνου), γιὰ τὸν ὁποῖο, σὰν ἀρχηγὸ τῆς θρησκείας, ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ θυσιάσουν τὴ ζωὴ των. Ὅτι ἐπρόκειτο, ἀφοῦ θὰ τὰ ξεπεράσουν ὅλα, νὰ γίνουν κύριοι σὲ μερικὲς πέτρες καὶ λίγο χῶμα, ὅπου ἐκεῖ μέσα εἶναι στρυμωγμένοι οἱ ὑπερασπιστές, ποῦ ἔφυγαν τὸν περασμένο χρόνο μὲ τὴ θέα λίγων μουσουλμάνων καὶ ἀπὸ φόβο κλείστηκαν ἐκεῖ μέσα. Τώρα ὅμως ἦταν ἐκεῖ ὁ ἴδιος αὐτοπροσώπως, μὲ τὴν ἀκμαία προσπάθεια τῶν Ὀθωμανῶν ἀρχηγῶν, ποῦ πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες εἶχαν ὑποδουλώσει καὶ νικήσει τὰ στρατεύματα τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας. Τέλος ἐπρόκειτο μὲ τὴν κατάκτηση αὐτῇ νὰ τελειώσει ἡ δόξα τοῦ πολέμου καὶ νὰ ἀπολαύσουν τὴν εὐλογία τῆς εἰρήνης, ποῦ δὲν θὰ ὑπάρξει ἀμφιβολία γιὰ τὸ εὐνοϊκὸ καὶ ἐνδοξο ἀποτέλεσμα. F21r

Ἀφοῦ ἐθέρμανε μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὴν ψυχὴ κάθε παράταξης διάταξε νὰ προηγηθῇ ἀπ' αὐτὸν ὁ πρῶτος ἀγὰς τῶν γενιτσάρων μὲ ἓνα μέρος τοῦ στρατεύματος, γιὰ νὰ μαζέψῃ τὰ κανόνια καὶ τοὺς ὄλμους στὴ Νέα Κάντια, καὶ κάθε ἄλλο σκορπισμένο ὑλικό, γιὰ νὰ ἐνωθῇ

al Visir |₇ del Campo sogetto d'ingegno, mà Cauto di natione |₈ spagnola, rinegato, che 'gouernaua come superiore |₉ tutto il Regno, amatore della quiete, inclinato all' |₁₀ auaritia, et ad accumular denari, e che hà con dis-|₁₁piacere sentito la comparsa del gran Visir. A questi diede |₁₂ le com(m)issioni per disporre gli ordini tanto per l'acampamento dell'Essercito, quanto per l'attacco della Piazza, |₁₄ come fecero. Finalm^{te} seguì la sua comparsa al Campo |₁₅ il giorno di 22 di Maggio passato, et incontrato dal med^{mo} |₁₆ Visir del Campo è dà tutte le genti con acclamatione, |₁₇ et altissimi gridi d'applauso, condotto sotto un baldachino |₁₈ di color bianco in forma di Carozza, s'andò incaminando |₁₉ al suo Campo, mà in uicinanza tale alla Piazza, che |₂₀ hebbe occasione di fauorirlo, e salutarlo col Cannone |₂₁ in modo tale, che passatoli i tiri molto uicini fremendo |₂₂ per sdegno fù obligato riuogliere per altra stradda, e |₂₃ fù detto, che iratam^{te}

11 gran Visir	Z p ^{mo} Visir
18 di color bianco	Z bianco
22 riuogliere	Z riuolgere

μέ τὸ βεζίρη τοῦ στρατοπέδου,³¹ ἄνθρωπο ἱκανὸ καὶ προσεκτικό, ἰσπανὸ τὴν ἐθνικότητα, ἐξωμότη, ποὺ διοικοῦσε σὰν ἀνώτερος ὅλο τὸ Βασίλειο, φίλος τῆς ἡσυχίας, ἐπιρρεπὴς στὴ φιλαργυρία καὶ στὴ συσσώρευση χρημάτων, ποὺ εἶχε ἀκούσει μὲ δυσαρέσκεια τὴν ἐμφάνισή τοῦ πρώτου βεζίρη. Σ' αὐτὸν ἔδωσε τὶς ἐντολὲς νὰ τακτοποιήσει τὴν τάξη τοῦ στρατεύματος, τόσο γιὰ τὴν κατασκήνωσή του ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐπίθεσή τοῦ φρουρίου, ὅπως καὶ ἔκαμε.

Τέλος ἐπακολούθησε ἡ ἐμφάνισή του στὸ στρατόπεδο στὶς 22 τοῦ περασμένου Μάη καὶ τὸν προῦπάντησε ὁ ἴδιος ὁ βεζίρης τοῦ στρατοπέδου καὶ ὅλος ὁ κόσμος μὲ ἐπευφημίες καὶ κραυγὲς ἐπιδόκιμασίας. Τὸν ὁδήγησαν κάτω ἀπὸ μιὰ ἄσπρη σκηνὴ σὲ σχῆμα ἄμαξας, πῆγε βαδίζοντας στὴ σκηνὴ του, μὰ τόσο κοντὰ στὸ φρούριο, ποὺ εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ τὸν περιποιηθῇ καὶ νὰ τὸν χαιρετίσει μὲ τὸ κανόνι, μὲ τέτοιο τρόπο ποὺ πέρασαν τὰ βλήματα πολὺ κοντὰ του σφυρίζοντας, καὶ ἀναγκάστηκε θυμωμένος νὰ γυρίσει ἀπὸ ἄλλο δρόμο.

³¹⁾ Πρόκειται γιὰ τὸν Ἀγκεμποῦτ Ἀχμέτ πασά. Ὑστερα ἀπὸ τὴν παράδοσή τοῦ Μεγαλόκαστρου ὁρίστηκε πρῶτος Σερασκέρης (Γενικὸς Διοικητὴς) τῆς Κρήτης. Αὐτὸς μετέτρεψε τὴν ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῶν Σταυροφόρων σὲ τζαμί στὸ ὄνομά του, τὴν ἐκκλησία τῆς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων στὸ Ρέθυμνο καὶ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου στὴ Γεράπετρα.

esclamasse con il Visir med^{mo} del |₂₄ Campo dicendo, che stupiua, che i Giaur hauessero |₁ tanta audacia di bersagliare un sogetto della F^o21v sua sorte |₂ al che rispose l'istesso Visir, che quando comparirà sotto |₃ la Città tentaran(r)o colpirlo prima d'ogn'altro. Por-|₄tatosi poi in Candia noua, oue disfatti prima i borghi |₅ lasciando ileso il semplice Recinto, che circonda la |₆ Moschea per obligare ogn'uno alle Trinzere, e far |₇ uedere alle militie, che in ogni modo bisognaa |₈ disperatamente combattere, et espugnare la Città |₉ ò per qualunque altra sua militare consideratione |₁₀ non penetrata doppo hauer usato molti strattagemmi |₁₁ si con hauer fatto passare più uolte le genti, come |₁₂ nell'hauer fatto estendere Padiglioni superflui per |₁₃ mostrare più numeroso l'essercito, doppo hauer fatto |₁₄ una generale Rassegna di tutti, et essersi la notte |₁₅ portato intorno la Piazza, come si conobbe per la |₁₆ quantità di lumi, e Fanali per riconoscer il sito, e |₁₇ Posti più deboli, in fine un Mercordi giorno 25 del |₁₈ sud^{to} Mese di Maggio si presentò à fronte

6 Trinzere	Z Trincere
10 molti strattagemmi	Z stratagemmi

Καὶ εἶπαν ὅτι ἐκφράστηκε ὀργισμένα στὸν ἴδιο τὸ βεζίρη τοῦ στρατοπέδου, λέγοντας, ὅτι τὸν ἐξέπληξε ποὺ οἱ Γκιαούρηδες εἶχαν τόση τόλμη νὰ πυροβολήσουν ἓνα ἄνθρωπο σὰν κι αὐτόν. Σ' F21v αὐτὸ τοῦ ἀπάντησε ὁ ἴδιος ὁ βεζίρης, ὅτι, ὅταν θὰ ἐμφανισθῇ κάτω ἀπὸ τὴν πόλη, θὰ δοκιμάσουν νὰ τὸν κτυπήσουν πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο. Ἐπειτα πῆγε στὴν Κάντια Νόβα, ὅπου διέλυσε πρῶτα τοὺς οἰκισμοὺς καὶ ἄφισε ἄθικτο τὸ ἀπλὸ περιτείχισμα ποὺ περιβάλλει τὸ τζαμί³², γιὰ νὰ ἀναγκάσει τὸν καθένα νὰ πάει στὰ χαρακώματα. Καὶ ἔδωσε νὰ καταλάβει ὁ στρατός, ὅτι ὅπωςδήποτε ἔπρεπε νὰ πολεμήσει ἀελλπιστικὰ καὶ νὰ ἐκπορθῇ τὴν πόλη, ἡ ὁποία δὲν παραβιάστηκε μὲ ὅποιαδήποτε στρατηγικὴ θεωρία του. Καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴ χρήση πολλῶν τεχνασμάτων καὶ τὶς ἐπανειλημμένες ἐπιθεωρήσεις τῶν ἀνδρῶν, ὅπως ἦταν τὸ στέσιμο πολλῶν, περισσιῶν σκηνῶν, γιὰ νὰ δείχνει τὰ στρατεύματα πιὸ πολλά, ἀφοῦ ἔκαμε γενικὴ ἐπιθεώρηση ὅλων καὶ τὴ νύκτα γύρισε γύρω-γύρω τὸ φρούριο, ὅπως ἔγινε γνωστὸ ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν φώτων καὶ τῶν φαναριῶν, γιὰ νὰ γνωρίσει τὸν τόπο καὶ τὶς πιὸ ἀδύναμες θέσεις, τέλος, μιὰ Τετάρτη, στὶς 25 τοῦ παραπάνω μῆνα, τοῦ Μάη, παρουσιάστηκε ἀπέναντι στὸ φρούριο ἀπὸ τὰ μέρη

³²⁾ Τὸ τζαμί αὐτὸ τῆς Φορτέτσας εἶναι σήμερα σχολεῖο.

della Piazza ¹⁹ dalle parti del Giofiro con formidabile acampamento ²⁰ di tutto il suo Essercito, che si estendeua dalla parte ²¹ di Santa Maria sino al Mare, e trasielto à se stesso ²² il sito all'incontro il Baloardo Panigrà, e Reuelin ²³ San Spirito, come Posto più pericoloso con li Rumeliotti ²⁴ assistito dal primo Gianizzar Agà, e dal Beilerbei ¹ Pe-^{F22r} liuan Bassà, iui s'attendò; Con lo stesso ordine ² d'un esata obediencia in tutti com'è proprio della ³ militia Turchesca distribui à Com(m)-andanti i loro Posti; ⁴ Al Visir de Campo Agmet Bassà, et al secondo Agà ⁵ de Gianizzari, Sulificar Agà, con i Misirli, ò Soriani ⁶ il Posto all'incontro la meza luna moceniga, e ⁷ Reuelin Panigrà. Contro il Reuelin Bethlem furono ⁸ poste le militie di Natolia sotto la direzione del ⁹ medesimo Agmet Visir del Campo. Alla parte di Sabio-¹⁰nera

22 Reuelin

Z riuellin

24 Beilerbei Peliuan

Z beylerbey Peliuà

5 Sulificar

Z Sulifar

τοῦ Γιόφυρο, με τρομακτική κατασκήνωση ὅλου τοῦ στρατεύματός του, ποὺ ἐκτεινόταν ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Παναγίας μέχρι τῆ θάλασσα. Ἀνάμεσα στὴν κατασκήνωση αὐτὴ διάλεξε με ἐπιμέλεια γιὰ τὸν ἑαυτό του τὴ θέση ἀπέναντι στὸν προμαχῶνα τοῦ Παντοκράτορα καὶ τὸ ρεβελίνο τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, σὰν θέση πρὸ ἐπικίνδυνη με τοὺς Ρουμελιώτες, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν πρῶτο γενιτσάρ ἀγὰ καὶ τὸν μπεϊλέρμπεη Πελιβάν ³³ πασὰ καὶ κατασκήνωσε ἐκεῖ. Με τὴν ἴδια ^{F22r} τάξη καὶ τέλεια ὑπακοή ἀπὸ ὅλους, ἴδιο τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, διαμοίρασε στοὺς διοικητὲς τὶς θέσεις τῶν.

Στὸ βεζίρη τοῦ στρατοπέδου Ἀχμέτ ³⁴ πασὰ καὶ στὸ δεύτερο ἀγὰ τῶν γενιτσάρων, στὸ Ζουλφικάρ ἀγὰ ³⁵ με τοὺς Μισιρλήδες καὶ τοὺς Σύρους ὄρισε τὴ θέση ἀπέναντι στὴ μετζαλούνα Μοκιενίγκα καὶ τὸ ρεβελίνο τοῦ Παντοκράτορα. Ἀπέναντι στὸ ρεβελίνο τῆς Βηθλεὲμ τοποθετήθηκαν τὰ στρατεύματα τῆς Ἀνατολῆς, ὑπὸ τὴ διοίκηση τοῦ ἴδιου τοῦ βεζίρη τοῦ στρατοπέδου Ἀχμέτ. Στὸ μέρος τῆς Ἀμμουδιᾶς

³³) Πρόκειται γιὰ τὸν Πεχλιβάν πασὰ, μπεϊλέρμπεη τῆς Ρούμελης, ποὺ πολέμησε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς πολιορκίας στὸ Μεγάλο Κάστρο, καὶ σκοτώθηκε τὸν Ἰούλιο 1668.

³⁴) Δηλαδή τὸν Ἀγκεμποῦτ Ἀχμέτ πασὰ. Βλ. τὴν προηγούμενη ὑποσ. 31.

³⁵) Ὁ Ζουλφικάρ Ἀγὰς, Κετχουντάς (ὑπαρχηγός) τῶν Γενιτσάρων. Αὐτὸς μετέτρεψε τὴν σιναϊτικὴ ἐκκλησία τῆς Ἀγ. Αἰκατερίνης σὲ τέμενος στὸ ὄνομά του.

uerso il Lazaretto ui colocò il Catrizogli Caraman ¹¹ Beilerbei, soggetto notorio, e ch'è interuenuto in ¹² uarie fattioni del Regno, famoso per esser stato con-¹³finato nel med^{mo} Regno come ribelo del Rè in Natolia; ¹⁴ e fù accompagnato dà Ibrahim Bassà Beilerbei ¹⁵ d'Adona, e dal Tornazi Basi quarto Agà di Gianiz-¹⁶zari, e così diuise gli altri Posti dal Martinengo ¹⁷ sino à Sant'Andrea uerso il Mare, Al Chie-¹⁸caglia Bei de Gianizzari; A Carà Mustafà Beilerbei pure ¹⁹ di Natolia, e altri Capi principali rinchiudendo nel ²⁰ mezo il Bethlem e Panigrà destinati bersagli de ²¹ loro hostili attentati, e perche nel progresso dei fatti ²² furono cambiati i Posti, e mutate Batterie, et ²³ acciò che si troui sotto l'occhio di cadauna di V.V. E.E. ²⁴ il uero aspetto dell'attacco, unisco alla presente ¹ mia riuerentiss^{ma} relatione con^{F22v}

πρὸς τὸ Λοιμοκοθαρήριο τοποθετήθηκε ὁ Κατιρτζόγλης, μπεϊλέρμπεης τῆς Καραμανίας, ὑποκείμενο πασίγνωστο, ποὺ ἀνακατώθηκε σὲ διάφορες συμμαρίες τοῦ Βασιλείου, διάσημος γιὰ τὴν ξορίστηκε στὸ ἴδιο τὸ Βασίλειο σὰν ἐπαναστάτης τοῦ βασιλιὰ στὴ Νατολία ³⁶. Τὸν συνόδευε ὁ Ἰμπραχίμ πασὰ, μπεϊλέρμπεης τῶν Ἀδάνων ³⁷, καὶ ὁ Τουρνατζι Μπασί ³⁸, τέταρτος ἀγὰς τῶν γενιτσάρων. Ἐτσι μοιράστηκαν καὶ οἱ ἄλλες θέσεις ἀπὸ τὸ Μαρτινέγκο μέχρι τὸν Ἅγιο Ἀντρέα πρὸς τὴ θάλασσα στὸν κεχαγιά μπέη τῶν γενιτσάρων, στὸν Καρὰ Μουσταφὰ, ἐπίσης μπεϊλέρμπεη τῆς Νατολίας καὶ σὲ ἄλλους σπουδαίους ἀρχηγούς, κλείνοντας στὴ μέση τοὺς προμαχῶνες Βηθλεὲμ καὶ Παντοκράτορα, ποὺ προορίζαν γιὰ στόχο τῶν ἐχθρικῶν ἀνοσιουργημάτων τῶν.

Καὶ ἐπειδὴ, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν γεγονότων, ἄλλαξαν οἱ θέσεις καὶ μεταβλήθηκαν οἱ θέσεις τῶν πυροβολαρχιῶν, ἐπισυνάπτω στὴν παρούσα εὐλαβικὴ μου ἐκθεση μαζί με ἄλλα λεπτομερέστατο ^{F22v} σχεδιάγραμμα ³⁹, γιὰ νὰ βρῆται κάτω ἀπὸ τὰ μάτια τῶν ἐξοχοτή-

³⁶) Γιὰ τὸν Κατιρτζόγλη βλ. ὑποσ. 24, σ. 99.

³⁷) Κακὴ γραφὴ τοῦ ὀνόματος Ἀντανα, Ἀδανα.

³⁸) Οἱ Τουρνατζήδες (turnaci) ἀποτελοῦσαν ἰδιαίτερο τάγμα τῶν Γενιτσάρων, ποὺ ἀσχολοῦνταν ἀρχικὰ στὴν περιποίηση τῶν κυνηγετικῶν σκυλιῶν τοῦ σουλτάνου. (Βλ. Ν. ΣΤΑΥΡΙΝΙΔΗΣ, Μεταφράσεις κ.λπ., δ.π. σ. 133).

³⁹) Σχετικά με τὶς μετακινήσεις τῶν πυροβόλων τῶν Τούρκων κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας ἀπὸ τὸν Μάη μέχρι τὸν Νοέμβριο τοῦ 1667, βλ. Πίν. 6, ἀριθ. 41, 43, 44 κ.λπ., Πίν. 8, ἀριθ. 3, 4, Πίν. 12, ἀριθ. 65, 68, 69 κ.λπ. Ὁ Μπάρμπαρο πιθανὸν νὰ ὑπέβαλε με τὴν ἐκθεσή του, ὅπως ἀναφέρει, ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ σχεδιαγράμματα.

altro diligentiss^{mo} disegno |₂ nel quale si osserua oltre la Pianta della Piazza |₃ suoi Baloardi, et ogn'altra cosa delineata nel sud^{to} |₄ primo disegno, anco questo famoso accampamento |₅ con le batterie, auanzamento del Visir, linee |₆ Aprochi, et ogn'altra operatione più curiosa, la |₇ sembianza della quale si uede descritta sino al tempo |₈ di mia partenza. Fù discorsa la cagione, per |₉ la quale s'indusse il pr^{mo} Visir à riuersare tutti |₁₀ li suoi sforzi contro li detti Baloardi Panigrà, e |₁₁ Bethlem, e fù riferito da Confidenti, che doppo hauer |₁₂ circuito la Città ridusse la Consulta dei principali |₁₃ e discorsero qual parte più facilmente si potesse |₁₄ attentare. Dissero non la Sabionera, perche con le |₁₅ nuoue fortificatni era inespugnabile ridotta; Non |₁₆ il San Dimitri perch'era cosa troppo dura, et |₁₇ acquistata si trouauano poi nelle prime difficoltà |₁₈ per ritrouarsi fuori della Fossa. Non al Vitturi |₁₉ perch'erano memori delle straggi funeste nei altri |₂₀ attachi prouate al Creuacore, et opera Palma. |₂₁ Non al Giesù perch'era in

6 operatione

Z cosa

9 à

Z di

των σας ή πραγματική ὄψη τῆς ἐφόδου. Σ' αὐτὸ φαίνεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σχεδιάγραμμα τοῦ Κάστρου καὶ τῶν προμαχόνων του, καὶ κάθε ἄλλο πρᾶγμα σχεδιασμένο στὸ παραπάνω πρῶτο σχέδιο, καὶ ἡ περίφημη ἐκείνη στρατοπέδευση μὲ τὶς προχωρημένες πυροβολαρχίες τοῦ βεζίρη, τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα γιὰ νὰ πλησιάσουν στὸ φρούριο καὶ κάθε ἄλλο πιὸ παράξενο, ποὺ ἡ ὄψη του περιγράφεται μέχρι τὸν καιρὸ τῆς ἀναχώρησής μου.

Ἐγινε λόγος γιὰ τὴν ἀφορμή, γιὰ τὴν ὁποία ὁ πρῶτος βεζίρης ἀναγκάστηκε νὰ κατευθύνει τὶς προσπάθειες κατὰ τῶν προμαχόνων τοῦ Παντοκράτορα καὶ τῆς Βηθλεέμ, καὶ ἀναφέραν οἱ ἔμπιστοι, ὅτι, ἀφοῦ ἔκαμε τὸν κύκλο τῆς πόλης, συγκάλεσε τὴν Κονσουλτα (συμβούλιο) τῶν ἀρχηγῶν καὶ συζήτησαν ποιοὺ τμήμα θὰ μπορούσε νὰ προσβληθῇ εὐκολότερα. Εἶπαν ὅχι ἡ Ἀμμουδιά, γιατί, μὲ τὶς νέες ὀχυρώσεις, εἶχε γίνει ἀπόρητη. Ὁχι τὸ φρούριο τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, γιατί εἶναι πρᾶγμα παραπολὺ σκληρό, καὶ ἂν τὸ κυρίευν θὰ βρισκόταν πάλι στὶς πρῶτες δυσκολίες, γιατί θὰ ἦταν καὶ πάλι ἔξω ἀπὸ τὴν τάφρο. Ὁχι τὸ Βιτούρι, γιατί δὲν εἶχαν λησμονήσει τὴν ὀλέθρια σφαγή, οὔτε τὶς ἄλλες ἐπιθέσεις ποὺ δοκίμασαν στὸ Κρεπακουόρε καὶ στὴν ὀπερα Πάλμα. Ὁχι ὁ προμαχῶνας τοῦ Ἰησοῦ, γιατί βρισκόταν στὴ μέση τοῦ ὀχυρότατου Μαρτινέγκο, ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν προμαχῶνα

mezo del Martinengo |₂₂ fortissimo. Non allo stesso Martinengo, perche oltre |₂₃ la propria fortezza, hà il Caure, che ualidam^{te} |₂₄ lo di- F^o23r fende. Non al Sant'Andrea, perche non |₁ hauendo Terreno per auanzare coperto, essendo luoco sassoso |₂ e pieno di Grote, onde bisognaua, che si portasse scoperto, et |₃ esposto à gran straggi, potendo solo seruirsi del mezo |₄ di Gabioni, e di sachi, oltre che dà un lato uiene difeso |₅ dal Mare. Si restrinsero dunque per le Consulte à |₆ collocare le loro uane speranze contro il Bethlem, e |₇ Panigrà, e questo perche uidero d'haur terreno sufi- |₈ciente à coprirsi in modo tale, che si posero poi loro |₉ à uenire incontro à quei Posti con Montagne di |₁₀ Terra, e perche anco crederono che quei Posti medmi |₁₁ fossero i più mal guarniti di Galarie mà in ciò rima- |₁₂sero delusi, perche preuendo il bisogno, e la debolezza |₁₃ del Posto dalla mia persona per essemplio assunto |₁₄ à difendere ordinai che fossero fabricate dalla diligenza |₁₅ singolare del sr Caur Verneda, come seguì, e si uede dal |₁₆ suo primo disegno, che può dà ogn'uno essere osser- |₁₇uato, e che anco ualsero le medesime Galarie à |₁₈ tenere per si lungo tempo

3 à gran straggi

à stragi

ἔχει καὶ τὸν ἐπιπρομαχῶνα, ποὺ τὸν ὑπερασπίζεται γερά. Ὁχι F23r ὁ Ἀγ. Ἀντρέας γιατί δὲν ἔχει ἔδαφος κατάλληλο γιὰ νὰ προχωρήσουν καλυμμένοι, ἐπειδὴ τὸ μέρος εἶναι πετρώδικο καὶ γεμᾶτο σπηλιές καὶ ἔπρεπε νὰ προελάσουν ἀκάλυπτοι καὶ ἐκτεθειμένοι σὲ μεγάλη αἱματοχυσία. Μποροῦσαν νὰ χρησιμοποιήσουν μόνο κλοῦβες καὶ σάκκους, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ πλευρά, ἀπὸ τὴ θάλασσα, ποὺ προστατεύεται.

Περιορίστηκαν, λοιπόν, κατὰ τὴ συνεδρίαση νὰ ἐναποθέσουν τὶς μάταιες ἐλπίδες τῶν ἐναντίων τῶν προμαχόνων τῆς Βηθλεέμ καὶ τοῦ Παντοκράτορα. Καὶ τοῦτο γιατί εἶδαν ὅτι εἶχαν ἔδαφος ἀρκετὸ γιὰ νὰ καλυφθοῦν μὲ τέτοιο τρόπο, ποὺ θὰ ἦταν εὐκολο ἔπειτα σ' αὐτοὺς νὰ πλησιάσουν ἀπέναντι στὶς θέσεις ἐκεῖνες μὲ βουνὰ ἀπὸ χῶμα. Πίστεψαν ἐπίσης, ὅτι οἱ θέσεις αὐτὲς θὰ ἦταν οἱ λιγότερο ἐφοδιασμένες μὲ στοές. Μὰ σ' αὐτὸ ἀπατήθηκαν. Γιατί, ἐγώ, προβλέποντας τὶς ἀνάγκες καὶ τὴν ἀδυναμία τῆς θέσης γιὰ ἄμυνα, διάταξα νὰ κατασκευαστοῦν μὲ ἰδιαίτερη ἐπιμέλεια τοῦ ἱππότη κ. Βερνέντα, ὅπως καὶ ἐγινε. Οἱ στοές αὐτὲς φαίνονται στὸ πρῶτο σχέδιο καὶ μπορεῖ ὁ καθένας νὰ τὶς παρατηρήσει. Οἱ ἴδιες στοές χρησιμοποιήθηκαν ἐπίσης ὥστε νὰ κρατήσουν μακριὰ τὸν ἐχθρὸ γιὰ πολὺν καιρό.

il nemico lontano. Fatti ¹⁹ dunque questi Posti bersaglio memorabile di tutti li ²⁰ sforzi di questo primo Ministro dell'ottomana potenza senza fraponer dilatione doppo haur aperte ²² le Trinzere, e sfidata la Piazza con il sbaro di ²³ sette grossi Cannoni dentro la medesima, piantò quattro ²⁴ batterie. Vna all'incontro il Martinengo, Altra ¹ al Bethlem, e due al Panigrà quali anco nella prosecut^{ne} ² F⁰23v del tempo, andò sempre augumentando sino al numero ³ di dissette dall'opera Santa Maria, sino S. Andrea ⁴ montate con cinquantacinque Pezzi di Cannone ⁵ grosso, oltre altri Pezzi minori, et undici Morteri ⁶ dà Bombe, mà dall'esito poi si uidero tutti gl'altri ⁷ attachi finti, e costrutti per diuidere le forze, mà ⁸ che il solo ogetto miraua alli sopranominati, per-⁹che anco la Batteria erretta al Lazaretto, e ra-¹⁰ com(m)andata al sud^{to} Catrizogli fù trasportata, come ¹¹ dimostra

Οἱ θέσεις, λοιπόν, αὐτὲς ἔγιναν ὁ κύριος στόχος ὅλων τῶν προσπαθειῶν τοῦ πρωτοπουργοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς Δύναμης δίχως ἄλλη ἀναβολή. Ἀφοῦ ἀνοιξε τὰ χαρακώματα καὶ κτύπησε τὸ Κάστρο μὲ τοὺς κανονιοβολισμοὺς ἐπὶ τὰ μεγάλων κανονιῶν μέσα στὴν πόλη⁴⁰, ἐγκατάστησε τέσσερις πυροβολαρχίες, μιὰ ἀπέναντι στοῦ Μαρτινέγκο, ἄλλη στὴ Βηθλεὲμ καὶ δυὸ στὸν Παντοκράτορα.⁴¹ Οἱ πυροβο- F23v λαρχίες αὐτὲς αὐξάνονταν μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου καὶ ἐφθασαν στὶς 17 ἀπὸ τὸ ὄχυρὸ τῆς Παναγίας μέχρι τὸν Ἅγιον Ἀνδρῆς, ἀποτελούμενες ἀπὸ 55 μεγάλα κανόνια, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα μικρά, καὶ 11 ὄλμους⁴² γιὰ μπόμπες. Ἀλλὰ ἐπειτα, στοῦ τέλους, ἀποδείχτηκαν ὅλες οἱ ἄλλες ἐφοδοὶ ψεύτικες καὶ ὁργανώθηκαν γιὰ νὰ διασπᾶσουν τὶς δυνάμεις καὶ ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς ἀπέβλεπε στοὺς παραπάνω ἀναφερόμενους προμαχῶνες. Γιατὶ καὶ ἡ πυροβολαρχία ποὺ εἶχε ὀριστεῖ γιὰ τὸ λοιμοκαθαρτήριο⁴³ κι εἶχε παραχωρηθῇ στὸν παραπάνω Κατιρτζόγλη, μεταφέρθηκε, ὅπως φαίνεται στὸ σχέδιο.

⁴⁰) Σχετικὰ βλ. τοὺς Πίν. 3, ἀριθ. 60, 61, 62, 63, 64, Πίν. 5, ἀριθ. 15, 16, Πίν. 6, ἀριθ. 31, 32, 33, 34, 35, 36, Πίν. 8, ὅπου σημειώνονται οἱ θέσεις τῶν τουρκικῶν πυροβόλων, τὴν περίοδο ποὺ περιγράφει ὁ Μπάρμπαρα ἐδῶ.

⁴¹) Βλ. προηγούμενη ὑπόσημ.

⁴²) Οἱ θέσεις τῶν ὀλμῶν (mortari) σημειώνονται ἰδιαίτερα. Βλ. Πίν. 5, ἀριθ. 18, Πίν. 6, ἀριθ. 48, 49, 50, 51, 52.

⁴³) Τὸ λοιμοκαθαρτήριο (lazzaretto) τοῦ Χάντακα ἀπὸ τὸ 1456, ὅποτε θέριζε τὴν πόλη ἢ πανοῦκλα, ἦταν στὴ μονὴ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, στὴ θέσι ἀκριβῶς ποὺ εἶναι σήμερα οἱ ἐγκαταστάσεις τῆς BP, βορειοδυτικὰ τῆς Ἀλικαρνασσού. (Βλ. Σ. ΣΠΗΝΑΚΗ, Μνημεῖα Κρητ. Ἱστορίας τόμ. III, σ. 68).

il disegno medesimo. Ridottisi perciò ¹² tutti i spiriti più feruidi à questa parte di fuori ¹³ oppugnare, di dentro à ribattere le oppugnazioni ¹⁴ è materia degna dà una parte di funesta memoria ¹⁵ per le tante straggi seguite, e per il numero grande ¹⁶ delle militie, che ui ebbero la sepoltura, mà dall'altra ¹⁷ fù am(m)irabile il uedere praticarsi tutte le forme ¹⁸ che si possono escogitare di guerra in offesa, e ¹⁹ difesa delle quali cose ui uorrebbe troppo lungo ²⁰ uolume per riferire gli aue-nimenti; Io però sup-²¹plico V.V. E.E. pertmettermi, che possa solo rappre²²sentare li più essenziali, e cospicui. Horrido ²³ fù prima il combattimento per l'una parte, e ²⁴ per l'altra sopra terra, mà più fiero, e spauenteuole ¹ fù quello sotto terra. Nell'uno, e nell'altro F⁰24r modo si pugnò. ² Nel primo non molto; Nel secondo lungam^{te}; perche ³ il nemico sagace mutò forma di guerreggiare per ⁴ sottrarsi dai danni riponendo più, che nel Cannon ⁵ nel Moschetto, e nella Sabla, alla zappa le ⁶ sue speranze. In questi sforzi ostinatamente però ⁷ adoperati da lui, furono fatte le più ualide contra-⁸spositioni. Si er-

24 per l'altra

Z L'altra

Συγκεντρώθηκαν, λοιπόν, σ' αὐτὸ τὸ ἐξωτερικὸ μέρος ὅλες οἱ διάνοιες, οἱ πιὸ δραστήριες, γιὰ νὰ προσβάλουν τὸ ἐσωτερικόν. Ἡ ἀπόκρουση τῶν ἐπιθέσεων εἶναι θέμα ἄξιο λυπηρῆς μνήμης ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, γιὰ τὶς τόσες αἱματοχυσίες ποὺ ἐπακολούθησαν καὶ γιὰ τὸ μεγάλο ἀριθμὸ τῶν στρατιωτῶν ποὺ ἐτάφησαν ἐκεῖ, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο γιατί ὑπῆρξε ἄξιο θαυμασμοῦ, τὸ νὰ βλέπει κανεὶς νὰ μπαίνουν σὲ ἐνέργεια ὅλες οἱ μορφὲς ἐπιθετικοῦ καὶ ἀμυντικοῦ πολέμου, ποὺ θὰ χρειαζόταν ἓνας ὀγκωδέστατος τόμος γιὰ νὰ περιγράψω τὰ συμβάντα. Ἴκετεύω, λοιπόν, τὶς ἐξοχότητές σας νὰ μοῦ ἐπιτρέψουν νὰ παρουσιάσω μόνο τὰ πιὸ οὐσιώδη καὶ σπουδαῖα.

Πρῶτα-πρῶτα ἡ μάχη ὑπῆρξε φρικαλέα καὶ γιὰ τὸ ἓνα καὶ γιὰ τὸ ἄλλο μέρος πάνω στὴ γῆ μὰ πιὸ ἄγρια καὶ φρικαλέα ἦταν κάτω ἀπὸ τὴ γῆ. Καὶ μὲ τὸν ἓνα καὶ μὲ τὸν ἄλλο τρόπο πολέμησαν. Μὲ F24r τὸν πρῶτο ὄχι πολὺ. Μὲ τὸ δεύτερο συνεχῶς. Γιατὶ ὁ ἐχθρὸς, διορατικός, ἔλλαξε τὸν τρόπο τοῦ πολέμου. Γιὰ νὰ γλυτώσει ἀπὸ τὶς ζημιὲς ἀνάθεσε τὶς ἐλπίδες του στὴν τζάπα περισσότερο παρὰ στὸ κανόνι, στὸ τουφέκι καὶ στὸ σπαθί.

Ἀλλὰ στὶς προσπάθειές του αὐτές, ποὺ κατέβαλε μὲ πείσμα, προβλήθηκε ἡ πιὸ ἰσχυρὴ ἀντίσταση. Ἀπέναντι στὶς πυροβολαρχίες

ressero subito contro le sue altre ₉ Controbatterie, dalle quali, dà tutti li Posti della Città ₁₀ restò continuam^{te} di notte, e di giorno infestato dal ₁₁ Cannone, dal Moschetto, e Bombe, in modo tale, che ₁₂ riceuendo considerabile il danno, e grande l'in-₁₃comodo conuen(n)e trasportar li Padiglioni più lontani ₁₄ per esimersi dalle offese, che gli erano inferite ₁₅ mentre non hauendo oppositione sopra terra, si ₁₆ andaua auanzando uerso le fortificationi. A ₁₇ questo fù ordinato, che le due Galere di guardia ₁₈ sotto la direttione l'una del N. H. E. Franco Badoer ₁₉ che in questa, et in tutte le occasioni, essendo sem-₂₀pre meco si diportò ualorosam^{te}. L'altra con il N.H. E. ₂₁ Gio : Giacomo Farsetti, che ancor lui prontamente ₂₂ concorse al seruitio, e dalla parte del Mare portato ₂₃ nella maggior uiciananza, ou' era il nemico atendato ₂₄ lo bersagliarono uigorosam^{te} con qualche mortalità, ₁ di quei barbari, come auisorono i Confidenti; Nell'istesso ₂ tempo ^{F°24v} in quel luoco hauendo ueduto due Galeote, che ₃ audacem^{te} erano capitate à quella parte le fugarono ₄ sino à Paleocastro, inseguendole sino sotto la Fortezza ₅ oue inuestirono in terra. Più d'ogn'altra ₆

17 questo fù

Z questo effetto fù

19 essendo

Z sendo

21 Gio

Z Zan

του εγκαταστάθηκαν άμέσως αντιπυροβολαρχίες, από τις όποιες, από όλες τις θέσεις της πολιτείας, τον έξολόθρευε μέρα-νύχτα τὸ κανόνι, τὸ όπλο καὶ οἱ μπόμπες μετέτοιο τρόπο, πού, έπειδή ή ζημιά του ήταν σημαντική καὶ ή δυσχέρεια μεγάλη, χρειάστηκε νά μεταφέρει τις σκηνές πιό μακριά, γιά νά γλυτώσουν από τις επιθέσεις πού του γινόταν, ένώ, μή έχοντας επίγεια αντίδραση προχωρούσε πρὸς τὰ τείχη. Γι' αυτό διατάχθηκαν οἱ δυὸ γαλέρες τής φρουράς ή μιὰ υπό τή διοίκηση του εύγενή έξοχότατου Φραγκίσκου Μπαντοέρ, πού σ' αὐτή καὶ σέ κάθε άλλη περίπτωση ήταν πάντα μαζί μου καὶ έδρασε γενναία. Η άλλη υπό τή διοίκηση του εύγενή Ιωάννη-Ιάκωβου Φαρσέτι συνέβαλε επίσης πρόθυμα στό έργο. Από τὸ μέρος τής θάλασσας πλησίασαν όσο μπορούσαν εκεί πού είχε κατασκηνώσει ὁ έχθρός, τον κανονιοβόλησαν δυνατά· σκότωσαν κάμποσους βάρβαρους, όπως μᾶς πληροφόρησαν οἱ έμπιστοι. Συγχρόνως είδαν στήν ^{F24v} περιοχή εκείνη δυὸ γαλιότες, πού τόλμησαν νά παρουσιαστούν σ' αὐτὰ τὰ μέρη, καὶ τις έτρεψαν σέ φυγή πρὸς τὸ Παλαιόκαστρο, όπου τις καταδίωξαν μέχρι κάτω από τὸ φρούριο, όπου έξώκειλαν στήν ξηρά.

riuscì molesta la Batteria piantata al Lazaretto ₇ assistita dà Catrizogli sopranominato, mentre ₈ contendeva l'accesso al Porto di legni Carichi ₉ di uiueri in soccorso della Piazza, e perche questi ₁₀ anco ueni-uano dificoltati dall'Isole d'Arcipelago ₁₁ perche dal p^{mo} Visir con protesti crudeli era alle ₁₂ med^{me} stato inhibito, e perche caminaua gran ₁₃ spauento per li frequenti passaggi in quell'-Acque ₁₄ delle Galere nemiche; se bene furono minorate ₁₅ le angustie per li soccorsi diligentem^{te} spediti ₁₆ dà Cerigo, e dalle Tre Isole, dall'Ecc^{mo} G^{nal} Valier ₁₇ e Proued^{re} Loredan, come con alettam^{te} procurati ₁₈ d'altroue, ad ogni modo non respirò mai copio-₁₉sam^{te} la Piazza, se non quando sfornito quel ₂₀ Posto per le continue perdite di genti, che faceua ₂₁ il nemico, e ridotto in debolezza, lo trasportò Catri-₂₂zogli alla parte del Panigrà, doue premeuano le ₂₃ affissioni, dubitando d'esser inuaso dà nostri ₂₄ e perdere per la poca guardia il Cannone, e ₁ sarebbe ^{F°25r} per auentura seguito, come io proposi, mà non ui fù ₂ d'altri applicato. Incessanti però continuauano i tiri di Can-₃none, e Bombe

21 il nemico e ridotto

Z il nemico ridotto

Περissότερο από κάθε άλλο έγινε ένοχλητικό τὸ πυροβολικό πού είχε εγκατασταθεί στό λοιμοκαθατήριο, βοηθούμενο από τον Κατιρτζόγλη, πού ανέφερα παραπάνω, προσπαθώντας νά έμποδίσει τήν είσοδο στό λιμάνι πλοίων φορτωμένων με τρόφιμα, γιά τον έφοδιασμό του Κάστρου. Τὰ πλοία αὐτὰ έρχόταν από τὰ νησιά του Ἀρχιπέλαγου με δυσκολία, γιατί ὁ πρῶτος βεζίρης, με άπάνθρωπες διαταγές, τὸ είχε άπαγορεύσει, καὶ γιατί υπήρχε μεγάλος φόβος από τις έχθρικές γαλέρες, πού περνούσαν από εκείνα τὰ νερά. Όμως, παρ' όλο πού λιγόστεψαν οἱ στενοχώριες γιά τὰ τρόφιμα, γιατί έστελναν από τὰ Κύθηρα καὶ τὰ τρία νησιά, με τή φροντίδα των έξοχότατων του στρατηγού Βαλιέρο καὶ του προβλεπτή Λορεντάν, ως καὶ από άλλα μέρη, τὸ Κάστρο δέν έζησε ποτέ πλουσιοπάροχα, παρά μόνο όταν άπογυμνώθηκε ή θέση εκείνη από τις συνεχείς άπώλειες άνδρων, πού έπαθε ὁ έχθρός καὶ εξασθένησε, καὶ μετέφερε τή θέση του ὁ Κατιρτζόγλι πρὸς τὸ μέρος του Παντοκράτορα, όπου είχε στραφεί ή προσοχή, ύποψιαζόμενοι ὅτι θά εισβάλουν εκεί οἱ δικοί μας καὶ θά χάσουν τὸ κανόνι, γιατί ή φρουρά ήταν άνεπαρκής. Πράγμα πού θά συνέβαινε, όπως είπα, αλλά δέν τὸ άποδέχτηκαν οἱ άλλοι. ^{F25r}

Όμως άδιάκοπα συνεχίστηκαν οἱ βολές των κανονιών καὶ οἱ

dà Baloardi con rileuante uantaggio, e ₄ ricambiati con altrettanta frequenza de Tiri nemici, ₅ dà quali bersagliata orridamente la sfortunata Città ₆ si è fatta lacrimabile spettacolo, quella, che già fioriuu ₇ d'ogni bene, hora piena di luto, uedoua de Cittadini, ₈ diroccati gli edificij, conquassate le Case, scossi, e caduti ₉ li monasterij, e le Chiese, e dalla parte del Panigrà tutta ₁₀ atterrata; e distrutta, onde deformato l'antico aspetto di ₁₁ quella, se bene com(m)oue gli animi à compassione, non già ₁₂ fù ualeuole à frangere la costanza im(m)utabile degli ₁₃ habitanti di difendere sino alle ceneri la loro Patria; ₁₄ mà perche la pouera Piazza si ritrouaua mancante ₁₅ affatto di Pali, dà me partecipato all'Eccmo sigr Capitan ₁₆ General Morosini, e non uedendone prouigione, come ₁₇ mi uiolentò nel principio per restaurare le fortificatni, ₁₈ à com(m)ettere il disfacimento d'alcune Case le più in-₁₉comode col pieno assenso de Patroni, stimando meglio ₂₀ costruir ripari alle Mura, che tener in piedi le habi-₂₁tationi, così nella prosecutione in fine con troppo ₂₂ licenza inuase, e diroccate

21 in fine

Z manca

μπόμπες ἀπὸ τοὺς προμαχώνες μὲ ἀξιόλογη ὑπεροχὴ καὶ ἀνταλλάσσονταν μὲ ἀνάλογη συχνότητα οἱ ἐχθρικές βολές τῶν πυροβόλων, ποὺ εἶχαν βάλει τρομερὰ στόχο τὴν ἄτυχη πολιτεία καὶ εἶχε καταντήσει ἓνα ἀξιοδάκρυτο θέαμα. Ἡ πολιτεία ἐκείνη, ποὺ ἀνθοῦσε μὲ ὅλα τὰ ἀγαθὰ, τώρα εἶναι γεμάτη πένθος, χήρα ἀπὸ πολῖτες, μὲ τὰ οἰκοδομήματα γκρεμισμένα, τὰ σπίτια καταστρεμμένα, ἀνατιναγμένα καὶ πεσμένα τὰ μοναστήρια καὶ οἱ ἐκκλησίες. Ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Παντοκράτορα ὁλόκληρη ἡ πόλη εἶναι κατεδαφισμένη καὶ καταστρεμμένη τόσο, ποὺ παραμορφώθηκε ἡ ὄψη της.

Ἄν καὶ συγκινεῖ τὶς ψυχές γιὰ συμπόνια δὲν ἦταν ἱκανὴ νὰ σπᾶσει τὴν ἀμετάτρεπτη ἐπιμονὴ τῶν κατοίκων νὰ ὑπερασπιστοῦν τὴν πατρίδα τῶν ἀκόμη κι ἂν γίνεи στάκτη. Ἀλλὰ ἐπειδὴ τὸ καῦμένο τὸ Κάστρο ἔχει τέλεια ἔλλειψη ἀπὸ πασσάλους, πράγμα ποὺ ἐγνωστοποίησα στὸν ἐξοχότατο ἀρχιστράτηγο κ. Μοροζίνι, καὶ δὲν ἔβλεπα νὰ γίνεται προμήθεια, ὅπως ἐπέμεινα στὴν ἀρχή, γιὰ νὰ ἐπισκευαστοῦν τὰ τείχη, ἐχάλασα μερικὰ σπίτια, τὰ πὶὸ ἀκατάλληλα, μὲ τὴν πλήρη συγκατάθεση τῶν ιδιοκτητῶν, γιὰτὶ κρίνουν, ὅτι εἶναι προτιμότερο νὰ ἐπισκευαστοῦν τὰ τείχη παρὰ νὰ στέκουν οἱ κατοικίες. Ἔτσι μὲ τὴν πρόοδο τῆς κατεδάφισης πολλῶν σπιτιῶν ἀπὸ τοὺς δικούς

dà nostri accrebbero ₂₃ l'horore, e fu discontento à miseri nel uedersi senza ₂₄ alcun ritegno dentro nella Piazza spogliare delle ₁ reliquie di F^o25v loro sostanze, infelice auanzo delle batterie e della ₂ crudeltà lontana de Turchi. Mentre adunqi presumeua ₃ il nemico fretolosam^{te} con il suo essercito auicinarsi ₄ alle fortificationi, uide i discapiti riceuuti dal Can(n)one, ₅ Moschettaria, e Bombe, et osseruando sotto l'occhio ₆ le continue perdite de suoi si diede ad am(m)inistrar ₇ con diuerso mà pesato consiglio la guerra, e deliberò ₈ di tentare insidiosam^{te} per sottoterra, libero l'auan-₉zamento di sue Truppe, che non ardì continuare ₁₀ alla scoperta, mentre troppo grande riceueua la stragge. ₁₁ Fù considerato all'hora, che in più modi il nemico si ₁₂ poteua tenere lontano; Con il Cannone, mà questo ₁₃ beneficio presto si perde, quando il nemico hà tempo ₁₄ d'auanzare con la terra coperto; Con le Contramine, ₁₅ e queste, come dissi, dà me fatte prolungare sin ₁₆ nel principio del mio ingresso, come dai disegni si ₁₇ uede fecero il loro effetto sino à quel segno; che ₁₈ l'arte può permettere, il dilatarsi, mà non po-₁₉tendosi estendere per lungo tratto in Campagna, ₂₀ 23 e fù

Z et il

μας, γιατί πολλοὶ ἔδωσαν ἄδεια, μεγάλωσε ὁ τρόμος καὶ ἡ στενοχώρια τῶν ταλαίπωρων, ποὺ ἔβλεπαν νὰ ἀπογυμνώνονται δίχως καμμιά εὐλάβεια τὰ λείψανα τῶν περιουσιῶν τῶν μέσα στὸ φρούριο, ἄθλια ἀπομεινάρια τῶν κανονιῶν καὶ τῆς ὠμότητος τῶν Τούρκων ἀπέξω. F25v

Ἐνῶ, λοιπόν, μὲ ἀλαζονεία πίστευε ὁ ἐχθρὸς πὼς γρήγορα θὰ πλησίαζε μὲ τὰ στρατεύματά του στὰ τείχη, εἶδε τὶς ζημιές ποὺ ἔπαθε ἀπὸ τὰ κανόνια, τὰ τουφέκια καὶ τὶς μπόμπες, καὶ βλέποντας κάτω ἀπὸ τὰ μάτια του τὶς συνεχεῖς ἀπώλειες τῶν δικῶν του, ἀποφάσισε νὰ κάμει τὸν πόλεμο μὲ διαφορετικὴ ἀλλὰ ζυγισμένη σκέψη. Καὶ σκέφτηκε νὰ δοκιμάσει δολίως κάτω ἀπὸ τὸ ἔδαφος τὴν ἐλεύθερη προέλαση τῶν στρατευμάτων του, μὴ τολμώντας νὰ συνεχίσει ἀκάλυπτος.

Τότε διαπιστώθηκε, ὅτι ἦταν δυνατό νὰ κρατηθεῖ μακριὰ ὁ ἐχθρὸς μὲ τὸ κανόνι, μὲ πολλοὺς τρόπους. Μὰ τὸ πλεονέκτημα αὐτὸ χάθηκε γρήγορα, γιατί ὁ ἐχθρὸς εἶχε καιρὸ νὰ προελάσει ὑπογεῖως. Οἱ ἀντιυπόνομοι, πού, ὅπως εἶπα, εἶχα διατάξει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς εἰσόδου μου νὰ προεκταθοῦν, ὅπως φαίνεται στὰ σχέδια, ἔκαμαν τὴν ἐνέργειά των, μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου ποὺ ἐπιτρέπει ἡ τέχνη νὰ ἐπεκταθοῦν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἦταν δυνατό νὰ ἐπεκταθοῦν πολὺ πρὸς

anco questo beneficio, come quello del Cannone, non era ²¹ molto durabile. Restaua anco dà praticarsi li ²² contrapprochi, con i quali coperti, et assistiti dal ²³ calore delle opere esteriori, andandosi incontro alli ²⁴ Approchi de nemici con il rischio di poca gente ¹ si si^{F26r} hauerebbe più lungam^{te} conteso il terreno, e forse ritardata ² assai più l'approssimatione alle Fosse, essendo massima ³ militare, che con le ritirate non si preseruano ⁴ le Piazze, come in mie riuerentissime anco dino-⁵tai all'E.E. V.V., perche quando altro non manca alla ⁶ Piazza finalm^{te} manca il Terreno, che si difende; ⁷ mà questa forma di difesa dà me e dal sig^{re} Cauallier ⁸ Verneda proposta non si praticò, perche non fù d' ⁹ altri approuata; dà che deriuò libero l'auanzam^{to} ¹⁰ del nemico alle nostre Galarie, per acquistare le ¹¹ quali hauendo moltitudine d'operarij seco Condotti, ¹² e Paesani, come dissi di sopra, con acuratissimi ¹³ periti Minatori, et Ingegneri la mag^r parte Chris-¹⁴tiani con uergogna del Christianesimo, li pose in ¹⁵ opera profondando all'incontro del Panigrà, e del ¹⁶ Bethlem otto Pezzi con quali con fatica ostinatiss^{ma} ¹⁷ scouogliendo, et escauando il Terreno con

τὴν ἐξοχή, καὶ ἡ εὐκολία αὐτῇ, ὅπως καὶ ἐκείνη τοῦ πυροβολικοῦ, δὲν ἦταν μεγάλης διαρκείας. Ἔμενε νὰ δοκιμαστοῦν ἐπίσης τὰ ὀρύγματα ἀντιπροσπέλασης. Μὲ αὐτὰ, καλυμμένοι καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ τῇ θερμότητι τῶν ἔργων ἀπ' ἔξω, προχωρώντας μπροστὰ ἀπὸ τὰ ὀρύγματα προσπέλασης τῶν ἐχθρῶν, διακινδυνεύοντας λίγους ἀνθρώπους, θὰ μπορούσε νὰ κρατηθῇ πιὸ πολὺ χρόνον τὸ ἔδαφος καὶ ἴσως θὰ F26r μπορούσε νὰ καθυστερηθῇ περισσότερο τὸ πλησίασμα τοῦ ἐχθροῦ στὴν τάφρο. Γιατὶ εἶναι ἀξίωμα στρατιωτικὸ: μὲ τὶς ριτιράτες δὲν προστατεύονται τὰ κάστρα, ὅπως εὐσεβέστως ἀνέφερα πρὸς τὶς ἐξοχότητές σας. Γιατὶ, ὅταν δὲν λείπει ἄλλο ἀπὸ τὸ φρούριο στὸ τέλος λείπει τὸ ἔδαφος, γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται ἡ ἄμυνα. Αὐτὸς ὅμως ὁ τρόπος ἄμυνας, ποὺ ἐπρότεινα ἐγὼ καὶ ὁ ἱππότης Βερνέντα, δὲν ἐφαρμόστηκε, ἐπειδὴ δὲν ἐγκρίθηκε ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἔτσι ἔμεινε ἐλεύθερη ἡ προέλαση τοῦ ἐχθροῦ πρὸς τὶς ὑπονόμους μας. Γιὰ νὰ τὶς καταλάβει χρησιμοποίησε πλῆθος ἐργατῶν, ποὺ ἔφερε μαζί του, χωρικούς, ὅπως ἀνέφερα προηγουμένως, μὲ μινადόρους ἔμπειρους καὶ ἐπιμελιστατοὺς, μὲ μηχανικούς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Χριστιανοὺς πρὸς αἷσχος τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀρχισε τὴν ἐργασία καὶ προώθησε μπροστὰ ἀπὸ τοὺς προμαχῶνες τοῦ Παντοκράτορα καὶ τῆς Βηθλεὲμ ὀκτὼ κανόνια. Μὲ αὐτὰ καὶ μὲ τὴ χρήση φουρνέλων ἀνέσκαψε καὶ ἀνέτρεψε

l'uso de ¹⁸ Fornelli, benche con graue danno sempre corrisposto dà ¹⁹ nostri, si andò portando doppo più attentati sforzi ²⁰ sopra terra, con i ripari sin sotto l'opere med^{me} ²¹ come soggiongerò più à basso.

²² Alle applicationi del primo Visir praticate nel campo ²³ uguali corrispondeuano le diligenze del Capⁿ Bassà ¹ nel trasportar^{F26v} soccorsi in Regno, è con tanta franchezza, ² che non hauendo alcun ostacolo ardì far più uolte ³ approdare le sue Galere in faccia dell'Armata di ⁴ V. Sertà in poca distanza di Candia per il loro disca-⁵rico, come pur frequentemente capitauano nelle ⁶ parti di Girapetra, et altroue altri legni anco Christiani ⁷ carichi di munitioni, li Capitani de quali sono pron-⁸tam^{te} concorsi, mentre che se bene restauano sor-⁹presi non risentiuano però altro discapito, che ¹⁰ di perdere li Capitali nemici. Nel mentre, ¹¹ che li Turchi erano intenti ad auanzarsi coperti, ¹² et ilesi dalle offese del Cannone sotto il Panigrà ¹³ io ue-

6 Christiani

Z Xgni

μὲ κόπο καὶ πείσμα τὸ ἔδαφος, ἂν καὶ μὲ μεγάλες ζημιές του, προσβαλλόμενος πάντοτε ἀπὸ τοὺς δικούς μας, βγήκε πάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος ὕστερα ἀπὸ πολλὲς τολμηρὲς προσπάθειες μὲ προχώματα, μέχρι κάτω ἀπὸ αὐτὲς τὶς ὀχυρώσεις, ὅπως θὰ ἀναφέρω πιὸ κάτω. ⁴⁴

Στὶς ἐπιθέσεις τοῦ πρώτου βεζίρη ποὺ ἔκανε στὸ πεδίο τῆς μάχης ἀνταποκρινόταν ἐξίσου οἱ προσπάθειες τοῦ ἀρχιναύαρχου (Καπουν-τὰν πασά) ⁴⁵, γιὰ νὰ μεταφέρει ἐνισχύσεις στὸ Βασίλειο. Μὲ τόση F26v τόλμη, ποὺ, μὴ ἔχοντας κανένα ἐμπόδιο, τόλμησε νὰ ἀράξει τὶς γαλέρες του μπροστὰ ἀπὸ τὸ στόλο τῆς Γαληνότητάς σας, σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ Χάντακα, γιὰ νὰ τὶς ξεφορτώσει ⁴⁶. Ἐπίσης συχνὰ πηγαῖναν στὰ μέρη τῆς Γεράπετρας καὶ ἄλλοῦ πλοῖα, ἀκόμη καὶ χριστιανικά, φορτωμένα πολεμεφόδια, ποὺ οἱ καπετάνιοι τοὺς πρόθυμα βοηθοῦν τὸν ἐχθρό. Μὰ ἂν συλληφθοῦν ἐπ' αὐτοφώρῳ δὲν ἔχουν ἄλλη ζημιὰ παρὰ μόνο τὴν ἀπώλεια τῶν ἐχθρικῶν κεφαλαίων.

Ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι ἦταν ἀπασχολημένοι γιὰ νὰ προελάσουν, καλυμμένοι καὶ σῶοι ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τῶν κανονιῶν, κάτω ἀπὸ τὸν προμαχῶνα τοῦ Παντοκράτορα, βλέποντας ἐγὼ τὴ θρασεῖα προέλα-

⁴⁴) Βλ. τὴ θέση τῶν κανονιῶν Πίν. 6, ἀριθ. 41, 43.

⁴⁵) Βλ. ὑποσ. 20, σ. 93.

⁴⁶) Οἱ ἐκφορτώσεις τῶν πολεμεφοδίων γινόταν στὸν ὄρμιο τῆς Ἀγ. Πελαγίας, ὅπου ὁ Κιοπρούλης εἶχε κτίσει μικρὸ φρούριο.

dendo il temerario loro auanzamento apli-₁₄cai tutti i miei studij per assalirli con improuise ₁₅ sortite. Due principalmente furono stabilite ₁₆ mentre in quel tempo erano molto gioueuoli per ₁₇ sturbare, i lauori del inimico; l'una fù diretta ₁₈ dal ualore di Monsù Satanò, che proseguendo in ₁₉ ogni attione con intrepida uirtù chiuse poi colpito ₂₀ di moschettata, gloriosam^{te} la uita. L'altra dalli ₂₁ sigri Sarg^{te} Mag^{re} di Battaglia Motta, e dal Baron ₂₂ di Freishen brauisimi huomini, e se ne ₂₃ riportò all'hora fruttuoso il seruitio, non solo per ₁ il danno inferito al nemico, che per il coraggio dimostrato ₂F^{027r} che acresceua l'ardire à difensori, oltre di che non ₃ ho io stesso mai mancato di essercitare in ogni parte ₄ il mio debole impiego, accorere assiduamente da ₅ per tutto, inuigilare, inanimire con ogni feruore ₆ per cooperare, che fosse rintuzato l'orgoglio ini-₇mico. Fui di continuo seguitato dal N.H. E. Polo Nani ₈ che con gran spirito, e con zelo adoprandosi sarà ₉ certam^{te} capitale pretioso della Patria. Anco il N.H. E. ₁₀ Gio : Giacomo Farsetti mostrò quanto bramaua consa-₁₁crare la uita nei uantaggi publici, hauendo rileuato ₁₂ due ferite

22 Freishen
10 Gio

Z freissen
Z Zan

σή των, χρησιμοποίησα ὅλες τις προσπάθειές μου, γιὰ νὰ τοὺς προσβάλω μὲ ξαφνικὲς ἐξόδους. Δυὸ μάλιστα ἐγίναν τότε ποὺ ἦταν πολὺ χρήσιμες, γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τις ἐργασίες τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ μιὰ διευθύνονταν ἀπὸ τὸν ἀνδρεῖο Μονσιὺ Σατανό, ποὺ προχωρώντας σὲ κάθε κίνηση μὲ ἀκατάσχετη ὁρμή, σκοτώθηκε ἐνδοξα, κτυπημένος ἀπὸ μιὰ τουφεκιά. Ἡ ἄλλη ἐξόδος διευθύνονταν ἀπὸ τὸν ὑπαρχηγὸ τοῦ ἐπιτελείου κ. Μπατάλια Μότα καὶ τὸν βαρῶνο Φράϊσεν, ἄνδρες γενναιοῦς. Ἡ προσπάθεια ὑπῆρξε ἀποτελεσματικὴ, ὅχι μόνο F27r γιὰ τὴ ζημιὰ ποὺ προξένησε στὸν ἐχθρό, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ θάρρος ποὺ ἐπιδείξαν. Γεγονὸς ποὺ μεγάλωσε τὴν τόλμη τῶν ἀμυνομένων. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ ἐγὼ ὁ ἴδιος δὲν παρέλειψα νὰ προσφέρω παντοῦ τις ἀσθενικὲς μου ὑπηρεσίες, νὰ τρέχω ἐπίμονα σὲ ὅλα τὰ μέρη, νὰ ἐπαγρυπνῶ, νὰ ἐμψυχώνω μὲ κάθε ζέση γιὰ συνεργασία, γιὰ νὰ ταπεινωθῇ ἡ ἐχθρική ἀλαζονεία. Συνεχῶς μὲ ἀκολουθοῦσε ὁ εὐγενὴς ἐξοχότατος Παῦλος Νάνι, ποὺ ἐργάζεται μὲ μεγάλη διάθεση καὶ ζῆλο καὶ θὰ εἶναι ἀσφαλῶς πολὺτιμο κεφάλαιο γιὰ τὴν Πατρίδα. Ἐπίσης ὁ εὐγενὴς ἐξοχότατος Ἰωάννης-Ἰάκωβος Φαρσέτι ἀπέδειξε πόσο ἐπιθυμοῦσε νὰ θυσιάσει τὴ ζωὴ γιὰ τὴ δημόσια ὠφέλεια καὶ πῆρε δυὸ τραύματα στὶς δύο

nelle fattioni ardue, che seguirono, nelle ₁₃ quali pure si cimentò sempre il N.H. E. Franco Badoer ₁₄ sopranominato e con ualore li N.H. E. Aluise Contarini, E. Aluise Marcello e Antonio Pasqualigo ne mancò ancora l'Il^{mo} Giustiniani ₁₅ Com(m)issario capitato nella Piazza di decorare il suo ₁₆ merito con tutti gli atti di zelo, e di coraggio, et Io stesso ₁₇ l'osseruai con armi alla mano in contingenza peri-₁₈colosa. Nell'essercitio di tali studij per rendere ₁₉ delusi li pensieri del nemico sopraggiunse nella Piazza ₂₀ l'Ecc^{mo} sig^r Capⁿ G^{nal} Morosini con tutta l'Armata ₂₁ sottile, che fù poi anco seguito dalla grossa fuori, ₂₂ che alcune poche Naui restate alla dirrettione ₂₃ della uirtù dell'Ecc^{mo} sig^r Caur Capitan delle Naui Gri-₂₄mani uerso Capo Salomon con altre trè, che si ₁ dirigeuano dal zelo dell'Il^{mo} sr Nicolò F^{027v} Lion, che intieram^{te} ₂ sempre ogni sua parte hà adempito. Alla comparsa ₃ dell'Ecc^{za} sua con la suprema riuerita auttorità ₄ humiliari

14 con ualore li N.H.E.

Aluise Contarini, E. Aluise
Marcello, e Antonio Pasqua-

ligo sopra linea

3 dell'Ecc^{za} sua

Z manca tutta la linea

Z dell'E.S.

σκολες επιχειρήσεις ποὺ ἐπακολούθησαν, στὶς ὁποῖες δοκιμάστηκε ἐπίσης πάντοτε ὁ εὐγενὴς ἐξοχότατος Φραγκῖσκος Μπαντοέρ, ποὺ ἀνέφερα προηγουμένως, καὶ ὁ εὐγενὴς Ἀλβίζε Κονταρίνι, ὁ Ἀλβίζε Μαρκέλο καὶ ὁ Ἀντώνιος Πασκουαλίγκο μὲ ἀνδρεία. Δὲν παραλείπω ἀκόμη νὰ ἀναφέρω τὸν ἐκλαμπρότατο κομισάριο Γκιουστινιάνι ποὺ ἦλθε στὸ φρούριο γιὰ νὰ στολίσαι τὴν ἀξιοσύνη του μὲ ὅλες τις πράξεις ζήλου καὶ θάρρους. Ἐγὼ ὁ ἴδιος τὸν εἶδα μὲ τὰ ὅπλα στὸ χέρι σὲ ἐπικίνδυνη περίπτωση.

Ὅταν διαδραματιζόταν τὰ γεγονότα αὐτά, γιὰ νὰ ματαιωθοῦν οἱ προσδοκίες τοῦ ἐχθροῦ κατέφθασε στὸ Κάστρο ὁ ἐξοχότατος ἀρχιναύαρχος Μοροζίνι, μὲ ὅλο τὸν ἐλαφρὸ στόλο, ποὺ τὸν ἀκολούθησε ἔπειτα ὁ βαρὺς στόλος, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ πλοῖα, ποὺ ἔμειναν ὑπὸ τὴ διοίκηση τοῦ ἐξοχότατου ἱππότη κατετάνιου Γριμάνι πρὸς τὸ ἀκρωτήρι Σαμώνιο, μὲ ἄλλα τρία ποὺ διοικούνταν ἀπὸ τὸν ἐκλαμπρό-F27v τατο κ. Νικολὸ Λιόν, ποὺ μὲ ζῆλο ἐκτέλεσε πάντοτε τὸ καθῆκον του στὸ ἀκέραιο.

Μὲ τὴν ἐμφάνιση τῆς ἐξοχότητάς του μὲ τὴν ὑπέρτατη σεβαστὴ

i miei arbitrij alle sue dispositioni, portan-₅domi subito alle due Galere col sigr Marchese ₆ Villa à rassegnarmi, e portargli le chiaui della ₇ Città, e per comprobarle quanto haueuo prom(m)esso ₈ non solo auanti haueuo conferito ogni fauore à ₉ suoi Congionti, et altri dependenti, mà nell'ingresso ₁₀ suo ancora con apparati d'archi trionfali, et ₁₁ altri segni di stima, e di giubilo ordinai con qualche ₁₂ mia spesa l'incontrai al Molo, e seruitolo sino ₁₃ al Palazzo, procurai imprimere nel suo animo la ₁₄ mia diuotione al che sempre hò inuigilato ben cono-₁₅scendo essere questo l'unico bene della Patria, il quale ₁₆ mi è stato sempre solo nel cuore, se bene poi non ₁₇ fui secondato dalla fortuna. Doppo reuisti gli affari ₁₈ della Piazza nel modo, che parue all'Ecc^{za} sua mi ₁₉ com(m)ise la ridutione della consulta dà terra per in₂₀tendere, se fosse stimata bisognosa la permanenza ₂₁ di tutte le forze d'Armata nella Piazza. La ₂₂ materia delle Consulte Ser^{mo} Prencipe è molto ₂₃ importante, e merita i publici riflessi, mentre ₂₄ alle uolte il manto della consulta copre publici ₁F^o28r rileuanti pregiuditij. Per le leggi la publica Maestà ₂ hà ordinato, che

ἐξουσία ἔθεσα στὴ διάθεσή του τὶς ἐξουσίες μου, καὶ πῆγα ἀμέσως μετὰ τὶς δυὸ γαλέρες μετὰ τὸν μαρκήσιο κ. Βίλα, γιὰ νὰ τεθῶ στὶς διαταγές του καὶ νὰ τοῦ φέρω τὰ κλειδιά τῆς πόλης, καὶ νὰ τὸν διαβεβαιώσω γιὰ ὅ,τι εἶχα ὑποσχεθῇ, ὅχι μόνο πρὶν, ποὺ εἶχα ἐπιδείξει κάθε εὐνοία στοὺς δικούς του καὶ τοὺς ἄλλους ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπ' αὐτόν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν εἰσοδὸ τοῦ ἀκόμη, μετὰ τὸ στόλισμα τῶν ἀψίδων θριάμβου καὶ ἄλλα δειγμάτων ἐκτίμησης καὶ μεγάλης ἀγαλλίασης, ποὺ ἔγιναν μετὰ ἀτομικά μου ἔξοδα. Τὸν προϋπάντησα στὸ Μῶλο καὶ τὸν συνόδευσά μέχρι τὸ παλάτι καὶ προσπάθησα νὰ χαράξω στὴν ψυχὴ του τὴν ἀφοσίωσή μου, ποὺ πάντα διεφύλαξα. Γιατὶ ξέρω καλά, ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ μοναδικὸ ἀγαθὸ τῆς πατρίδας, ποὺ πάντα εἶχα στὴν καρδιά μου μόνο αὐτό, ἂν καὶ δὲν εὐνόησε ἔπειτα ἡ τύχη.

Ἀφοῦ ἐπιθεώρησε τὰ πράγματα τοῦ φρουρίου, σύμφωνα μετὰ τὶς ἀντιλήψεις τῆς ἐξοχότητάς του, μοῦ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ συγκαλέσω τὸ Συμβούλιο τῆς Ξηρᾶς, γιὰ νὰ κρίνει ἂν θὰ ἦταν ἀνάγκη νὰ παραμείνει στὸ φρούριο ὅλος ὁ στόλος. Τὰ συμβούλια, Γαληνότετε Πρίγκιπα, εἶναι πολὺ σπουδαῖα, καὶ ἀξίζουν δημόσιας ἐκτίμησης. Ἀλλὰ καμμιά φορὰ τὸ πρόσχημα τοῦ συμβουλίου καλύπτει σπουδαῖες ζημιές τοῦ Δημοσίου.

F28r

Ἡ δημόσια μεγαλειότητα διέταξε μετὰ νόμο, ὅπως ὁ ἀριθμὸς τῶν

il numero dei Consultori con uoto delibe-₃ratiuo non trapassi cinque, ne sij minore di quattro in ₄ Armata, e trè in Candia, mà alle uolte confuso ₅ questo ordine uengono assonti alla consulta di quelli ₆ che non possono naturalm^{te} prestare, che il solo ₇ consiglio con la esclusione di quelli che hanno il uoto ₈ legitimo, e ciò per superare nelle consulte quello ₉ che alle uolte prima si delibera, che si propone; ₁₀ tale disordine si nell'alteratione del numero, come ₁₁ nell'assontione de sogetti hauendolo ueduto praticare ₁₂ in Candia non hà potuto il mio zelo tralasciare di ₁₃ riferirlo alla prudenza publica, che prescriuendo ₁₄ il numero, e le persone uotanti si esprese ancora ₁₅ nelle com(m)issioni, che breui deuessero esser i discorsi ₁₆ per euitare le confusioni, e le alterationi de pareri. ₁₇ Chiama però questo punto la publica discussione, se ₁₈ fosse bene, che come per consiglio si può chiamare ₁₉ ognuno così con il uoto deliberatiuo non si potessero ₂₀ mai escludere, mà sempre chiamare quelli, che ₂₁ naturalmente lo godono, non potendosi sostituire, ₂₂ se non in solo caso, che fossero 3 cinque sopra linea Z i cinque

συμβούλων μετὰ ψῆφο βουλευτικὸ νὰ μὴ ὑπερβαίνει τοὺς πέντε οὔτε νὰ εἶναι μικρότερος τῶν τεσσάρων στὸ στόλο καὶ τριῶν στὸ Χάντακα. Ἀλλὰ καμμιά φορὰ γίνεται σύγχυση σ' αὐτὴ τὴν τάξη καὶ γίνονται δεκτοὶ στὸ Συμβούλιο ἐκεῖνο τοῦ Χάντακα πρόσωπα, ποὺ δὲν εἶναι κατάλληλα φυσικά, καὶ τὸ συμβούλιο γίνεται μετὰ τὸν ἀποκλεισμό ἐκείνων ποὺ ἔχουν τὴ νόμιμη ψῆφο. Καὶ αὐτὸ γιὰ νὰ ὑπερνικηθῇ στὰ συμβούλια, ἐκεῖνο ποὺ καμμιά φορὰ ἀποφασίζεται πρὶν νὰ προταθῇ. Τὴν ἀταξία αὐτὴ, τόσο γιὰ τὴ νόθευση τοῦ ἀριθμοῦ ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀποδοχὴ ὑποκειμένων, ποὺ εἶδα νὰ ἐφαρμόζεται στὸ Χάντακα, δὲν μετ' ἄφισε ὁ ζῆλος μου νὰ παραλείψω νὰ ἀναφέρω στὴ Δημόσια Σύνεση, γιὰ νὰ διατηρήσει τὸν ἀριθμὸ τῶν προσώπων ποὺ ψηφίζουν καὶ αὐτὰ τὰ πρόσωπα. Νὰ δηλωθῇ ἀκόμη πρὸς τὶς ἐπιτροπές, ὅτι οἱ λόγοι πρέπει νὰ εἶναι σύντομοι, γιὰ νὰ ἀποφεύγεται ἡ σύγχυση καὶ ἡ ἀλλοίωση τῶν γνωμῶν. Ἀλλὰ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀπαιτεῖται νὰ γίνῃ δημόσια συζήτηση ἂν θὰ ἦταν καλὸ νὰ καλεῖται στὸ συμβούλιο ὁ καθένας. Ἐτσι αὐτοὶ ποὺ ἔχουν τὴ βουλευτικὴ ψῆφο δὲν θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἀποκλειστοῦν ποτέ, πάντοτε δὲ νὰ καλοῦνται ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν αὐτὸ τὸ δικαίωμα, χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ ἀντικατασταθοῦν, παρὰ μόνο στὴν περίπτωση ποὺ οἱ ψηφίζοντες εἶναι μακρὰ ἢ ἀδυνατοῦν νὰ παρευρεθοῦν.

i uotanti lontani, ò |₂₃ circondati d'altre impossibilità. In essecut^{ne} |₂₄ per tanto del d^{to} supremo com(m)ando ridotta la |₁ consulta di terraF^o28v consistente nella mia persona, e nelli |₂ due Proueditori in Regno Battaglia, e Pisani, aggre-|₃gandoui due uoti consultiui Duca Battaglia, e |₄ Com(m)issario Morosini, dissi in uoce, et in foglio i |₅ miei sentimenti, che furono all'hora di fermare |₆ nella Piazza due Galeazze che stimai ualeuoli in |₇ quel stato di cose alla difesa unite alle due Galere |₈ di guardia, e che il rimanente si portasse in traccia |₉ de legni nemici, che con poco decoro, e danno dell' |₁₀ Armi publiche frequentauano i loro passaggi, e con |₁₁ uiue raggioni li persuasi ad annuire alla mia |₁₂ debole opinione, à cui si espressero di assentire à |₁₃ conditione però che si douesse anco ridurre insieme |₁₄ la Consulta dà Mare, con che unendosi la persona |₁₅ del medesimo sigr Capitan General, Proueditor estraor-|₁₆dinario Moro, Proueditor d'Armata Corner, Capitan |₁₇ estraord^{rio} delle Galeazze Nauager destinati con uoto |₁₈ et assunti altri fù deliberato, che tutta si trattenesse |₁₉ alla Standia, lasciando me solo in opinione, come |₂₀ sino à quel tempo

11 annuire

Z aderire

Γιὰ ἐκτέλεση, λοιπόν, τῆς ἀνώτατης διαταγῆς ποὺ ἀναφέρω, F28v συγκλήθηκε τὸ Συμβούλιο τῆς Ξηρᾶς, ἀποτελούμενο ἀπὸ ἐμένα καὶ ἀπὸ τοὺς δύο προβλεπτές τοῦ Βασιλείου, τὸν Μπατάγια καὶ τὸν Πιζάνι. Σ' αὐτὸ προστέθηκαν καὶ οἱ δύο βουλευτικοὶ ψῆφοι τοῦ δούκα Μπατάγια καὶ τοῦ Κομισάριου Μοροζίνι. Εἶπα προφορικῶς καὶ γραπτῶς τίς ἀπόψεις μου, ποὺ ἦταν: νὰ μείνουν τότε στὸ Κάστρο δύο γαλεάτσες, ποὺ θεώρησα χρήσιμες στὴν κατάσταση ποὺ βρισκόταν τὰ πράγματα τῆς ἄμυνας, ἐνωμένες μετὰ τίς δύο γαλέρες τῆς φρουρᾶς. Οἱ ὑπόλοιπες θὰ πῆγαιναν σὲ ἀναζήτησι ἐχθρικῶν πλοίων, ποὺ χωρὶς ντροπὴ καὶ μετὰ ζημία τῶν δημόσιων ὀπλῶν ἐσύχναζαν στὰ μέρη ποὺ περνοῦσαν. Καὶ μετὰ πειστικὰ ἐπιχειρήματα τοὺς ἔπεισα νὰ συμφωνήσουν μετὰ τὴν ταπεινὴ μου γνώμη, καὶ δήλωσαν ὅτι συμφωνοῦν μ' αὐτή, ἀλλὰ ὑπὸ τὸν ὅρο, ὅτι ἔπρεπε νὰ συνέλθῃ ἐπίσης μαζί καὶ τὸ Συμβούλιο τῆς Θάλασσας. Ἔτσι ἐνώθηκαν ὁ ἴδιος ὁ καπετάνιος ἐκτακτὸς προβλεπτῆς Μόρο, ὁ προβλεπτῆς τοῦ στόλου Κόρνερ, ὁ ἐκτακτὸς καπετάνιος στὶς γαλεάτσες Ναβαγκέρ, καὶ μετὰ ἄλλους ποὺ ἔγιναν δεκτοί, ἀποφασίστηκε ὅπως ὅλος ὁ στόλος παραμένει στὴ Ντία. Ἔτσι ἔμεινα μόνος μετὰ τὴν παραπάνω γνώμη μου, ὅπως λεπτομε-

restò difusam^{te} raguagliata la |₂₁ Sertà V^{ra} con la trasmissione delle consulte, quali |₂₂ suppongo sijno state lette all'Ecc^{mo} Senato. Questo |₂₃ mio riuerentiss^{mo} parere fù solo detato dal zelo, per-|₂₄che se all'hora hauessi conosciuto più ualeuole |₁ L'Armata in Candia, F^o29r che in altro luoco, sarei stato catiuo |₂ Cittadino à non bramarla, et ad ogni dubbio che ui fosse |₃ stato della Piazza, non si può presumer mai, che |₄ io non hauessi chiamato con altissimi protesti l'Arm-|₅mata per correr insieme l'istessa fortuna. Varie |₆ altre Consulte poi sopra punto di tanta rileuanza |₇ furono ridotte, e non ui fui auisato consultando |₈ con altri, se bene Io quando fui chiamato sempre |₉ modestamente dichiarai il mio senso. Accadè |₁₀ un giorno, che conuocata la Consulta con l'interuento |₁₁ dell'Ecc^{mo} sigr Marchese Villa, che per l'adietro non |₁₂ era solito chiamarsi con il Prou^r General dell' Armi |₁₃ con il quale per auanti conoscendo il genio del sigr |₁₄ Marchese assai inclinato à questi complimenti di |₁₅ precedenza essercitauo

1 in Candia, che sopra linea Z in altro luoco che in Candia in altro luoco

6 rileuanza

Z importanza

11 sig^r

Z manca

ρῶς ἐνημέρωσα τότε τὴ Γαληνότητά σας μετὰ τὴ διαβίβαση τῶν πρακτικῶν τῶν Συμβουλίων, ποὺ ὑποθέτω πὼς ἀνεγνώσθησαν στὴν ἐξοχότατὴ Σύγκλητο.

Ἡ εὐλαβέστατὴ αὐτὴ γνώμη μου ὑπαγορεύτηκε μόνον ἀπὸ τὸ ζῆλον. Γιατί, ἐὰν τότε θεωροῦσα πλεονεκτικὸ ὁ στόλος νὰ παραμεί- F29r νει στὸ Χάντακα παρὰ σὲ ἄλλο μέρος, θὰ ἦμουν κακὸς πολίτης νὰ μὴ τὸ ἐπιθυμῶ. Σὲ ὑποψία κινδύνου ποὺ θὰ διέτρεχε τὸ φρούριο ποτὲ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνει, ὅτι ἐγὼ δὲν θὰ καλοῦσα τὸ στόλο μετὰ ἐντονότατὴ πρόσκληση, γιὰ νὰ συμμεριστεῖ τὴν ἴδια τύχη.

Συγκλήθηκαν ἔπειτα διάφορα ἄλλα συμβούλια πάντων στὸ θέμα τούτης σπουδαιότητος καὶ ἐγίνε σύσκεψη μετὰ ἄλλους, δίχως νὰ εἰδοποιηθῶ, ὅτι γίνεται συμβούλιο μετὰ ἄλλους, ἂν καὶ ὅταν μετὰ καλοῦσαν ἔλεγα πάντοτε μετὰ μετριοφροσύνη τὴ γνώμη μου. Συνέβη μιὰ μέρα ποὺ συγκλήθηκε τὸ Συμβούλιο μετὰ τὴν ἐπέμβαση τοῦ ἐξοχότατου Μαρκήσιου Βίλα, ποὺ πρὶν δὲν προσκαλοῦνταν συνήθως, μετὰ τὸ γενικὸ Προβλεπτῆ τῶν ὀπλῶν, πρὸς τὸν ὁποῖο, γνωρίζοντας ἀπὸ πρὶν τὸν χαρακτῆρα τοῦ κ. Μαρκήσιου, ποὺ τοῦ ἄρεσαν ἄρκετὰ αὐτὰ τὰ κομπλιμέντα τοῦ προβαδίσματος, χρησιμοποίησα μιὰ συμπεριφορὰ ποὺ

un tratto, che molto l'obligaua ¹⁶ perche publicamente facendo nascere qualche casual ¹⁷ congiuntura l'obligauo al luoco sopra di me, mentre ¹⁸ Io non haueuo pontigli, mà solo mirauo al publico ¹⁹ seruitio, come sempre mi sono espresso, mà nella ²⁰ detta Consulta chiamatoui il medesimo s. Marchese ²¹ Villa, mentre io ero disposto di rassegnarmi à quanto ²² hauesse terminato l'Ecc^{mo} sigr Capⁿ G^{na}l, si deliberò ²³ di licentiarli dalla Consulta, ne auanti ò doppo ²⁴ le riuerte Com(m)issioni dell'E.E. V.V. schiuai di portarmi ¹ alle Consulte, come si F^o29v uide dà ogn'uno, mentre anco dal ², principio dell'attacco sino al fine mi sono trouato col ³ sigr Marchese nelle occasioni tutte, che occorreuano ⁴ de bisogni della Piazza, solo lagnandomi, che mi fosse ⁵ leuato il modo di obligarlo, come prima haueuo ⁶ principiato. In questo mentre capitò alla ⁷ Standia la squadra ausiliaria del Pontefice, ⁸ di Spagna, e di Malta, sotto il com(m)ando del sr G^{na}l ⁹ Prior Bichi, e directione delli ssri D. Gianetino Doria, ¹⁰ e Duca di Ferandina, mà prima subito, che arriuorono ¹¹ nelle Aque di Cerigo fecero precorrer

16 perche publicamente facendo

nascere qualche casual

congiuntura l'obligauo

Z tutto manca

τὸν ὑποχρέωνε πολὺ, σὲ θέσῃ πάνω ἀπὸ μένα, ἐνῶ ἐγὼ δὲν εἶχα ἀξιῶσεις προβαδίσματος, ἀλλὰ ἐσκόπευα μόνο στὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ δημόσιου συμφέροντος, ὅπως πάντα τὸ ἔχω ἀποδείξει. Ἀλλὰ στὸ Συμβούλιο αὐτὸ προσκλήθηκε ὁ ἴδιος ὁ κ. Μαρκήσιος Βίλα, καὶ ἐνῶ εἶμουν διατεθειμένος νὰ ὑποταχθῶ σὲ ὅ,τι θὰ κατέλγη ὁ ἐξοχότατος Γενικὸς Ἀρχηγός, ἀποφασίστηκε νὰ ἀποκλεισθῶ ἀπὸ τὸ Συμβούλιο. Οὔτε πρὶν οὔτε μετὰ τὶς σεβαστὲς ἐντολὰς τῶν ἐξοχότητων σας ἀπέφυγα νὰ μεταβῶ στὰ Συμβούλια, ὅπως εἶδε ὁ καθένας. Ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐφόδου μέχρι τὸ τέλος βρέθηκα μετὰ τὸν κ. Μαρκήσιο F29v σ' ὅλες τὶς περιστάσεις ποὺ ὑπῆρχε ἀνάγκη στὸ φρούριο, μετὰ μόνο παράπονο, ὅτι μοῦ εἶχε ἀφαιρεθῇ ὁ τρόπος νὰ τὸν ὑποχρεώσω, ὅπως εἶχα κάμει πρὶν.

Τότε ἔφθασε στὴ Ντία ἡ βοηθητικὴ Μοῖρα τοῦ στόλου τοῦ Ποντίφικα, τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Μάλτας ὑπὸ τὴ διοίκηση τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Μπίκι καὶ τῆ διεύθυνση τῶν κ. κ. D. Γκιανετίνου Ντόρια καὶ τοῦ δούκα τῆς Φεραντίνα. Μὰ πρὶν νὰ φθάσουν στὰ νερά τῶν Κυθέρων ἔστειλαν ἀμέσως ἐπιστολὰς ποὺ ἔλεγαν ὅτι τὸ μόνο

lettere espri-¹²mendo, che l'unico bene del Regno, era l'impedire ¹³ li soccorsi, e che però starebbero aspettando l'Armata ¹⁴ per cogliere unitam^e qualche uantaggio sopra ¹⁵ l'Armata nemica. Restorono però chiamati ¹⁶ in Candia, e capitati alla Standia si consultò ciò ¹⁷ che si douesse fare con tanta Armata, uinti ¹⁸ Galere d'aussiliarij, Vintisette della Republica, ¹⁹ oltre le due della guardia sei Galeazze, e Vinti ²⁰ Naui. Stimai ancor Io d'esponere in uoce, et ²¹ in scrittura molte ragioni, che mi persuadeuano ²² alla partenza delle medesime Armate; Che lascian-²³do in Candia sette nostre Galere oltre le sopradette ²⁴ di guardia, e due Galeazze, che nella costitutione ¹ d'all'hora, F^o30r credeuo, che fossero ualeuoli à propulsare gli ² attentati del nemico, perche se poi hauesse bisognato altre ³ forze maggrⁱ non sarei stato tanto trascurato ⁴ di supplicare, acciò che à parte à parte fosse man-⁵dato dal zelo dell'Ecc^{mo} sigr Capⁿ G^{na}l qualche altro ⁶ rinforzo; Dissi, che il dimorare delle Armate à ⁷ Standia, chi è un scoglio lontano di Candia dodici ⁸ miglia inculto pieno di sassi uuoto d'habita-

3 forze

Z forzi

7 Standia sottolineata

7,8 Candia dodici miglia sottolineate parole

8 uuoto

Z nudo

ωφέλιμο γιὰ τὸ Βασίλειο θὰ ἦταν νὰ ἐμποδίσουν τὶς ἐνισχύσεις. Γι' αὐτὸ θὰ ἔμεναν νὰ περιμένουν τὸν στόλο γιὰ νὰ ἐπιτύχουν ἐνωμένοι κάτι σὲ βάρος τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου. Ἀλλ' ὅμως προσκλήθηκαν στὸν Χάντακα καὶ ὅταν ἔφθασαν στὴ Ντία ἔγινε συμβούλιο, γιὰ νὰ ἀποφασιστεῖ τί ἔπρεπε νὰ γίνεῖ μετὰ τόσο στόλο, 20 γαλέρες τῶν Βοηθητικῶν, 27 τῆς Δημοκρατίας ἐκτὸς τῶν 2 τῆς φρουρᾶς, 6 γαλεάτσες καὶ 20 νάβες.

Ἐγὼ θεώρησα καλὸ νὰ ἐκθέσω ἀκόμη προφορικῶς καὶ γραπτῶς πολλοὺς λόγους ποὺ μετὰ ἔπειθαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀναχωρήσουν οἱ στόλοι αὐτοί, ἀφίνοντας στὸ Χάντακα 7 ἀπὸ τὶς γαλέρες μας, ἐκτὸς τῆς φρουρᾶς ποὺ ἀνέφερα παραπάνω, καὶ δυὸ γαλεάτσες, ποὺ μετὰ τὴν τότε κατάσταση πίστευα, ὅτι θὰ μπορούσαν νὰ ἀπωθήσουν καμμιὰ F30r ἐχθρικὴ ἐπίθεση. Γιατί, ἐὰν ἔπειτα θὰ χρειαζόταν ἄλλες μεγαλύτερες δυνάμεις, δὲν θὰ παρέλειπα νὰ ζητήσω, νὰ σταλοῦν τμηματικὰ ἄλλες ἐνισχύσεις ἀπὸ τὸν ἐξοχότατο ναύαρχο. Εἶπα ὅτι ἡ παραμονὴ τοῦ στόλου στὴ Ντία, ποὺ εἶναι ἓνα ξερονήσι 12 μίλια ἀπὸ τὸ Χάντακα, ἀκαλλιέργητο, γεμᾶτο πέτρες, ἀδειανὸ ἀπὸ κάτοικους, μετὰ ὑφάλ-

tori |₉ con aque salmastre, e di mala qualità poste nel |₁₀ margine del mare, e che fù sempre la sepoltura |₁₁ non solo degli huomini, mà anco degl'istessi ani-|₁₂mali, sarebbe stata cosa pernitiōsa, e funesta, oltre |₁₃ che la dimora in quelle Aque daneggiaua, e ruui-|₁₄naua quei legni corrosi dalle bisse, com'è seguito; |₁₅ Portai l'esempio degl'altri due attacchi, mentre quando |₁₆ il gloriosiss^{mo} Mocenigo defendeua Candia con l'Armata |₁₇ sottile, e grossa si ritrouaua la uirtù degli Ecc^{mi} |₁₈ ssri Antonio Bernardo, Provr all'hora Prouedr^e G^{nal} |₁₉ dà Mar, e Bernardo Morosini Cap^{nio} delle Naui |₂₀ ài Castelli nel primo attacco, e nel secondo pure |₂₁ stete sempre l'Armata fuori ad inseguire la |₂₂ Nemica, e solo ne mag^{ri} bisogni ui accorse il ualore |₂₃ dell'Ecc^{mo} sig^r Giorgio Morosini Caur all'hora Prouedr^e I₁ dell'Ar-F^o30v mata con le Galere sottili; onde ò fuggati, ò inter|₂cetti, i soccorsi gloriosam^{te} si soleuò dal trauaglio la |₃ Piazza. Considerai, che il spauento solo, che le |₄ nostre Armate campeggiassero, era ualeuole à |₅ trattenere i trasporti, e quando si hauesse impedito |₆ un solo

11 Anco	Z manca
13 Aque	Z anco
14 bisse	Z bise
4 manca	Z il mare

μυρα καὶ κακῆς ποιότητος ποῦ βρίσκονται στὴν παραλία, ὑπῆρξε πάντα ὁ τάφος ὅχι μόνο τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ζῶων, θὰ ἦταν καταστρεπτικὴ καὶ ὀλέθρια καὶ ἂν παραμέναν τὰ πλοῖα σ' ἐκεῖνα τὰ νερά θὰ σάπιζαν καὶ θὰ καταστρεφόταν, ὅπως καὶ ἐγινε. Ἔφερα σὰν παράδειγμα τὶς δυὸ ἄλλες ἐφόδους στὰ φρούρια στὴν πρώτη ἐφοδο, ὅταν ὁ ἐνδοξότατος Μοκιενίγκο ὑπερασπιζόταν τὸν Χάντακα μὲ τὸν ἐλαφρὸ στόλο καὶ στὸ βαρὺ βρισκόταν οἱ δραστήριοι ἐξοχότατοι κ.κ. Ἀντώνιο Μπερνάρντο, τότε Γενικὸς Προβλεπτής τῆς θάλασσας καὶ ὁ Μπερνάρντο Μοροζίνι καπετάνιος στὶς νάβες. Καὶ στὴ δεύτερη ἐπίσης ἔμενε πάντα ὁ στόλος ἔξω, γιὰ νὰ καταδιώκει τὸν ἐχθρικό, καὶ μόνο ὅταν ὑπῆρχε μεγάλη ἀνάγκη ἔτρεχε μὲ τὶς ἐλαφρὲς γαλέρες ὁ ἐξοχότατος γενναῖος ἱππότης κ. Γεώργιος Μοροζίνι, τότε Προβλεπτής τοῦ στόλου. Συνεπῶς ἡ ἐφυγαδευτήκαν F30v ἡ ἐμποδίστηκαν οἱ ἐνισχύσεις, τὸ Κάστρο ἀνακουφίστηκε ἐνδοξα ἀπὸ τὴν ταλαιπωρία. Εἶχα τὴ γνώμη, ὅτι ὁ στόλος μας θὰ περιπολοῦσε, καὶ ἦταν ἱκανὸς νὰ ἐμποδίσει τὶς μεταφορές. Καὶ ὅταν θὰ ἐμπόδιζε

soccorso, ò di Poluere, ò di genti, ò d'altro |₇ quando, come più d'una uolta successe, si rittro-|₈uaua il Visir in bisogno, poteua facilmente ò alon-|₉tanare, ò almeno molto minorare l'attacco. |₁₀ Ricordai, che dà Confidenti era stato auisato, come |₁₁ anco più uolte portai le mie humili notitie all' |₁₂ E.E.V.V., che Canea, e Retimo si ritrouauano sornite |₁₃ di Cannoni, Munitioni, e genti trasportate al Campo |₁₄ essendo rimaste con il solo Pressidio di doicento Soldati. |₁₅ Che però si poteua tentare qualche diuersione dà |₁₆ quella parte; Che se non fossero riuscite le |₁₇ sorprese, almeno sarebbe stato il Visir per buona |₁₈ regola militare costretto à diuidere le forze, et |₁₉ in conseguenza abbandonare l'assedio, e sarebbero |₂₀ adheriti à queste opinioni li ss^{ri} Aussiliarij |₂₁ mentre in particolare il Doria, sogetto d'inueterata |₂₂ prudenza in Mare, et in Terra, auido di gloria |₂₃ maggiore, anhelaua di segnalarsi in qualche grande I₁ impresa. Conclusi in fine, F^o31r che non bisognaua abbandonare |₂ il Dominio del Mare sempre conseruato dalla Rep^{ca} con |₃ tanto sangue sparso de sudditi, e Citta-

12 ritrouauano

Z trouauano

μὰ μόνο ἐνίσχυση εἴτε μπαρουτιοῦ εἴτε ἀνθρώπων, εἴτε ἄλλων πραγμάτων, ὅταν, ὅπως συνέβη ὅχι μὰ ἀλλὰ πολλές φορές, θὰ βρισκόταν ὁ βεζίρης σὲ δύσκολη θέση, εὐκόλα θὰ μπορούσε ἢ νὰ ἀπομακρυνθῇ ἢ τουλάχιστο νὰ ἐλαττώσει τὴν ἐφοδο. Ὑπενθύμισα, ὅτι ἀπὸ ἐμπιστοὺς ἐλήφθησαν πληροφορίες, ὅπως πολλές φορές ἀνέφερα μὲ τὶς ἀναφορές μου στὶς ἐξοχότητές σας, ὅτι τὰ Χανιά καὶ τὸ Ρέθυμνο βρίσκονταν παροπλισμένα ἀπὸ κανόνια, πολεμοφόδια καὶ ἄνδρες, γιὰτὶ μεταφέρθηκαν στὸ στρατόπεδο καὶ εἶχε μείνει μόνο ἡ φρουρὰ μὲ 200 στρατιῶτες. Μποροῦσε, λοιπόν, νὰ γίνεῖ κάποια πολεμικὴ δράση πρὸς ἐκεῖνα τὰ μέρη, πού, ἂν δὲν θὰ πετύχαιναν οἱ αἰφνιδισμοί, τουλάχιστο ὁ βεζίρης θὰ ἦταν ὑποχρεωμένος, γιὰ λόγους στρατιωτικούς, νὰ μοιράσει τὶς δυνάμεις του καὶ συνεπῶς νὰ ἐγκαταλείπει τὴν πολιορκία. Καὶ θὰ συμφωνοῦσαν μὲ τὴ γνώμη μου οἱ κ.κ. Βοηθητικοὶ καὶ ἰδιαίτερα ὁ Ντόρια, ἄνθρωπος μὲ πολυχρόνια πείρα στὴ θάλασσα καὶ στὴν ξηρὰ, ἀκόρεστος γιὰ μεγάλη δόξα, ποὺ εἶχε σφοδρὴ ἐπιθυμία νὰ ἀναδειχτεῖ σὲ καμμιὰ μεγάλη ἐπιχείρηση. Τέλος κατέληξα, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλειφθεῖ ἡ κυριαρχία στὴ θάλασσα, ποὺ F31r τὴ διατήρησε πάντα ἡ Δημοκρατία μὲ τόσο αἷμα, ποὺ ἔχουν χύσει οἱ ὑπῆκοοι καὶ οἱ πολῖτες. Καὶ ὅτι τὸ νὰ ἀφίσομε ἔρημη τὴ θάλασσα

dini; Che il ₄ lasciar derelitto il Mare era un offerire alle fauci ₅ del Capⁿ Bassà l'Isole non solo nostre mà ogn'altra dell'₆ Arcipelago, che som(m)inistra soccorsi alla Piazza, e ₇ mettere anco in contingenza tutto il Stato Maritimo, e ₈ la libertà istessa. Che sempre chi hà dominato il ₉ Mare è stato anco Prone della Terra, come degl' essem-₁₀pi dell'antiche Repubbliche si dimostra; Che però per ₁₁ capo di solo zelo sacrificauo queste considerat^{ioni}, ₁₂ che ristrette in Carta auanzai anco à piedi della Sertà ₁₃ Vra; considerando in oltre, che se sua Ecc^{za} uoleua ₁₄ rimanere nella Piazza per supplire à miei difetti po-₁₅teua almeno spedire l'Armata con l'Ecc^{mo} sigr Prouedr ₁₆ Estrio Moro, mà fù risolto di smembrar solo dieci ₁₇ Galere, quali si espedirono unite alle aussiliarie ₁₈ sotto la direttione dell'sigr Com(m)issario Pasqualigo ₁₉ per impedire i soccorsi, mà doppo breue spatio di ₂₀ tempo ritornati in Standia li ssri aussiliarij, non ₂₁ hauendo altro che operare, partirono, lasciandoui ₁ il zelo del sr BichiF^o31v una Compagnia di cento Fanti. À ₂ questo passo non posso preter-

20 *ssri aussiliarij non sottolineato*

21 *partirono sottolineato*

ήταν μιὰ προσφορὰ τῶν νησιῶν στὸ στόμα τοῦ Καπουντὰν πασά, ὅχι μόνο τῶν δικῶν μας μὰ καὶ κάθε ἄλλου στὸ Ἀρχιπέλαγος, ποὺ προσφέρουν βοήθεια στὸ Κάστρο, καὶ θὰ ἐξέθετε σὲ κίνδυνο τὸ θαλασσινὸ καθεστῶς καὶ τὴν ἴδια τὴν ἐλευθερία. Πάντοτε ὅποιος κυριάρχησε στὴ θάλασσα ἦταν καὶ κύριος τῆς ξηρᾶς, ὅπως πιστοποιοῦν τὰ παραδείγματα τῶν ἀρχαίων δημοκρατιῶν.

Ἀλλὰ, κυρίως ἀπὸ ζήλο, θυσίαζα τὶς ἀπόψεις μου αὐτές, ποὺ συγκεφαλαιώθηκαν στὸ χαρτί καὶ τὶς προώθησα ἐπίσης στὰ πόδια τῆς Γαληνότητάς σας. Ἀλλωστε εἶχα τὴ γνώμη, ὅτι ἐὰν ἡ ἐξοχότητά του ἤθελε νὰ παραμείνει στὸ φρούριο, γιὰ νὰ συμπληρώσει τὶς ἐλλείψεις μου, μπορούσε νὰ στείλει τουλάχιστο τὸ στόλο μὲ τὸν ἐξοχότατο ἑκτακτο Προβλεπτή Μόρο. Ἀλλὰ ἀποφάσισε νὰ ἀποσπᾶσει δέκα μόνο γαλέρες, ποὺ στάλθηκαν μαζί μὲ τὶς βοηθητικές, ὑπὸ τὴ διοίκηση τοῦ κ. Ἐπιτρόπου Πασκουαλίγκο, γιὰ νὰ ἐμποδίζει τὶς ἐνισχύσεις τοῦ ἐχθροῦ. Μὰ ὕστερα ἀπὸ λίγο χρόνο γύρισαν στὴ Ντία οἱ κ.κ. Βοηθητικοί, καὶ μὴ ἔχοντας τί νὰ κάνουν ἄλλο ἔφυγαν, ἀφίνοντας ἐκεῖ τὸν κ. Μπίκι καὶ ἓνα λόχο μὲ 100 στρατιῶτες. F31v

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο δὲν μπορῶ νὰ παραλείψω νὰ ἀναφέρω στίς ἐξο-

mettere di considerare all' ₃ E.E. V.V., che doppo, che si è tralasciato di conferrirsi con le ₄ Armate della Repca à Dardanelli pare, che ciò habbia ₅ inuigorito il nemico, e sia stato quasi un principio ₆ dell'abbandono del Mare, abbandonato poi totalm^{te} ₇ l'anno passato. Nel tempo istesso peruene pur nella ₈ Piazza il sigr Segri^o Giauarina per gli affari noti all'E.E. V.V., ₉ quale anco pochi giorni doppo il suo arriuio per deli-₁₀beratione sola ^{del} dell'Ecc^{mo} sigr Capitan General fattasi più ₁₁ uolte bandiera bianca, e parlamentato col nemico ₁₂ fù spedito al Campo dalla parte di Giofiro, e condotto ₁₃ nell'habitatione del Catrizogli, oue dal barbaro sa-₁₄gace fù ristretto permessogli solo, che seco si unisse il ₁₅ sigr^e Segri^o Padauino, quali iui senza mai esser stati ₁₆ admessi all'audienza del med^{mo} p^{mo} Visir, insuperbito ₁₇ per così inopinata spedit^{ne} dalla Città bersagliata ₁₈ in che però mai mi è stato permesso portare le (mie ₁₉ humilissime considerationi) chiusero finalm^{te} nel ₂₀ publico seruitio la uita; Ministri degni di gran ₂₁ talento, e che seruiauano di gran Capitale al suo Pren-

χότητές σας, ὅτι, ἀφοῦ παρέλειψε ὁ στόλος τῆς Δημοκρατίας νὰ πλεῖσει στὰ Δαρδανέλλια, φαίνεται πὼς αὐτὸ ἐνίσχυσε τὸν ἐχθρὸ καὶ ἦταν σχεδὸν ἡ ἀρχὴ γιὰ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς θάλασσας, ποὺ ἐγκαταλείφθηκε ἔπειτα ὁλωσδιόλου τὸν περασμένο χρόνο. Συγχρόνως ἦλθε ἐπίσης στὸ Κάστρο ὁ γραμματικὸς κ. Γκιαβαρίνα⁴⁷, γιὰ ὑποθέσεις ποὺ ξέρουν οἱ ἐξοχότητές σας. Αὐτός, λίγες μέρες ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀφιξή του, μὲ ἀπόφαση μόνο τοῦ ἐξοχότατου κ. Γενικοῦ Καπετάνιου, πῆγε πολλὲς φορὲς μὲ λευκὴ σημαία στὸ στρατόπεδο πρὸς τὸ μέρος τοῦ Γιόφυρο καὶ μίλησε μὲ τὸν ἐχθρό. Ὁδηγήθηκε στὴν κατοικία τοῦ Κατιρτζόγλη⁴⁸, ὅπου περιορίστηκε ἀπὸ τὸν διορατικὸ βάρβαρο, καὶ τοῦ ἐπέτρεψε νὰ δεῖ μόνο τὸ γραμματικὸ κ. Πανταβίνο⁴⁹, καὶ ἐκεῖ, δίχως ποτὲ νὰ γίνει δεκτὸς σὲ ἀκρόαση ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν πρῶτο βεζίρη, κομπάζοντας γιὰ τὴν τόσο φτωχὴ ἀποστολὴ ἀπὸ τὴν πόλη ποὺ κτυποῦσε (ὅμως, σ' αὐτὸ τὸ θέμα δὲν μοῦ δόθηκε ποτὲ ἡ ἄδεια νὰ ἀναφέρω τὶς ταπεινότητες σκέψεις μου) τέλειωσαν τὴ ζωὴ τους στὴ δημόσια ὑπηρεσία. Ἀπεσταλμένοι μὲ μεγάλο ταλέντο, ποὺ ὑπηρετοῦσαν τὸ κράτος τῶν σπουδαιότατα. Τότε εἰδοποίησαν οἱ ἔμπιστοι, ὅτι F32r

⁴⁷ Βλ. σχετικὰ ὑποσ. 5, σ. 60.

⁴⁸ Βλ. ὑποσ. 24, σ. 99.

⁴⁹ Βλ. ὑποσ. 5, σ. 60.

cipe, I_1 Auisorono all' hora i Confidenti, che tale repentino passaggio I_2 F^o32r seruisse per inditio di debolezza à nemici, e supposero I_3 che dal med^{mo}, sigr Giauarina con la resa della Piazza I_4 uenisse dato fine alla guerra mà auedutosi del I_5 contrario, lo diuulgorono in ogni modo per le militie, I_6 ad effetto di sedare il loro tumulti per il desiderio, che I_7 tengono di respirare con la pace dalle fatiche, e I_8 dall' effusione del sangue. Alla fama poi di così I_9 celebre attacco, che è il terzo, mà il più uehemente intra- I_{10} preso dall' Armi ottomane contro la Città di Candia I_{11} ui accorse il sr Co : d' Arcuro della celebre Casa di Lorena I_{12} figlio di quel gran Padre con seguito di dodici Cauri I_{13} di Malta, auido molto di gloria; Io lo accolli con I_{14} atti d' honore, e di rispetto, e mentre impiegaua i suoi I_{15} generosi talenti nell' opera Panigrà in occasione di I_{16} assalto restò colpito di Moschettata nella faccia, ag- I_{17} giongendo in tal forma noui freggi à se stesso, che I_{18} partì poi con gli aussiliarij. Anco il sigr Gnāl I_{19} Vrangeli con tal fine ui è interuenuto non om- I_{20} mettendo alcun punto, che potess' essere proficuo I_{21} all' interesse di V.V. E.E. Pertinacemente I_1 in tanto seguìua giorno, e notte F^o32v

ὁ ἀπροσδόκητος αὐτὸς θάνατος θεωρήθηκε σὰν ἐνδειξὴ ἀδυναμίας τῶν ἐχθρῶν, καὶ νόμισαν, ὅτι θὰ διδόνταν τέλος στὸν πόλεμο μὲ τὴν παράδοσιν τοῦ Κάστρου ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν κ. Γκιαβαρίνα. Ἀλλὰ προαισθανόνταν τὸ ἀντίθετο καὶ τὸ διέδωσαν στὸ στρατὸ μὲ κάθε μέσον, γιὰ νὰ καθυστερήσουν τὶς ταραχές του, γιατί θέλει εἰρήνη, νὰ ἀνασάνει ἀπὸ τοὺς κόπους καὶ τὴν αἱματοχυσία.

Μὲ τὴ φήμην μιᾶς τόσο διαβόητης ἐπίθεσης, ποὺ εἶναι ἡ τρίτη μὰ ἡ πιὸ σφοδρὴ ἀπὸ ὅσες ἔκαμαν τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα ἐναντίον τῆς πόλης τοῦ Χάντακα, ἔτρεξε ἐκεῖ ὁ κόμης Ντ' Ἀρκοῦρο, τοῦ διάσημου οἴκου τῆς Λωρραίνης, γιὸς τοῦ μεγάλου ἐκείνου Πατέρα, μὲ τὴν ἀκολουθία δώδεκα ἵπποτων τῆς Μάλτας, ἀκόρεστος ἀπὸ δόξα. Ἐγὼ τὸν ὑποδέχτηκα μὲ τιμὲς καὶ σεβασμό. Καὶ ἔκανε χρῆσιν τῶν ἱκανοτήτων τῆς γενναιότητάς του στὴν Ὁπερα Παντοκράτορα, ὅπου γινόταν ἐπίθεση, κτυπήθηκε στὸ πρόσωπο μὲ τουφεκιά, προσθέτοντας ἔτσι στὸν ἑαυτὸ του νέα στολίδια. Ἀνεχώρησε ἔπειτα μὲ τοὺς Βοηθητικούς. Καὶ ὁ στρατηγὸς κ. Βράγκελ μπῆκε κι αὐτὸς στὸν ἀγῶνα μὲ τὸ ἴδιο τέλος, μὴ παραλείποντας τίποτε, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι χρήσιμο στὰ συμφέροντα τῶν ἐξοχότητων σας.

Στὸ μεταξὺ ὁ πρῶτος βεζίρης ἐξακολουθοῦσε μὲ πείσμα F32v μέρα-νύκτα, τὶς ἀπόπειρές του, παρὰ τὶς μεγάλες ἀπώλειες, ποὺ τοῦ

li suoi esperimti il p^{mo} I_2 Visir, e mentre non ostante le rileuanti perdite I_3 riportate con una indefessa fatica, et con il po- I_4 nersi lui stesso negl'Approchi, e Ridotti per dar animo I_5 con la sua presenza, et essemplio alle militie, cor- I_6 rendo anco fama, che fosse stato ferito lieuem^{te} in I_7 un braccio, e con intermittenti Voli de Fornelli I_8 andò auanzando con tali forme, tanto il suo Essercito, I_9 che li sorti di far Brechia all' opera Panigrà, e I_{10} dati ad essa con ardore il più incrudelito rep- I_{11} plicati uigerosi gli assalti, che troppo saria lungo I_{12} di questi riferirne i particolari, mentre trionforono I_{13} l' Armi gloriose di V.V. E.E., perche furono sempre I_{14} coraggiosam^{te} respinti assistendoui sempre la I_{15} mia debolezza, ne partendomi punto, se non I_{16} quando era di necessità accorrere all' altre parti I_{17} attaccate, stimando bene, e salutare al seruitio I_{18} farmi sempre comuni con le militie stesse i peri- I_{19} coli. In questa parte pure accorrendo ai bisogni I_{20} il sigr Sarg^{te} General Baroni sacrificò à Dio, et I_{21} alla Rep^{ca} la uita. Nell' istessa forma I_1 con questi strattagemmi sotterranei auenne al nemico di auan- F^o33r zare I_2 ancora sotto l' opera Moceniga dirimpetto al Bethlem I_3 conti-
10 ad Z con

προξενούσαν ἀκαταπόνητες προσπάθειες. Ὁ ἴδιος πῆγε στὶς τάφρους καὶ στὰ ἀμπρί, γιὰ νὰ ἐμψυχώσει μὲ τὴν παρουσία του καὶ τὸ παράδειγμα τὸ στρατό. Μάλιστα διαδόθηκε, ὅτι τραυματίστηκε ὁ ἴδιος ἐλαφρὰ στὸ χέρι, καὶ μὲ ἀδιάκοπες ἀνατινάξεις ὑπονόμεων προήλασε μὲ τέτοια μέσα τὸ στράτευμά του καὶ κατόρθωσε νὰ κάμει ἓνα ρήγμα στὴν Ὁπερα Παντοκράτορα. Καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔκαμε μὲ δραστηριότητα ἐπανειλημμένα τὶς πιὸ ἰσχυρὲς καὶ σκληρὲς ἐπιθέσεις, ποὺ θὰ χρειάζοταν νὰ μακρηγορήσω πάρα πολύ, γιὰ νὰ ἀναφέρω λεπτομέρειες, ἐνῶ θριάμβευαν τὰ ἐνδοξα ὅπλα τῶν ἐξοχότητων σας, γιατί πάντοτε ἀποκρούστηκαν θαρραλέα. Ἐκεῖ παρευρισκόταν πάντοτε καὶ οἱ ἀσθενικές μου δυνάμεις, καὶ δὲν ἀπομακρύνθηκα οὔτε στιγμή, παρὰ μόνο ὅταν ἦταν ἀνάγκη νὰ τρέξω σὲ ἄλλα προσβαλλόμενα σημεῖα, θεωρώντας καλὸ καὶ σωτήριο στὴν ὑπηρεσία νὰ συμμερίζομαι πάντοτε τοὺς κινδύνους μὲ τὸ στρατό. Σ' αὐτὸ τὸ μέρος ποὺ εἶχε ἀνάγκη ἔτρεξε ἐπίσης ὁ ἀνώτερος ἐπιθεωρητὴς κ. Μπαρόνι καὶ ἐθυσίασε τὴ ζωὴ του στὸ θεὸ καὶ στὴ Δημοκρατία.

Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, μὲ τὰ ἴδια ὑπόγεια τεχνάσματα ὁ ἐχθρὸς F33r προήλασε ἀκόμη κάτω ἀπὸ τὴν Ὁπερα Μοκιενίγκα, ἀπέναντι ἀπὸ τὸν προμαχῶνα Βηθλεέμ, συνέχεια μὲ τὸν Παντοκράτορα, ὅπου ἔκαμε

guo al Panigrà, oue fece pur Brechia, il sagace ₄ Visir diede una notte l'Arma falsa alla Moceniga, mà ₅ riuolse poi l'armi uerso il Panigrà ui diede così osti-₆nato l'assalto, che ui piantò sopra una Bandiera, ₇ mà accorsiui i difensori con la mia persona restò ₈ brauamte respinto essendosi all'hora adoprato ogni sorte ₉ d'armi à petto aperto; All'incontro il giorno sussegte ₁₀ data pure un'arma falsa al med^{mo} Panigra per in-₁₁ganhare i nostri drizzò poi contro la Moceniga i più ₁₂ uiolenti attentati. Fù questa una gran giornata, ₁₃ et Io con la mia corte accorso à sì furioso assalto ₁₄ mentre haueua fatto il nemico larga la Brechia ₁₅ bisognò sin che confluissero gli altri, come poi seguì ₁₆ che disperatamte la mia Corte istessa si cimentasse, ₁₇ et in quella occasione protetto dal sigr Dio rimasi ₁₈ ileso, benche perdessi quattordici della med^{ma} mia Corte, ₁₉ che hebbero la sepoltura nell' orlo stesso della Brechia. ₂₀ Furono mortalmte feriti in questa grande occasione ₂₁ il sigr Dom^{co} Lioni Nobile Padouano, et il sigr ₁ Anto-^{F033v}nio Antonini Nob : del Friulie di famiglie cospicue, ₂ che mi assisteuano come Venturieri, mà il primo ₃ non hebbe fortuna ricuperarsi,

ἐπίσης ἓνα ρήγμα. Ὁ πονηρὸς βεζίρης μὲν νύκτα ἐπρόσβαλε ψεύτικα τὴ Μοκιενίγκα, ἀλλὰ ἔστρεψε ἔπειτα τὰ ὄπλα πρὸς τὸν Παντοκράτορα, ὅπου ἔκανε τόσο ἐπίμονη ἐφοδο, ὥστε κάρφωσε ἐπάνω μὲν σημαία. Ἀλλὰ οἱ ὑπερασπιστὲς ἔτρεξαν μαζί μου ἐκεῖ καὶ ὁ ἐχθρὸς ἀπωθήθηκε ἀνδρείως. Τότε χρησιμοποιήθηκαν κάθε εἶδους ὄπλα μὲ στήθος ἀνοικτό. Ἀντιθέτως, τὴν ἐπόμενη ἡμέρα ἔκανε καὶ πάλι μὲ ψεύτικη ἐφοδο στὸν ἴδιο προμαχῶνα τοῦ Παντοκράτορα, γιὰ νὰ ἐξαπατήσει τοὺς δικούς μας, κι ἔπειτα ἔστρεψε πρὸς τὴ Μακιενίγκα τὶς πιὸ βίαιες καὶ ἀνόσιες ἐπιθέσεις. Αὐτὴ ὑπῆρξε μὲν μεγάλη ἡμέρα κι ἐγὼ μὲ τὴ συνοδεία μου ἔτρεξα στήν τόσο λυσσασμένη ἐπίθεση. Ὁ ἐχθρὸς στὸ μεταξὺ εἶχε διευρύνει τὸ ρήγμα καὶ χρειάστηκε νὰ τρέξουν ἐκεῖ καὶ ἄλλοι, ὅπως κι ἐγίνε ἔπειτα, ὅπου οἱ ἴδιοι οἱ συνοδοὶ κινδύνευσαν ἀπελπιστικά. Καὶ στήν περίπτωση αὕτη ἔμεινα ἄθικτος προστατευόμενος ἀπὸ τὸ θεό, παρ' ὅλο πὺ ἔχασα 14 ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μου, ποὺ θάφτηκαν στὸ ἴδιο τὸ χεῖλος τοῦ ρήγματος.

Σ' αὕτὴ τὴ μεγάλη περίσταση τραυματίστηκαν θανάσιμα : ὁ εὐγενὴς παντοβάνος κ. Ντομένικο Λιόνι καὶ ὁ ἐπίσης εὐγενὴς ἀπὸ τὸ Φριούλι Ἀντώνιος Ἀντωνίни, ἀπὸ σπουδαῖες οἰκογένειες, ^{F33v} ποὺ μὲ βοηθοῦσαν σὰν ὑπασπιστὲς μου. Ἀλλὰ ὁ πρῶτος δὲν εἶχε τὴν τύχη νὰ σωθεῖ, μὰ μὲ τὸ θάνατό του ἄφισε ἀγαθὴ μνήμη στὸ σπίτι

mà con la morte lasciò ₄ questa degna memoria alla sua Casa; l'altro risanatosi ₅ si riserbò à nuoui ben meritati seruitij per l'E.E. V.V.

₆ Accorse pure il sigr Marchese Villa nella Retirata dell' ₇ opera medesima colto dà una zola di terra nella ₈ faccia, rimase offeso con accrescimento del suo merito; ₉ ne dà maleuoli poteua à me essere rimprouerato ₁₀ d'hauermi con l'Armi alla mano tramischiato ₁₁ frà soldati, perche anco i Reggi con tali essempli ri-₁₂cuperano Posti deplorati, e poi ad un Cittadino ₁₃ di Rep^a conuien far tutto, perche in ogni modo in ₁₄ luoco di quello hà sempre com(m)odo di sostituirne ₁₅ uno migliore. Con tutto ciò benche il p^{mo} Visir ₁₆ med^{mo} conoscesse esser uani tutti gli esperimenti ₁₇ obligato dà stimoli peruenu-
tigli con ostinata ₁₈ resolutione portaua auanti la essecut^{ne} de suoi ₁₉ prauì disegni, e con il beneficio del Terreno, che ₂₀ di sotto, e sopra terra andaua mouendo à palmo ₂₁ à palmo faceua i progressi, mentre nella Piazza ₁ haueua osseruato non esser stata praticata altra di-^{F034r}fesa, ₂ che con le retire, come predissi; non essendosi ₃ però mia tralasciato l'uso de Fornelli, che dall'una ₄ parte, e l'altra con gran danno però de nemici sono ₅ stati uolati contandosi dalla nostra parte

του. Ὁ ἄλλος ξαναέγινε καλὰ καὶ διακρίθηκε σὲ νέες χρήσιμες ὑπηρεσίες πρὸς τὶς ἐξοχότητές σας. Προσέτρεξε ἐπίσης ὁ κ. Μαρκήσιος Βίλα στὴ ριτιράτα τῆς ἴδιας Ὀπερα καὶ κτυπήθηκε στὸ πρόσωπο ἀπὸ ἓνα βῶλο χῶμα. Πληγώθηκε καὶ αὐξήθηκε ἡ ἀξία του. Ἀλλὰ οἱ κακόβουλοι μποροῦσαν νὰ μὲ κατηγορήσουν, ἐπειδὴ ἀνακατώθηκα μὲ τοὺς στρατιῶτες, μὲ τὰ ὄπλα στὸ χέρι, ἐπειδὴ ἀκόμη καὶ οἱ ἄνθρωποι τῶν ἀνακτόρων μὲ τέτοια παραδείγματα παίρνουν ἄθλιες θέσεις. Ἀλλὰ σὲ ἓνα πολίτη τῆς Δημοκρατίας ταιριάζει νὰ τὰ κάνει ὅλα, γιὰτὶ ὅπωςδήποτε εἶναι πάντα εὐκόλο νὰ τὸν ἀντικαταστήσει ἓνας ἄλλος καλύτερος.

Παρ' ὅλα αὐτά, ἂν καὶ ὁ πρῶτος βεζίρης ἤξερε ὁ ἴδιος, ὅτι εἶναι μάταιες ὅλες οἱ προσπάθειες, ἀναγκασμένος ἀπὸ διάφορες προτροπὲς ποὺ τοῦ δημιουργήθηκαν, συνέχισε μὲ ἀμετάπιστη ἀπόφαση τὴν ἐκτέλεση τῶν μοχθηρῶν σχεδίων του. Καὶ μὲ τὴν εὐκολία τοῦ ἐδάφους, ποὺ καὶ ἐπάνω καὶ κάτω ἀπ' αὐτὸ προχωροῦσε σπιθαμὴ-σπιθαμὴ, ἔκαμε προόδους, ἐνῶ στὸ φρούριο εἶχε παρατηρηθῇ, ὅτι δὲν γινόταν ἄλλη ἄμυνα παρὰ μόνο μὲ τὶς ριτιράτες, ὅπως εἶπα προηγουμένως. ^{F34r} Ὅμως δὲν ἐγκαταλείφτηκε ποτὲ ἡ χρῆση τῶν φουρνέλων, ποὺ καὶ ἀπὸ τὸ ἓνα καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἀνατιναζόταν, ἀλλὰ μὲ μεγάλες ζημιές

sino ₆ al n° di duecento e dieci e dà quella dell'inimico ₇ cento e cinquanta cinque; per far uolare il Panigrà, ₈ e meza luna, e far crepare le nostre Galarie, ne ₉ posso à bastanza rappresentare all'E. E. V. V. e solertie, ₁₀ e sagacità di questo primo Ministro non mai ₁₁ à sufficienza espresse ne descritte, mentre ueduto ₁₂ in deietione l'Essercito per le ualide nostre ₁₃ resistenze, disseminò ultimam^{te} una guerra ₁₄ di Persia per obligare li soldati malcontenti à ₁₅ soggiacere più tosto al cimento in Regno, che ₁₆ portarsi ad una guerra creduta la più aspra, ₁₇ che intraprendi l'Imperio ottomano.

₁₈ Trà gl'altri motiui capitatigli dalla Porta hebbe ₁₉ in dono dal gran Sigre una Veste, et una sabla ₂₀ geroglifico di premio, e di castigo per suo inse-₂₁gnamento di non desistere dall'impresa, mentre ₁F^o34v che la Veste da loro è interpretata per sim bolod'accogli-₂mento, e la Sabla contrasegno di minacciata capi-₃tale ruuina. Per tali impuls

19 dal gran Sigre	Z manca
1 da loro	Z manca
2 sabla	Z Sciabla

των ἐχθρῶν. Ὑπολογίζεται ὅτι ἀνατινάχτηκαν 210 καὶ ἀπὸ τὸν ἐχθρὸ 156 ἀπὸ τὸν Παντοκράτορα ὡς στὴ Μετζαλούνα, γιὰ νὰ τινάξουν στὸν ἀέρα τοὺς ὑπονόμους μας. Δὲν μπορῶ νὰ παραστήσω ἀρκετὰ στὶς ἐξοχότητές σας τὴ δραστηριότητα καὶ τὴ διορατικότητα τοῦ πρωθυπουργοῦ ἐκείνου, ποὺ δὲν ἐκτέθηκε οὔτε περιγράφηκε ἀρκετά. Ἐνῶ ἐβλεπε τὴν ταπείνωση τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴν ἰσχυρὴ ἀντίστασή μας, διέδωσε τελευταῖα γιὰ ἓνα πόλεμο στὴν Περσία, γιὰ νὰ υποχρεώσει τοὺς δυσारेστημένους στρατιῶτες νὰ υπομείνουν καλύτερα τοὺς κινδύνους στὸ Βασίλειο, παρὰ νὰ τοὺς μεταφέρουν σ' ἓνα πόλεμο, ποὺ θεωρεῖται ὁ πιὸ σκληρὸς ἀπὸ ὅσους ἐπιχειρεῖ ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία.

Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα πράγματα ποὺ τοῦ ἔστειλαν ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴ Πύλῃ πῆρε ἀπὸ τὸ σουλτάνο ὡς δῶρο μιὰ βέστα κι ἓνα σπαθί, σύμβολο ἔπαθλου καὶ τιμωρίας, πρὸς γνώση του, νὰ μὴ παραιτηθῇ ἀπὸ τὶς ἐπιχειρήσεις, ἐνῶ ἡ βέστα θεωρεῖται σὰν ἐνδειξὴ φιλοφρόνησης καὶ τὸ σπαθί σὰν σημάδι κεφαλικοῦ ἀφανισμοῦ ⁵⁰. Μὲ τέτοιες προτρο- F34v

⁵⁰) Ἡ ἐξηγήση ποὺ δίνει ἐδῶ ὁ Μπάρμπαρα γιὰ τὴ σημασία τῶν δώρων τοῦ σουλτάνου δὲν εἶναι σωστή, λέει ὁ Ν. Σταυρινίδης. Τόσο ἡ βέστα (τουρκικά: κα-

stimolato ₄ il Visir à continuare, i più sforzati conati sino ₅ all'ultimo spirito tentò ostinatam^{te} l'aquisto delle ₆ dette due opere. A quella del Panigrà si ritrouaua ₇ destinato, come Posto più pericoloso, e di maggre ₈ impiego l'Ingegner Caur Verneda, che non hà pari ₉ nella professione, e mentre ui fù lui furono le ₁₀ Galarie già fabricate dalla diligenza e uirtù ₁₁ dell'Eccm^o sigr Prouer G^{na} Bembo, e tanto impor-₁₂tanti uigilantem^{te} custodito mà capitato nella ₁₃ Piazza l'Eccm^o sigr Capⁿ - G^{na}, e distribuendo lui ₁₄ tutti gl'ordini doppio ch'è stato à guardare per ₁₅ sue indispositioni molti giorni la Casa, e s'ha-₁₆ueua poi portato ad alloggiare sotto il Baloardo e ₁₇ Cauallier Martinengo, gli parue di rimuouerlo, et ₁₈ applicarlo altroue, sostituendoui l'Ingegner Castellani ₁₉ che uidi un giorno senza mia preuia notitia ₂₀ comparire in quel Posto, quale conosciuto di poca ₂₁ esperienza nell'arte, com'è notorio alle militie ₁ et ad altri Ingegneri, F^o35r in una notte per la poca sua auer-₂tenza perdè tutte le Galarie in una 10 e uirtù Z p^{ma}

πὲς παρακινούμενος ὁ βεζίρης συνέχισε τὶς πιὸ βιασμένες ἀπόπειρες μέχρι τελευταίας πνοῆς, δοκίμασε ἐπίμονα νὰ καταλάβει τοὺς δυνάστες προμαχῶνες. Ὁ προμαχῶνας τοῦ Παντοκράτορα θεωροῦνταν σὰν θέση πιὸ ἐπικίνδυνη καὶ χρειαζόταν μεγαλύτερη δουλειὰ τοῦ μηχανικοῦ ἱππότη Βερνέντα, ποὺ δὲν ὑπάρχει ὁμοίος του στὸ ἐπάγγελμα. Καὶ ὅταν ἐκεῖνος ἦταν ἐκεῖ οἱ στοῆς εἶχαν κιόλας κατασκευαστεῖ μὲ τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐξοχότατου Γενικοῦ Προβλεπτῆ Μπέμπο καὶ φυλάσσονταν μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια, γιὰ εἶχαν μεγάλη σπουδαιότητα. Μὰ ὅταν ἦλθε στὸ φρούριο ὁ ἐξοχότατος Γενικὸς Ἀρχηγὸς καὶ ἔδιδε ἐκεῖνος ὅλες τὶς διαταγές, ἀφοῦ ἔμεινε πολλὲς μέρες στὸ σπῆτι, ἐπειδὴ ἦταν ἀδιάθετος, πῆγε ἔπειτα καὶ κατασκήνωσε κάτω ἀπὸ τὸν προμαχῶνα καὶ τὸν ἐπιπρομαχῶνα Μαρτινέγκο καὶ σκέφτηκε νὰ τὸν μεταθέσει (τὸν Βερνέντα) ἄλλοῦ, ἀντικαθιστῶντας τὸν μὲ τὸ μηχανικὸ Καστελάνι, ποὺ μιὰ μέρα εἶδα καὶ παρουσιάστηκε σ' ἐκείνη τὴ θέση δίχως δική μου προειδοποίηση. Αὐτός, ἦταν γνωστό, εἶχε μικρὴ πεῖρα στὴν τέχνη, ὅπως τὸ ξέρει καὶ ὁ στρατός καὶ οἱ ἄλλοι μηχανικοί. Μιὰ νύχτα ἀπὸ ἔλλειψη προσοχῆς F35r ἔχασε ὅλες τὶς στοῆς (γαλαρίες) καὶ τὶς κατέλαβε γιαιμῆς ὁ ἐχθρός,

φτάνι) ὅσο καὶ ἡ ἀδαμαντοκόλλητη σπάθη, ποὺ ἔστειλε ὁ σουλτάνος στὸν Κιο-προυλή ἦταν ἐνδειξὴ συμπάθειας καὶ φιλοφρόνησης.

uolta occupate |₃ dal nemico, che doppo essergli stata à palmo à palmo |₄ ualidamente contesa, fù dà nemici con incendio |₅ delle Palificade più uolte attentato, fatta l'opera |₆ tutta uolare. Esito contrario prouò la Moceniga |₇ che assistendoui il medesimo Verneda uigilantem^{te} |₈ custodi le Galarie stesse, et il nemico conuenne uer-|₉gognosam^{te} retrocedere. In tali sforzi à detta parte |₁₀ ritrouandomi con l'Illmo sigr Lorenzo Pisani già Prouer |₁₁ in Regno osseruai dà lui essere adempite le parti |₁₂ d'un ualoroso Cittadino, quale anco poco tempo doppo |₁₃ nell'essercitio de suoi impieghi colto di Cannonata |₁₄ com(m)utò questa uita con la gloria di uiuere im(m)ro-|₁₅tale nel Cielo, e nelli registri cospicui della Patria.

|₁₆ Resisi in tanto li nemici con la fortuna pred^{ta} il |₁₇ Campo aperto di sboccare dà quella parte nella Fossa |₁₈ del Panigra per auanzarsi solecitam^{te}, frequenti |₁₉ fecero uolare i Fornelli, anzi, che nell'esalare |₂₀ d'uno d'essi coperto l'Illmo sigr Nicolò Giustinian |₂₁ già Com(m)issario de uiueri in Armata, che accorreua |₁ sempre con F^o 35v gran coraggio à tutti li cimenti, doppo consumati |₂ tutti li suoi giorni

ἀπ' ὅπου ἐκδιώχθηκε ἔπειτα μὲ γενναιότητα σπιθαμῇ-σπιθαμῇ, καὶ ἔβαλε πολλὰς φορὰς φωτιά στὶς πασσαλώσεις καὶ τὸ ὄχυρό ὁλόκληρο ἀνατινάχτηκε. Ἀντίθετο ἀποτέλεσμα δοκίμασε ἡ Ὀπερα Μοκιενίγκα, ποὺ τὴν διηύθυνε ὁ ἴδιος ὁ Βερνέντα. Διαφύλαξε μὲ ἐπιμέλεια τὶς γαλαρίες καὶ ὁ ἐχθρὸς ἀναγκάστηκε νὰ ὑποχωρήσει ντροπιασμένος.

Σὲ τέτοιες προσπάθειες στὸ μέρος ἐκεῖνο βρέθηκα μὲ τὸν ἐκλαμπρότατο κ. Λορέντζο Πιζάνι, τώρα Προβλεπτὴ στὸ Βασίλειο, καὶ τὸν εἶδα νὰ ἐκτελεῖ τὸ καθήκον του σὰν γενναῖος πολίτης. Ὑστερα ἀπὸ λίγο, στὴν ἐκτέλεση τῆς ὑπηρεσίας του, κτυπήθηκε ἀπὸ μιὰ κανονιὰ καὶ ἐγκατάλειψε αὐτὴ τὴ ζωὴ, γιὰ νὰ ζήσει ἀθάνατος μὲ δόξα στοὺς οὐρανούς καὶ στὰ ἐπίσημα κατὰστιχα τῆς Πατρίδας.

Στὸ μεταξὺ οἱ ἐχθροί, ὕστερα ἀπὸ τὴν παραπάνω ἐπιτυχία, ἤλθαν στὸν ἀνοικτὸ ὥρο, γιὰ νὰ εἰσβάλουν ἀπὸ τὸ μέρος ἐκεῖνο στὴν τάφρο τοῦ Παντοκράτορα καὶ νὰ προελάσουν γρήγορα. Ἀνατίναξαν συχνὰ φουρνέλα, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἀνατίναξη ἐνὸς σκεπασμένου φουρνέλου ὁ ἐκλαμπρότατος κ. Νικολὸ Γκιουστινιάνι, ἐπίτροπος τροφίμων τοῦ στρατοῦ, ποὺ ἔτρεχε πάντα μὲ μεγάλο θάρρος σὲ ὅλους F35v τοὺς κινδύνους, ἀφοῦ ἑδαπάνησε ὅλη του τὴ ζωὴ ἐπαφελῶς στὴ δημόσια ὑπηρεσία, παρέδωκε τὴν ψυχὴ του, πρὸς λύπη ὅλων. Πολίτης, ποὺ ἡ ζωὴ του θὰ ὠφελοῦσε πολὺ τὴν πατρίδα.

fruttuosam^{te} con gran merito nel |₃ publico seruitio rese il suo spirito con dolore uniuer-|₄sale; Cittadino la di cui uita molto hauerebbe gio|₅uato alla Patria. Nel mentre, che il primo Visir |₆ à tutto studio procuraua li progressi magg^{ri} al Campo |₇ il Capⁿ Bassà libero, e baldanzoso uagando con l' |₈ Armata per le Isole incendiò à Sant' Erini, et |₉ altroue alcuni legni spediti per il carico à soccor-|₁₀rere le Fortezze, e sacheggiata Paresi Isola adope-|₁₁rata per la concia dell'Armata, ardi temerariam^{te} |₁₂ sbarcare à quella di Cerigo, diuertiti li suoi fini dà |₁₃ quell'Illmo Proueditor Michiel, et intimorito dalla |₁₄ scoperta delle Naui del N.H. E. Ottauio Lobia, che à |₁₅ quel tempo hà conuogliato in Candia con decorosa celerità, |₁₆ e diligenza i soccorsi, al suo zelo dalla Sertà Vra rac-|₁₇comandati, trattenutosi anco la Campagna per pro-|₁₈prio istinto nella Piazza con molto suo merito.

|₁₉ Fù detto all'hora, che il Capⁿ Bassà uedendo le armate |₂₀ publiche sorte in Fossa con la solita giattanza della |₂₁ natione, sparse uoce che i nostri iui si trattenessero |₁ per imbarcar le genti, e бага-F^o 36r gliο per l'abbandono della |₂ Piazza. Con l'Armata però uerso il Gio-

13 Illmo

Z manca

17 anco la Campagna

Z anco tutta la Campagna

Ἐνῶ ὁ πρῶτος βεζίρης φρόντιζε νὰ ἐπιτύχει μὲ κάθε προσπάθεια μεγαλύτερες προόδους στὸ πεδίο τῆς μάχης, ὁ καπουντὰν πασάς (ναύαρχος), ἐλεύθερος καὶ θαρραλέος πλέοντας μὲ τὸ στόλο στὰ νησιά, ἐπυρπόλησε στὴ Σαντορίνη καὶ ἀλλοῦ κάμποσα πλοῖα, ποὺ εἶχαν σταλεῖ νὰ φορτώσουν τρόφιμα γιὰ βοήθεια τῶν φρουρίων, καὶ λεηλάτησε τὴ νῆσο Πάρο, ποὺ χρησίμευε γιὰ τὴν ἐπιδιόρθωση τῶν πλοίων τοῦ στόλου. Τόλμησε θρασύτατα νὰ κάνει ἀπόβαση στὰ Κύθηρα, ἀλλὰ ματαίωσε τὰ σχέδιά του ὁ Προβλεπτὴς τοῦ νησιοῦ ἐξοχότατος Μικιέλ, καὶ ὁ φόβος του, γιὰτὶ ἀντιλήφτηκε πλοῖα τοῦ εὐγενῆ ἐξοχότατου Ὁκτάβιου Λόμπια, ποὺ τότε κυβερνοῦσε νηοπομπὴ μὲ ἐνισχύσεις πρὸς τὸ Χάντακα μὲ ταχύτητα καὶ προσοχή, ποὺ ἐμπιστεύτηκε ἡ Γαληνότητά σας στὸ ζῆλο του. Ὁ Λόμπια παρέμεινε ἔπειτα αὐθόρμητα στὸ φρούριο ὅλη τὴ διάρκεια τῶν ἐπιχειρήσεων ἐπάξια. Εἶπαν τότε, ὅτι ὁ Καπουντὰν πασά, βλέποντας τὴν ἐμφάνιση τῶν κοινῶν στόλων μπροστὰ στὴν τάφρο μὲ τὴ συνηθισμένη ἐθνικὴ ἐπίδειξη, διέδωσε ὅτι ἤλθαν ἐκεῖ, γιὰ νὰ ἐπιβιβάσουν τὸν κόσμο καὶ τὰ μπαγκάζια του, γιὰτὶ θὰ ἐγκατέλειπαν τὸ Κάστρο. Ὅμως ὁ στόλος ποὺ F36r

firo fù ordinato, |₃ che per infestare i Padiglionì nemici gl' Ill^{mi} ssri Proui |₄ dell' Armata Corner, Capⁿ est^{rio} delle Galeazze Nauager e Capⁿio di Golfo Magno si con- |₅ferissero à quella parte, e sortì il molto dannegiarli |₆ essendosi ualorosam^{te} e coraggiosam^{te} diportati. |₇ Si fecero anco uarie sortite, nelle quali uariarono gli |₈ effetti, mà sempre le assistite dal Mota, e Mattiazzi |₉ ebbero il pregio, et in fine nel corso tutto della |₁₀ Campagna medesima con infinità de lauori altro non |₁₁ hanno potuto conseguire i nemici, che di sboccare |₁₂ nella Fossa in trè parti l' una al fianco sinistro |₁₃ della mezaluna Moceniga, l' altra al lato manco |₁₄ del Reuellin Panigrà, e la terza tra il Reuellin San |₁₅ Spirito, et opera Panigrà. Ne senza quantità |₁₆ di sangue si sono à tal segno auanzati, e se hauessero |₁₇ ardito combattere con l' Armi bianche

4 Capⁿ est^{rio} delle Galeazze Nauager sopra linea Z manca tutto
6 Στο πρωτότυπο οί λέξεις: l' uno e l' altro έχουν διαγραφεί και έχει γραφεί sopra linea: ualorosam(en)te. Οί λέξεις l' una e l' altro αναφέρονται στο αντίγραφο του Werdmüller, Συνεπώς αί διορθώσεις του πρωτότυπου έγιναν ύστερα από την αντιγραφή του αντιγράφου Wermdüller.

8 le assistite dal Mota e

Mattiazzi ebbero il pregio Z li nemici ebbero sempre il peggio

ήταν πρὸς τὸ Γιόφυρο εἶχε ἐντολὴ νὰ καταστρέψει τὶς ἐχθρικὲς κατασκηνώσεις καὶ οἱ ἐκλαμπρότατοι κ.κ. Προβλεπτὲς τοῦ Στόλου ὁ Κόρνερ, ὁ ἑκτακτὸς διοικητὴς στὶς γαλεάτσες Ναβαγκέρ καὶ ὁ καπετάνιος τοῦ Κόλπου (τῆς Ἀδριατικῆς) Μάνιο συνεργάστηκαν στὸ μέρος αὐτὸ μὲ θάρρος καὶ ἀνδρεία, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπιφέρουν ζημιὲς στὶς κατασκηνώσεις.

Ἐγιναν ἐπίσης μερικὲς ἐξοδοί, ποὺ τὰ ἀποτελέσματά των ἐναλλασσονταν, ἀλλὰ πάντοτε οἱ ἐξοδοί ποὺ διηύθυναν ὁ Μότα καὶ ὁ Ματιάτσι εἶχαν τὰ καλύτερα ἀποτελέσματα. Στὸ τέλος, στὴν περίοδο ὅλης αὐτῆς τῆς ἐπιχείρησης, οἱ ἐχθροὶ μὲ ἀπειρία ἔργων, δὲν κατόρθωσαν νὰ ἐπιτύχουν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ξεχυθοῦν στὴν τάφρο σὲ τρία μέρη: στὸ ἀριστερὸ πλευρὸ τῆς μετζαλούνα Μοκιενίγκα, στὸ ἀριστερὸ πλευρὸ τοῦ ρεβελίνου Παντοκράτορα καὶ ἀνάμεσα στὸ ρεβελίνο τοῦ Ἀγ. Πνεύματος καὶ τῆς Ὁπερας τοῦ Παντοκράτορα. Ἀλλὰ δὲν προέλασαν σ' αὐτὰ τὰ σημεῖα δίχως μεγάλη ποσότητα αἵματος. Καὶ ἂν τολμοῦσαν νὰ πολεμήσουν μὲ τὰ λευκὰ ὄπλα στὸ

alla mano, |₁₈ le loro maggiori perdite le sarebbero state testimonio |₁₉ cospicuo ne nostri, di quel coraggio con il quale cias- |₂₀cuno imbracciò l'armi per la pubblica difesa. |₂₁ Inoltratis finalm^{te} sino alla metà della Fossa li |₁ nemici uerso il Panigrà, e negl' altri due lati delle con-F^o36v tra- |₂scarpe della Fessa medesima non riportarono tale |₃ auanzam^{to} senza straggi considerabili anco de principali |₄ com(m)andanti, trà quali Carà Mustafà Beilerbei di Natolia, |₅ et il nuouo Rumeli Beilerbei con molti altri, e |₆ più ualorosi ufficiali, et Ingegneri, e Minatori |₇ specialm^{te} d' Armenia, il principale de quali |₈ tenuto in gran stima appresso il Visir uolò con |₉ un Fornello de nostri. Certam^{te} in questo |₁₀ crudele attacco fù numeroso l' eccidio de Turchi |₁₁ e se bene si usorono diligenze per ricauarne |₁₂ il uero numero, ad ogni modo da lettere de Confidenti |₁₃ asserite esorbitanze, e uariando ancora le asser- |₁₄ tioni, non si potè ricauare il preciso mà bene si |₁₅ comprende dal numero de nostri mancati ascenso |₁₆ alli sei mille comprese le Ciurme, che in n^o di sette |₁₇ cento al più à uicenda cambiato, si sbarcorono |₁₈ compresi li morti dà indispositione naturale nella |₁₉ Piazza, e da pati-

16 sei mille

sottolineato

χέρι (μὲ τὰ σπαθιά) οἱ μεγαλύτερες ἀπώλειές των θὰ ἦταν ἡ ἀδιέφευκτη μαρτυρία γιὰ τὸ θάρρος μὲ τὸ ὁποῖο οἱ δικοί μας ἄρπαξαν τὰ ὄπλα γιὰ τὴν κοινὴ ἄμυνα. Τέλος, προχωρώντας οἱ ἐχθροὶ μέχρι τῆς μέσης τῆς Τάφρου πρὸς τὸν Παντοκράτορα καὶ στὶς δυὸ ἄλλες πλευρὲς τοῦ F36v ἀντερίσματος τῆς ἴδιας τάφρου, τὴν προέλαση αὐτὴ δὲν τὴν ἔκαναν δίχως σημαντικὴ αἱματοχυσία, ἀκόμη καὶ τῶν κυριότερων διοικητῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Καρὰ Μουσταφά, μπεϊλέρμπεης τῆς Νατολίας καὶ ὁ νέος Ρουμελί μπεϊλέρμπεης καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀνδρείους ἀξιωματικούς, μηχανικοὺς καὶ ὑπονομοποιούς, κυρίως Ἀρμενίους, ποὺ ὁ σπουδαιότερός των, τὸν ὁποῖο ἐκτιμοῦσε πολὺ ὁ βεζίρης, ἀνατινάχτηκε μὲ ἓνα φουρνέλο τῶν δικῶν μας.

Βέβαια σ' αὐτὴ τὴ σκληρὴ ἐπίθεση σκοτώθηκαν πολλοὶ Τούρκοι, ἀλλὰ παρ' ὅλο ποὺ καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ γίνει γνωστὸς ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς τῶν ἀπωλειῶν, ὅπωςδήποτε σὲ ἐπιστολὲς ἐμπιστευτικῶν προσώπων διαπιστώθηκαν ὑπερβολές, ποὺ διαφέρουν ἀκόμη καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μάθει τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸ. Ἀλλὰ μπορεῖ νὰ τὸν μάθει ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν δικῶν μας ἀπωλειῶν, ποὺ ἀνέρχονται σὲ 6000 μαζί μὲ τοὺς 700 ἀπὸ τὶς τσοῦρμες, ποὺ διαδοχικὰ βγήκαν ἀπὸ τὶς γαλέρες. Συμπεριλαμβάνονται ἐπίσης ὅσοι πέθαναν

menti alla Standia, inclusi ancora |₂₀ ottocento ufficiali, che uigoro-
samente pugnarono per |₂₁ la Religione e per la grandezza della Republi-
ca |₁ che tutti si deue credere, che à proportion habbino molti-|₂plicato F^o 37r
le loro uendette nel sangue dell'Inimico. Dà |₃ altri contrasegni ancora
si deprendono le straggi nemi-|₄che, perche non ostante la continua
confluenza de |₅ soccorsi capitatigli per tutte le parti del Regno per-|₆
uenuti anco li Bassà di Siuas, e d'Aleppo, fù necessitato |₇ il primo Visir
sin dal principio si può dir dell'attacco |₈ leuare la magr parte del
Presidio di Retimo, e Canèa |₉ lasciandoui in essi soli duecento sol-
dati, come hò |₁₀ antedetto. Contrasegni, che deuono riempire di giu-
bilo |₁₁ l'E.E. V.V., e porgere fondate speranze di conseruarsi |₁₂
questo loro giustissim^o Patrimonio sostenuto con tanti |₁₃ hostili disca-
piti à gloria del sr Dio, et ad essaltatione |₁₄ magre del nome augusto
di V. Sertà. Auanzata |₁₅ finalmente la staggione, che fauorì anco le
militie |₁₆ del Presidio con un'intemperie incominciata |₁₇ de tempi,
dando qualche respiro alle fatiche restò |₁₈ obligato il primo Visir

1 che

Z manca

3 deprendono

Z comprendono

στο Κάστρο από φυσική διάθεση και από κακουχίες στη Ντία.
Συμπεριλαμβάνονται ακόμη 800 αξιωματικοί, που πολέμησαν γενναία
για τη θρησκεία και το μεγαλείο της Δημοκρατίας, που όλοι πρέ- F37r
πει να παραδεχτούμε, ότι ο καθένας τους εκδικήθηκε πολλαπλάσια
στο αίμα του έχθρου.

Από άλλα τεκμήρια ακόμη πιστοποιούνται οι έχθρικές απώλειες.
Γιατί, παρά τη συρροή των συνεχών ενισχύσεων, που είχε από όλα
τά μέρη του Βασιλείου, ως και από τον πασά της Σίβας (Σεβάστειας)
και του Χαλεπίου, ο πρώτος βεζίρης αναγκάστηκε, μπορούμε να πούμε,
εὐθὺς από την αρχή της ἐφόδου, να πάρει το μεγαλύτερο μέρος της
φρουράς του Ρεθύμνου και των Χανίων, αφήνοντας μόνο 200 στρατιώ-
τες, όπως είπα και προηγουμένως. Τεκμήρια, που πρέπει να πλημυ-
ρήσουν ἀγαλλίαση τις ἐξοχότητές σας και να δώσουν βάσιμες ἐλπί-
δες για τη διατήρηση της δικαιοτάτης αὐτῆς κληρονομίας σας, που
διατηρήθηκε με τόσες έχθρικές απώλειες πρὸς δόξα του θεοῦ και τη
μεγαλύτερη ἐξύψωση του σεβαστοῦ ὀνόματος της Γαληνότητάς σας.

Τέλος πέρασε ἡ ἐποχή, και ἡ κακοκαιρία που ἄρχισε εὐνόησε
τά στρατεύματα της φρουράς, και ἐπέτρεψε στους στρατιώτες να
ἀναπνεύσουν ἀπὸ τοὺς κόπους. Καὶ ὁ πρῶτος βεζίρης ἀναγκάστηκε,

auilito, senza dubbio per le |₁₉ memorabili perdite risentite, ouero
almeno non più |₂₀ con quell'ostinato coraggio, con quale hauua in-|₂₁
trapreso l'attacco con una certa speranza, à ritirar |₁ dalla Fossa il F^o 37v
suo Essercito contento solo di riguardare |₂ i progressi col tener in
piedi alcune Batterie per |₃ riseruari ad altra staggione il Terreno
occupato, e per |₄ impedir forse à nostri la restauratione de danni |₅
nelle fortificatⁿⁱ. ☆

In tal tempo à punto dalle |₆ molte agitatⁿⁱ, dalle quali mi uedeuo
inuolto fui as-|₇tretto à chiedere benigna licenza di ripatriare |₈ all'
E.E. V.V., ben uedendo in faccia del mondo tutto, e |₉ della mia ado-
rata Patria haur adempito à tutte |₁₀ le parti di buon Cittadino essendo
state tutte le |₁₁ mie attioni ben uentillate, et accuratam^{te} essa-|₁₂mi-
nate, onde spero purificate siano in modo, che |₁₃ occhio perquisitore
benche sempre fisso, et intento |₁₄ non ui habbi potuto adittare macula,
ò neo di |₁₅ qualunque sorte. Se le mie attioni sono state |₁₆ buone il
Mondo le hà giudicate, e la Patria stessa |₁₇ mi hà dato modo di farle
con imprimere in |₁₈ me stesso il Carattere d'una Carica tanto pesante |₁₉

4 forse

Z forsi

6 dalle

Z nelle

ταπεινωμένος δίχως ἀμφιβολία, για τις σημαντικές απώλειες που είχε,
ἢ τουλάχιστο μὴ ἔχοντας πιά τὸ ἐπίμονο θράσος, με τὸ ὅποιο εἶχε ἀνα-
λάβει τὴν ἐπίθεση, με κάποια ἐλπίδα, νὰ τραβήξει ἀπὸ τὴν τάφρο τὰ
στρατεύματά του εὐχαριστημένος νὰ βλέπει μόνο τις προόδους, F37v
διατηρώντας μερικές πυροβολαρχίες για νὰ κρατήσει τὸ ἔδαφος που
κατέλαβε για ἄλλη περίοδο και για νὰ ἐμποδίσει ἴσως τοὺς δικούς μας
νὰ ἐπισκευάσουν τις ζημιές των ὀχυρώσεων.

Ἀκριβῶς αὐτὸν τὸν καιρό, ἀπὸ τις πολλές φροντίδες που με
περιβάλλαν, ἀναγκάστηκα νὰ ζητήσω ἀπὸ τις ἐξοχότητές σας εὐμενῇ
ἄδεια ἐπαναπατρισμοῦ, ἀτενίζοντας καλὰ κατὰ πρόσωπο ὅλο τὸν
κόσμο και τὴ λατρευτὴ πατρίδα μου, γιατί ἐκτέλεσα σὰν καλὸς πολί-
της ἀπὸ κάθε ἀποψη ὅλα τὰ καθήκοντά μου, γιατί ὅλες οἱ πράξεις
μου γινόταν ὕστερα ἀπὸ ἐπισταμένη ἔρευνα και λεπτομερῇ ἐξέταση,
και γι' αὐτὸ ἐλπίζω νὰ εἶναι ἀγνές τόσο, που δὲν μπόρεσε μάτι ἔρευ-
νητικό, ἀν και πάντα προσηλωμένο, νὰ παρατηρήσει κηλίδα ἢ στίγμα
οἰασδήποτε κατηγορίας. Ἐὰν οἱ πράξεις μου ὑπῆρξαν καλές ὁ κόσμος
τις ἔχει κρίνει και ἡ ἴδια ἡ Πατρίδα μου ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ τις
ἐκτελέσω, ὥστε νὰ ἐγχαράξω στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μου τὸν χαρακτή-

in tempi così molesti, ne quali solo la prouidenza |₂₀ diuina mi ten(n)e in salute et anco con l'orrida |₂₁ sembianza della morte, che per ogni lato mi |₁ caminaua uicina, preseruato, et ileso. Se però con |₂ questo F^o 38r mio hum^o seruitio mi hauessi aquistato alcun |₃ merito, che tutto fù della diuina Bontà mi sotto-|₄scriuerò sempre, che il premio d'ogni mia |₅ fatica, e sudore sia questa gratiosa licenza, |₆ qual confido, che inchiodata la ruota della |₇ sorte mi habbia con questa generosa gratia ridotto |₈ in Porto di quiete, e preseruato d'aspra fortuna. |₉ subito riceuuta detta sospirata permissione nell'istesso |₁₀ giorno rinontiai la Carica, i denari publici, et |₁₁ i Rolli delle militie all'Ecc^{mo} sig^r Capⁿ G^{nal} sempre |₁₂ dà me altamente riuerito. [Mi consolai molto |₁₃ hau^o lasciato nella mia partenza un numero |₁₄ di militie nella Piazza ascendente alla sum(m)a |₁₅ di Fanti effettuii 11134, che è una parte |₁₆ grande della uentura difesa, e subito capitato |₁₇ à questa parte non trascurai di portare sotto |₁₈ l'occhio uigilantissimo dell'E.E. V.V. il fondamento |₁₉ con le note distinte trasmesse fatte es-
15 11134 sottolineato

ρα μιᾶς ὑπηρεσίας τόσο βαρειᾶς, σὲ καιροὺς τόσο δύσκολους, ποὺ μόνο ἡ θεία Πρόνοια μὲ διατήρησε ὑγιῆ καὶ ἀκόμη μὲ διαφύλαξε σῶο ἀπὸ τῆ φοβερῆ θῆα τοῦ θανάτου, ποὺ μὲ ἀκολούθησε ἀπὸ κοντά. Ἐὰν ὅμως μὲ τῇ μετριότατῃ αὐτῇ ὑπηρεσίᾳ μου ἀπόκτησα κάποια F38r ἀξία, ποὺ ὀφείλεται ἐξ ὀλοκλήρου στὴ θεία εὐμένεια, θὰ βεβαιώνω πάντοτε, ὅτι τὸ ἔπαθλο ὅλων τῶν κόπων μου καὶ τοῦ μόχθου μου εἶναι ἡ χαριστικὴ αὐτῇ ἀπόλυση, ἡ ὁποία, πιστεύω, ὅτι, ἀφοῦ καθηλώθηκε ὁ τροχὸς τῆς τύχης, θὰ μὲ ὀδηγήσει μὲ τῇ γενναίᾳ αὐτῇ χάρι στοὺς λιμάνι τῆς ἡσυχίας. Καὶ προφυλαγμένος ἀπὸ τῆ σκληρῆ τύχη, ἀμέσως μόλις πῆρα τὴν ποθητὴ αὐτῇ ἄδεια, τὴν ἴδια μέρα ἀφῆκα τὴν ὑπηρεσία καὶ τὰ δημόσια χρήματα, καὶ τοὺς στρατιωτικοὺς καταλόγους στὸν ἐξοχότατο κ. Γενικὸ Ἀρχηγὸ τὸν ὁποῖο πάντοτε ἐσεβάστηκα πολὺ.

Μὲ παρηγορεῖ πολὺ ποὺ κατὰ τὴν ἀναχώρησή μου ἄφισα στὸ Κάστρο ἓνα ἀριθμὸ στρατιωτῶν, ποὺ φθάνει στὸν ἀριθμὸ τῶν 11134 ἱκανῶν ἀνδρῶν. Εἶναι τὸ στράτευμα γιὰ τὴν προσεχῆ ἄμυνα. Ἀμέσως μόλις ἔφθασα στὸ μέρος ἐκεῖνο δὲν παράλειψα νὰ φέρω κάτω ἀπὸ τὸ πολὺ ἄγρυπνο βλέμμα τῶν ἐξοχότητων σας τὴ βασικὴ αὐτῇ πληροφορία, μὲ τίς καταστάσεις ποὺ ἔστειλα, τίς ὁποῖες ἀντέγραψα ἀπὸ τοὺς αὐθεντικοὺς στρατολογικοὺς καταλόγους, ποὺ βρίσκονται στὴ Γραμ-

traher |₂₀ dai Rolli autentici, essistenti nella Segria di Candia, |₂₁ dalle quali minutam^{te} hauerà osseruato la |₁ loro uirtù, come nel F^o 38v principio del mio ingresso alla Carica, |₂ hò ritrouato alla Rassegna un n^o di 5870, diuise |₃ in più Compagnie d'oltremontani, Italiani, |₄ oltramarini, Greci, Cauria, Cernide, Caneoti, e |₅ Retimioti, Caini, stipendiati, e Bombardieri |₆ à quali poco doppio dalla uigilante applicatione |₇ dell'Ecc^{mo} sig^r Capitan G^{nal} Corner fù aggiunto un |₈ Corpo di trenta tre altre Compagnie di Fanti |₉ oltramontani, et Italiani al n^o di 2212, quale |₁₀ poi restò anco rinforzato dall'Ecc^{mo} sig^r Capitan |₁₁ General Morosini con la espeditione di quattor-|₁₂dici Compagnie al n^o di 988 Fanti, e sotto li |₁₃ 21 luglio d'altre .24. fatte sbarcare di Fanti |₁₄ 1612. e sotto li 15 Agosto di altre 23 Compa-|₁₅gnie di Fanti n° 1270. come pure d'altre |₁₆ 27. parte espeditte dà V. Sertà, e parte capitate |₁₇ dà Dalmatia per la diligenza dell'Ecc^{mo} sig^r Pro-|₁₈ueditor G^{nal} Corner al n^o di 2438. quali tutte |₁₉ sum(m)e unite formano un Corpo di 14440. et |₂₀ aggiunte anco à questo le Compagnie

2 5870 sottolineato

9 2212

Z 2312

12-19 i numeri 988, 1612, 1270, 2438, 14440 sottolineati

18 2438

Z 2428

ματεία τοῦ Χάντακα. Ἀπὸ αὐτὲς φαίνεται λεπτομερῶς ἡ δύναμή F38v των. Τὴν ἀρχὴ τῆς εἰσόδου μου στὴν ὑπηρεσία βρῆκα κατὰ τὴν ἐπιθεώρηση 5870, μοιρασμένους σὲ διάφορους λόχους βορειοευρωπαϊῶν, Ἰταλῶν, ὑπερπόντιων, Ἑλλήνων, ἱππικοῦ, πολιτοφυλάκων, Χανιωτῶν, Ρεθεμνιωτῶν, Κάινι, μισθοφόρων καὶ βομβαρδιστῶν. Σ' αὐτοὺς, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄγρυπνη ἐπιμέλεια τοῦ ἐξοχότατου Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Κόρνερ, προστέθηκε ἓνα σῶμα ἄλλων 33 λόχων ὑπερπόντιων στρατιωτῶν καὶ Ἰταλῶν 2212. Ἐπειτα ἐνισχύθηκε καὶ ἀπὸ τὸν ἐκλαμπρότατο Γενικὸ Ἀρχηγὸ κ. Μοροζίνι, μὲ τὴν ἀποστολὴ 14 λόχων μὲ 988 στρατιῶτες καὶ τὴν 21 Ἰουλίου ξεβάρκαραν ἄλλοι 24 μὲ 1612 στρατιῶτες καὶ στίς 15 Αὐγούστου ἄλλοι 23 λόχοι μὲ 1270 στρατιῶτες, ὡς ἐπίσης ἄλλοι 27, ποὺ μέρος ἔστειλε ἡ Γαληνότητά σας καὶ μέρος ἤλθαν ἀπὸ τὴ Δαλματία μὲ τὴ φροντίδα τοῦ ἐξοχότατου κ. Κόρνερ, Γενικοῦ Προβλεπτῆ, μὲ 2428 στρατιῶτες. Ἀθροιζόμενοι ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀριθμοὶ ἀποτελοῦν ἓνα σῶμα 14440 ⁵¹. Σ' αὐτὸ πρέπει νὰ προστεθοῦν

51) Τὸ σωστὸ ἄθροισμα εἶναι 14380.

di Cauallaria |₂₁ di Fanti smontati spediti dà Tine, e Cerigo, come |₁F^o 39r anco li Guastadori dell'Isole, e Banditi restituiti nella |₂ publica gratia ascende in tutto à Fanti 15792. e |₃ come più minutam^{te} hauerà osseruato la Sertà Vra |₄ dalle note di sopra trasmesse, quali anco accompagnai |₅ d'altra nota estratta nel tempo della rinontia della |₆ Carica dalli autentici Rolli, ne quali hò fatto prat-|₇ticare tutte le più possibili diligenze à diuertim^{to} |₈ del publico pregiuditio, che potess'esser inferito dà |₉ Capitani con Piazze morte, e dalla med^{ma} distin-|₁₀tam^e si uede, come all'hora s'attrouauano effettiui |₁₁ li soprad^{ti} Fanti 11134. essendo la magr parte de ri-|₁₂manenti mancati all'occasione dell'attacco, quali |₁₃ uniti alli Galeoti, et altri, che sono ne Rolli della |₁₄ Com(m)issaria da Mar ascenderan(n)o appresso al n^o |₁₅ di sei mille persone, questi come dalla nominata |₁₆ trasmessa nota si uede restar diuisi in 109 |₁₇ Compagnie d'oltramontani di Fanti n° 5293. In |₁₈ 62 di Fanti Italiani al n^o di 2882. In 12 di |₁₉ Fanti, Oltramarini di n° 2—16 i numeri 15792, 11134 e 109 sottolineati

16 restar

Z restano

17 di Fanti no 5293. In 62 di Fanti

Italiani al no di 2882, In 12

di Fanti oltramarini di

Z tutto manca

ἐπίσης οἱ στρατιῶτες τῶν λόχων τοῦ ἱππικοῦ, ποὺ διαλύθηκαν ἀπὸ τὴν Τήνο καὶ τὰ Κύθηρα, ὡς καὶ οἱ στρατιῶτες τοῦ μηχανικοῦ F39r τῶν νήσων καὶ οἱ κακοποιοὶ ποὺ ἀποκαταστάθηκαν μὲ χάρη, ὁπότε ὁ ἀριθμὸς ἀνέρχεται συνολικὰ σὲ 15792 στρατιῶτες.

Καὶ ὅπως θὰ παρατηρήσει πιὸ λεπτομερῶς ἡ Γαληνότητά σας ἀπὸ τὶς παραπάνω ἀναφορές, ποὺ διαβιβάστηκαν, τὶς ὁποῖες συνόδευσαν ἐπίσης καὶ μὲ ἄλλο στρατολογικὸ κατάλογο, ποὺ ἀντιγράφηκε ἀπὸ τοὺς αὐθεντικούς καταλόγους τὸν καιρὸ ποὺ ἐγκατάλειψα τὴν ὑπηρεσία, στὶς ἀναφορές αὐτὲς ἐσημείωσα ὅλες κατὰ τὸ δυνατόν τὶς δραστηριότητες, γιὰ νὰ διασκεδαστοῦν οἱ δημόσιες προκαταλήψεις, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ δημιουργηθοῦν ἀπὸ ἀρχηγούς μὲ νεκρά φρούρια. Καὶ ἀπ' αὐτὲς φαίνεται καθαρά, ὅτι τότε ὑπῆρχαν οἱ ἀναφερόμενοι παραπάνω ἱκανοὶ στρατιῶτες 11134. Τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἀπόμειναν χάθηκαν κατὰ τὴν ἐπίθεση. Αὐτοί, ἀθροιζόμενοι μὲ τοὺς γαλεότους καὶ τοὺς ἄλλους, ποὺ εἶναι γραμμένοι στοὺς στρατολογικοὺς καταλόγους τῆς ἐπιμελητείας τοῦ ναυτικοῦ, θὰ ἀνέλθουν κοντὰ στὶς 6000 ἄτομα. Αὐτοί, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀναφορά ποὺ ὑπέ-

418. In 4. di |₂₀ Feudati di n° 205. In 12. di Fanti Greci |₂₁ di n° 392. In Cernide di n° 407. In sei |₁ di Guastadori, e Banditi spediti dall'F^o 39v Isole di n° 372, |₂ In 13. di Cauria di n° 510. In una di Bombardieri |₃ e Scolari al n^o di 337. et In altre 11 Compagnie |₄ de quali erano i Rolli nella Com(m)issaria dà Mar |₅ al n^o di 319, che formano il sud^{to} numero, oltre |₆ quelli, che s'attrouano sopra l'Armata, se bene |₇ non uoglio credere in gran numero; Questo fatto |₈ risulta euidente dai Rolli stessi, dà quali ho |₉ fatto estrarher le note predette, è uerificato dai |₁₀ pagamenti, che di mese in Mese si andauano con-|₁₁tribuendo quale anco in maggior sum(m)a furono |₁₂ fatti dall'Ecc^{mo} sigr Capⁿ Gⁿale, doppo la mia renontia |₁₃ della Carica, come haueran(n)o osseruato dalla |₁₄ copia di nota pure trasmessa, e sottoscritta dà |₁₅ Franc^o Coressi Rag^{to} Fiscal, al quale d'ordine |₁₆ suo furono consegnati li Rolli, e se bene queste |₁₇ particolarita nelle mie lettere sopraccennate, |₁₈ hò portato sotto la intelligenza dell'E.E. V.V., ad' |₁₉ 19—5 i numeri 418, 205, 392, 510, 337, 319, sottolineati

18 portato

Z portato anc^{ra}

βαλα, εἶναι μοιρασμένοι σὲ 109 λόχους τῶν βορειοευρωπαϊῶν μὲ 5293 στρατιῶτες. Σὲ 62 μὲ 2882 Ἰταλοὺς στρατιῶτες, σὲ 12 μὲ 418 ὑπερπόντιους στρατιῶτες, σὲ 4 τῶν φεουδαρχῶν μὲ 205 στρατιῶτες, σὲ 12 μὲ 392 Ἕλληνες στρατιῶτες, σὲ πολιτοφυλακὴ μὲ 407, σὲ 6 τοῦ μηχανικοῦ καὶ τῶν ληστῶν ποὺ ἐστάλησαν ἀπὸ τὰ νησιά μὲ 372, σὲ 13 τοῦ F39v ἱππικοῦ μὲ 510, σὲ 1 τῶν βομβαρδιστῶν καὶ τῶν μαθητευομένων μὲ 337 στρατιῶτες καὶ σὲ ἄλλους 11 λόχους, σύμφωνα μὲ τοὺς στρατολογικοὺς καταλόγους τῆς ἐπιμελητείας τοῦ ναυτικοῦ μὲ 319, ποὺ ἀποτελοῦν τὸν παραπάνω ἀριθμὸ, ἐκτὸς ἐκείνων ποὺ βρίσκονται στὸ στόλο, ἂν καὶ δὲν θέλω νὰ πιστέψω ὅτι εἶναι πολλοί. Αὐτὸ προκύπτει καθαρά ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς στρατολογικοὺς καταλόγους, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους πῆρα τὶς παραπάνω σημειώσεις καὶ πιστοποιεῖται καὶ ἀπὸ τὶς πληρωμές, ποὺ ἀπὸ μῆνα σὲ μῆνα γινόταν. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ συγκεντρώθηκαν ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὸν ἐξοχότατο κ. Γενικὸ Ἀρχηγό, ὕστερα ἀπὸ τὴν παραίτησή μου ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία μου, ὅπως θὰ παρατηρήσετε ἀπὸ τὸ ἀντίγραφο τῶν σημειώσεων, ποὺ υποβλήθηκε ἐπίσης καὶ εἶναι ὑπογεγραμμένο ἀπὸ τὸ λογιστὴ τῶν οἰκονομικῶν κ. Φραγκίσκο Κορέσι, στὸν ὁποῖο, κατὰ διαταγὴ του (τοῦ Γεν. Ἀρχηγοῦ) παραδόθηκαν οἱ κατάλογοι στρατολογίας. Καί, παρ' ὅλο ποὺ τὶς λεπτομέρειες αὐτὲς τῶν παραπάνω ἀναφορῶν μου ἔχω θέσει ὑπόψει

ogni modo hò uoluto ripeterne la memoria |₂₀ perche questa non fù mia uanità, ne alcun |₂₁ huomo d'honore in ogni luoco mai l'hà riuocato |₁ in dubbio, non mi facendo mentire il testimonio istesso |₂ F^o 40r dell'Ecc^{mo} sigr Capⁿ G^{na}l con le Rassegne ultimamente |₃ fatte, e con quanto hò ueduto il sigr Prouedr Battaglia |₄ haur auisato, uederan(n)o l'E.E. V.V. con il confronto |₅ de Rolli, e con le Compagnie ritornate sopra l'Ar-|₆mata doppo la mia partenza nel numero non ui |₇ sarà differenza; Anco in questo facendo conoscere |₈ haur Io sempre seguito la uerità, e non la bugia |₉ mascherata con gli habiti di quella.

|₁₀ A tutto il numero preaccen(n)ato di militie nel Corso in-|₁₁ tiero di mia Reggenza hò conuenuto soccombere |₁₂ così com(m)andato dall'Ecc^{mo} sigr Capⁿ G^{na}l, quale se bene |₁₃ ordinò di douersi trasmettere nella Com(m)issaria |₁₄ dà Mar tutti li debiti della Cassa di Candia, ad'ogetto |₁₅ per quanto si espresse di soleuarla dagli aggra-|₁₆uij, ad ogni modo molto più pesanti gli sono stati |₁₇ accresciuti

20 mia	Z mai
4 con il	Z che con il
5 sopra l'Armata	Z d'armata
6 nel	Z il
12 sig ^r	Z manca

των έξοχοτήτων σας, θέλησα όπως οπωσδήποτε να τις επαναφέρω στη μνήμη γιατί τοῦτο δὲν ὑπῆρξε ἀλαζονία μου, οὔτε κανεῖς ἔντιμος ἄνθρωπος σὲ κάθε τόπο δὲν τὸ ἀμφέβαλε καὶ δὲν μὲ διαψεύδει ὁ μάρτυρας, ὁ ἴδιος ὁ έξοχότατος κ. Γενικὸς Ἀρχηγός, μὲ τις ἐπιθεωρήσεις F40r ποὺ ἔγιναν τελευταῖα καὶ μὲ τις πληροφορίες ποὺ διαβίβασε ὁ Προβλεπτής κ. Μπατάγια, ὡς ἀντιλήφτηκα. Οἱ έξοχότητές σας θὰ δοῦν μὲ τὴ σύγκριση τῶν στρατολογικῶν καταλόγων καὶ μὲ τοὺς λόχους ποὺ γύρισαν στὸ στόλο, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή μου, ὅτι δὲν ὑπάρχει διαφορὰ στοὺς ἀριθμούς. Καὶ στὸ θέμα αὐτὸ θέλω νὰ κάμω γνωστό, ὅτι ἐγὼ λέγω πάντα τὴν ἀλήθεια καὶ ὄχι τὸ ψέμμα στολισμένο μὲ τὸ προσωπεῖο τῆς ἀλήθειας.

Σ' ὁλόκληρο τὸν ἀριθμὸ τῶν στρατιωτῶν, ποὺ ἀνέφερα προηγουμένως, σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ὑπηρεσίας μου χρειάστηκε νὰ ὑποκύψω στὶς ἐντολὲς τοῦ έξοχότατου Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ. Παρ' ὅλο ποὺ διέταξε νὰ μεταβιβαστοῦν στὴν Ἐπιμελητεία τοῦ στόλου ὅλα τὰ χρέη τοῦ Δημόσιου Ταμείου τοῦ Χάντακα, γιὰ νὰ τὸ ἀνακουφίσει

coll'obbligarla à sodisfar, come sopra |₁₈ tutte le dette militie tanto di Presidio, quanto le |₁₉ sbarcate all'Armata, e ciò con le sole sum(m)e, |₂₀ che dall'infinita prouidenza dell'Ecc^{ze} V.V. mi |₂₁ sono state espediti, quali in più tempi ascendono |₁ à d^{ti} sei cento sessantaun mille sei-F^o40v cento, et undici |₂ moneta di Candia; questi sono stati dispensati nel |₃ modo seguente, e benche siano stati con diligenza |₄ al possibile risparmiati, non di meno nell'urgenza |₅ dell'occasione bisognando tener contente le militie, |₆ et animarle con il spirito uiuificante del denaro |₇ hò conuenuto fare sei Paghe, nelle quali sono |₈ stati consunti d^{ti} 284747. In quattro souen-|₉tioni d^{ti} 31592. et fan terzi 29 d^{ti} 253088. |₁₀ come dal computo, e dalle note ancora ultimam^{te} |₁₁ trasmesse à V. Sertà distintam^{te} si uede, e potranno |₁₂ l'E.E. V.V. osseruare, che oltre la sum(m)a delli Reali |₁₃ 58 m., che mi fù inuiata dall'Ecc^{mo} sigr Capⁿ G^{na}l furon^c |₁₄ dà me spesi per il seruitio dell'Armata medesima |₁₅ più di d^{ti} 200 m., nel che anco è notabile, che non |₁₆ si uedrà, che fuori, che à publici Rapresentanti |₁₇ non hò pagato ad'al-8-13 i numeri 284747, 31592, 58 sottolineati

ἀπὸ τὰ βάρη, ὅπως δηλώθηκε, ὅμως αὐτὰ αὐξήθηκαν ὅπωςδῆποτε· ἦταν ὑποχρεωμένο νὰ ἱκανοποιήσει ὅλα τὰ παραπάνω στρατεύματα, ὅπως ἀναφέρεται προηγουμένως, τόσο τῆς φρουρᾶς ὅσο καὶ τὰ ἀποβιβασθέντα ἀπὸ τὸ στόλο. Καὶ τοῦτο μόνο μὲ τὰ ποσά, ποὺ μοῦ ἔστειλε κατὰ καιροὺς ἡ ἄπειρη πρόνοια τῶν έξοχοτήτων σας, ποὺ ἀνέρχονται σὲ 661611 δουκάτα σὲ νόμισμα τοῦ Χάντακα. Τὸ ποσὸ αὐτὸ δα- F40v πανήθηκε κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο : Καὶ παρ' ὅλο ποὺ δαπανήθηκαν μὲ τὴ δυνατὴ οἰκονομία, ὅμως, μὲ τις τότε κατεπείγουσες ἀνάγκες, ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι εὐχαριστημένος ὁ στρατὸς καὶ νὰ τὸν ἐμψυχώνομε μὲ τὸ ζωογόνο πνεῦμα τοῦ χρήματος, χρειάστηκε νὰ κάμω 6 πληρωμές, στὶς ὁποῖες δαπανήθηκαν δουκάτα 284747. Σὲ 4 ἐπιχορηγήσεις δουκάτα 31592 καὶ σὲ τρίτους δουκάτα 253088, ὅπως λεπτομερῶς φαίνεται στὸ λογαριασμὸ καὶ στὶς σημειώσεις, ποὺ διαβιβάστηκαν τελευταῖα στὴ Γαληνότητά σας καὶ θὰ μπορέσουν οἱ έξοχότητές σας νὰ παρατηρήσουν, ὅτι, ἐκτὸς τοῦ ποσοῦ τῶν 58 χιλιάδων ρεάλι, ποὺ μοῦ ἐστάλησαν ἀπὸ τὸν έξοχότατο κ. Γενικὸ Ἀρχηγό, ἐδαπανήθηκαν ἀπὸ ἐμένα γιὰ τὴν ὑπηρεσία τοῦ ἴδιου τοῦ στρατοῦ περισσότερα ἀπὸ 200 χιλιάδες δουκάτα. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ἐπίσης, ὅτι, ἐκτὸς σὲ δημόσιους ἀντιπροσώπους, δὲν πλήρωσα σὲ κανένα ποσὸ μεγαλύτερο ἀπὸ 100 ρεάλι, κάθε φορά, ὅπως φαίνεται.

cuno in una uolta sum(m)a |₁₈ maggiore, che di Reali cento; quello poi, che mi |₁₉ è rimasto dalle preaccennate sum(m)e, e dalle altre |₂₀ spese per le occorrenze della Piazza hò consegnato |₂₁ al medesimo Ecc^{mo} sig^r Capⁿ G^{na}l in sum(m)a di 68475. |₁ oltre altri ducati sei mille F^o 41_r riscossi dall'Isole d'Arcipelago |₂ come appar dalla copia di partita estratta dal Giornal |₃ mandata sotto l'occhio di V. V. E. E.; Il Giornal poi med^{mo} |₄ con tutti li miei conti hò già presentato al Magt^o Ecc^{mo} |₅ de Reuri; e Regulatori alla scrittura.

|₆ Dalla publica generosità mi furono anco trasmesse sei |₇ Col-lane, e quindici medaglie d'oro per distribuire |₈ à quei soggetti, nei quali il merito, et il ualore |₉ li rendessero degni di questo publico testimonio, |₁₀ le hò distribuite à quelli, che negl'incontri più ardui |₁₁ con i sudori, e con il proprio sangue segnarono |₁₂ il loro impiego nel publico seruitio. Però al Cau^r |₁₃ Verneda, Al Colonel Marini, Al Col^l Baron Adolfo |₁₄ d'Egenfeld, Al Col^l Profitio Tore Sauogiardo, |₁₅ Al

21 i numero 68475 sottolineato

7 d'oro	Z manca
12 nel	Z in
14 d'Egenfeld	Z Deghenfelt
14 Sauogiardo	Z Sauoiardo

*Επειτα εκείνα που μου έμειναν από τα παραπάνω ποσά και από τα άλλα έξοδα για τις ανάγκες του φρουρίου τα παρέδωσα στον ίδιο τον έξότατο κ. Γενικό Αρχηγό, ανερχόμενα στο ποσό των δουλ. 68475, εκτός από άλλα 6000 δουκάτα, που εισπράχθηκαν από F41r τα νησιά του Αρχιπέλαγου, όπως φαίνεται από το απόσπασμα του Ημερολογίου, που το έστειλα για ενημέρωση των έξοχότητων σας. Έπειτα το ίδιο Ημερολόγιο με όλους τους λογαριασμούς μου παρέδωσα στον έξοχότατο προϊστάμενο των ελεγκτών και ρυθμιστών των λογαριασμών.

*Από τη δημόσια γενναιοδωρία μου εστάλησαν επίσης 6 περιδέ-
ραια και 15 μετάλλια για να διανεμηθούν στα άτομα εκείνα που ή αξία και ή ανδρεία θα τα έκανε ικανά για τη δημόσια αυτή αναγνώριση. Τα μοίρασα σ' εκείνους που διακρίθηκαν στις πιο τολμηρές συγκρού-
σεις, στους αγώνες, που με τον ιδρώτα τους και το ίδιο το αίμα των επισφράγισαν την ύπηρεσία των, για την εξυπηρέτηση του Δημοσίου. Γι' αυτό έδωσα ανά ένα περιδέριο στον ιππότη Βερνέντα, στο συνταγ-
ματάρχη Μαρίνι, στο συνταγματάρχη βαρώνο Άδόλφο ντι Ντέ-

Col^l Rados, et Al Col^l Imbert diedi una Colana |₁₆ per ciascuno. Al Col^l Antenorij, Al Col^l Venturini |₁₇ Al s. Co : di Brusasco, Al Ten^e Col^l Ceola, Al Ten^e Col^l |₁₈ Mattiazzi. Al T.C. Tauera. Al Gour Motta, Al |₁₉ Maggior Luca Grandis. Al Capⁿ Carlo Vmberto, Al Ten^e |₂₀ Col^l Delignon. Al Ten^e Col^l Alessandro Corningen |₂₁ Sauo-
giardo. Al Capⁿ Aldimiro Mnisenzubi |₁ Al Ten^e Col^l Vimes. Alf^o 41v Ten^e Col^l Felice Parma. Al Capⁿ Gio : Latrè. Al Gour Portari, et al Col^l Hierich Vielmo |₃ Aslan maggr della Piazza diedi una medaglia d'oro |₄ per cadauno, soggetti tutti, che con l'occhio proprio |₅ hò ueduto cimentare il loro ualore, et hò uoluto |₆ nominarli, perche questo serua per attestato della |₇ loro benemerenza, hauendo fra questi terminati |₈ i loro giorni sacrificati all'E.E. V.V. L'Antenori, |₉ Mattiazzi, e Grandis che in tutte le fattioni |₁₀ merauigliosamte si diportarono.

|₁₁ Adempito sin hora con questi miei humilissimi carat-|₁₂teri à

16 ciascuno	Z ciascheduno
21 Mnisenzubi	Z minisinchi
2 Hierich	Z Geris

γκενφέλντ, στο συνταγματάρχη Προφίτιο Τόρε, Σαβοϊάρντο, στο συν-
ταγματάρχη Ράδος και στο συνταγματάρχη Ίμπερτ. Στους : συνταγ-
ματάρχη Άντενόρι, στο συνταγματάρχη Βεντουρίνι στον κ. Κόντη
του Μπρουςάσκο, στον αντισυνταγματάρχη Κέολα, στον αντι-
συνταγματάρχη Ματιάτσι, στον αντισυνταγματάρχη Ταβέρα, στο
διοικητή Μότα, στον ταγματάρχη Λουκά Γκράντις, στο λοχαγό
Κάρλο Ίμπερτ, στον αντισυνταγματάρχη Ντελινιόν, στον αντισυντα-
γματάρχη Άλέξαντρο Κόρνιγκεν, Σαβοϊάρντο, στο λοχαγό Άλντι-
μίρο Μνιζεντσούχι, στον αντισυνταγματάρχη Βίμες, στον αντισυνταγ-
ματάρχη Φελίκιε Πάρμα, στο λοχαγό Ίωάννη Λατρέ, στο διοι- F41v
κητή Πορτάρι και στο συνταγματάρχη του επιτελείου του φρουρίου
Ίέριχ-Βιέλμο Άσλάν έδωσα ένα χρυσό μετάλλιο στον καθένα. Όλοι,
άτομα που είδα με τα μάτια μου να διακινδυνεύουν την ανδρεία των
και θέλησα να τους ονομάσω, για να χρησιμεύσει αυτό σαν πιστοποι-
ητικό της αξίας των. Μερικοί απ' αυτούς τέλειωσαν τις ημέρες των,
θυσιασθέντες για τις έξοχότητές σας. Ό Άντενόρι, ο Ματιάτσι και
ο Γκράντις φέρθηκαν θαυμάσια σ' όλες τις επιχειρήσεις.

Μέχρι τώρα μ' αυτά τα ταπεινά γράμματά μου έσημείωσα ό,τι

quanto hò riputato di mia incombenza in ₁₃ attacco tanto celebre, e famoso, nel quale à gara ₁₄ le Nationi, e finalmt^e tutti, de quali hò tralasciato ₁₅ la mentione per non troppo ingrossare il Volume, ₁₆ hanno contribuito il loro debito. Conosco finalmt^e ₁₇ proprio del mio feruentissim^o zelo, che deuo alla Patria ₁₈ riflettere col debole mio humilissim^o sentimento ₁₉ à quei ripieghi, che fossero ualeuoli per sostenere ₂₀ in auenire le grandezze di V. Sertà col mantenim^{to} ₂₁ di Candia. In tre modi uiene affermato ₁ potersi liberare dagl' attacchi le^{F^o 42r} Piazze. Vno col scacciare ₂ il Nemico à uiua forza, ò con uigoroze sortite, ò con ₃ incontrarlo, e combatterlo, e perche l'E.E. V.V. non sono ₄ in stato d'adoperare tale sforzo non è questo ripiego ₅ considerabile, ne meno sarebbe atto prudente il ₆ com(m)ettere tutto all'arbitrio della fortuna, e la ₇ forza in fine non sarebbe ualeuole per il sito ₈ nel quali Turchi si ritrouano acampati; L'altro ₉ con il difendersi, com'è succeduto l'anno passato ₁₀ con il petto, e col ualore, e contendergli à palmo ₁₁ à palmo con le Ritirate il Terreno, mà mentre

12 mia incombenza in attacco   Z mia incombenza riferire alla pubblica notitia in attacco cosi
tutto
6 tutto   Z manca

ἐθεώρησα ἀναγκαῖο νὰ ἀναφέρω στὸ Δημόσιο ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία σὲ μιὰ ἐπίθεση τόσο ἐνδοξη καὶ περίφημη, κατὰ τὴν ὁποία συναγωνίστηκαν τὰ ἔθνη, καὶ τὸ καθένα ἔκαμε τὸ καθήκον του καὶ τέλος παρέλπισα νὰ ἀναφέρω γιὰ ὅλα, γιὰ νὰ μὴν αὐξήσω τὸν ὄγκο τοῦ τόμου. Τέλος, γνωρίζω ἀκριβῶς, ὅτι μὲ τὸ θερμότατο ζήλο μου ποὺ ὀφείλω στὴν Πατρίδα, πρέπει νὰ σκεφτῶ μὲ τὸ ταπεινὸ μου μυαλό, τοὺς τρόπους ἐκείνους, ποὺ θὰ ἦταν ἱκανοὶ νὰ ὑποστηρίξουν στὸ μέλλον τὸ μεγαλεῖο τῆς Γαληνότητάς σας, μὲ τὴ διατήρηση τῆς Κρήτης.

Ἔχει διαπιστωθεῖ, ὅτι μὲ τρεῖς τρόπους θὰ μπορούσαν νὰ F42r ἀπαλλαγοῦν τὰ φρούρια ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις. Ὁ ἓνας εἶναι ἡ ἐκδίωξη τοῦ ἐχθροῦ μὲ ἰσχυρὰς δυνάμεις ἢ μὲ γενναῖες ἐξόδους ἢ νὰ τὸν συναντήσουν καὶ νὰ τὸν πολεμήσουν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ ἐξοχότητές σας δὲν ἔχουν δυνατότητα νὰ χρησιμοποιήσουν μιὰ τέτοια προσπάθεια, δὲν εἶναι λόγος, σοβαρὸς, οὔτε θὰ ἦταν πράξη σοφὴ νὰ ἐμπιστεφθοῦν στὴ διάθεση τῆς τύχης, καὶ τέλος ἡ δύναμη δὲν θὰ ἦταν ἀποτελεσματικὴ ἐξ αἰτίας τοῦ χώρου ποὺ εἶναι οἱ Τοῦρκοι κατασκηνομένοι.

Ὁ ἄλλος τρόπος εἶναι ἡ ἄμυνα, ὅπως ἐγίνε τὸν περασμένο χρόνο, μὲ τὸ στήθος καὶ τὴν γενναιότητα διεκδικώντας του τὸ ἔδαφος σπι-

₁₂ si uede, che il Visir è ostinato, e non ostante ₁₃ il rigore della stagione continua ad' alloggiare ₁₄ ne Posti occupati si deue certo credere la conti-₁₅nuatione dell'attacco nell'anno uenturo, com-₁₆plendo anco questo molto à proprij suoi priuati ₁₇ interessi, et alla conseruatione di sua uita, ₁₈ onde maneggiando lui la guerra con forme sagaci ₁₉ pretende menarla alla lunga, consumare ₂₀ la Repc^a, e con il mezzo della zappa aquistarla, ₂₁ e se bene gli sarà sempre contesa, e lungam^{te} ₁ tale sua praua intentione, ad' ogni modo quando non₂ui hà altro^{F^o 42v} ripiego, che le sole Ritirate tutte le ₃ Piazze à palmo à palmo, doppo lunghezza di tempo ₄ si perdono mancando quando tutto abbondasse ₅ in fine il luoco, che si difende, come di sopra ₆ accennai. Succede il terzo, che consiste nella ₇ diuersione, et impedimento de soccorsi. La diuer-₈sione portata nelle parti dell'Inimico per li essem-₉prij, e per le buone regole della guerra è stata ₁₀ sempre salutare à tutte le Piazze, e come ₁₁ questo rapresentai in più mie all' E.E.V.V., così ₁₂ anco motiuai, che la certa conseruatione ₁₃ della Piazza di Candia di-

2 ui ha

Z ui sia

θαμὴ πρὸς σπιθαμὴ μὲ τὶς ριτιράτες. Ἀλλὰ ἐφόσον βλέπομε, ὅτι ὁ βεζίρης εἶναι ἀμετάπιστος καὶ παρὰ τὴ δριμύτητα τῆς ἐποχῆς ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι καταυλισμένος στὶς θέσεις ποὺ κατέλαβε, πρέπει ἀσφαλῶς νὰ ὑποθέσουμε, ὅτι θὰ συνεχίσει τὴν ἐπίθεση τὸν ἐπόμενο χρόνο. Καὶ αὐτὸ θὰ τὸ κάμει κυρίως καὶ γιὰ δικά του, ἀτομικὰ συμφέροντα καὶ γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ζωῆς του. Συνεπῶς, χειριζόμενος τὸν πόλεμο μὲ πονηροὺς τρόπους, ἐπιδιώκει νὰ τὸν παρατείνει, νὰ φθείρει τὴ Δημοκρατία καὶ νὰ τὴν κατακτήσει μὲ τὴν τζάπα. Καὶ μολονότι θὰ τοῦ ἀμφισβητεῖται πάντοτε καὶ συνεχῶς ἡ τέτοια κακοῦργα πρόθεσή του ὅπωςδήποτε, ὅταν δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος F42v παρὰ μόνο οἱ ριτιράτες, ὅλα τὰ φρούρια, σπιθαμὴ πρὸς σπιθαμὴ χάνονται ὕστερα ἀπὸ πολὺν καιρὸ, ὅταν ὅλα θὰ ἀφθονοῦσαν στὸν τόπο ποὺ ἀμύνεται, ὅπως ἀνέφερα προηγουμένως.

Ὁ τρίτος τρόπος συνίσταται στὸ νὰ ἐκτραποῦν καὶ νὰ ἐμποδιστοῦν οἱ ἐνισχύσεις. Ἡ ἐκτροπὴ ποὺ ἔχει ἐπέλθει στὰ μέρη τοῦ ἐχθροῦ σχετικὰ μὲ τὸ εἶδος καὶ τοὺς καλοὺς κανόνες τοῦ πολέμου, χαιρετίστηκε πάντοτε σ' ὅλα τὰ φρούρια ὅπως ἀνέφερα στὶς ἐκθέσεις μου πρὸς τὶς ἐξοχότητές σας. Ἐσημείωσα ἐπίσης, ὅτι ἡ βεβαία διατήρηση τοῦ Κάστρου τοῦ Χάντακα ἐξαρτῶνταν ἀπὸ τὴν παρεμπόδιση

pendeua dall'impedire ₁₄ li soccorsi in Regno, ne quali soli fonda il Visir ₁₅ le proprie speranze, et è certam^{te} uero che mentre ₁₆ questi gli saran(n)o contesi, hauerà forza di necessità, ₁₇ per la debolezza, nella qual s'attroua costituito, ₁₈ di ritirarsi dall'impresa, et abbandonare l'attacco, ₁₉ tenendosi in questo proposito relationi de Confidenti, ₂₀ che per bocca del Panagioti hanno ricauato, che ₂₁ non faran(n)o Turchi nell'anno uenturo maggri Armata ₁ del passato, e con^F43r difficoltà non siano per mettere insieme ₂ di gente inesperta, facendoli Gianizzari, che cinqui ₃ in sei mille persone, et à disfare la Morea da ₄ quattro mille Spahi, come anco in tutto non ₅ hanno per raccogliere, che quattro in cinqui mille ₆ Guastadori. In modo tale, che costituite le ₇ cose Turchesche in questo stato, se gli fossero poi in ₈ parte leuati questi soccorsi, et impediti i uiueri ₉ con il diuidere le loro forze ad altra parte importante, ₁₀ non è dubbio, che si farebbe l'effetto di liberare la ₁₁ Piazza, e se la congiuntura lo portasse per auen-₁₂tura progredire anco più oltre. A tali fini fà ₁₃ di bisogno l'impiego dell'

15 uero sopra linea

Z da credere

5 hanno

Z siano

τῶν ἐνισχύσεων στὸ Βασίλειο, στὶς ὁποῖες καὶ μόνο βασιρίζει τὶς ἐλπίδες τοῦ ὁ πρῶτος βεζίρης. Καὶ βέβαια πρέπει νὰ πιστεύει κανεὶς, ὅτι ἐὰν ἐμποδιστοῦν οἱ ἐνισχύσεις τοῦ θὰ βρεθῇ σὲ δύσκολη θέση καὶ ἀδυναμία, ποὺ ἐξ αἰτίας τῆς θὰ ἀναγκασθῇ νὰ ἀποσυρθῇ καὶ νὰ ἐγκαταλείψει τὴν ἐπίθεση. Πάνω στὸ θέμα αὐτὸ ὑπάρχουν ἐκθέσεις τῶν ἐμπίστων, ποὺ ἔχουν ἀκούσει ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Παναγιώτη, ὅτι οἱ Τοῦρκοι τὸν ἐπόμενο χρόνο δὲν πρόκειται νὰ συγκεντρώσουν μεγαλύτερο στράτευμα ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ εἶχαν καὶ μὲ δυσκολία F43r θὰ μπορούσαν νὰ συγκεντρώσουν ἀνθρώπους χωρὶς πείρα, κάνοντάς τους γιανίτσαρους 5 ὡς 6 χιλιάδες ἄτομα, διαλύοντας τὶς φρουρὲς ἀπὸ τὸ Μοριά μὲ 4 χιλιάδες σπαχίδες καὶ συνολικὰ δὲν θὰ μπορέσουν νὰ συγκεντρώσουν παρὰ 4 ὡς 5 χιλιάδες ἀνθρώπους τοῦ μηχανικοῦ.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ἔτσι ποὺ εἶναι ὀργανωμένα τὰ τουρκικὰ πράγματα, σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση ἐὰν ἐμποδιστεῖ μέρος τῶν ἐνισχύσεων τοῦ καὶ στερηθεῖ τὰ τρόφιμα, μὲ τὴ διαίρεση τῶν δυνάμεών του σὲ ἄλλο μέρος σπουδαῖο, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ φρουρίου, καὶ ἂν οἱ περιστάσεις τὸ καλοῦσαν εἶναι πιθανὸν νὰ προχωρήσουμε πὺδ πέρα.

Γιὰ τοὺς σκοποὺς αὐτοὺς εἶναι ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιηθῇ ὁ στό-

Armata, in ch'è necessario ₁₄ adoperarui ogni sforzo per ridurla in stato di ₁₅ habilità. Prima di tutto è necessario proueder ₁₆ la Piazza di Guastadori per non haur occasione ₁₇ di sbarcar Galeotti; raiuiu in ciò all'E. E. V. V. ₁₈ il mio debole sentimento altre uolte portato à ₁₉ loro notitia, che questa prouigione si ritrarebbe ₂₀ dall'Isole subordinate al Regno nominate di sopra. ₁ Dà Cerigo si potrebbe^F43v leuare duecento, e cinquanta, ₂ Dà Tine quattrocento, Dà Sant'Erini Isola tri-₃butaria ottocento. Dalle altre, cioè Nio, Nanfi, ₄ e Stampalia duecento, che costituiscono in tutto ₅ il n° di 1650. Guastadori, e si potrebbe leuare ₆ n° magr^e per essere molto popolate, et abbondanti ₇ di genti atte, et assuefatte al Clima, et alle fatiche, ₈ mà per non darli incomodo maggiore, e farlo ₉ facilmente, e con celerità conforme al bisogno, ₁₀ questo numero sarà proprio, e conueniente, ne ₁₁ saran(n)o pregiudicati gl'interessi della difesa di ₁₂ Tine, e Cerigo, perche con il numero molto grande ₁₃ d'habitantì possono à suficienza sup-

5 i numero 1650 sottolineato

11 saran(no)

Z resteranno

λος ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη, καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ καταβληθῇ κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ γίνεῖ ἱκανός. Πρὶν ἀπ' ὅλα εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐφοδιαστεῖ τὸ φρούριο μὲ ἀνθρώπους τοῦ μηχανικοῦ, γιὰ νὰ μὴ ὑπάρξει ἀνάγκη νὰ ξεβαρκάρουν γαλεότους. Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ὑπενθυμίζω στὶς ἐξοχότητές σας τὴν ταπεινὴ μου γνώμη, ποὺ ἄλλοτε ἔχω ὑποβάλει εἰς ὑμᾶς, ὅτι ἡ στρατολογία αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ στὰ ὑποταγμένα στὸ Βασίλειο νησιά, ποὺ ἀνέφερα παραπάνω. Ἀπὸ τὰ Κύθηρα θὰ ἦταν δυνατόν νὰ στρατολογηθοῦν 250, ἀπὸ τὴν Τήνο F43v 400, ἀπὸ τὴν ὑποτελῆ νήσο Σαντορίνη 800. Ἀπὸ τὰ ἄλλα νησιά, δηλαδὴ τὴ Νιό, τὴν Ἀνάφη καὶ τὴν Ἀστροπαλιά 200, ποὺ συμποσοῦνται σὲ 1650 στρατιῶτες τοῦ μηχανικοῦ. Καὶ θὰ ἦταν δυνατόν νὰ στρατολογηθῇ μεγαλύτερος ἀριθμός, γιατί τὰ νησιά εἶναι πυκνοκατοικημένα καὶ ἔχουν πολλοὺς ἀνθρώπους, ἱκανοὺς καὶ συνηθισμένους στὸ κλίμα καὶ στοὺς κόπους.

Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ τοὺς δώσουμε μεγαλύτερη ἐνόχληση καὶ ἡ στρατολογία πρέπει νὰ γίνεῖ εὐκόλα καὶ μὲ ταχύτητα, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες, ὁπότε ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς θὰ εἶναι πραγματικός, αὐτὸς ποὺ χρειάζεται. Οὔτε θὰ ζημιωθοῦν τὰ ζητήματα τῆς ἄμυνας τῆς Τήνου καὶ τῶν Κυθέρων, γιατί ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων εἶναι μεγάλος καὶ

plire. Il ₁₄ pagamento poi di queste genti potrà cauarsi dalli ₁₅ Carazzi dell'Isole medesime tributarie, che saran(n)o ₁₆ bastanti per il bisogno. Il numero sopradetto ₁₇ aggiunto à quanto sarà mandato dall'Isole di ₁₈ Corfù Zante, e Cefalonia, senza dubbio bastaran(n)o ₁₉ alle occorrenze della Piazza. Circa i Galeoti pure ₂₀ necessarij à rinfrancare l'Armata credo, che il ₁ bisogno possi essere estratto dalle medesime _{F^o 44r} Isole dell'Archi-₂pelago. Dalle più uicine, che sono Nascia, Parisi ₃ Milo, Sifanto, Andro, Miccone, Termia, Sira, e Zià ₄ popolatissime, e questi facilmente si possono disporre ₅ con la cortesia, e soauità, e con il pagamento ₆ assegnatogli del Corpo de Carazi alle loro Case.

₇ Dalle altre Isole poi più lontane potrebbero esser leuati ₈ per essere detti distribuiti nelle Galere, e Galeazze ₉ con quel riparto ad ogni buon fine, che fosse ₁₀ dettato dalla prudenza di chi, ne hauerà la ₁₁ direttione. Ne sopra questi può caderui alcun ₁₂ dubbio, mentre oltre l'esser di contraria religione ₁₃ à nemici bramano la conseruatione del Regno, ₁₄ che in ogni tempo à loro serue d'Asilo sicuro ₁₅ contro

2 Dalle

Z delle

8 dettt

Z manca

μποροῦν νὰ στρατολογηθοῦν ἀρκετοί. Ἐπειτα ἡ πληρωμὴ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀπὸ τοὺς φόρους τῶν ἰδίων ὑποτελῶν νησιῶν, ποὺ θὰ εἶναι ἀρκετοί γι' αὐτὲς τὲς ἀνάγκες. Ὁ παραπάνω ἀριθμὸς, μαζί μ' αὐτοὺς ποὺ θὰ σταλοῦν ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, τὴ Ζάκυνθο καὶ τὴν Κεφαλονιά θὰ εἶναι ἀρκετός, δίχως ἀμφιβολία, γιὰ τὲς ἀνάγκες τοῦ φρουρίου. Σχετικὰ μὲ τοὺς γαλεότους, ποὺ εἶναι ἐπίσης ἀναγκαῖοι γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ στόλου, νομίζω, ὅτι ὁ ἀπαιτούμενος ἀριθμὸς _{F44r} μπορεῖ νὰ στρατολογηθῇ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ νησιά τοῦ Ἀρχιπέλαγος, τὰ πιὸ κοντινά, ποὺ εἶναι: ἡ Νάξος, ἡ Πάρος, ἡ Μήλος ἡ Ἀνάφη, ἡ Ἄνδρος, ἡ Μύκονος, ἡ Κύθνος, ἡ Σύρα καὶ ἡ Κέα, πολυάνθρωπες καὶ μποροῦν εὐκολὰ νὰ προσφερθοῦν, ἐὰν μεταχειριστοῦμε καλοὺς καὶ γλυκοὺς τρόπους καὶ καταβληθῇ ἡ πληρωμὴ τῶν στὰ σπίτια τῶν ἀπὸ τοὺς φόρους τῶν νησιῶν. Ἐπειτα ἀπὸ τὰ ἄλλα νησιά, τὰ πιὸ μακρινά, θὰ μποροῦσαν νὰ στρατολογηθοῦν γιὰ νὰ μοιραστοῦν στὲς γαλέρες μὲ τὴ διανομὴ ποὺ θὰ ἔχει καλύτερο ἀποτέλεσμα, ποὺ θὰ ὑπαγορευτεῖ ἀπὸ τὴν πρόνοια ἐκείνου ποὺ θὰ ἔχει τὴν εὐθύνη. Πάνω στὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀμφιβολία. Γιατὶ ὄχι μόνο εἶναι ἀντίθετου θρησκευματος ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ἀλλὰ θέλουν καὶ τὴ διατήρηση τοῦ Βασιλείου, ποὺ πάντοτε χρησιμεύει σ' αὐτοὺς σὰν ἄσυλο ἀσφαλι-

le uiolenze de Turchi, oltre, che l'Armata ₁₆ uien com(m)andata d'Armiraagli, ufficiali, e Mari-₁₇nari tutti natiui d'Arcipelago, che sempre con tutta ₁₈ fede hanno pontualmte seruito, et in ciò bisogna ₁₉ seguire l'esempio dell'Inimico, che si è ualso ₂₀ quest'anno delli Villani del Regno, e si deue ₁ credere, che hauendo prima adoperato questi, _{F^o 44v} de quali ancora ₂ non sono pacifici possessori, habbino poi à ualersi delle ₃ genti d'Arcipelago, quando dalla Sertà _{Vra} non fosse ₄ fatto prima, ond'è partito di necessità il farlo, si ₅ perche quello, che lascieran(n)o V.V. E.E. pigliarà certo ₆ per se stesso il nemico per continuare contro ₇ Candia la guerra, come perche ogn'altra proui-₈ sione resterà tarda, e mal'atta all'urgenza. ₉ Oltre di ciò si potrebbe com(m)ettere espressamte, che le ₁₀ genti d'Armata, che sono in Corso ne Bergantini, ₁₁ e Galeote à priuato beneficio fossero restituite ₁₂ alle nostre Galere, essendo massime de migliori, ₁₃ come pure tolti dà Petachi Corsari quelli, che ₁₄ dà essi sono suati, e che fuggitiui in

σμένο κατὰ τῶν καταδρομῶν τῶν Τούρκων. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὁ στόλος διοικεῖται ἀπὸ ναυάρχους, ἀξιωματικούς καὶ ναῦτες, ποὺ εἶναι ὅλοι γεννημένοι στὰ νησιά αὐτά, καὶ πάντοτε ὑπηρετήσαν μὲ ὅλη τὴν πίστη καὶ τὴν ἀκρίβεια. Σ' αὐτὸ πρέπει νὰ ἀκολουθήσουμε τὸ παράδειγμα τοῦ ἐχθροῦ, ποὺ χρησιμοποίησε αὐτὸ τὸ χρόνο τοὺς χωρικοὺς _{F44v} τοῦ Βασιλείου. Καὶ πρέπει νὰ πιστέψουμε, ὅτι ἐφόσον τοὺς χρησιμοποίησε αὐτὸς πρῶτος, ποὺ δὲν εἶναι ἀκόμη εἰρηνικὸς κυρίαρχος, θὰ χρησιμοποίησει ἔπειτα καὶ τοὺς κατοίκους τοῦ Ἀρχιπέλαγος, ἐὰν ἡ Γαληνότητά σας δὲν τοὺς στρατολογήσῃ πρὶν. Συνεπῶς εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ αὐτό, τόσο γιατί ἐκεῖνοι ποὺ θὰ μένουν ἀπὸ τὴ στρατολογία τῶν ἐξοχότητων σας θὰ στρατολογηθοῦν ἀσφαλῶς ἀπὸ τὸν ἐχθρὸ γιὰ τὸν ἑαυτοῦ, γιὰ νὰ συνεχίσει τὸν πόλεμο ἐνάντια στὸ Χάντακα, ὅσο καὶ γιατί κάθε ἄλλη προμήθεια θὰ καθυστερήσει καὶ δὲν θὰ ἀνταποκρίνεται στὴν κατεπείγουσα ἀνάγκη. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ θὰ ἦταν δυνατόν νὰ δοθῇ ρητὴ ἐντολὴ ὅπως οἱ ἄνδρες τοῦ στόλου, ποὺ βρίσκονται σὲ ταξίδι μὲ τὰ μπεργκαντίνια καὶ τὲς γαλεότες ἰδιωτικῆς χρήσης, ἐπιστρέψουν στὲς γαλέρες μας, γιατί κυρίως εἶναι ἀπὸ τοὺς καλύτερους. Ὅπως ἐπίσης ἐκεῖνοι ποὺ πῆραν οἱ κουρσάροι μὲ τὰ πετάκι ⁵², ποὺ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς διέφυγαν καὶ βρῆκαν ἄσυλο σ' αὐτά (τὰ ἰδιωτικὰ πλοῖα).

⁵² Το petacchio ἦταν μικρὸ πλοῖο, 150 τόννων, ποὺ ἀκολουθοῦσε συ-

gran n° |₁₅ da loro hanno il ricouro. Dell'Armata grossa |₁₆ poi non toccarò cos'alcuna, mentre suppono, che l'Eccmo |₁₇ sigr Capⁿ delle Naui Caur Grimani hauerà portato all' |₁₈ E. E. V. V. i suoi prudentissimi sentimenti, come anco l'Eccmo |₁₉ Molino, che attualmente essercita la Carica, et hà |₂₀ sempre seruito con frutto, e ualore la Sert^a V_{ra}. |₂₁ In tal modo dunqi risarcita l'Armata sottile tanto |₁ necessaria, e mu-F^o45r nita con il rinforzo d'un numero di tre |₂ milla Fanti in circa crederei, che si potessero praticare |₃ le operationi accennate à soleuo della Causa Publica. |₄ Per mantenere poi ben munita la Piazza di militie |₅ considero bastante alla difesa, come pure mi sono espresso |₆ continuando l'attacco un Corpo di dieci mille persone |₇ douendo però esser rim(m)esse secondo il trauaglio, e le |₈ perdite, che fossero fatte, com'è stato praticato la |₉ Campagna decorsa dalla prudenza publica,

15 Dell'	Z nell'
17 Eccmo sigr Cap ⁿ	Z Eccmi Siri Capitani
17 Caur	Z K ^r
21 dunqi	Z manca
21 sottile tanto necessaria	Z manca

Γιά τὸ βαρὺ στόλο δὲν θὰ ἀναφέρω ἄλλο τίποτε, γιατί ὑποθέτω ὅτι ὁ ἐξοχότατος καπετάνιος τῶν πλοίων, ὁ ἱππότης κ. Γκριμάνι, θὰ ἔχει ὑποβάλλει στὶς ἐξοχότητές σας τὶς σοφότετες ἀπόψεις του, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ ἐξοχότατος Μολίνο, ποὺ ἀσκεῖ σήμερα τὴν ὑπηρεσία καὶ ὑπηρετήσε πάντοτε καρποφόρα καὶ ἐπάξια τὴ Γαληνότητά σας.

Ὅταν, λοιπόν, μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐπανορθώσει τὶς ζημιές του ὁ ἐλαφρὸς στόλος, ὁ τόσο ἀναγκαῖος, καὶ ἐνισχυθεῖ μὲ 3000 ἄνδρες F45r περίπου, πιστεύω ὅτι θὰ μπορούσε νὰ ἐνεργήσῃ τὶς ἐπιχειρήσεις ποὺ ἀνέφερα, πρὸς ἀνακούφιση τῆς κοινῆς ὑπόθεσης. Γιὰ νὰ διατηρηθῇ ἔπειτα καλὰ ἐφοδιασμένο τὸ φρούριο ἀπὸ στρατό, θεωρῶ ἄρκετὸ γιὰ τὴν ἄμυνα, ὅπως εἶπα καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπίθεσης, ἓνα σῶμα ἀπὸ 10 χιλιάδες ἄτομα. Πρέπει ὅμως νὰ τακτοποιοῦνται ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες καὶ τὶς ἀπώλειες ποὺ θὰ ἔχουν, ὅπως ἔπραξε ἡ δημόσια πρόνοια κατὰ τὴν περασμένη περίοδο τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ πρέπει νὰ

νήθως μεγαλύτερο πολεμικὸ πλοῖο, γιὰ νὰ μεταφέρει τὰ τρόφιμα καὶ γιὰ ἄλλες βοηθητικὲς ὑπηρεσίες. Ὁ Ν. ZINGARELLI, Vocabolario della lingua italiana τὸ ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τὴν ἑλλην. λέξη πέτακνον ἢ πέταχον = πλατὺ ποτήριον.

douendo però |₁₀ esser inuiati à parte à parte, et in Candia, et in |₁₁ Armata qualche Corpo di Bombardieri mentre, che |₁₂ la maggior parte di quelli sbarcati nella Piazza sono |₁₃ rimasti estinti. Per le altre occorrenze poi |₁₄ della Piazza med^{ma} dirò humilmente alla Sert^a V_{ra} |₁₅ che mentre restarà soccorsa, com' è stato praticato |₁₆ la Campagna passata tanto di Munitioni dà uiuere |₁₇ quanto dà guerra resterà abbondantem^{te} munita, |₁₈ douendo però esser prescritte regole d'una pesata |₁₉ economia per non ridursi in pernicioso mancanza |₂₀ come seguì della Poluere nel maggior feruore dell'attacco |₂₁ dà me humilmente rappresentato alla Sert^a V_{ra}.

|₁ Deuo anco aggiungere, che si rende necessaria la espeditione |₂ F^o45v di buon numero de minatori, Maestranze, Bombisti |₃ e Mastri dà fuochi, e compirebbe grandem^{te} al seruitio |₄ che à quelli, che iui si attrouano fossero aggiunti almeno |₅ quattro Ingegneri di singolar esperienza, mentre la |₆ guerra al presente uiene essercitata col mezo de loro |₇ impieghi anco dalla parte nemica. Resta solo per |₈ conclusione di questa parte, che consideri, che cosa |₉ siano li tagli, ò le Ritirate

13 altre	Z manca-
16 stato praticato	Z stato

στέλλονται τμηματικά καὶ στὸ Κάστρο καὶ στὸ στόλο μερικὰ σώματα βομβαρδιστῶν, γιατί τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ξεβάρκαρον στὸ φρούριο σκοτώθηκαν.

Γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ φρουρίου αὐτοῦ θὰ ἀναφέρω ἐπίσης ταπεινὰ στὴ Γαληνότητά σας, ὅτι ἐὰν ἐνισχυθεῖ, ὅπως συνέβη τὴν περασμένη ἐπίθεση, τόσο μὲ πολεμοφόδια ὅσο καὶ μὲ τρόφιμα ἄφθονα, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅμως νὰ τηρηθοῦν οἱ κανόνες μιᾶς σταθμισμένης οἰκονομίας, γιὰ νὰ μὴ παρουσιαστεῖ ὀλέθρια ἑλλειψη, ὅπως συνέβη μὲ τὸ μαπαροῦτι κατὰ τὴ μεγαλύτερη ἔνταση τῆς ἐπίθεσης, πρᾶγμα ποὺ ἀνέφερα στὴ Γαληνότητά σας.

Ὁφείλω ἐπίσης νὰ προσθέσω ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποστα- F45v λοῦν μιναδῶροι, τεχνῖτες βομβαρδιστὲς καὶ τεχνῖτες γιὰ τὶς φωτιές, καὶ θὰ ἦταν σπουδαία συμπλήρωση τῆς ὑπηρεσίας νὰ προστεθοῦν σ' αὐτοὺς ποὺ βρίσκονται ἐκεῖ τουλάχιστον 4 μηχανικοὶ μὲ εἰδικὴ πείρα, ἐπειδὴ ὁ πόλεμος τώρα γίνεται μ' αὐτοὺς, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ἐχθροῦ. Ὑπολείπεται μόνο, γιὰ νὰ κλείσω τὸ κεφάλαιο τοῦτο, νὰ ἐξεταστεῖ τί πρᾶγμα εἶναι οἱ τομὲς ἢ οἱ ριτιράτες, ἐκεῖνες ποὺ ἀρχι-

com(m)inciate, e proposte, ₁₀ e quali, i loro effetti, e delineate sono nei disegni, ₁₁ che come dissi di sopra hò unito alla presente, ₁₂ perche il tutto sia osseruato con l'occhio. Queste ₁₃ sono trè. Vna principiata al Panigrà, e ₁₄ questa fà l'effetto, che in caso, che il nemico facesse ₁₅ uolare il Baloardo, ui sarebbe modo di difender ₁₆ quel terreno, e tener il nemico lontano dalla Città, ₁₇ e come questa è opera gioueuole, così essendo ₁₈ stata principiata senza alcuna mia imaginabile ₁₉ notitia, quando l'hauessi hauuta ui hauerei ₂₀ considerato la imperfettione, che consiste nell' ₂₁ esser troppo uicina al Baloardo, come affissando ₁ l'occhio nel disegno chiaram^{te} si uede. La seconda ₂ ^{F^o46r} ritirata ò taglio proposto è di fare una Retirata ₃ Reale dentro ne Baloardi Bethlem, e Panigrà, com-₄ minciando il taglio con un nuouo recinto

10 sono	manca
21 come affissando l'occhio	Z e ui lascia troppo poco terrenno da difendere, come affissando l'occhio
2 taglio proposto è di fare una Retirata Reale dentro ne Baloardi Bethlem, e Panigrà, cominciando il taglio con un nuouo recinto dal Marti- nengo	Z taglio con un nuouo recinto dal Martinengo

σαν και εκείνες που προτάθηκε να γίνουν, και ποιὰ είναι τὰ αποτελέσματα των. Είναι σχεδιασμένες στὰ σχέδια, πού, όπως είπα παραπάνω, έχω επισυνάψει στην παρούσα, για να είναι δυνατόν να τις παρατηρήσει κανείς ολόκληρες με τὸ μάτι. Αὐτὲς είναι τρεῖς. Μιὰ πού ἄρχισε στὸν Παντοκράτορα και ἐκτελεῖ τὸν προορισμό της. Γιατὶ σὲ περίπτωσι πού ὁ ἐχθρὸς θὰ ἀνενίστασε τὸν προμαχῶνα θὰ ὑπῆρχε τρόπος ἄμυνας αὐτοῦ τοῦ ἐδάφους και νὰ κρατηθῇ ὁ ἐχθρὸς μακριὰ ἀπὸ τὴν πόλη. Καὶ ἐνῶ εἶναι ἔργο ὠφέλιμο ἄρχισε δὶχως νὰ ἔχω τὴν παραμικρὴ εἶδησι, και ὅταν θὰ τὸ πληροφοροῦν θὰ τὴν θεωροῦσα ἀτελῆ, ἐπειδὴ βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὸν προμαχῶνα και ἀφίνει ^{F46r} πολὺ λίγο ἔδαφος γιὰ ἄμυνα, ὅπως φαίνεται καθαρὰ στὸ σχέδιο, ὅταν τὸ προσέξει κανεὶς.

Ἡ δεύτερη ριτιράτα ἢ τομὴ πού προτάθηκε νὰ γίνῃ εἶναι μιὰ σπουδαία βασιλικὴ ριτιράτα στοὺς προμαχῶνες Βηθλεὲμ και Παντο-

dal ₅ Martinengo sino al Mare uicino à Sant'Andrea, ₁₆ che per ogni sinistro, che potesse accadere segrega-₇rebbe li Baloardi Bethlem, e Panigrà sud^{ti}, rima-₈nendo all'hora li med^{mi} in qualità di fortificationi ₉ esteriori. Questa sarà opera che accrescerà ₁₀ uigore alla Piazza, et impedirebbe il nemico ₁₁ à proseguire più oltre, mà douendo esser il taglio ₁₂ largo, e profondo, e ui uorra grande impiego ₁₃ d'operarij, e di fatica, sarebbe stato bene molto ₁₄ prima ad'ogni buon riguardo darui mano per ₁₅ premunirsi, nel che non hà mancato la mia ₁₆ debolezza di opportunam^{te} sugerirne i motiui, mentre ₁₇ considerai sopra tutto, che con questo taglio le militie ₁₈ hauerebbero hauuto un nuouo franco ricouro. ₁₉ Il terzo taglio finalm^{te} sarebbe pregiudicialism^o, et ₂₀ un principio di abbandonare la Piazza, mentre ₂₁ taglierebbe fuori tutti li Baloardi, e le fortificatⁿⁱ ₁ esteriori, e si^{F^o46v} ridurrebbe solo alla Città uechia, che ₂ uol dire prossimi ad'imbarcarsi. onde in ogni ₃ modo deu'essere escluso. Oltre queste mie ₄ riuerentisme

8 all'hora	Z manca
10 uigore	Z fortezza
12 largo	Z più largo
14 darui mano per premunirsi	Z di premunirsi

κράτορα, ἀρχίζοντας τὴν τομὴ με ἓνα νέο περίβολο ἀπὸ τὸ Μαρτινέγκο μέχρι τὴ θάλασσα, κοντὰ στὸν Ἀγ. Ἀντρέα, πού γιὰ κάθε ἀπευκταῖο, πού θὰ μπορούσε νὰ συμβεῖ, θὰ ἀπομόνωνε τοὺς προμαχῶνες Βηθλεὲμ και Παντοκράτορα πού ἀναφέρω και θὰ παρέμεναν τότε σὰν ὀχυρώσεις ἐξωτερικὲς. Τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ προσθέσει δύναμη στὸ φρούριο και θὰ ἐμπόδιζε τὸν ἐχθρὸ νὰ προχωρήσει πιὸ πέρα.

Ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ τομὴ πρέπει νὰ γίνῃ πιὸ φαρδιά και πιὸ βαθειά, και θὰ χρειαστοῦν πολλοὶ ἐργάτες και πολλὸς κόπος, καλὸ θὰ ἔταν, πολὺ πρὶν ἀπὸ κάθε φροντίδα, νὰ καταβληθῇ προσπάθεια γιὰ τὴν ἐγκαίρῃ προετοιμασία. Γι' αὐτὸ ἡ ταπεινότητά μου δὲν παρέλειψε νὰ ὑποδείξῃ ἐγκαίρως τοὺς λόγους, γιατί εἶχα ὑπόψει μου πρὸ παντός, ὅτι μ' αὐτὴ τὴν τομὴ ὁ στρατὸς θὰ εἶχε ἓνα πρόχειρο καταφύγιο.

Ἡ τρίτη τομὴ, τέλος, θὰ ἦταν πολὺ ἐπιζήμια και ἡ ἀρχὴ γιὰ τὴν ἐγκατάλειψι τοῦ Κάστρου, γιατί θὰ κοβόταν ἀπέξω ὅλοι οἱ προμαχῶνες και τὰ ἐξωτερικὰ ὀχυρὰ και θὰ ἀπέμενε μόνο ἡ παλαιὰ ^{F46v} πολιτεία, πού σημαίνει ἐπικείμενη ἐπιβίβασι. Συνεπὼς ὅπωςδὴποτε πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ.

considerationi concernenti la guerra |₅ mi concederà licenza la Sertà V., che sottoponghi |₆ a suoi prudentiss^{mi} riflessi particolare essenziale |₇ partecipato dai Confidenti attinente alla pace, |₈ che è il fine della med^{ma} guerra. Hò risaputo |₉ dà questi, et altroue, che in Costantinopoli tenghi |₁₀ il p^{mo} luoco della gratia del Rè un giouane nominato |₁₁ Olagli, qual iui fà il carico del med^{mo} primo Visir |₁₂ et altro non gli manca, che il bollo Regio, quale |₁₃ anco ricercò, che fosse mandato a pigliare, |₁₄ ma non fù fatto per essere il Visir sotto la Piazza.

|₁₅ Costui è inimico del Visir med^{mo}, et aspirà a leuar-|₁₆gli la Carica. Per questo il med^{mo} Visir, che |₁₇ teme della testa procura tenersi lontano dalla |₁₈ Corte, nutre la guerra, nasconde la uerità alla |₁₉ Porta, a cui hà scritto haur acquistato due Fortini, |₂₀ e dà speranze dell' aquisto di tufto; e se bene |₁ il gran sig^{re} hà mandato in Campo uno^{F047r}

11 *Olagli*

Z fulagli

Ἐκτὸς ἀπὸ τῆς ταπεινῆς αὐτῆς σκέψεις μου σχετικὰ μὲ τὸν πόλεμο θὰ μοῦ ἐπιτρέψει ἡ Γαληνότητά σας νὰ ὑποβάλω στὴ σοφότετη σκέψη τῆς μιᾶς ἰδιαίτερα οὐσιώδικης πληροφορίας τῶν ἐμπιστῶν, ποὺ ἀφορᾷ τὴν εἰρήνην, ἡ ὁποία εἶναι τὸ τέλος τοῦ πολέμου αὐτοῦ. Ἐμαθα ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἀπὸ ἄλλης πηγῆς, ὅτι στὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν πρώτη εὐνοία τοῦ βασιλείου ἔχει ἓνας νέος ὀνομαζόμενος Ὀλαλή⁵³, ὁ ὁποῖος ἐκτελεῖ ἐκεῖ χρέη πρωθυπουργοῦ καὶ δὲν τοῦ λείπει τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ βασιλικὴ σφραγίδα, τὴν ὁποία καὶ προσπάθησε νὰ πάρει ἀλλὰ δὲν τοῦ δόθηκε, ἐπειδὴ ὁ πρῶτος βεζίρης βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸ φρούριο. Αὐτὸς εἶναι ἐχθρὸς τοῦ ἴδιου τοῦ Βεζίρη καὶ ἐπιδιώκει νὰ τοῦ πάρει τὴ θέση. Γι' αὐτὸ ὁ ἴδιος ὁ βεζίρης, ποὺ φοβᾶται γιὰ τὸ κεφάλι του, φροντίζει νὰ βρίσκεται μακριὰ ἀπὸ τὴν αὐλή, διατηρεῖ τὸν πόλεμον καὶ κρύβει τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴ Πύλιν. Σ' ἐκεῖνον ἔγραψε, ὅτι κυρίως δὲν ὀχυρὰ καὶ ὅτι ἐλπίζει νὰ κυριεύει ὅλο τὸ φρούριο. Καὶ ἂν καὶ ἔστειλε ὁ σουλτάνος στὸ στρατόπεδον ἓνα ἀπὸ τὰ F47r σεράγιο του νὰ ἐρευνήσῃ γιὰ τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ὅμως

⁵³ Τοποτηρητής (Καϊμακάμ) πρωθυπουργὸς κατὰ τὴν ἀπουσία τοῦ Φαζίλ Ἀχμέτ πασᾶ Κιοπρουλή στὴν Κρήτη ἦταν ὁ σύζυγος τῆς ἀδελφῆς του Καρὰ Μουσταφᾶ πασᾶς.

Σημ. Οἱ ὑποσημειώσεις ποὺ ἀναφέρονται σὲ πασάδες, Τούρκους ἀξιωματοῦχοι καὶ ἐπεξηγήσεις τουρκικῶν ὄρων ὀφείλονται στὸν ἀδελφικὸ φίλον Νίκο Σταυρινίδην, ποὺ εὐχαριστῶ καὶ πάλιν ἀπὸ τὴ θέση αὐτή.

del suo Serraglio |₂ ad' esplorare li stato delle cose, ad' ogni modo hà |₃ usato ogni strattagemà per coprir tutto. Se la |₄ uerità delle cose, e gl'artificij del Visir fossero sue-|₅lati à questo Olagli potrebbe informare il gran |₆ sig^{re}, e palesando il uero, tenuto occulto, e gl'in-|₇ganni fatti credere alla Porta, potrebbe con il mezzo delle forme |₈ adattate à guadagnarlo far inclinare il med^{mo} Rè |₉ alla pace. È dunque proprio della prudenza |₁₀ dell' E.E. V.V. il considerare, se fosse bene, che oltre |₁₁ il Ministro di cui sono proprij questi trattati dà |₁₂ trattenersi alla Suda, ò in Candia, mandarne |₁₃ un altro alla Porta in Costantinopoli, che insinuasse |₁₄ i mezi, e le aperture per stabilire la pace, le bene-|₁₅dittⁿⁱ della quale prego genuflesso sua Diuina |₁₆ Maestà, che quanto prima facci apparire à questo |₁₇ Stato. In qualità di Segrio nelle cose com(m)uni-|₁₈cabili però per non essere dell'ordine della Cancrìa |₁₉ Ducale mi hò seruito il fedeliss^{mo} Gio : Gauardo |₁ il quale alle^{F047v}

4 *del Visir*

Z del medemo p^{mo} Visire

5 *Olagli*

Z fulagli

7 *il mezzo delle sopra linea*

8 *adattate à guadagnarlo far*

Z adattate far

15 *beneditⁿⁱ della quale*

Z benidittioni della pace

15 *Sua Diuina Maestà*

Z S. D. M.

χρησιμοποίησε αὐτὸς κάθε πανουργία νὰ συγκαλύψει τὰ πάντα.

Ἐὰν ἡ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων καὶ τὰ τεχνάσματα τοῦ βεζίρη θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἀποκαλυφτοῦν σ' ἐκεῖνον τὸν Ὀλαλή, θὰ μπορούσε νὰ πληροφορηθῇ ὁ σουλτάνος. Καὶ μαθαίνοντας τὴν ἀλήθειαν ποὺ ἀποκρύπτεται, καὶ ὅτι ὑποβάλλει στὴν Ὑψηλὴ Πύλιν ἀπατηλὰ γεγονότα, θὰ ἦταν δυνατόν, μὲ τοὺς κατάλληλους τρόπους νὰ κερδιθῇ καὶ ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς θὰ κλίνει πρὸς τὴν εἰρήνην. Συνεπῶς εἶναι ζήτημα σκέψης καὶ κρίσης τῶν ἐξοχότητων σας, ἐὰν θὰ ἔπρεπε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ὑπουργό, στὸν ὁποῖο ἔχουν ἀνατεθεῖ οἱ διαπραγματεύσεις αὐτές, νὰ παραμείνῃ στὴ Σούδα ἢ στὸ Χάντακα καὶ νὰ σταλεῖ ἓνας ἄλλος στὴν Ὑψηλὴ Πύλιν στὴν Κωνσταντινούπολιν, γιὰ νὰ ὑποβάλῃ μὲ τὰ μέσα τὸ ξεκίνημα τῶν διαπραγματεύσεων, γιὰ νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ εἰρήνη, ποὺ οἱ εὐλογίες της, παρακαλῶ γονατιστὸς τῇ Θεῇ Μεγαλειότητι, νὰ φανοῦν ὅσο τὸ δυνατόν γρηγορότερα σ' αὐτὸ τὸ Κράτος.

Ὡς γραμματέας γιὰ τὰ πράγματα ποὺ μποροῦν νὰ ἀνακοινωθοῦν,

parti com(m)endabili di fede, uirtù, e diligenza |₃ hà pure unite quelle di coraggio, mentre oltre infinite |₄ fatiche, à quali hà conuenuto indeffessam^{te} soccom-|₅bere nel proprio Ministerio, hà uoluto testimoniar |₆la sua suisceratezza uerso la Patria col cimentarsi |₇ più uolte contro nemici. questo è di famiglia |₈ benemerita, e due suoi Fratelli uno dell'ordine |₉ della Cancr^{ia} Ducale, e l'altro Condotto hanno sacri-|₁₀ficata la uita nell'attuale seruitio di V. Sertà, |₁₁ e Pietro pure altro suo Fratello Condotto portatosi |₁₂ al seruitio in Candia in tutte le occasioni sotto |₁₃ il mio occhio con gran coraggio hà prestato fruttuoso |₁₄ il seruitio; onde p(er) ogni capo si rende egli degno |₁₅ della publica stimat^{is}ma gratia, e di qualche |₁₆ contrasegno dell'aggradiamento dell'Ecc^{mo} Senato.

|₁₇ Concludo Ser^{mo} Prencipe coll'implorare dalla Regia |₁₈ mano di V. Sertà gl'indulti di benign^o compatim^{to}, |₁₉ se queste mie diuote espressioni non comparissero |₂₀ adornate, come conuiene alla Maestà del luoco, |₁ perche certo sono accompagnate, se ben dà imperfett^{ne} F^o48r

πού δὲν ἀνῆκαν στὴν ὑπηρεσία τῆς Δουκικῆς Καγκελαρίας, μὲ ὑπηρέτησε ὁ πιστότατος Ἰωάννης Γκαβάρντο. Αὐτὸς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀξιέπαινη ἐμπιστοσύνη, τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἐξυπνάδα συγκεντρώ- F47v νει ἐπίσης τὸ θάρρος. Ἐνῶ, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀτέλειωτους κόπους ποὺ ὑποβλήθηκε ἐπίμονα γιὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ ὑπουργήματός του, θέλησε νὰ ἐπιβεβαιώσει καὶ τὴν ἐγκάρδιο ἀγάπη του πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ κινδύνευσε πολλές φορές πολεμώντας τοὺς ἐχθρούς. Ἀνήκει σὲ οἰκογένεια ἄξια εὐγνωμοσύνης καὶ δυὸ ἀδελφοὶ του, ἓνας τῆς Δουκικῆς Καγκελαρίας καὶ ὁ ἄλλος κοινοτικὸς γιατρός, θυσίασαν τὴ ζωὴ των στὴν τωρινὴ ὑπηρεσία τῆς Γαληνότητάς σας. Καὶ ὁ Πέτρος, ἄλλος ἐπίσης ἀδελφός του, κοινοτικὸς γιατρός, ποὺ ὑπηρέτησε στὸ Χάντακα, πρόσφερε σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις σπουδαῖες ὑπηρεσίες μὲ μεγάλο θάρρος, ὅπως εἶδα μὲ τὰ ἴδια μου τὰ μάτια. Συνεπῶς ὅπως- δῆποτε εἶναι ἄξιος εὐγνωμοσύνης καὶ κάποιας ἐνδειξης τῆς εὐγνωμοσύνης τῆς ἐξοχότατης Γερουσίας.

Τελειώνω, Γαληνότητε Πρίγκηπα, ζητώντας ἀπὸ τὸ βασιλικὸ χέρι τῆς Γαληνότητάς σας τὴν ἐπιείκεια τῆς εὐμένειας καὶ τῆς συγγνώμης, ἐὰν οἱ εὐλαβικὲς αὐτὲς ἐκφράσεις μου δὲν εἶναι στολισμένες, ὅπως ἐπιβάλλεται στὴ μεγαλειότητα τῆς θέσης, γιατί εἶμαι βέβαιος, ὅτι, ἂν καὶ συνοδεύονται ἀπὸ ἀτέλειες, ὅπως δῆποτε προέρχονται F48r

|₂ ad ogni modo dà un uiuo zelo di giouar in tutto alla |₃ Patria, alla quale mentre Io hò uotato ogni mio |₄ essere, sarò sempre pronto à porgergli in diuoto |₅ holocausto il residuo de miei giorni, come si |₆ conuiene à buon Cittadino. Gratie.

Antonio Barbaro ritornato di Pr. General⁵⁴

ἀπὸ ζωηρὸ ζῆλο νὰ ἐξυπηρετήσω σὲ ὅλα τὴν πατρίδα, πρὸς τὴν ὁποία, ἐνῶ ἔχω ἀφιερῶσει ὅλο μου τὸ εἶναι, θὰ εἶμαι πάντα πρόθυμος νὰ τῆς προσφέρω τὸ ὑπόλοιπο τῶν ἡμερῶν μου, σὰν ὀφειλόμενο ὀλοκαύτωμα, ὅπως ἀρμόζει σὲ ἓνα καλὸ πολίτη. Εὐχαριστῶ.

Ἀντώνιο Μπάρμπαρα, τέως Γενικὸς Προβλεπτῆς

⁵⁴) Ἡ ἐκθεση ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὸν γραμματικὸ τοῦ Barbaro, τὸν Gio. Gavar^{do}. Ὁ Barbaro τὴν ὑπόγραψε μὲ τὸ ἴδιο του τὸ χέρι, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν διαφορετικὸ χαρακτήρα τῶν γραμμάτων.

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ, ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

(Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν στὶς σελίδες. Οἱ παῦλες — δηλοῦν ἐπανάληψιν τοῦ λήμματος. Πολλὰ ὀνόματα λημματογραφοῦνται σὲ περισσότερες ταξινομικὰς λέξεις. Τὰ ξενόγλωσσα ὀνόματα λημματογραφοῦνται κατὰ τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον. Κάθε γράμμα του ἀκολουθεῖ τὸ ἀντίστοιχον γράμμα τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφάβητου. Τὰ ἰταλικά ὀνόματα προσώπων ἢ ὄρων λημματογραφοῦνται κατὰ τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον).

Ἀβδουραχμάν ἀγὰς τῶν Γενιτσάρων 63	alimenti 9
Ἀγὰ τζαμί, Τριμάρτυρη 63	Antenorij, colonnello 151
Ἀγία Αἰκατερίνη Σιναϊτῶν 108	Antonini Antonio di Friuli, morto 134
Ἀγ. Ἀνδρέα προμαχῶνας 24, 38, 48, 88, 109, 111, τὴν ἄμυνά του ἀνέλαβε ὁ Βερντμίλερ καὶ ὁ Λορέντσο Ντονά 96, 112, 161. Πόρτα. — 49, ridotto — 39	Arasi, sergente maggiore 75
Ἀγ. Δημητρίου φρούριον (Ἄκ Τάμπια = Ἄσπρο φρούριον) 16, 43, 88, 91, 110	Arcuro v. D'Arcuro
Ἀγ. Θεόδωροι, νησὶ κοντὰ στὰ Χανιά. Οἱ ὀχυρώσεις του ἔργο τοῦ Βερνέντα 15	Armata ausiliaria di Pontefice, di Spagna e di Malta, partita 130
Ἀγ. Μάρκος, ναός, Δεφτερντάρ τζαμί 63	armi bianche 140
Ἀγ. Νικόλαος, ρεβελίνο 40, 42, 89	Arsenali 67
Ἀγία Πελαγία, ὄρμος. Ἐκεῖ γινόνταν οἱ ἐκφορτώσεις τῶν πολεμοφοδίων τοῦ Κιοπρουλή 119	artiglieria 30, 36
Ἅγιο Πνεῦμα, ρεβελίνο 19, 39, 50, 89, 91, 108, 140	attacco 71
Ἀγκεμπούτ Ἀχμέτ πασά 108	avanzamento dei Turchi 114, 117, 118
Ἄδανα 109	
Ἄκ Τάμπια 16, 43, 88, 91, 110	Βηθλεέμ, προμαχῶνας 88, 109, 110, 111, 112, 118, 133, 160, 161, γιὰ τὴν ἄμυνά του τοποθετήθηκε ὁ προβλεπτής Πιζάνι 96 — revelino 40, 44, 89 — corna 48
Ἀλεξάνδρεια, προμήθευε τρόφιμα στοὺς Τούρκους 8	Βιτούρι βλ. Vitturi
Ἀμμουδιά βλ. Sabbionera	βομβαρδιστὰς 26, 72, 78, 145, 147, 159
Ἀνάφη, Nanfi 66, 69, 156	βραβεῖα 150
ἀνεμόμυλοι τοῦ Μαρουλά 28	
ἀνηφοράδες, 46	Badoer Francesco 114, 121
ἀντιπόνομοι, 18	Ballarini Giovanni Battista, gran cancelliere 59, 93
Ἄντρος, 156	banditi 147
Ἀρμένηδες ὑπονομοποιοί, 12, 100	Barbarigo, provveditor del Zante 36
Ἀρμυρός, νερόμυλοι 28	Barbarigo Giacomo, provveditor di Suda 33, 36, 70, 71
Ἀστροπαλιά, Stampaglia, 66, 155, κατὰστράφηκε ἀπὸ τοὺς κουρσάρους 68	Barbaro Antonio, provveditor generale delle armi 28, 51, 55 ecc. licenziato della Consulta dal Capitan Generale 126
abitanti 7000, adoperati in difesa 79	Barbaro, fratello di Antonio — 80, 88
Achmet bassa visir di campo 108	Baroni, sergente general 133
acqua, penuria 50	Battag(l)ia provveditor del Regno 34, 96, 124, 148, ἀνέλαβε τὴν ἄμυνά τοῦ προμαχῶνα Martinengo 96
Alborio, colonnello 81	Battaglia, duca 96, 124
	battaria del frate 45
	Bembo Mario, prov. generale 48, 137

- bergantini 157
 Bernardo Antonio, prov. general da Mar 128
 Bichi, priore, comandante della squadra del Pontefice 126, 130
 biscotti 29
 bombisti 159
 brecchia, ρήγμα 134
 Brusasco, colonnello 151
 buttiro 8
- Γάλλοι τεχνικοί μισθοφόροι στὸν τούρκικο στρατὸ 97
 Γάλλοι μισθοφόροι τῆς Βενετίας 102
 Γερμανίας πόλεμος τῶν Τούρκων 62
 Γιόφυρος, ποταμὸς 56, 108, 131, 139, 140
 Γραμπούσα, φρούριο 66, — προβλεπτής Domenico Diedo 35, 70
- Caini 72, 145
 Candia, città, lagrimabile spettacolo 116, — conservazione della Piazza 153
 Candia Nova 97, 107
 Canea, 57, 62, 64, 67, 68, 93, 96, 97, 104, — sfornita 129, 142
 Canioti 145
 canonι, βλ. κανόνια
 Capelletti 26
 Capello, segretario 37
 Carabuse βλ. Γραμπούσα
 carazzo, χαράτσι 69, 156
 carne 69
 Cassone del molo 45
 Castellani, ingegner 137
 Castello del molo (Κοῦλες) 18, 49
 Cavallaria 36, 146 — mantenuta coi frisoppi 83, 145
 Cefalonia 156
 Ceola, tenente colonnello 151
 Cernide 27, 72, 145, 147
 chirurgi 81
 Christiani ingegneri e minatori 118
 Ciopruli βλ. Κιπρουλής
 Cipro 53
 cisterne dei consiglieri 17, 46
 ciurme 22, 44, 141
 collane e medaglie 150
 colonia di Candia 79, nobili di — 96
 combattimento, fù orrido 113
 confidenti 59, 91, 94, 102, 141
 Consulta da Mare 124, 125, 126
 Contarini Alvise 121
 Contarini Bartolo 21
 contramina 18
- Corazze θωρακοφόροι 26, 28
 Coressi Francisco, ragionato fiscal 147
 Corfù 156
 Corner, provveditore dell'Armata 80, 82, 124, 140, 145
 Corner Nicolò 42, 43, 47, 48, — capitano generale 56, 72
 Corner Andrea 73, 74, 75
 Corningen Alessandro, tenente colonnello 151
 Corno 40
 corsari 68
 Crepacuore 16, 17, 43, 88, 91, 110
- Δαλματία 37, 145
 δαπάνες τοῦ Μπάμπαρα 149
 Δαρδανέλλια 131
 δεξαμενές τῶν συμβούλων 46
 δεξαμενές Τζάνε 46
 Δερματὰ Πόρτα 20, 50
 Δεφτερντάρ 'Αχμέτ πασάς 63
 δῶρα τοῦ σουλτάνου στὸν Κιοπρουλή 136
- Dalmatia 37, 145
 Dandolo Zan Mattio 79
 D'Arcuro 132
 D'Egenfeld Adolfo 150
 Delignon, colonnello 151
 De Mezzo Zorzi, provveditor di Spinalonga 34, 70
 De Mezzo Nicolò 79
 Dermatà porta 20
 Diedo, provveditor di Tine 35
 Diedo Domenico, rappresentante di Carabuse 70
 disegni 117
 distribuzione dei posti 96
 distribuzione dei posti di Turchi 108
 Donà Lorenzo 96
 Duca di Savoia 81, 92
- Ἐμπιστοι βλ. confidenti
 ἐξοπλισμὸς τοῦ Χάντακα 15
 ἐπίθεση 71
 Εὐβοία 53
 Egenfeld βλ. D'Egenfeld
 falsabraga 22, 90
 fanti 11134, 146
 Farsetti Gio: Giacomo 114, 120
 feudati 147
 feriti 81
 Fernandina, duca di — 126
 fonderia dei canonι 11
 fontana 19, 50, ἐπιγραφή 20

- foraggi 29
 fornelli 135
 fortificazioni di Candia, stato delle — 39, 71, 87
 Fossa dei Datoli 19, — profundazione 90
 Francesi ingegneri stabilirono una fonderia di canonι ai Turchi 97
 Frate, batteria del — 45
 Freishen, baron di — 75, 120
 Friuli 134
 Fulagli βλ. Olagli
- Galeote 157
 galere 80, — di guardia 114
 Gavardo Gio: segretario 163
 gianizzari 98, 99, 154
 Giavarina, segretario 60, 131, 132
 Giesù, baloardo βλ. 'Ιησοῦ
 Giustiniani, commissario di viveri 121, 138
 Gonzaga Camillo 15
 Grandis, maggiore 151
 Greci 145, — fanti 147
 Grimaldi, capitano delle navi 121, 158
 Grimaldi cavaliere, governatore della Piazza 73, 74, 96
 guastadori 12, 44, 68, 69, 78, 98, 147
- Ζάκυνθος 156, προβλεπτής Barbarigo 36
 Ζουλφικάρ αγάς 108
 ζωτροφίες εἶχαν γεμίσει οἱ Τούρκοι καὶ τὶς ἐκκλησίες 96
- zappa 113
 zavale galere 99
- Θεσσαλονίκη 53
 θέσεις μάχης, κατανομή 95
 θωρακοφόροι 26
- Ἱεράπετρα 7, 119
 Ἱησοῦ γαλαρίες 18, — φρούριο 46, 47, 88, 110, τὴν ἀμυνά του εἶχε ἀναλάβει ὁ De Villa 96
 Ἰος, προμήθευε ξύλα στὸ Χάντακα 66, 68, 155
 Ἰμπραχίμ πασάς, μπεϊλέρμπεης τῶν Ἀδάνων 109
 ἱππικὸ 2 ἑλες, 26, τὸ ἔτρεφαν με θρύμματα παξιμαδιοῦ 83
- Imbert, colonnello 151
 infermi 81
 Ingegneri 10
 Inghilterra 36
 Italiani soldati 145
- Κάινι, μισθοφόροι 72
 κανόνια 11, 30, 31, πόσα ὑπῆρχαν 86, σπούσαν 87, 105, 112, 113, 115
 κανόνια τεραστίων διαστάσεων κατασκεύαζεν ὁ Κιοπρουλής 97, τῶν Τούρκων 112
 καπελέτοι 26
 Καπουδάν πασάς, ἀρχιναύαρχος τῶν Τούρκων 93, 96, 119, 130, 139
 Καραμανία 109
 Καρά Μουσταφά πασάς 162
 Καρά Μουσταφά μπεϊλέρμπεης Νατολίας 109, 141
 κάρβουνα 68
 κάτεργα, γαλέρες 63
 Κασόνι τοῦ μώλου 45
 Κατριτζόγλης πασάς 60, 99, 109, 112, 115 — μετόχι 60, 131
 Κατσαμπάς, μύλοι 28
 Κέα, Τζιά 156
 Κέρκυρα 36
 κευθμός piazza bassa 18
 κυλλίβαντες 87
 Κιοπρουλή Ζαδὲ Φαζίλ 'Αχμέτ πασά, 2, 57, 61, 100, — ἡ οἰκογένειά του 101, 133
 Κιοπρουλή Μεχμέτ πασά 2, 61, 62
 κοντραμίνα, ἀντιπρόνομος 18
 κρέας 69
 Κρεπακουόρε, δχυρωματικὸ ἔργο 16, 17, 43, 44, 91, 110
 κρήνη Μπέμπο 19
 κρήνη Πιρίουλι (Ντελημάρκου) 19, 50
 ἐπιγραφή 20
 κτίστες 70
 Κύθηρα 33, 35, 66, 67, 69, 115, 126, 139, 146, 155
 Κύθνος, Termia 156
 Κύπρος 53
- Λάλα Μουσταφά πασά 57
 λιμάνι 115
 Λοιμοκαθατήριο 109, 112, 115
- Latre Gio: capitano 151
 Lazzaletto βλ. Λοιμοκαθατήριο
 legna 68
 Lion Nicolò 121
 Lioni Domenico, padovano, morto 134
 Lobia Ottavio 139
 Londra, 6
 Loredan, provveditore 115
- Μακάσι 49
 μάχη, ἀρχισε στὶς 25 τοῦ Μάη 1667

ήμέρα Τετάρτη 107, ήταν φρικαλέα 113, 133, 134, 135
 μαραγκοί 70
 Μαρουλάς (Χρυσοπηγή) οικισμός 23, 44, — ανεμόμυλοι 28, — ύψωμα 44
 Μαρτινέγκο, γαλαρίες 18, προμαχώνας 47, 88, 109, 110, 111, 112, 137, την άμυνά του ανέλαβε ο προβλεπτής Μπατάλια 96
 Μεραμπέλο 7
 Μήλος 156
 μηχανικοί των Τούρκων 10
 μηχανικό βλ. guastadori
 μινωδοί 12, 159
 μίνες, ύπνομοι 13
 Μισιρλήδες, Αιγύπτιοι 108
 Μονεμβασία 7
 Μοριάς 53, 68, 83, 154
 Μουσταφά πασά 57
 Μπαρότσης Άνδρέας 24
 μπαρούτι 12, 31
 Μποδοσάκειο, κρήνη Πέρσουλι 19
 Μπουλούκοι σπαχήδες 98
 Μύκονος 159
 μύλοι, χερσόμυλοι 28
 Μώλος, κασόνι 45

Maestranze 159
 Malta, squadra di — 126
 marangoni 69
 Marcello Alvise 121
 Marin Michiel, provveditore di Cerigo 69, 70, 139
 Marini, colonnello 150
 mastri da fuochi 159
 Mattiazzi, tenente colonnello 140, 151
 medicinali 81
 mezzaluna, οχυρωματικό έργο, μήνη 18, 23
 milizie 71, 72, 98
 minatori 159
 Mnisenzuhi Aldimiro, capitano 151
 Moceniga opera 40, 133, 134, — mezzaluna 41, 44, 56, 108, 140
 Mocenigo Alvise, capitano generale 37, 91, 128
 Molina opera 17, 23, 43, 88, 91
 Molino, capitano delle navi 158
 Morea βλ. Μοριάς
 Moro, capitano generale, provveditor straordinario 124, 130
 Morosini, capitano generale 72, 78, 80, 116, 121, 124, 145, — commissario 84, 96, — Francesco, ανέκδοτη αλληλογραφία του 59
 Morosini Giorgio, prov. dell'Armata 128

Morosini Bernardo, capitano delle navi 128
 mortari, όλμοι 12
 moschetti, όπλα 31, 85, 113
 Motta Battaglia, sergente maggiore 74, 120, 140, 151, sua moglie colpita 79 βλ. και Πίν. 17
 munizioni 31, 71, 84
 mureri 69

Νάξος Nascia, 156
 Ναύπλιο 63
 νεκροί 141
 Νικούσιος Παναγιώτης 102, 103, 154
 νοσοκομείο 81
 Ντεμέτσο βλ. De Mezo
 Ντία 126
 Ντιέντο βλ. Diedo

Nanfi, 66, 69, 153
 Nani Polo 120
 Napoli di Malvasia, Μονεμβασία 7
 Napoli di Romagna, Ναύπλιο 63
 Navager, cap. straordinario delle galee 124, 140
 Negroponte, Εύβοια 53
 Οικονομικά 149

Όλαλής 162, 163 Olagli
 Όλλανδία 36
 όλμοι 12
 όπλα, άχρηστα και επικίνδυνα 85
 όπλα λευκά, τó σπαθί 140
 Ούγγαρία 2, 3, 10
 όχυρώσεις του Χάντακα, κατάσταση τó Γενάρη 1667, 39 έξ., 87

oltramarini 145, 146
 oltramontani 145, 146
 opera Molina 17, 23, 43, 88, 91
 opera Moceniga 40, 133, 134
 opera Panigra 132, 133, 140

Παλιόκαστρο 114
 Παντοκράτορα προμαχώνας 19, 48, 56, 88, 96, 108, 109, 110, 111, 112, 118, 132, 133, 160, 161, — revelino 40, 41, 44, 89, 108, 140, — opera 40, 132, 133, 140, 160, — την άμυνα του ανέλαβε ο commissario Morosini και ο έπότης Grimaldi 96, — corno 40, 50, — furioso assalto 134, 138
 παξιμάδια 82
 Πάρος, Parisi 4, 139, 156

πασσαλόφραγμα, palizzata 40, 41
 Πατελάρος Νεόφυτος 104
 Πεχλιβάν πασά 108
 Πλατεία Στράτα, κρήνη 19
 πολεμφοδία 12, 31
 Πολιτοφυλακή 27
 προμαχώνες 88
 Πύλες του Φρουρίου 49
 πυρίτιδα 12, 31, 85, οι Τούρκοι παρεσκέυαζαν στη Νέα Κάντια 97
 πυροβολικό 30, 36

Padavino, segretario 93, 98, 102, 131
 paesani 11
 paglia 69
 palizzata 40, 41
 Palma, opera della — 41, 110, — opera corno 40, 42
 pane 8, 29, 81
 Panigra βλ. Παντοκράτορα
 parapetto 40, 41, 42
 Parma Felice, tenente colonnello 151
 Pasqualigo Filippo 28
 Pasqualigo Antonio 121, commissario 130
 petacchio, είδος πλοίου 157
 Piazza alta e piazza bassa 17, 47
 piombo, μόλυβδος 31
 Pisani Lorenzo, provveditor in Regno ανέλαβε την άμυνα του προμαχώνα Βηθλεέμ 96
 pistole 86
 polvere 12, 31, 85, 97
 pontefice, squadra del — 126
 Portari, governorator 151
 porte della città 49
 porto di Candia 115
 Primo Visir 10 βλ. Κιοπρουλής
 Priuli Antonio, relazione 1-38, 39, precessore di Barbaro 56, 83
 Priulo traversa 42, — opera 18, 44, — fontana 50, — revelino 89
 Profitio Tore, colonnello 81, 150
 provigioni da vivere e di guerra 82

Querini Giulio, prov. di Tine 69

Ρέθυμνο, τά κανόνια του μετέφερε ο Κιοπρουλής στο Χάντακα 97, και τη φρουρά του 129, 142
 Ρεθεμνιώτες 145
 ριτιράτες 159
 Ρουμελιώτες 98

Rados, colonnello 151
 Revelino, rivelino 18, 39, 40, 89 — Άγ.

Νικολάου 40, Βηθλεέμ 40, Παντοκράτορα 18, 40, Άγίου Πνεύματος 40
 riso 8

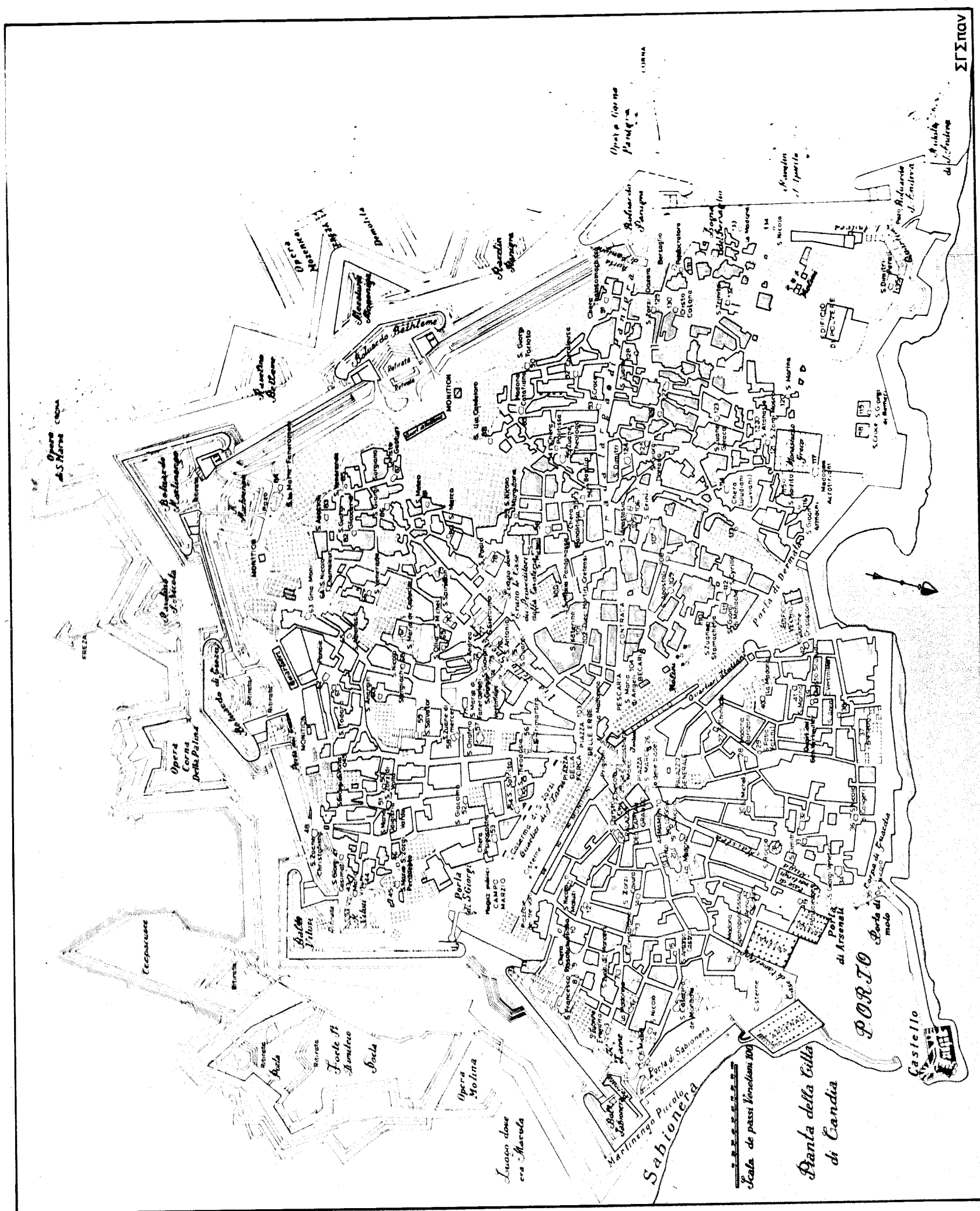
Σαμώνιον άκρωτήριο 121
 Σαντορήνη 66, 69, 139, 155 Sant' Erini
 Σεβάστεια, Siva, 142
 Σητεία 7
 σιτάρι 82
 σιτηρά, άλεση 28
 Σίφνος 156
 Σούδα, τó πιό σπουδαίο φρούριο, προβλεπτής Giac. Barbarigo 32, 66, 70, 71, 101
 σπαθί βλ. sabla
 Σπιναλόγκα 33, 66, 101, προβλεπτής De Mezzo 70
 σταφίδες 36
 στόλοι του Πάπα, της Ίσπανίας και της Μάλτας 126
 στρατός 30, πόσοι άνδρες έμειναν στο τέλος των επιχειρήσεων 144, 145, 146, 147
 στρατός τουρκικός, 98, άρχηγοί του 99, θέσεις των άρχηγών 109
 Συμβούλιο των Βενετών 122, 123, συμβούλιο της Ήρρας 124
 Συμβούλιο των Τούρκων 110
 Σύρα 156
 Σύροι 108
 σχεδιάγραμμα των μαχών υπέβαλε ο Μπάμπαρα 109

Sabbionera, Άμμουδιά, προμαχώνας 17, 18, 22, 23, 24, 43, 44, 45, 88, 90, 96, 108, 110, την άμυνά του ανέλαβε ο δούκας Battaglia, 96, — galeries 18
 sabla, sciabola 113, 136
 saica, ίστιοφόρο 8
 Salomon, άκρωτήρι Σαμώνιο 121
 San Spirito revelino βλ. Άγ. Πνεύμα
 San Pietro 49
 Santa Maria, opera corno ή corona 40, 41, 88, 112
 Satanò monsu, 120
 Sifanto βλ. Σίφνος
 Spagna, squadra di Spagna 126
 Spinalonga βλ. Σπιναλόγκα
 Stampaglia βλ. Άστροπαλιά
 Standia βλ. Ντία
 strada coperta 40
 Suda βλ. Σούδα

Τεχνίτες για τις φωτιές 159

- Τήνος 35, 66, 68, prov. Querini 69, 146, 155
 Τοπανάς, χυτήριο κανονιών 12
 τουρκικά στρατεύματα 6, 97, 98
 Τούρκοι, δὲν ὑπερέχουν σὲ ἀρετὲς καὶ ἱκανότητα 13
 τουρνατζήδες 109
 τραυματίες 81
 Τριμάρτορη, ἀγὰ τζαμί 63
 τρόφιμα τῶν πολιορκουμένων, ἔλλειψη, 29, 70, μεταφέρονται ἀπὸ τὰ νη-
 σιά 115, 139
 τρόφιμα τῶν Τούρκων 9
 τσοῦρμες, πληρώματα γαλερῶν 22, 44

 Tavera, tenente colonnello 151
 Termia, βλ. Κύθος
 Tore Profitio, colonnello 81, 150
 Tramata porta, Δερματὰ 20, 50

 Ὑγεία τοῦ στρατοῦ 81
 ὕδρευση τοῦ Χάντακα κατὰ τὴν πολιορ-
 κία 21
 ὑπόνομοι βλ. μίνες

 Umberto Carlo, capitano 151
 Ungheria, guerra di — 3, 10
 uve passe 36

 Valier, generale 115
 vascelli christiani 9
 Venier Dolfi 28
 Venier Leonardo, prov. di Cerigo 33, 71
 Venturini, colonnello 151
 Vertmiller (Werdmüller) tenente gene-
 rale, 25, 73, 86, ἀνέλαβε τὴν ἀμυνα
 τοῦ προμαχώνα τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέα 96
 Verneda, Filippo Bessetti de — caval-
 lier 15, 150, ingegnere maggiore
 23, 50, 75, 92, 111, 118, 137, 138

 Viemo Hierich, colonnello 151
 Villa, De — marchese, generale 16, 25,
 55, 72, 77, 78, 81, 90, 92, 95, 104,
 122, 125, 126, ἀνέλαβε τὴν ἀμυνα
 τοῦ προμαχώνα Ἰησοῦ 96, τραυ-
 ματίστηκε 135
 villani del Regno 99
 Vimes, tenente colonnello 151
 Vituri, balluardo 17, 43, 46, 77, 88, 91,
 110
 viveri 36
 Vrangel, general 132

 Φάρμακα 81, 82
 Φορτέτσα 11, 60, 97
 φουρνέλα 135, 138
 Φουρτούνα μετόχι (Κατιρτζόγλη) 60

 Χαλέπι 142
 Χανιά 2, 7, 12, 67, ἀπόβαση Τούρκων
 63, — ὁ Κιοπρουλῆς μετέφερε στὸ
 Χάντακα τὰ κανόνια 97, καὶ τὴ
 φρουρά 129, 142,
 Χάντακας, 2, ὁ λαὸς ἐπισκευάζει τὰ
 τείχη 5, φρουρά 26, κάτοικοι 27,
 κατάσταση ὁχυρώσεων 39, πολι-
 τεία γεμάτη πένθος καὶ χαλάσματα
 116
 Χασάν πασὰ 57
 χειρόμυλοι 28
 χειροῦργοι 81
 Χεντέκια 19
 Χίος 12
 Χουσεῖν πασὰ 57
 Χρυσόπηγὴ 23
 χυτήριο κανονίων Κιοπρουλή 11, Γάλ-
 λος ἐξωμότης χύτης 12

 Ψάλις ἢ σφηνοειδὲς ὀχυρό, revelino 40
 ψωμί 8, 29, 81

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

Αἱ ὀνομασίαι τῶν ἐνοριῶν ἀναφέρονται εἰς τὸν κώδικα ἰταλιστί. Ἐνταῦθα ἀποδίδονται εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἐπὶ τῇ θάσει τοῦ Καταλόγου τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Χάνδακος, τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ τοῦ παπᾶ κύρ Ἰωάννη Κομητᾶ (ἀντίγραφον τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον Ἑρακλείου ὑπ' αὐξ. ἀριθ. χειρογράφου 17) τοῦ δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ G. Gerola εἰς τὸ μνημονευόμενον ἔργον του: *Topografia delle chiese della città di Candia, "Bessarione"* a. 1918, fasc. 1-4, pp. 245, 246, e 247.

Σ.Γ.Σ.

(Ἐκ τοῦ κώδικος ὑπ' ἀριθ. 156/6005 τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης K 92).

1. Ἐνορία τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ Κεφαλᾶ
2. Ἐνορία τοῦ Χριστοῦ τιτλοφορουμένου τοῦ Σκουλούδη
3. Ἐνορία τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων
4. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Βαγιάς
5. Ἐνορία τῆς Παναγίας τῆς Θαλασσομάχισσας
6. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Βούργου
7. Ἐνορία τῆς Ἁγίας Εἰρήνης
8. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Καμαριώτη
9. Ἐνορία τῆς Σάντα Λουκίᾳ (Ἁγίας Φωτεινῆς)
10. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κασιμάτη
11. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὴν Ὠραία Πόρτα
12. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Χαμαλεύρη
13. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου
14. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου
15. Ἐνορία τοῦ Προφήτη Ἠλία στῇ Βαγιά
16. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Γλυκοκαρύδη
17. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Σιγάλα
18. Ἐνορία τῆς Ἁγίας Κυριακῆς
19. Ἐνορία τῆς Ἁγίας Ἄννας
20. Ἐνορία τῆς Παναγίας τῆς Πισωτειχιώτισσας
21. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου
22. Ἐνορία τῆς Παναγίας τῆς Φανερωμένης
23. Ἐνορία τοῦ Ἀρχιστρατήγου
24. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῶν Γρεκῶν
25. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Χριστοφιλίνας
26. Ἐνορία τῆς Κυρίας τῆς Γουβοπηγῆς
27. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κωστομοίρη
28. Ἐνορία τῆς Κυρίας τῆς Ὁδηγητρίας
29. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ
30. Ἐνορία τῆς Κυρίας Κυραπαναγιάς
31. Ἐνορία τῆς Κυρίας Κεραγκόστας
32. Ἐνορία τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας
33. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σουριανοῦ
34. Ἐνορία τῆς Κυρίας Κεραπεριθλέπτου
35. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου
36. Ἐνορία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς
37. Ἐνορία τῆς Κυρίας τῆς Πανυμνήτου

38. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος
39. Ἐνορία τοῦ Σωτῆρος στοῦ Μαρουλά
40. Ἐνορία τῆς Ἁγίας Μαρίας
41. Ἐνορία τῆς Κυρίας Γαληνῆς (Gialinà)
42. Ἐνορία τῆς Κυρίας τῆς Λουλουδιανῆς
43. Ἐνορία τῆς Κυρίας τῆς Νέας Μονῆς
44. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῶν Τσαγκαράδων
45. Ἐνορία τῆς Κυρίας τῆς Βλαχέρνας
46. Ἐνορία τῆς Κυρίας τῆς Ψυχωσώστρας
47. Ἐνορία τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων
48. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου στοῦ Μαρουλά
49. Ἐνορία τῆς Κυρίας τῆς Μανολίτισσας
50. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Συμεῶν
51. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου στοῦ Μαρουλά
52. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Τρουλωτοῦ
53. Ἐνορία τῆς Κυρίας τῆς Θεοσκέπαστης
54. Ἐνορία τῆς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων
55. Ἐνορία τῆς κυρίας τῆς Γοργοπάκουης
56. Ἐνορία τῆς Ἁγίας Τριάδος
57. Ἐνορία τοῦ Παντοκράτορος
58. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τοῦ Σαμάρο
59. Ἐνορία τῆς Παναγίας τῆς Ἑλεούσας
60. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου
61. Ἐνορία τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς
62. Ἐνορία τοῦ Ἀρχιστρατήγου
63. Ἐνορία τῆς Κυρίας τῆς Παντάνασσας
64. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Νικολάου στοῦ Μουρχουταργιά
65. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Βασιλείου
66. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Μόσχου
67. Ἐνορία τῆς Ἁγίας Μαρίας στοῦ Δερματᾶ
68. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Δωριανοῦ
69. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Κουρίνας
70. Ἐνορία τῆς Κεράς Πολίτισσας
71. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Γέρακα
72. Ἐνορία τῆς Κυρίας τῆς Καταφυγῆς
73. Ἐνορία τοῦ Χριστοῦ τοῦ Καστούρη
74. Ἐνορία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Μουγλινοῦ

Σημ. Διὰ τοὺς ναοὺς τοῦ βενετικοῦ Χάνδακος βλ. τὸ δημοσιευόμενον ἐνταῦθα πολεοδομικὸν διάγραμμα τοῦ Werdmüller.

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΟΣ κατὰ τὴν πολιορκίαν

σχεδιασθὲν ὑπὸ τοῦ ἀντιστρατήγου H.R. Werdmüller τὰ ἔτη 1666-68, μὴ ἀφιστάμενον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἀπὸ τὴν σημερινὴν πραγματικότητα. Τὸ πρωτότυπον, *Original Plan der Festung Candia gezeichnet in den Jahren 1666-68 von Generalleutenant Hans Rudolf Werdmüller*, εὑρίσκεται εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ζυρίχης. Ἐκ τούτου τὸ ἀνετύπωσε πανομοιότυπον ὑπὸ τὴν αὐτὴν κλίμακα καὶ μὲ τὰ αὐτὰ χρώματα ὁ Giuseppe Gerola εἰς τὸν I τόμον τῶν *Monumenti Veneti nell'isola di Creta* (tavola 3). Ἐκ τούτου ἀντεγγραφή τὸ παρὸν ὑπ' ἐμοῦ καὶ δημοσιεύεται πανομοιότυπον ἀλλὰ ὑπὸ μικροτέραν κλίμακα.

Οἱ σημειούμενοι διὰ πρασίνου χρώματος χώροι ἦσαν κῆποι. Δι' ἐρυθροῦ χρώματος σημειοῦνται τὰ τεῖχη καὶ τὰ περιγράμματα τῶν 135 ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως. Αἱ ὀνομασίαι τῶν ἐκκλησιῶν ἀναγράφονται συμφώνως πρὸς τὰς ἀναφερομένας τοιαύτας ὑπὸ τοῦ Werdmüller ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸν κατάλογον ὑπ' ἀριθ. VI τὸν συνταχθέντα θάσει τοῦ χάρτου Werdmüller καὶ δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ G. Gerola εἰς τὴν σελ. 247 τῆς μελέτης του: *Topografia delle chiese della città di Candia, "Bessarione"* a. 1918, fasc. 1-4, pp. 99-281. Αἱ ὀνομασίαι 11 ἐκκλησιῶν τῶν ὑπ' ἀριθ. 1, 9, 12, 23, 26, 32, 44, 107, 108, 113, 126 καὶ 127, δὲν ἀναφέρονται προφανῶς ἀπὸ ἀβλεψίαν. Ἐξ αὐτῶν τὸ ὄνομα τῶν ὑπ' ἀριθ. 1, 12, 32, 44, 107, 108, 113, 126 καὶ 127, διεπίστωσεν ἀπὸ ἄλλους καταλόγους ὁ Gerola καὶ ἀναφέρεται ἐντὸς παρενθέσεως. Τὸ ὄνομα τῶν ὑπ' ἀριθ. 9, 23 καὶ 26 δὲν διεπιστώθη. Πολλαὶ ὀνομασίαι δυσανάγνωστοι διεπιστώθησαν ὑπὸ τοῦ Gerola ἐκ τοῦ πρωτοτύπου τῆς Ζυρίχης. Οἱ ἀριθμοὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἐπὶ τοῦ χάρτου ἐτέθησαν ὑπ' ἐμοῦ θάσει τοῦ ἀνωτέρω καταλόγου VI τοῦ Gerola. Τὰ ὀνόματα τῶν ὁδῶν, πλατειῶν κλπ. προσετέθησαν ὑπ' ἐμοῦ θάσει ἐγγράφων ἐκ τῶν Ἀρχείων τῆς Βενετίας.

Αἱ ὑπ' ἀριθ. 1-42 ἐκκλησίαι, ἀριθμούμεναι ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς εὑρίσκοντο εἰς τὴν παλαιὰν πόλιν. Αἱ ὑπ' ἀριθ. 43-135 εὑρίσκοντο εἰς τὴν νέαν πόλιν (τοὺς βούργους) καὶ ἀριθμοῦνται ἐπίσης ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Πρὸς εὐκολίαν παραθέτω κατωτέρω τὰ ὀνόματα τῶν ἐκκλησιῶν κατὰ τὸν αὐξαντικὸν ἀριθμὸν ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὸν χάρτην.

ΣΤΙ

CHIESE DELLA CITTÀ VECCHIA

1. (S. Defendi)
2. S. Michel
3. S. Zuanne Eremita
4. S. Nicolò
5. S. Caterina de Monache
6. La Madonna
7. S. Zuan di Merceri
8. S. Francesco
- 9.
10. Chera Pissotichiotissa
11. S. Nicolò Maluzi
12. (S. Maria)
13. S. Constantino
14. S. Zorzi Cavura
15. S. Antonio de Castro
16. Madona Spanopuliotissa
17. S. Anna Cipuro
18. S. Pantaleone
19. La Madona
20. S. Nicolò
21. S. Tito
22. Christo Chi(efalà)
23. Chiesola
24. S. Sebastian
25. S. Marco
- 26.
27. S. Chiriachi
28. Madona Barozani
29. S. Fotia (Fotini)
30. S. Michel
31. S. Rocco
32. (S. Giorgio)
33. S. Dimitri
34. S. Giorgi Venetico
35. S. Nicolò
36. S. Nicolò di Caligieri
37. S. Pietro
38. S. Anna
39. Christo Sculudi C. Vertmiller
40. La Madona
41. S. Marina
42. S. Zuanne Crisostomo
- CHIESE DEI BORGHI
43. S. Maria Vituri

44. (S. Giovanni Evangelista)
45. S. Maria Periblepto
46. S. Zorzi Varda
47. S. Giorgi Casimati
48. S. Zuane Christofilina
49. S. Giorgi di Volta
50. S. Zorzi di Volta
51. S. Maria Odigitria
52. S. Giacomo
53. Chiera Psigosotra
54. S. Spirito
55. S. Theodosia
56. S. Trimartira
57. S. Onofrio
58. S. Zuane di merceri
59. S. Salvatore
60. SS. Anargiri
61. S. Todoro
62. Panagia
63. Gnìa Moni
64. S. Nicolò Chamaleuri
65. S. Athanasia
66. S. Veneranda
67. S. Maria de Capucini
68. S. Nicolò Stergliachi (Sotiros)
69. S. Ollia (Elia)
70. S. Michel
71. S. Maria di Faneromeni
72. S. Andrea
73. S. Giovanni
74. S. Giorgi Vertmiller
75. S. Chiara
76. S. Antonio
77. S. Gierolimo
78. S. Paolo
79. S. Spiridion
80. S. Marco
81. S. Mateo
82. S. Giorgi Glicocaridi
83. SS. Apostoli
84. S. Maria Faneromeni
85. S. Veneranda
86. S. Giorgi Surgiano
87. Christo Casturi
88. S. Ilia Candeloro
89. Madona Catafiana

90. S. Giorgi Torloto
91. Chera Thalassomachiotissa
92. Chera Leusa
93. S. Croce
94. Chera Politissa
95. S. Zuane Theologo
96. S. Basilio
97. Chera Manolitissa
98. S. Michiel
99. S. Nicolò Murgutargia
100. S. Maria Pandanassa
101. S. Caterina
102. SS. Dieci Martiri Cretenoi
103. La Madonina
104. S. Maria di Angeli
105. S. Anastasia
106. S. Erini
107. (S. Giorgio Trulino)
108. (Madonna)
109. SS. Apostoli
110. S. Zuanne Stamachiotissa
111. S. Giorgi di Monache
112. S. Cyrillo
113. (S. Croce)
114. Chera Luludiani
115. S. Spirito
116. S. Gioan Armachi
117. Madonna Acrotiriani
118. S. Croce
119. S. Giorgi di Remeni
120. S. Marina
121. S. Zorzi Mosco
122. S. Atanasio
123. S. Zuane Geraca
124. S. Dimitri
125. S. Giorgi Doriano
126. (Archistratigo)
127. (S. Lucia)
128. S. Zuane
129. S. Zorzi Doxara
130. Cristo Colona
131. Pandocratora
132. S. Trinita
133. La Madona
134. S. Nicola
135. S. Dimitri Perati

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΟΣ κατά την πολιορκίαν

σχεδιασθέν υπό του αντιστρατήγου H.R. Werdmüller τὰ ἔτη 1666-68, μὴ ἀφιστάμενον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἀπὸ τὴν σημερινὴν πραγματικότητά. Τὸ πρωτότυπον, Original Plan der Festung Candia gezeichnet in den Jahren 1666-68 von Generalleutnant Hans Rudolf Werdmüller, εὐρίσκεται εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ζυρίχης. Ἐκ τούτου τὸ ἀνετύπωσε πανομοιότυπον ὑπὸ τὴν αὐτὴν κλίμακα καὶ μετὰ τὰ αὐτὰ χρώματα ὁ Giuseppe Gerola εἰς τὸν I τόμον τῶν Monumenti Veneti nell'isola di Creta (tavola 3). Ἐκ τούτου ἀντεγράφη τὸ παρὸν ὑπ' ἐμοῦ καὶ δημοσιεύεται πανομοιότυπον ἀλλὰ ὑπὸ μικροτέραν κλίμακα.

Οἱ σημειούμενοι διὰ πρασίνου χρώματος χώροι ἦσαν κῆποι. Δι' ἐρυθροῦ χρώματος σημειοῦνται τὰ τεῖχη καὶ τὰ περιγράμματα τῶν 135 ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως. Αἱ ὀνομασίαι τῶν ἐκκλησιῶν ἀναγράφονται συμφώνως πρὸς τὰς ἀναφερομένας τοιαύτας ὑπὸ τοῦ Werdmüller ἐν συνδυασμῷ μετὰ τὸν κατάλογον ὑπ' ἀριθ. VI τὸν συνταχθέντα βάσει τοῦ χάρτου Werdmüller καὶ δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ G. Gerola εἰς τὴν σελ. 247 τῆς μελέτης του: Topografia delle chiese della città di Candia, "Bessarione" a. 1918, fasc. 1-4, pp. 99-281. Αἱ ὀνομασίαι 11 ἐκκλησιῶν τῶν ὑπ' ἀριθ. 1, 9, 12, 23, 26, 32, 44, 107, 108, 113, 126 καὶ 127, δὲν ἀναφέρονται προφανῶς ἀπὸ ἀβλεψίαν. Ἐξ αὐτῶν τὸ ὄνομα τῶν ὑπ' ἀριθ. 1, 12, 32, 44, 107, 108, 113, 126 καὶ 127, διεπιστώσεν ἀπὸ ἄλλους καταλόγους ὁ Gerola καὶ ἀναφέρεται ἐντὸς παρενθέσεως. Τὸ ὄνομα τῶν ὑπ' ἀριθ. 9, 23 καὶ 26 δὲν διεπιστώθη. Πολλαὶ ὀνομασίαι δυσανάγνωστοι διεπιστώθησαν ὑπὸ τοῦ Gerola ἐκ τοῦ πρωτοτύπου τῆς Ζυρίχης. Οἱ ἀριθμοὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἐπὶ τοῦ χάρτου ἐτέθησαν ὑπ' ἐμοῦ βάσει τοῦ ἀνωτέρω καταλόγου VI τοῦ Gerola. Τὰ ὀνόματα τῶν ὁδῶν, πλατειῶν κλπ. προσετέθησαν ὑπ' ἐμοῦ βάσει ἐγγράφων ἐκ τῶν Ἀρχείων τῆς Βενετίας.

Αἱ ὑπ' ἀριθ. 1-42 ἐκκλησίαι, ἀριθμοῦμεναι ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς εὐρίσκοντο εἰς τὴν παλαιὰν πόλιν. Αἱ ὑπ' ἀριθ. 43-135 εὐρίσκοντο εἰς τὴν νέαν πόλιν (τοὺς βούργους) καὶ ἀριθμοῦνται ἐπίσης ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Πρὸς εὐκολίαν παραθέτω κατωτέρω τὰ ὀνόματα τῶν ἐκκλησιῶν κατὰ τὸν αὐξαντα ἀριθμὸν ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὸν χάρτην.

ΣΤ.Σ.

CHIESE DELLA CITTÀ VECCHIA

1. (S. Defendi)
2. S. Michel
3. S. Zuanne Eremita
4. S. Nicolò
5. S. Caterina de Monache
6. La Madonna
7. S. Zuan di Marceri
8. S. Francesco
- 9.
10. Chera Pissotichiotissa
11. S. Nicolò Maluzi
12. (S. Maria)
13. S. Constantino
14. S. Zorzi Cavura
15. S. Antonio de Castro
16. Madona Spanopuliotissa
17. S. Anna Cipuro
18. S. Pantaleone
19. La Madona
20. S. Nicolò
21. S. Tito
22. Christo Chi(efala)
23. Chiesola
24. S. Sebastian
25. S. Marco
- 26.
27. S. Chiriachi
28. Madona Barozani
29. S. Fotia (Fotini)
30. S. Michel
31. S. Rocco
32. (S. Giorgio)
33. S. Dimitri
34. S. Giorgi Venetico
35. S. Nicolò
36. S. Nicolò di Caligieri
37. S. Pietro
38. S. Anna
39. Christo Sculudi C. Vertmiller
40. La Madona
41. S. Marina
42. S. Zuanne Crisostomo

CHIESE DEI BORCHI

43. S. Maria Vituri

44. (S. Giovanni Evangelista)
45. S. Maria Periblepto
46. S. Zorzi Varda
47. S. Giorgi Casimati
48. S. Zuane Christofilina
49. S. Giorgi di Volta
50. S. Zorzi di Volta
51. S. Maria Odigitria
52. S. Giacomo
53. Chiera Psigosostira
54. S. Spirito
55. S. Theodosia
56. S. Trimartira
57. S. Onofrio
58. S. Zuane di merceri
59. S. Salvator
60. SS. Anargiri
61. S. Todoro
62. Panaia
63. Gnia Moni
64. S. Nicolò Chamaleuri
65. S. Athanasia
66. S. Veneranda
67. S. Maria de Capucini
68. S. Nicolò Stergliachi (Sotiros)
69. S. Ollia (Elia)
70. S. Michel
71. S. Maria di Faneromeni
72. S. Andrea
73. S. Giovanni
74. S. Giorgio Vertmiller
75. S. Chiara
76. S. Antonio
77. S. Gierolimo
78. S. Paolo
79. S. Spiridion
80. S. Marco
81. S. Mateo
82. S. Giorgi Glicocaridi
83. SS. Apostoli
84. S. Maria Faneromeni
85. S. Veneranda
86. S. Giorgi Surgiano
87. Christo Casturi
88. S. Ilia Candeloro
89. Madona Catafiana

90. S. Giorgi Torloto
91. Chera Thalassomachissa
92. Chera Leusa
93. S. Croce
94. Chera Politissa
95. S. Zuane Theologo
96. S. Basilio
97. Chera Manolitissa
98. S. Michiel
99. S. Nicolò Murgutargia
100. S. Maria Pandanassa
101. S. Caterina
102. SS. Dieci Martiri Cretensi
103. La Madonina
104. S. Maria di Angeli
105. S. Anastasia
106. S. Erini
107. (S. Giorgio Trulino)
108. (Madonna)
109. SS. Apostoli
110. S. Zuanne Stamachelia
111. S. Giorgi di Monache
112. S. Cyrillo
113. (S. Croce)
114. Chera Luludiani
115. S. Spirito
116. S. Gioan Armachi
117. Madonna Acrotiriani
118. S. Croce
119. S. Giorgi di Remeri
120. S. Marina
121. S. Zorzi Mosco
122. S. Atanasio
123. S. Zuane Geraca
124. S. Dimitri
125. S. Giorgi Dorianio
126. (Archistratigo)
127. (S. Lucia)
128. S. Zuane
129. S. Zorzi Doxara
130. Cristo Colona
131. Pandocratora
132. S. Trinita
133. La Madona
134. S. Nicola
135. S. Dimitri Perati

Στις ἀκόλουθες σελίδες δημοσιεύονται 13 ἀνέκδοτα σχεδιαγράμματα τοῦ Χάντακα καὶ τῆς περιοχῆς ὅπου, ἓνα τέταρτο τοῦ αἰῶνα, γίνονταν οἱ ἀγριεὶ καὶ αἱματηρὲς μάχες τῆς πολιορκίας, πάνω καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, μέσα στὶς ὑπονόμους.

Τὰ σχεδιαγράμματα αὐτὰ βρίσκονται στὴ Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βενετίας, στὸν κώδικα Ital. VII, 200, (10050), Carte Topografiche, piante di città e fortezze, disegni di battaglie della guerra di Candia (1645-69), ἀπ' ὅπου πῆρα φωτογραφίες μετὰ τὴ φροντίδα τοῦ φίλου καθηγητῆ Ἀθαν. Παλιούρα καὶ τῆς συμπολίτισσας δεσποινίδας Μαρίας Γ. Καζανάκη. Εὐχαριστῶ καὶ τοὺς δυὸ καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ θέση.

Τὰ σχεδιαγράμματα ἔχουν γίνει τὰ χρόνια τῆς πολιορκίας, πιθανότατα, τουλάχιστο τὰ περισσότερα, ἀπὸ τὸν ἀνώτερο μηχανικό, ἐπιθεωρητὴ τῶν ὀχυρώσεων καὶ τοῦ πυροβολικοῦ *cavaliere Filippio Besseti di Verneda, ingegnere famoso e d'intelligenza cospicua, soprintendente delle fortificazioni e artiglierie di Candia* (βλ. σελ. 50, 75 κ.λπ.). Μάλιστα τὸ σχεδιάγραμμα τοῦ Πίν. 2 ἀναφέρεται, ὅτι εἶναι ἔργο τοῦ Βερνέντα (βλ. Πίν. 2), καὶ τὸ σχεδιάγραμμα τοῦ Πίν. 11 καὶ 12 ἀναφέρει: «*Io Costantin Eric copiai il presente disegno dall'original dell'illmo sr Co. Kr di Verneda*».

Ὅλα τὰ σχέδια τοῦ κώδικα εἶναι σὲ μεγάλες διαστάσεις καὶ τὰ δημοσιευόμενα ἐδῶ ἔχουν σμικρυνθεῖ τόσο πού ἡ ἀνάγνωση τῶν ὑπομνημάτων εἶναι ἀδύνατη. Γι' αὐτὸ παρακάλεσα τὴ δίδα Καζανάκη – ποὺ τὴν εὐχαριστῶ καὶ πάλι – καὶ μοῦ ἀντέγραψε τὰ ὑπομνήματα αὐτὰ ἀπὸ τὰ πρωτότυπα, τὰ ὅποια δημοσιεύω ἐδῶ, παραπλεύρως σὲ κάθε πῖνακα, ὥστε νὰ κατατοπιστεῖ πλήρως ὁ ἀναγνώστης.

Pianta della città di Candia

A	Città
B	Porto
C	Porta di S. Giorgio
D	Porta Giesù
E	Porta Panigra
F	Porta S. Andrea
G	Porta darmata
H	S. Demetrio Fortino
J	Opera nova moceniga
K	Corna Giesù
L	Revelin S. Nicolo
M	Corna S. Maria
N	Revelin Beteleme
O	Opera Corna disegnata da novo
P	Revelin Panigras
Q	Corna di Panigra
R	Revelin S. Spirito
S	Revelin S. Andrea

1 Padiglioni et Grote fatte dall' Ni-
mico
2 Cannoni 22 fatti venir da rettimo
per terra

- 3 Case ove giorno e notte tiene le
sentinelle
4 Valle ove tiene sempre 30 cavalli
imboscati
5 Parimente al ponte di Giofiro altra
imboscata
6 Valle ove vengono coperti dal Ca-
none
7 Ordene che tengono nel scaramu-
tiare
8 Lazareto ove sono sempre 3 o 4
cavalieri
9 Strada che conducano da retimo i
Viveri
10 Ponte del fiume Giofiro
11 Villa ove abbita chiusan Capⁿ Bassa
12 Padiglioni di Assan Bassa
13 Padiglioni del gianizero Aga
14 Fossi ove vengono Coperti
15 Marulla ove fa deffato et sono Re-
state le grote
16 Case dove travagliano le nostre
sentinelle
17 Sentinelle nostre di Cavaleria
18 Gastattori nostri in bataglia
19 Cavalr nostri in bataglia
20 Chiese che stano in piedi che tra-
vagliano le sentinelle

CANDIA
REPLICATAM(EN)TE ATTACCATA
Dall'Armi Ottomani Negli anni 1648 et 1649 Con la Comparsa anco d'Allarmata
(sic) loro Maritima Difesa dall'autorità et Ascistenza dell'Eccmo Sigr ALVISI MO-
CENIGO Procu(rator) di S. Marco, per la Ser(renissi)ma Repub(lic)a di Venetia
Capitan G(e)n(er)al Da Mar

A	il Castello	Fortificationj esteriori	18	Rettirata del Bal ^o Betelem fatta dal	
B	il Porto			Ingre Magg. Verneda	
C	Arsenali	2	Corona in Forte S. Dimitri	19	Rettirata fatta alla Cortina fra Betelem
D	Porta della Sabionera	3	Opera di Crepacuore		et Panigra dal d ^o Verneda
E	Porta S. Giorgi	4	Oppera a corna della Palma	20	Reta fatta alla Cortina fra Betelem et
F	Porta Giesù	5	Oppera a corna Sta Maria		Martinengo
G	Porta di Panigra	6	Oppera a corna Moceniga	21	Reta fatta alla Cortina fra Giesù et
H	Porta di S. Andrea	7	Oppera a corna Panigra		Martinengo
I	Porta di Tramata	8	Reuelin S. Nicolo	22	Reta alla ... della Cortina del Vituri
K	Porta del Molo	9	Reuelin Betelem	23	Rettirate del forte St Dimitri
L	Bal ^o della Sabionera	10	Mezaluna Moceniga	24	Rettirata de Crepacuore
M	Bal ^o Vituri	11	Reuelin de Panigra	25	Rettiratta della Palma
N	Ballo Giesù	12	Reuelin S. Spirito	26	Rettiratta del opera di Mocenigo
O	Bal ^o Martinengo	13	Ridotto di S. Andrea	27	Piazze basse in modo di falsabraga
P	Bal ^o Betelem				fatte attorno li fianchi di baluardi
Q	Bal ^o Panigra		Rettirate fatte nelli Bal ^{di} et Cortine		
R	Bal ^o S. Andrea	14	Rettiratta fatta nel Bal ^o de Sabiona ^a		
S	Cauallier della Sabionera	15	Rettiratta del Bal ^o Vituri		Il color rosso il recinto vecchio della
T	Cauallier Vitturi	16	Rettirata del Bal ^o Giesù fattadal Ingr		città
V	Cauallier Martinengo		Berlionet		
X	Falsabraga perfetionata	17	Rettirata del Bal ^o Martinengo fatta		Il color verde le fortificationi fatte di
Y	Strada coperta		dal sud ^o ingr Berlionet		nuovo

DECHIARATIONE

Di lauori, Trincere, Batterie et Breccie fatte dal Turco Nel Primo Attacco nell'anno 1648 principiato adì primo Maggio sino adì 10 Novembre ... rapresentato Col Color d'oro

30 l'armata Turca Campata intorno la Città

31 Prima batt^a che batte il porto

32 Seconda batt^a che batte Giesù, Vituri et S. Dimitri

33 batteria che batteua S^a Maria et Martinengo che poi fu trasportata al loco segnato 34

35 Batt^a che batteua la Palma, Giesù et Vituri che fu trasportata al loco 36

37 Batt^a che batteua la Breccia St Dimitri

38 Batt^a che batteua S. Dimitri fatta alla Punta di Crepacuore

39 Batt^a di doi pezzi che batteua la Palma

40 Batt^a di doi pezzi fatta dietro S. Maria che batteua gli fianchi Martinengo

41 Batt^a innouatta che batteua la Breccia Martinengo da doi Canoni

42 Batt^a da doi pezzi di Canoni dentro la Palma che batteua la breccia Giesu

43 Trincieme d'approcio contro S. Maria, Martinengo et S. Nicolo

44 Trincieme d'approcio contro l'opera della Palma et Bal^o Giesu

45 Trincieme d'approcio contro Bal^o Vituri

46 Trincieme d'approcio contro Crepa Cuore et St Dimitri

47 Pozzi su d... nel...

48 Trauerse fatte nel fosso et andauano sino la Breccia

49 Breccia fatta a destra della Palma duna mina oltre doi smontate

50 Breccia fatta a S^a Maria d'una mina oltre doi smontate

51 Breccia fatta a St Dimitri da tre mine oltre tre smontate

52 Breccia fatta nel Baloardo Martinengo da sette mine oltre otto smontate la qualle batteua de longhezza passi 32 Veneti, et fu Reparata dal Ingegnere Maggiore Verneda

53 Breccia fatta al Bal^o Giesu di longhezza passi 54 Veneti fatta da cinque mine oltre 9 smontate la quale fu reparata dal ingegnere Berlionet

54 Chiesola donte fu impietrata et gadagnata(?) una mina del Turco per far breccia alla Cortina Nel baluardo Vituri furono ... et gadagnate le mine del Nemico et impedito di far breccia. Le oppere gadagnate dal Nemico furono

l'oppera della Palma, l'oppera a Corona S^a Maria l'oppera di Crepacuore et reduiti da strada ... fin la Palma et S. Dimitri che poi anco furono dal Nemico abbandonate con ... molti efeti (?) ... tutte riparate... (?)

DECHIARATIONE

Di lauori Trincere et Battarie fatti dal Turco Nel secondo Attacco nell'anno 1649 Principiato adì 21 Agosto sn^o sino alli 6 Ottobre seguente il Qualle attacco e dimostrato nel presente disegno con il Color Argento.

Batteria fatta dal Turco Subito hauer abbandonati il Primo attacco la qualle batte il Bal^o Martinengo, Giesu, Betelem et sino al Bal^o Panigra

Batt^a di doi Canoni che batteua S. Dimitri

Batt^a da sei pezzi di Canone che batteua il Bal^o Betelem sino al orechione opposto del Martinengo

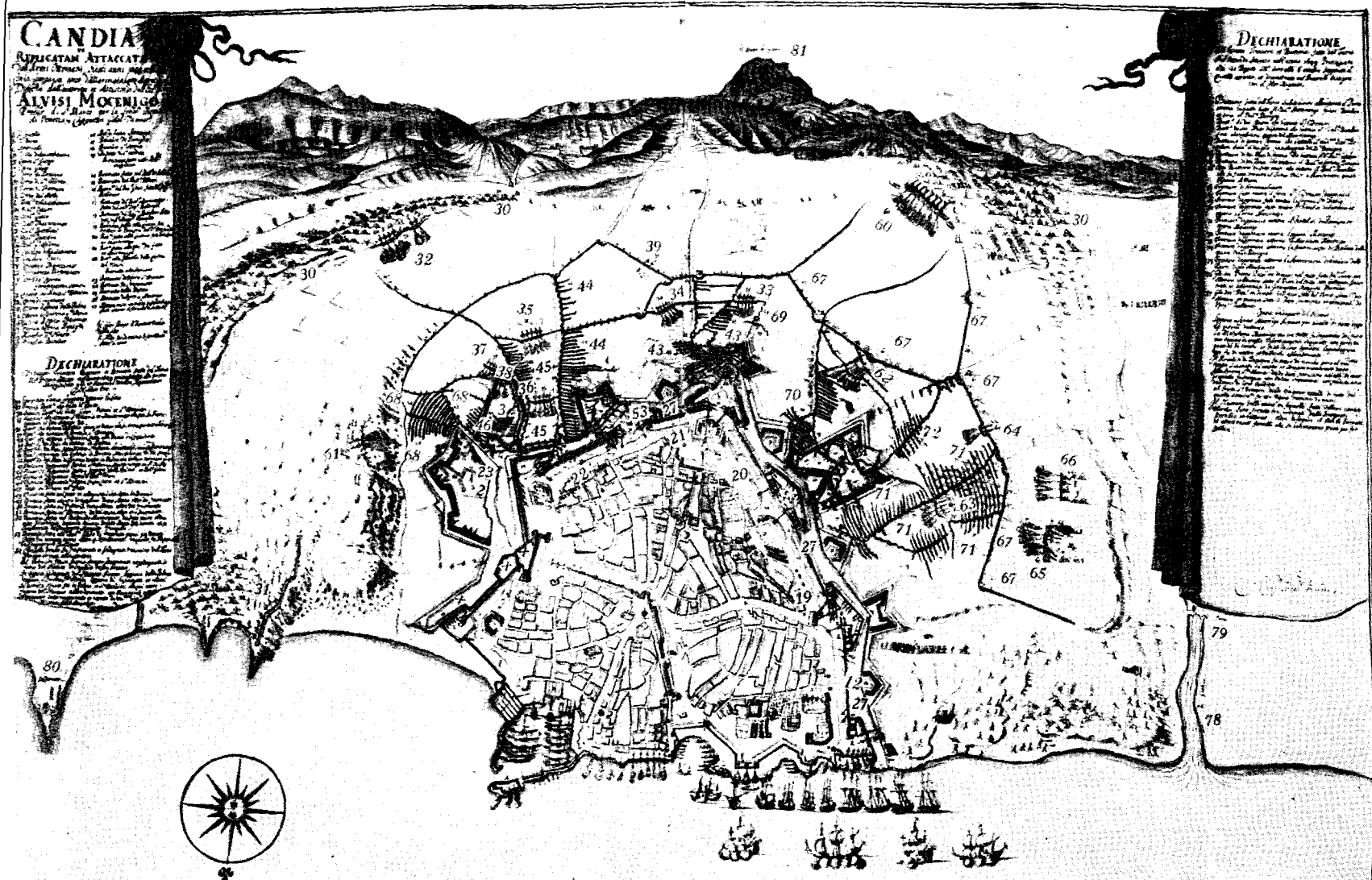
Battaria di quattro Canoni che batteua il medesimo Bal^o Betelem sino all'angolo fiancheggiato del B^o Panigra

Batteria di doi pezzi di Canone che batteua il d^o Bal^o betelem

- 65 Battaria de doi Pezzi che batteua il Bal^o et Cortina Panigra
 66 Doi Battarie de sette Pezzi che batteuano il Bal^o Betelem che fu fatta mentre il Turco volle abbandonare questo Vltimo Attacco
 67 Trincere di Circonvalation
 68 Trincere fatte contro il forte St^t Dimitri dapprocio
 69 Trincere dapprocio fatte contra la Corona Sta Maria
 70 Trincere dapprocio fatte contra il Reuelin de betelem et oppera a Corna Moceniga
 71 Trincere dapprocio contra il Reuelin de Panigra et oppera Moceniga
 72 Trincere dapprocio contra l'oppere Moceniga
 73 Trincere dapprocio attorno la Mezaluna Moceniga
 74 Trincere dapprocio attorno la Contrascarpa di Betelem dalla parte verso Panigra

Trincere dapprocio attorno la Contrascarpa di Betelem dalla parte verso Martinengo
 Gli doi primi Passi on decesse (?) nel fosso fatti dal Turco per sboccare et Passare sotto il Pian del fosso con Gallaria Incontrati et gadagnati da Ingegnero Maggiore Verneda
 Gli doi Passi on decesse (discese?) nel fosso fatti dal Turco simile per sboccare et passare sotto il fosso Incontrati et gadagnati da Ingro Berlionet (?)
 Opere gadagnate dal Nemico
 L'oppere a Corna Moceniga fu presa per assalto di notte doppo 20 giorni d'attacco
 La Mezaluna Moceniga per tre Volte fu in possesso del Turco ma sempre di quella Valorosamente scacciati con perdita grande di turchi et di 14 di loro bandiere la qual oppera poi fu di nostri et da Turchi abbandonata

Il Reuelin di Panigra fu preso da Turchi pero al medmo tempo scacciati da nostri et sempre mantenuto doppo Alla Corona Sta Maria diede duoi fierissimi assalti di notte di qualli fu sempre con Valore repoussati con perdita anco dalcune di loro bandiere al forte St^t Dimitri diede un gran assalto di notte del qualle similte fu con vigore respinto da nostri
 Il numero delle mine ou fornelli fatti Vollare contra Turchi sono trenta tre ordinati dalli Ingegneri Verneda et Bellonet oltre le fogate et bombe Interate et altri tanti fornelli che se retrouarono presti per far Vollare.
 Il Giofiro
 Il ponte
 Lazzaretto
 Il monte di Giove

Ἡ πολιορκία τοῦ Χάντακα ἀπὸ τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα τὸ 1648 καὶ 1649 μὲ τὴν παρουσίαν τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Τὴν ἀμύνα τῆς πολιτείας διευθύνει ὁ Γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ Στόλου τῆς Βενετίας Alvise Mocenigo

PIANTA DELLA CITTA DI CANDIA
INSIEME LA FORTEZZA ET CAMPO TURCO

Con l'ordine di Battaglia come fù Attacatta dalle Truppe della Serma Repub^a unite
quelle di Francia li 13 di Settembre 1660 comandate dal Sigr Prencipe Almerico

Dedicata

All'illmo & Eccmo Sigr mio Sigr & Pron. Colmo il Sigr FILIPPO BON Procr di
S. Marco

BIBLIOTECA MARCIANA

Ms. Ital. VII, 200 (10050)

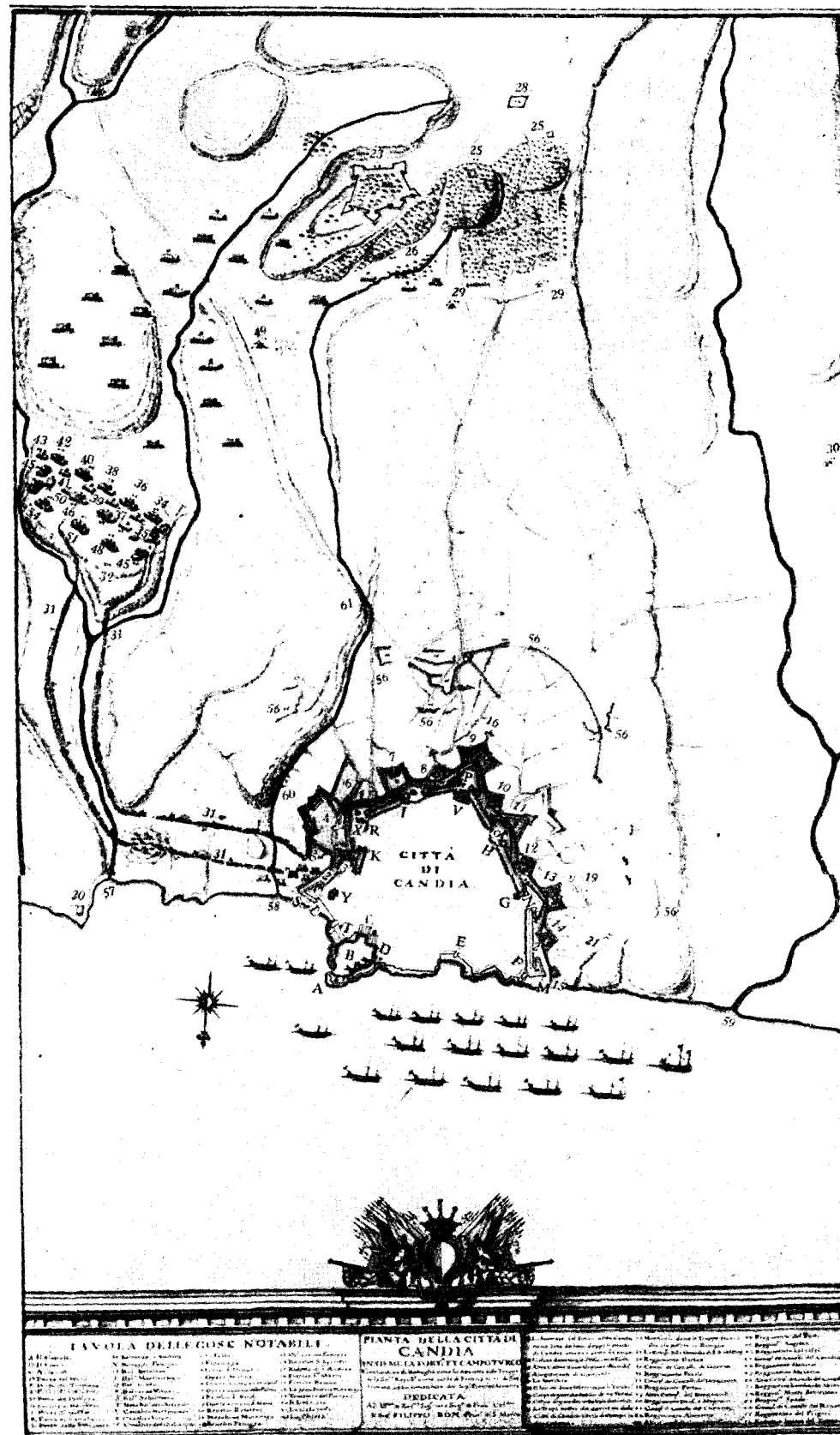
No 103 Disegno cm. 46,5 X 72

- A Il Castello
B il Porto
C Arsenali
D Porta del Molo
E Porta del Tramata
F Porta di S. Andrea
G Porta del Panigra
H Sortita di Betellem
I Porta di Giesù
K Porta di S. Giorgio
L Porta della Sabionera
M Baloardo S. Andrea
N Baloardo Panigrà
O Bal^o Betelem
P Bal^o Martinengo
Q Bal^o Giesù
R Bal^o Vituri
S Bal^o Sabionera
T Mezo Bal^o delli Arsenali
V Cavalier Martinengo
X Cavalier Vituri
Y Cavalier della Sabionera
2 La Fossa
3 Falsabruga
4 Forte S. Dimitri
5 Opera Molina
6 Opera di Crepacor aband^a
7 Opera a corno della Palma
8 Revelin S. Nicolo
9 Opera a corna S. Maria
10 Revelin Betelem
11 Mezaluna Moceniga
12 Revelin Panigrà
13 Op^a a corna Panigrà
14 Revelin S. Spirito
15 Ridotto di S. Andrea
16 Freccia S. Maria
17 Freccia Bembo
18 La gran Freccia Moceniga
19 Trinciare del Pompeo
20 Lazareto
21 La casa rossa
22 La chiesa
23 La Fortezza del Turco detta Candia
nova fata da loro doppio li attachi
di Candia. atorno è posto il Campo

TAVOLA DELLE COSE NOTABILI

- 24 Colina dove alogia il Visir con li
Spachi
25 Altra colina dove alogiano i Ru-
melioti
26 Alogiamenti di Gianizari
27 La Moschea
28 Il Giriti dove s'esercitano li Turchi
29 Corpi di guardia stabiliti de 50
Turchi
30 Corpo di guardia nella Vale di
Giofiro
31 Le truppe nostre che marciano dalla
Città di Candia verso il Campo in
doi Colone
32 Monticello dove le Truppe fecero
alto e se posero in Bataglia
33 Le Compe delle Guardie di S.A.
con li Dragi
34 Reggimento Dartoit
35 Comp^a de Cavalli di Garena
36 Reggimento Facile
37 Comp^a de Cavalli del Draganichi
38 Reggimento Persari
39 Altra Comp^a del Draganichi
40 Reggimento Danf. e Negroni
41 Comp^a di cavalli del Cheurie
42 Reggimento Almerico
43 Altra Comp^a di cavalli del Gerena
44 Reggimento del Butti
45 Reggimento Angelari
46 Reggimento Lascases
47 Comp^a de cavalli del Coradini
48 Reggimento Dedicat
49 Reggimento Mazarin
50 Altra Comp^a de cavalli del Cora-
dini
51 Reggimento Lombardo Greci
52 Reggim^{to} Notta Schiavoni
53 Reggim^{to} Spada
54 Comp^a di cavalli del Ronet
55 Reggimento del Frigeri
56 Ridotti e lavori del Turco
57 Π. Κατσαμπά
58 Ρύακας Χρυσοπηγής
59 Π. Γιόφυρος
60 Χρυσοπηγή
61 Πεντεβή

Il Gour Zorzi Calergi ha copiato 1677

Σχεδιάγραμμα του Χάνδακα, της Φορτέτσας και του Τουρκικού στρατοπέδου με την τάξη μάχης των δυνάμεων της Γαλιανότατης και της Γαλλίας διοικούμενες από τον πρίγκιπα Αλμερίκο στις 13 του Σεπτεμβρίου του 1660.

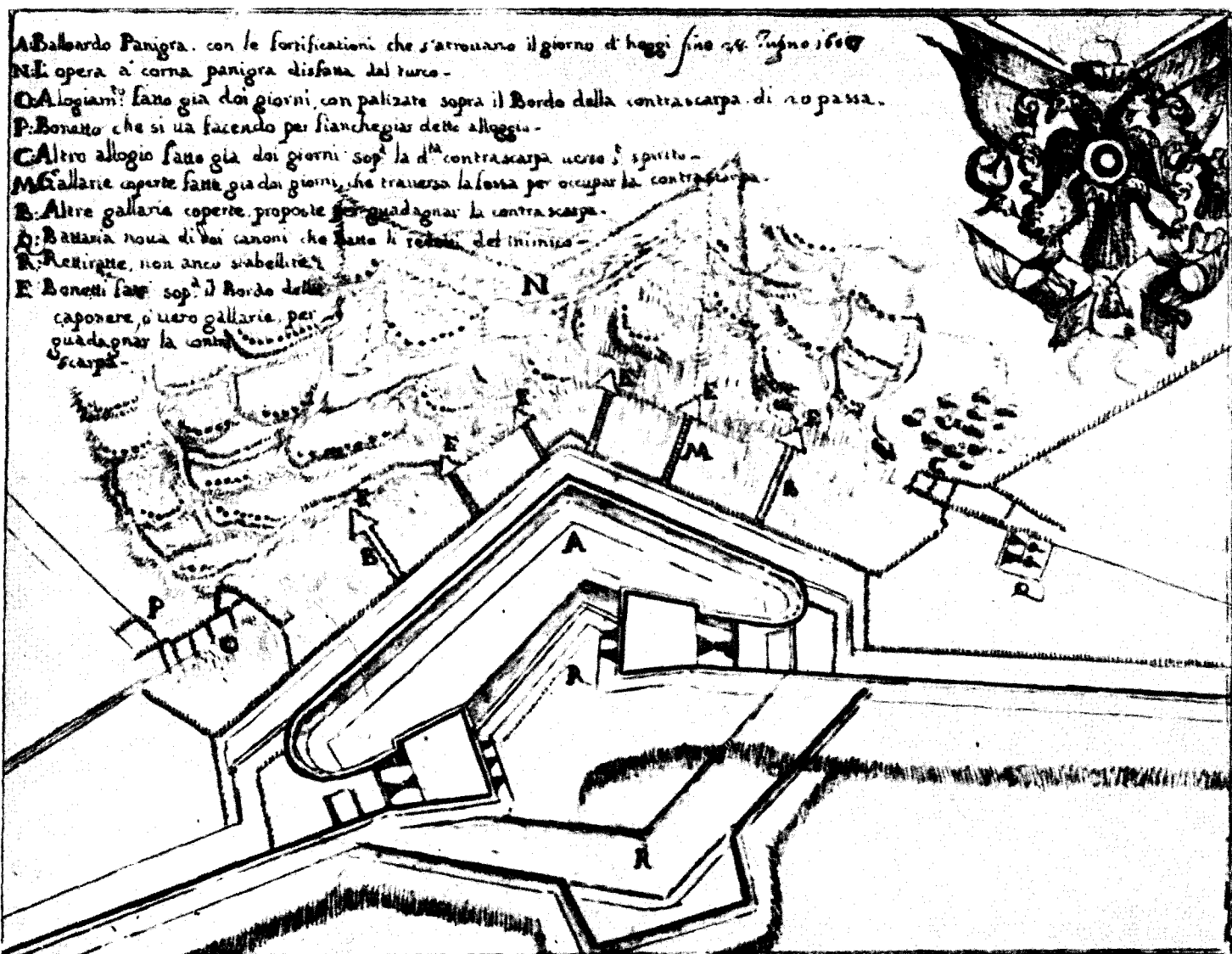
BALLOARDO PANIGRA DI CANDIA

attaccato l'anno 1667

Questo disegno dimostra l'attacco fatto da Turchi all'baloardo sudetto con il loro avanzamenti li 28 Zugno 1667

- A Baloardo Panigra con le fortificazioni che s'atrovano il giorno d'oggi sino 28 Zugno 1667
- N L'opera a corna Panigra disfatta dal Turco
- O Alogiam(en)to fatto gia doi giorni con palizate sopra il Bordo della cotrascarpa di 20 passa
- P Bonetto che si va facendo per fiancheggiar detto alloggio
- C Altro alloggio fatto gia doi giorni sop(r)a la d(ett)a contrascarpa verso S(an)to Spirito
- M Gallerie coperte fatte gia doi giorni che traversa la fossa per occupar la contrascarpa
- B Altre gallerie coperte proposte per guadagnar la contra scarpa
- Q Battaria nova di doi canoni che batte li redotti del inimico
- R Rettirate non anco(r) stabellate
- F Bonetti fati sop(r)a il bordo delle caponere o vero gallerie per guadagnar la contra scarpa

Τὸ σχεδιάγραμμα τοῦ πίνακα 4 τοῦ προμαχώνα τοῦ Παντοκράτορα (Χανίων Πόρτα) φέρει ἓνα θηρεὸ μὲ δικέφαλο βυζαντινὸ ἀετὸ. Τὸν βυζαντινὸ δικέφαλο ἀετὸ χρησιμοποιοῦσαν πολλὰς οἰκογένειας Κρητικῶν εὐγενῶν, τῶν Καλέργη, Βλαστοῦ, Βαρούχα, Σκορδίλη κ.λπ. Ὁ θηρεὸς ποὺ εἰκονίζεται ἐδῶ πιθανὸν ἀνήκει στὸν οἶκο Καλέργη. Στὸ τέλος τοῦ ὑπομνήματος τοῦ πίν. 3 ἀναφέρεται: Gour Zorzi Calergi ha copiato 1677, (= ὁ διοικητὴς Τζώρτζης Καλέργης ἀντέγραψε 1677) καὶ ἴσως ὁ ἴδιος ἀντέγραψε καὶ τὸ σχεδιάγραμμα τοῦ πίν. 4).

PI. 4

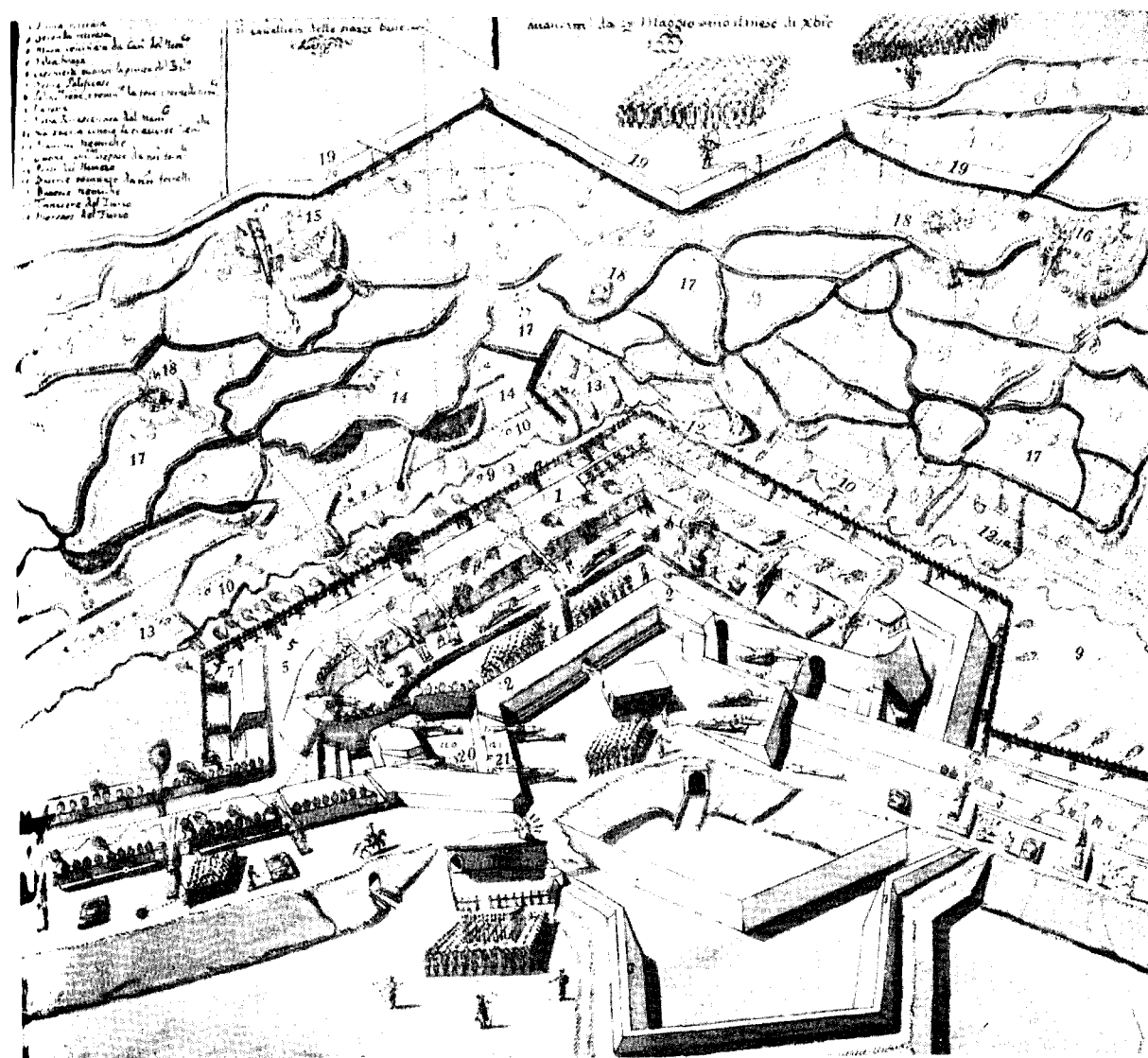
BALLOARDO PANIGRA L'ANNO 1667

Questo disegno dimostra li lavori entro il baloardo Panigra sudetto
da 28 Maggio al mese di Dicembre 1667

- 1 Balovardo Panigra
- 2 Prima ritirata
- 3 Seconda ritirata
- 4 Mura rovinata da Can(on)i del Nemico
- 5 Falsa braga
- 6 Caponiera avanti la punta del Balo
- 7 Nostre Palificate
- 8 Palificate rotte et rovinate da foco et fornelli nemici
- 9 La fossa
- X Fossa Terrapienata dal nemico
- 11 Nostra Galeria contro le traverse nemiche
- 12 Traverse Nemiche
- 13 Gallerie nemiche crepate da nostri forn(el)li
- 14 Pozzi del Nemico
- 15 Bateria rovinata da nostri fornelli
- 16 Batterie nemiche
- 17 Trinciare del Turco
- 18 Mortari del Turco
- 19 Fossa grande del Turco per impedir nostre sortite
- 20 Piazze basse del Ballovarado
- 21 Cavallieri delle piazze basse

avanzam^{to} da 28 Maggio sino il mese di Xbre 1667

Τὸ σχεδιάγραμμα αὐτὸ τοῦ προμαχώνα Παντοκράτορα Χάντακα, ἄγνωστο μέχρι σήμερα, παρουσιάζει τόσες λεπτομέρειες, ὥστε νὰ μᾶς δίδει μιὰ πλήρη εἰκόνα τῆς πολιορκίας. Σημειώνονται οἱ θέσεις τῶν κανονιῶν, τὰ θωράκια τοῦ τείχους, ἀπ' ὅπου πυροβολοῦν οἱ ἀρκομπουζιέροι, ἡ ἐπιχωμάτωση τῆς τάφρου ἀπὸ τοὺς Τούρκους (ἀριθ. 10), τὰ χαρακώματα τῶν Τούρκων (ἀριθ. 17), τὰ πυροβολεῖα των, (ἀριθ. 16), ἡ μεγάλη ἀσφαλιστικὴ τάφρος τῶν Τούρκων (ἀριθ. 19) καὶ ἄλλα.

Ὁ Προμαχώνας τοῦ Παντοκράτορα τὸ 1667. Στὸ σχέδιο φαίνονται τὰ ἔργα ποὺ ἐγίναν ἀπὸ τὴν 28 τοῦ Μάη μέχρι τὸ Δεκέμβριο 1667.

BIBLIOTECA MARCIANA

Ms. Ital. Cl. VII, 200 (10050)

No 110 Disegno cm. 83 X 66,5

PIANTA DELLA CITTA DI CANDIA ASSEDIATA DALL'ARMATA OTTO-MANA con il terzo attacco fatto dal Gran Visir l'anno 1667 sotto il General(a)to dell'Ecc(ellentissi)mo Sig(no)r Antonio Barbaro Prove(ditore) General delle Armi della Ser(enissi)ma Rep(ubli)ca di Venezia.

Attacco de Turchi Candia per tutto l'anno 1667.

Il Presente disegno da adivedere sivi dove per tutto questo anno si avanzasse li lavori nemici contro la Piazza di Candia da tutte le parti con tanto valore da Veneziani difesa.

A	Il Canstello	15	Retirata al Bal(oard)o Sabionera
B	Il Porto	16	Retirata al Bal(oard)o Martinengo
C	Arsenalli	17	Retirata al Bal(oard)o Betelem
D	Porta del Sabionera	18	Retirata al Bal(oard)o Panigra
E	Porta di S. Giorgi		Retirate all'esteriore
F	Porta del Giesù	19	Retirata all'opera Molina
G	Porta Panigra	20	Retirata a Forte S. Dimitri
H	Porta S. Andrea	21	Retirata a Crepacuore
I	Porta Tramata (Dermata)	22	Ratirata al Revelin Betelem
K	Porta del Molo	23	Retirata alla Mezaluna
L	Balloardo della Sabionera Duca Battaglia	24	Retirata al Revelin Panigra
M	Bal(loard)o Vitturi	25	Retirate all'opera Panigra demolite dal Turco
N	Bal(loard)o Giesù General Marchese Villa	26	Retirata al Revelin S. Spirito
O	Bal(loard)o Betelem Prov. Pisani		Dichiaratione dell'Attacco del Turco con la loro operatione. Trinciere, Batterie, et Brechie
Q	Bal(loard)o Panigra General Barbaro	27	Armata Turca accampata nella valle di Giofiro
S	Cavalier della Sabinera	28	Fortezza del Turco a suo campo
T	Cavalier Vitturi	29	Battaria che bate il Forte et il Bal(oard)o Sabionera et la città
X	Falsabruga	30	Battaria che bate la città et il Bal(oard)o Martinengo et l'angolo del Bal(oard)o di Giesù
Y	Strada coperta	31	Battaria che bate il Baloardo Betelem et la Mezaluna
FORTIFICAZIONI ESTERIORI		32	Battaria che bate la Mezaluna et l'angolo del Bal. Betelem
2	Opera a corna overo Forte S. Dimitri	33	Battaria che bate la Mezaluna et Revelin Betelem
3	Opera di Crepacore	34	Battaria che bate la Mezaluna et Revelin Panigra
4	Opera a corna della Palma	35	Battaria che bate il Bal. Panigra et opera Panigra
5	Opera a corna Santa Maria	36	Battaria che bate il Balº Panigra
6	Opera a corna Panigra demolita dal Turco		
7	Opera Molina		
8	Revelin Priuli		
9	Revelin S. Nicolo		
10	Revelin Betelem		
11	Mezaluna Moceniga		
12	Revelin Panigra		
13	Revelin S. Spirito		
14	Ridoto S. Andrea Retirata		

La parte di Sabionera della città di Candia attaccata dal Turco

Attacco di Candia della parte di Sabionera l'anno 1668

Questo disegno dimostra la parte di Candia attaccata da Turchi l'anno sudetto dalla parte di Sabionera con tutti li lavori loro et furono sino al detto tempo da loro contro la sudetta Piazza Praticati

- A Baloardo Sabionera
- B Porta di Sabionera
- C Cavalier Zanni
- D Orechione del Arsenal
- E Cavalier Barbaro
- F Batteria del Arsenal
- G Il fianco di San Francesco
- H Porta di S. Giorgio
- I Castello del Molo
- K Il Porto
- L Arsenal grande
- M Boneti et caponiere fuori della Porta di Sabionera
- N Falsabruga
- O Strada coperta palizzata ancora rimasta
- P Traversa in Fossa
- Q Caponiera
- R Parte del Forte S. Dimitri
- S L'opera Molina
- T Traversa dentro la Molina
- V Traversa sotto la Molina
- X Prima Retirada
- Y Seconda Retirada già fatta sino sotto il signor General Gonzaga
- Z Terza ritirada alla quale si lavora

Lavori del Turco, Trincere, Battarie et Traverse fatte contro questa parte di Sabionera, la quale va prosseguendo fin al giorno d'oggi 17 Novembre 1668

- 1 La gran Battaria di sette grossi canoni già piantata de poi 20 fe-

- braro passato che batte il Porto et la città al presente 3 pezzi soli
- 2 Battaria sopra il monticello del Marula de 5 canoni al presente 3
- 3 Altra Battaria di tre canoni
- 4 Battaria sotto del monte di sei canoni
- 5 Battaria di 5 canoni, 3 che batte il Porto e doi il Bal(uardo)
- 6 Battaria di tre canoni che di notte battono la bocca del Porto et il giorno il Baloardo et il fianco del Arsenal
- 7 Altra Battaria di tre canoni che fa il simile
- 8 Battaria di doi Morteri
- 9 Battaria d'un morter che batte gli bonetti della Porta
- 10 Altra batteria di morteri 4
- 11 Altra batteria di morteri 2
- 12 Approchi dell'inimico
- 13 Approchi fatti per pianar dal signor Capitan General
- 14 Traverse in fossa, che vano fine alla breccia
- 15 Breccia fatta al baloardo a pozzo de mine et fornelli de 10 passi de giro
- 16 Breccia fatta alla punta del Castello con canone di 10 passi di lunghezza
- 17 Breccia fatta alla Battaria del Arsenal
- 18 Breccia fatta all'orechione et fianco del Arsenal

Ἡ ἐπίθεση τῶν Τούρκων στὸν προμαχῶνα τῆς Ἀμμουδιάς τὸ 1668, ὕστερα ἀπὸ τὴν προδοσία τοῦ Μπαρότση

La Parte di S. Andrea attaccata dal Turco (l'anno 1667)
Questo disegno dimostra l'Avanzo di Turchi dalla parte di S. Andrea sin tutto l'anno 1667

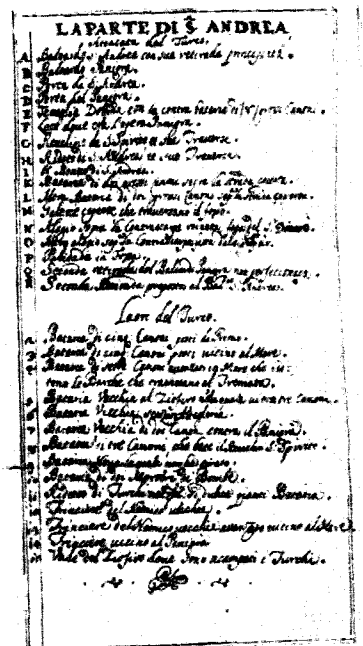
- A Baloardo S. Andrea con sua ritirata principiata
B Baloardo Panigra
C Porta di S. Andrea
D Porta del Panigra
E Tenaglia Dossina con la contra Battaria di 8 grossi Canoni
F Loco dove era l'opera Panigra
G Revelino de S. Spirito et sue traverse
H Ridoto di S. Andrea et sue traverse
I Il Boneto di S. Andrea
K Bataria di doi grossi Canoni sopra la strada coperta
L Altra Bataria di doi grossi canoni sopra la strada coperta
M Galerie coperte che traversano il fosso
N Alogio sopra la contrascarpa roinata fato del s(igno)r Demare
O Altro alogio sopra la contrascarpa fatto dal sig(no)r Spar
P Palissade in Fosso
Q Seconda ritirata del Baloardo Panigra non perfeccionata
R Seconda Retirada proposta al Baloardo S. Andrea

Laori del Turco

- 2 Bataria di cinque canoni posti di primo
3 Bataria di cinque canoni posti vicino al Mare
4 Bataria di sette canoni avanzati in Mare che battono le barche che traghetano al Tremata
5 Battaria vecchia al Ziofiro nela quale vi era tre canoni
6 Battaria vecchia senza Arteglia
7 Battaria vecchia di doi canoni contra il Panigra
8 Bataria di tre canoni, che bate il Revelin S Spirito
9 Bataria Nova la quale non ha tirato
10 Bataria di doi Morteri di Bombe
11 Ridotto di Turchi nel ... Si dubita pianti Bataria
12 Trinciare del Nemico vecchie
13 Trinciare del Nemico vicino al Mare
14 Trinciare vicino Panigra
15 Vale del Ziofiro dove sono accampati i Turchi

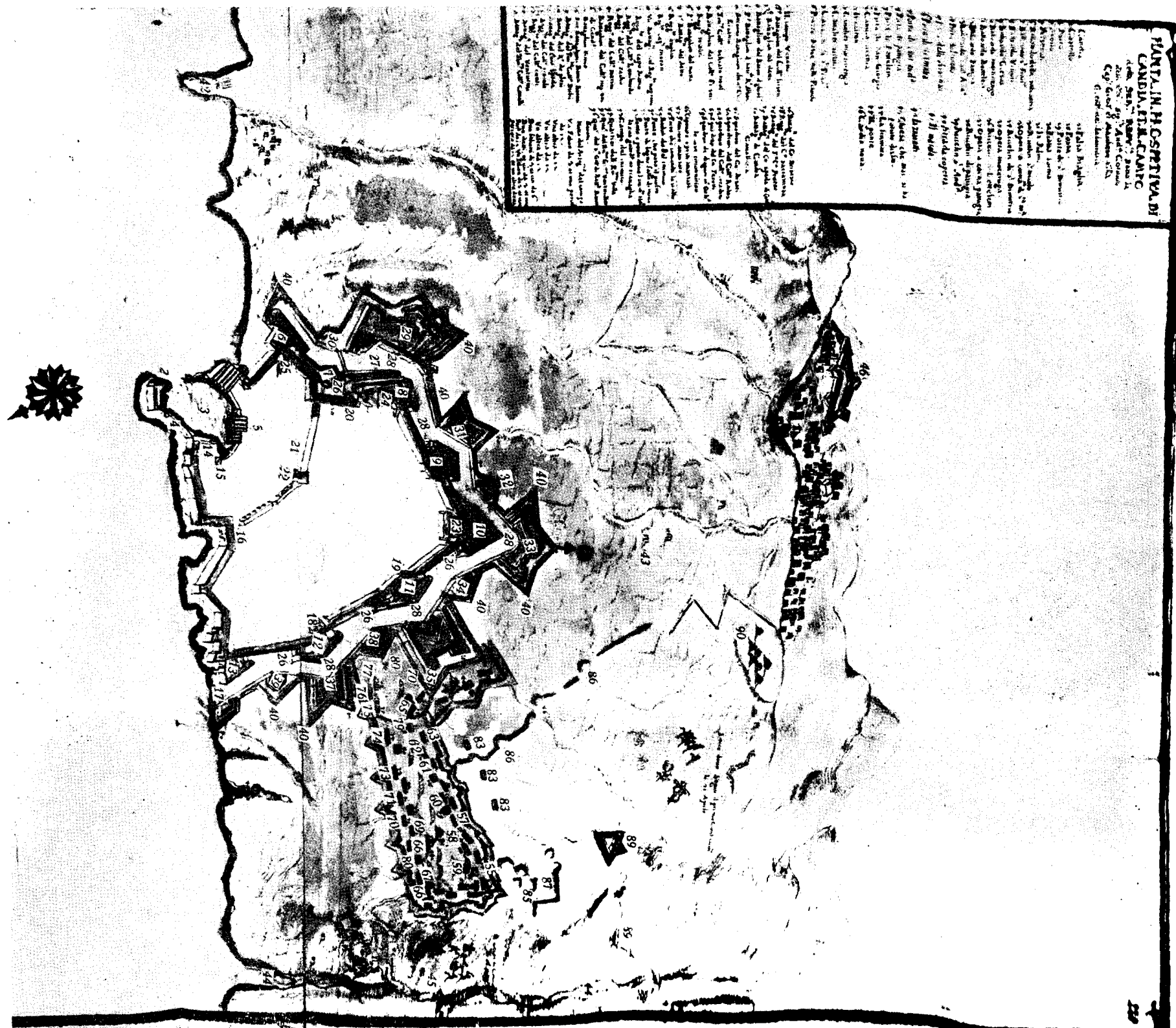
Σημ Στο σχεδιάγραμμα δὲν σημειώνονται οἱ ἀριθμοί.

Η προέλαση τῶν Τούρκων πρὸς τὸν προμαχώνα τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέα τὸ 1667

otto la delli Ecc(ellentissi)mi Sig(no)ri
archese Villa Giener(al) del Infanteria

Rivelin di Panigra
 Rivelin Sant' Andrea
 Strada coperta
 Il maiola
 Lazzaretti
 Chiesa che mai si ha potuto disfar
 La fiumara
 Il ponte
 Candia nova
 Il campo Venetto
 Primo Battaglion del Coll^o Frisen
 Secondo Battaglion del detto
 Battaglion del Baron di ghiufr
 Primo Battaglion di Sandi Kr Albori
 Secondo Battaglion del d(ett)o Coll'
 Ersamo
 Tenente Coll^o schiato nouf
 Battaglion del Coll^o Friseri
 Regimento Restori
 Primo battaglion del motta
 Secondo battaglion del detto
 Regg(imen)to auglan
 Regg(imen)to Cap(ita)n moron
 VII Battag(tio)n del Regg(imen)to ne-
 groni
 Regg(imen)to del capo Biamo
 Regg(imen)to del Coll(onelo) Lom-
 bardo
 Regg(imen)to del Coll^o Zacho
 Regg(iment)o del Coll^o Marini
 Battaglion del Coll^o negroni
 di Canda
 Battaglion Vimis
 Due Battaglioni Baron Barani
 Battaglion del Ten(en)te Coll^o Dulci
 Battag(lio)n de Kr de Plesi
 Battag(lio)n del Cont Spada

*Αποψη τοῦ Χάντακι. Στὸ βάθος, ἡ Νεα Κωνσταντή (Φορτίστρα). Ἀπὸ τὸν Χάντακι τὰ ἐξορμητικὰ τὰ ἀπὸ τὴν
τὸν Ἀντρέι Κορνάρου, Γενικό Ἀρχηγό, καὶ τὸν Μπαρμπαλέττο.

et il cam
And(re)a

- 1 Can
- 2 Cast
- 3 Port
- 4 Mol
- 5 Arse
- 6 Ballo
- 7 Ballo
- 8 Ballo
- 9 Ballo
- 10 Ballo
- 11 Ballo
- 12 Ballo
- 13 Ballo
- 14 Port
- 15 Port
- 16 Port
- 17 Port
- 18 Port
- 19 Port
- 20 Port
- 21 Canc
- 22 Il Va
- 23 Cava
- 24 Cava
- 25 Cava
- 26 Piazz
- 27 Fals
- 28 Foss
- 29 Fort
- 30 Piatt
- 31 la Pa
- 32 Rivel
33. Oper
- 34 Rivel
- 35 Oper
- 36 Rivel
- 37 Oper

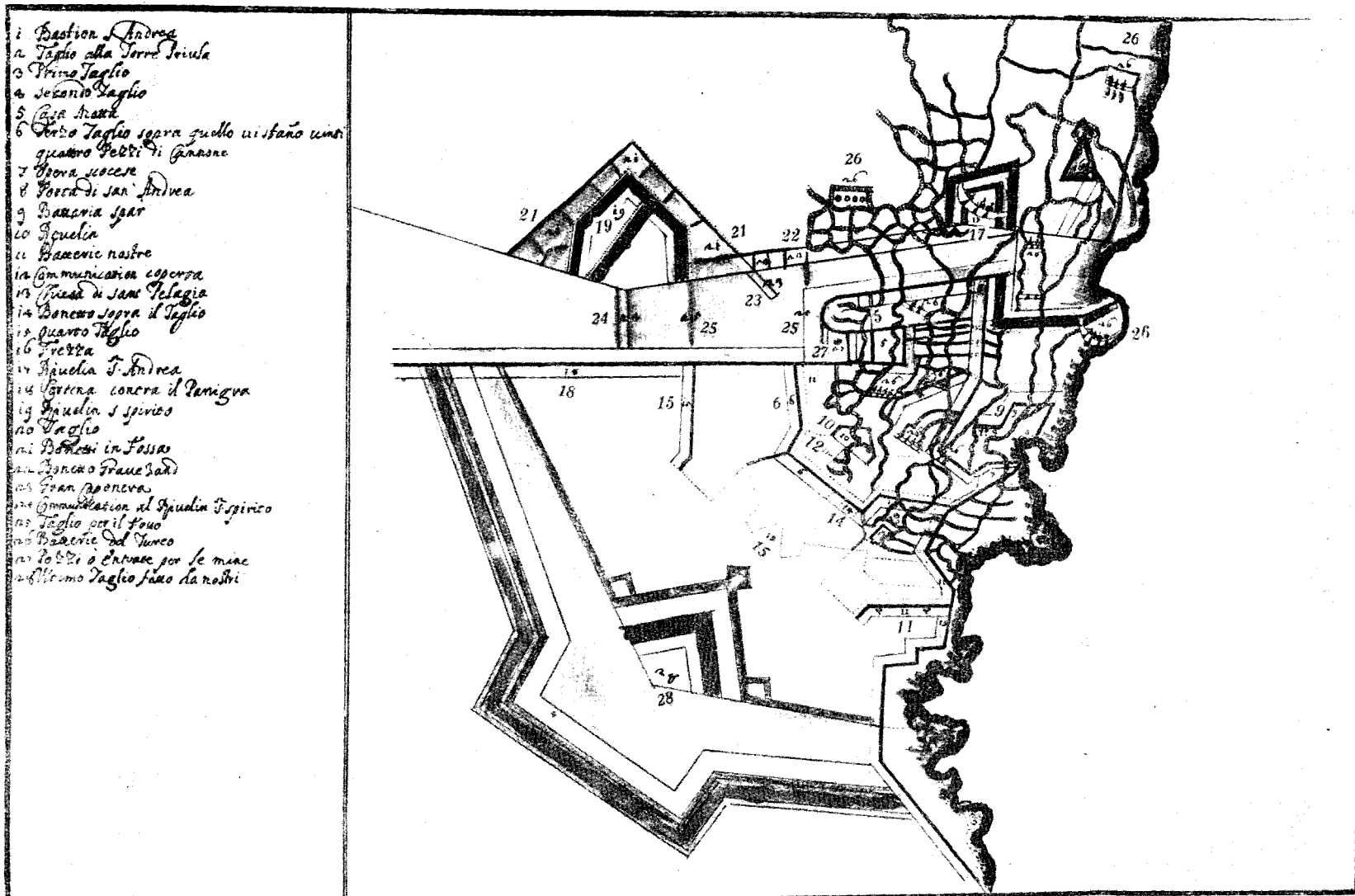
72	Regg(imen)to del Collo procolo	89	Reduti del inimico
73	Regg(imen)to del Collo conti	90	Ponte che passa il giofro
74	Battag(lion) del Venturini	91	Ponte di legno fatto di novo
75	Battag(lion) del Tente Collo Cavalli	92	Ponte e posto dove l'inimico tiene
76	Battag(lion) de Co Brisasco		la sua guardia et travaglia
77	Regg(imen)to del Co Sacramosa	93	Campo del inimico
78	Battag(lion) de Te Co Pretet	94	Quartier dell Ecco Villa
79	Battag(lion) del Co.spada di Candia	95	Quartier del Eccmo General Vert-
80	Battag(lion) di Candia		miller
	Cavallaria	96	Quar(tie)r del si(gno)r General di
			Battaglia Baron Baroni
81	Squadron del Co Bisari		Notta del Arteg(le)ria del campo
82	Squadroni del Collo Rados		Un Falcon da 3 et una periera da 12
83	Squadron del Collo coradini		Un altra da 12
84	Squadron del Co Feretti		Un altra da 12
85	Squadron de dragoni m ^r Carba		Un altra da 12
	Le case circonvicine		Due falconi di 3 et un da 6
86	Caponare o posti avanzati		Due detti et un da 3 et una
87	Trinciare avanzate		Per(ier)a da 12 un falcon da 3 et una
88	Forte che comanda la valle		Periera da 12 et un altra detta.

ATTACO DI CANDIA

Dalla parte di S. Andrea l'anno 1668

Questo disegno dimostra l'operationi fatte da Turchi contro Candia dalla parte d.
S. Andrea tutto l'anno 1668

1 Bastion S. Andrea	15 Quarto Taglio
2 Taglio della Torre Priula	16 Frezza
3 Primo Taglio	17 Rivelin Sant' Andrea
4 Secondo Taglio	18 Cortina contra il Panigra
5 Casa Matta	19 Rivelin S. Spirito
6 Terzo Taglio sopra quello vi stan- (n)o vinti quattro pezzi di cannone	20 Taglio
7 Opera scolese	21 Bonetti in Fossa
8 Porta di San. Andrea	22 Bonetto Gravezand
9 Battaria Spar	23 Gran caponera
10 Revelin	24 Communication al Rivelin S. Spi- rito
11 Batterie nostre	25 Taglio per il Fosso
12 Communication coperta	26 Batterie del Turco
13 Chiesa di Sant. Pelagia	27 Pozzi o entrate per le mine
14 Bonetto sopra il Taglio	28 Ultimo Taglio fatto da nostri

Ἡ ἐπίθεσις τῶν Τούρκων στὸν προμαχῶνα τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέα τὸ 1668

BIBLIOTECA MARCIANA

It. VII & 200 (10050)

No 113 Disegno cm. 60 X 44,5

La parte di St Andrea della città di Candia attaccata dal Turco (1668 - 69).

Oltre quella di Sabionera, doppo haver sperimentato tutte le altre di questa città dimpoi il principio dell'Anno 1668 che tralascio le altre, sino al giorno di 5 7bre 1669 che furono sottoscritti gli Articoli della Pace.

Attacco di Candia dalla parte di S. Andrea sino alla resa et conclusione della pace 1699.

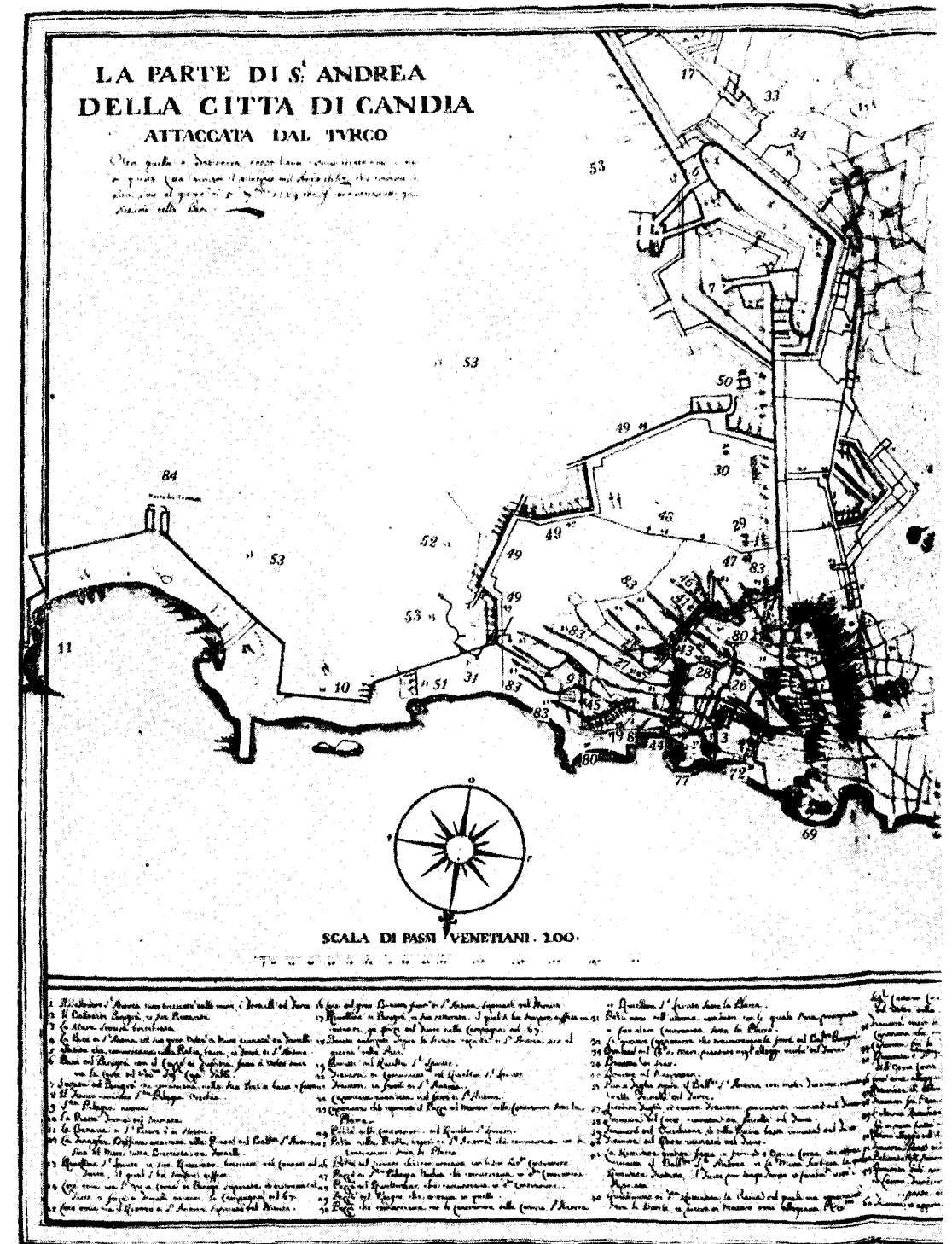
Il presente disegno dimostra l'avanzamento di Turchi contro la città di Candia dalla parte di S. Andrea sino alla resa della medesima et conclusione della pace che segui li 5 settembre 1669.

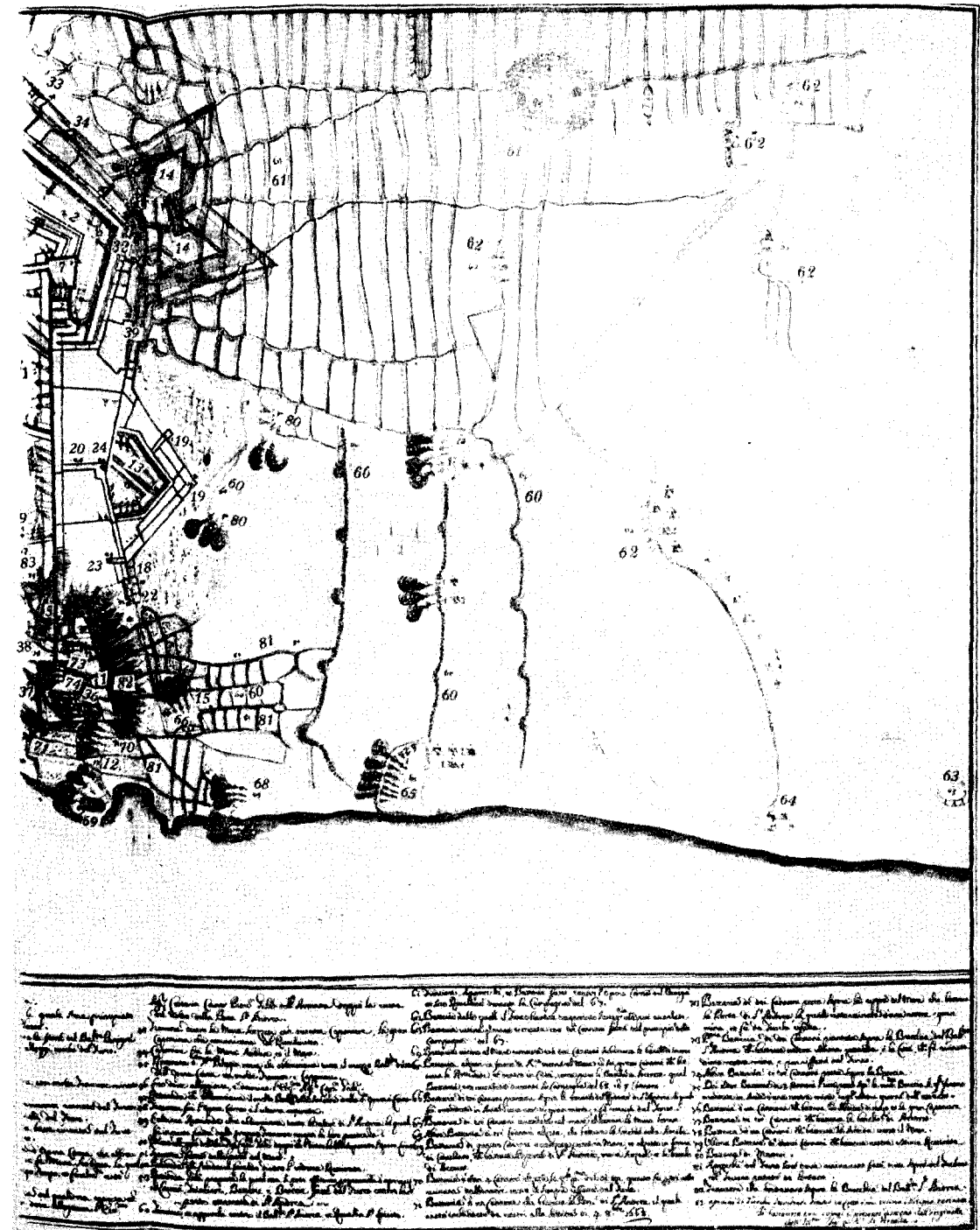
- 1 Il balloardo S. Andrea tutto breviato dalle mine e fornelli del Turco
- 2 Il balloardo Panigrà et sue rettirate
- 3 La mura scoesa breccchiata
- 4 La porta di S. Andrea col suo gran volto di muro ruinata da Fornelli
- 5 Sortida che comunicaua nella Piazza bassa et Fossa di S. Andrea
- 6 Porta del Panigrà con il corpo di Guardia fatta a volto dove era la corte dell'ecc(ellentissimo)mo signor Capitan General
- 7 Sortida del Panigrà che comunicava nella sua piazza bassa e fossa
- 8 Il Fianco nominato Santa Pelagia Vecchia
- 9 Santa Pelagia nuova
- 10 La Piatta Forma del Dermata
- 11 La Battaria di St Pietro o di Hebrei
- 12 La Tenaglia Dolfina attaccata alla punta del baloardo S. Andrea sino al mare tutta brecciata da fornelli
- 13 Revellino St Spirito et sua rettirada brecciato dal canon del Turco, il qual s'ha sempre diffeso
- 14 Loco dove era l'opera corna di Panigra superata et distrutta dal Turco a forza di fornelli durante la campagna del 67
- 15 Loco dove era il redotto di S. Andrea superato dal Nimico
- 16 Loco del gran Bonetto fuori di St Andrea superato dal Nimico
- 17 Rivellino di Panigra et sua rettirata il qual si ha sempre diffeso nonostante gli sforzi del Turco nella campagna del 67
- 18 Bonetti avanzati sopra la strada coperta di S. Andrea sino al giorno della pace
- 19 Bonetti del rivellin St Spirito
- 20 Traverse di comunicat(io)ne col rivellin St Spirito
- 21 Traverse in fossa di S. Andrea
- 22 Caponiera avanzata nel fosso di St Andrea
- 23 Caponiera che copriva il pozzo del Morosin delle contramine sotto la Placca
- 24 Pozzo delle contramine del rivellin St Spirito

- 25 Pozzo nella piazza bassa di S. Andrea che comunicava con le contramine sotto la Placca
- 26 Pozzo del Querini che comunicava con le sue sud(ett)e contramine
- 27 Pozzo di S. Pelagia vecchia che comunicava in d(ett)e contramine
- 28 Pozzo del rivellinetto che comunicava in d(et)te contramine
- 29 Pozzo del Epigni che andava in quelle
- 30 Pozzo che comunicava con le contramine della cortina S. Andrea et rivellino S. Spirito sotto la Placca
- 31 Pozzi novi dell'ultima rettirada con li quali s'era principiato a far altra contramina sotto la Placca
- 32 Le quattro capponiere che traversavano la fossa del bal(oard)o Panigra
- 33 Bonetto del co : di Mare piantato negl'alloggi vecchi del Turco
- 34 Bonetto di Spar
- 35 Bonetto del Maupassan
- 36 Primo taglio sopra il bal(oard)o S. Andrea con molte traverse rovinato dalli fornelli del Turco
- 37 Secondo taglio et diverse traverse parimente ruinato dal Turco
- 38 Traversa de Cocco rovinata da fornelli del Turco
- 39 Traversa del Orecchione et della piazza bassa ruinata dal Turco
- 40 Traversa del Rados rovinata dal Turco
- 41 La rettirada grande fatta in forma d'opera corna che abbracciava il balloardo S. Andrea et la Mura scoscesa la qual rettirata trattenne il Turco per lungo tempo et finalm(en)te restò superata
- 42 Rivellinetto di d^a rettirada la Piazza del quale era coperta contro le bombe et pietre di mortaro dove alloggiava l'ecc(ellentissimo)mo signor Cattarin Corner Proveditor G(e)n(e)rale dell'Armata doppo la ruina del volto della porta S. Andrea
- 43 Traversa dietro la mura scozzese con diverse caponiere la gran caponiera che comunicava col rivellinetto
- 44 Caponiere fra la mura scozzese et il mare
- 45 Rettirada d^a S. Pelagia nova che abbracciava tutto il mezzo bal(oard)o tutto del opera Corna et molte traverse e caponiere
- 46 Loco dove alloggiava et dormiva l'ecc(ellentissimo)mo signor Capitan General
- 47 Rettirada che abbracciava il mezzo bal(oard)o alla sinistra della d^a opera a corna.
- 48 Traverse fra l'opera corna et l'ultima rettirada
- 49 L'ultima rettirada che abbracciava tutte le altre di S. Andrea la qual fù in parte finita dalle truppe francese avanti la loro partenza
- 50 Ultimo alloggio dell'ecc(ellentissimo)mo signor Capitan Generale doppo che il Turco hebbe superato l'opera Corna
- 51 Traversa fatta delle parti del mare
- 52 Palissada che s'andava facendo dietro l'ultima rettirada
- 53 Rettirada generale proposta la qual non si pote effettuar per mancanza di operarij
- Lavori, Trincieme, Batterie e Breccie fatte dal Turco contro la parte attaccata di S. Andrea
- 60 Trincieme et approchi contro il ball(oard)o S. Andrea et rivellin S. Spirito
- 61 Trincieme approchi et batterie fatte contro l'opera corna del Pani-

- gra et suo Rivellino durante la campagna del 67
- 62 Batterie nelle quali il turco haveva trasportato l'artiglieria alle più avanzate
- 63 Battaria vicina al mare rimasta con tre cannoni fatta dal principio della campagna del 67
- 64 Battaria vicino al mare rimasta con doi cannoni subaltera le barche di soccorso
- 65 Battaria alzata in forma di Rno vicina al mare con sei grossi cannoni che batteva le rettirade et dentro in città come pure le barche di soccorso qual batteria era avanzata durante la campagna del 68 con 8 cannoni
- 66 Battaria di tre cannoni piantata sopra le rovine del ridotto di S. Andrea la quale fu mandata in aria d'una nostra gran mina e fu rinversa dal Turco
- 67 Battaria di tre cannoni avanzata nel mare che batteva la mura scoscese
- 68 Altra Battaria di tre cannoni alzata che batteva la brecchia della scoscese
- 69 Battaria di quattro cannoni avanzata parte in mare et alzata in forma di cavaliere che batteva la porta di S. Andrea, mura scoscese et le barche di soccorso
- 70 Battaria d'altri 4 cannoni alzata la quale prima era di doi questa fu tre volte rovinata dalle nostre mine et sempre rffatta dal Turco
- 71 Battaria d'un cannone che batteva la porta di S. Andrea il quale resto inchiodato da nostri alla sortita di 4 Ottobre 1668
- 72 Battaria di doi cannoni posta sopra la ripa del mare che batteva la Porta di S. Andrea la quale resto rovinata d'una nostra gran mina et fu da Turchi rffatta
- 73 Prima batteria di doi cannoni piantata sopra la brechia del baloardo S. Andrea che batteva nostra ultima rettirada e la città che fu ruinata d'una nostra mina e pur rffatta dal Turco
- 74 Altra battaria di tre cannoni posta sopra la breccia
- 75 Doi altre batterie di 2 cannoni l'una posta sopra la medesima breccia le quali furono mandate in aria d'una nostra mina negl'ultimi giorni dell'attacco
- 76 Battaria d'un cannone che batteva la sortida di mezo et la gran caponiera
- 77 Battaria di tre cannoni che batteva le barche di soccorso
- 78 Battaria d'un cannone che batteva la sortida verso il mare
- 79 Ultima batteria di dodici cannoni che batteva nostra ultima rettirada
- 80 Battaria di morteri
- 81 Apocchi del Turco sino dove arrivavano fatti tutti sopra del grebano col terreno portato da lontano
- 82 Traverse che andavano sopra la brecchia del balloardo S. Andrea
- 83 Apocchi di Turchi inoltrati dentro la città sino vicino l'ultima rettirata

Io Costantin Eric copiai il presente disegno dall'originale del Illmo sigr Co Kr de Verneda

Ἡ ἐξέλιξη τῶν μαχῶν καὶ ἡ προέλαση τῶν Τούρκων ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ προμαχώνα τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέου τὸ 1668—1669.....

BIBLIOTECA MARCIANA

It. VII, 200 (10050)

No 116 Disegno cm. 35,5 X 49

Pianta del attacco et prospetiva della Città di Candia investita da armi ottomane dirette dal Primo Visir sotto li XXV Ma. MDCLXVII con tutte le particolarità seguite sino li XI set.bre MDCLXIX che fu resa a patto di guerra.

PIA(N)TA DELLA CITTA DI CANDIA ATTACCATA DALL'ARME OTTOMANE
DIFFESA DA QUELLE DELLA SERENIS(SIMA) REPVB(LI)CA DI VENET(I)A
SOTTO L'AVTORITA ET ASSISTENZA DELL'ECC(ELLENTISSI)MO SIG(NO)R
FRAN(CES)CO MOROSINI CAV(ALIE)R PROCC(URATO)R & CAPITAN GE-
NERALE.

A	Castello	con l'oppere exterior
B	Porto	Fortification exterior
C	Arsenalli	
D	Porta del Mollo	9 Forte So Demetrio
E	Porta dell'Arsenali	10 Mezelune che seruono per rettirate del detto Forte
F	Porta della Sabionera	11 Porta del detto Forte
G	Porta di S. Zorzi, aperta	12 Op ^a Molina et sua trauersa
H	Porta del Giesù Muratta	13 Op ^a Priula
I	Sortita del Bettelem Apperta	14 Reuelin del sopra detto Forte
K	Porta del Panigra Apperta	15 Oppera Castelana
L	Sortita del Panigra Apperta	16 Oppera a Corno della Palma
M	Porta del Dermata Apperta	17 Reuelin S. Nicolò
N	Kauallier Zane	18 Oppera Corona S. Maria
O	Kauallier Vitturi	19 Reuelin betelem e sua rettirata
P	Kauallier Martinengo	20 Mezaluna Moceniga e sua ritirata
Q	Balluardo Sabionera	21 Reuelin Panigra e sua retta
R	Balluardo Vitturi	22 Op ^a a corno del Panigra rouinata dal Turco.
S	Balluardo Giesù	23 Reuelin S. Spirito e sua ritirata
T	Balluardo Martinengo	24 Reuelin S. And(re)a ruinto dal Turco.
V	Balluardo Bettelem	
X	Balluardo Panigra	
Y	Balluardo St Andrea	
Z	Prima rettirata del Ball. S. Andrea & Seconda rettirata del d ^{to} Ballo	Dichiaratne delle Trincere batte et altri lauori fatti dal Turco in questo attacco principiato li 24 maggio 1667 continuando sin al giorno della resa.
1	Terza rettirata del detto Ballo	
2	Quarta rettirata del detto Ballo	
3	Prima rettirata del Ballo Panigra	
4	Seconda rettirata del detto Ballo	
5	Rettirata del Ballo Bettelem	Attacco contro la parte della sabionera et il Porto assistito dal Cap ⁿ Bassà Ebelgir bei e da Agà di Gianizari
6	Falsa Braga	
7	Fossa	
8	Trauerse in fossa per comunicar	

- 25 Battarie di 5 Cannoni che 3 batte il mare e 2 batte il Ballo Sabionera
- 26 Battarie 2 di mortaro
- 27 Battaria di 10 Can(n)oni 3 batte il mare et il resto il Ball. Sabionera di genre 40 : 100 e 120
- 28 Batt^a di 5 Can(n)oni che batte il Ballo Sabionera e fianco arsenal e Kauualier Zane
- 29 Battaria di 2 Canni che bae il Porto
- 30 Batt^a di 4 Canni che batte il posto della di Sabra et la bocca del Porto
- 31 Batt^a di 2 Canni che bte la Corna
- 32 Approchi e ridotti del Turco che riuano in sino la cortina arsenal
- 53 Brechia fatta dal Turco con fornello
- 34 Prima rett^a del Ballo
- 35 Seconda rett^a del detto Ballo
- 36 Terza rett^a del detto Ballo. Attacco contro la mezaluna Moceniga e Reuelin Panigra assistito dal Visir del Campo con il secondo Agà di gianizari
- 37 Approchi ridotti e trinciare contro l'opp^a mezaluna Moceniga e Reuelin Panigrà. Attacco de Netoliotti contro S^a Maria e Reuelin Bettelem assistito dal Belir Bei di nettoliotti e del terzo Agà di gianizari
- 38 Approchi ridotti e trinciare contro S^a Maria e Reuelin Bettelem
- 39 Approchi ridotti e trinciare contro l'Opp^a Panigrà. Attacco contro il Ballo san Andrea assistito dal gran Visir et altri comandanti
- 40 Batt^a auanzatta in mare di 4 Cani che batte il Ballo S. And^a et porto de Tramata
- 41 Batt^a di 6 Can(n)oni che batte il Ball(oard)o
- 42 Batt^a di 3 Can(n)oni per una che batte il reuelin Sⁿ Spirito
- 43 Batt^a di 3 Canoni che batte il Ballo st And^a
- 44 Batt^a di 2 Can(n)oni posta dal Turco sop(r)a la Toreta Priuli
- 45 Batt(ari)a auanzata in mare che batte la Porta del Ballo
- 46 Batto de 8 can(n)oni li 3 batte il mare et li 5 batte il Ballo et porto Tramata
- 47 Batt^a di 2 Can(n)oni posta dal Turco sop(r)a il reuelin S(ant) And(re)a rouin(a)to
- 48 Batt(ari)a di 3 Can(o)ni che guarda il campo di Giofiro
- 49 Batt(ari)a posta dal Turco sop(r)a al ball(uard)o
- 50 Batt(eri)a di 2 Can(oni) auanzata nel detto ballo
- 51 Batt(eri)a auanzata per batter la quarta rettiratta
- 52 Batt(eri)a di 6 morteri
- 53 Scoglio detto monocaraco
- 54 Fiume nominato Geofiro
- 55 Ponte di detto fiume
- 56 Allogiam(en)to de Turchi
- 57 Padilion del Gianiza Agà
- 58 Fondaria di can(n)oni
- 59 Vasseli Francesi che sbarra con il suo Can(n)one
- 60 Vassello Francese incendi(a)to con una bomba del Turco
- 61 Galiазze che sbarano col cannone
- 62 Gallere Pontificie e Maltesi
- 63 Barche che uien dall'arcipelago cariche di Vittuaria per soccorso della Piazza
- 64 Taglio fatto nel porto per entrar più sicure le Barche del soccorso nel Porto
- 64 Monte di S(anto) Ellia
- 65 Molini da vento Candia Nova et suo borgo
- Monte di Giove
- Molini da vento

Ὁ συνετὸς Ἀρχιστράτηγος Φραγκίσκο Μοροζίνι ἀποπέμπει ἀπὸ τὸ παλάτσο ντουκάλε τὸν ἀπεσταλμένο τοῦ Κιοπρουλή Παναγιωτάκη Νικουσίο, ποὺ πῆγε γιὰ νὰ ζητήσει τὴν παράδοση τοῦ Μεγάλου Κάστρου τὸ 1667.

Ὁ Μοροζίνι περιμένει ἐνισχύσεις ἀπὸ τὶς χριστιανικὲς Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης καὶ δὲν δέχεται τὶς προτάσεις τοῦ Κιοπρουλή.

Ὁ Μπουνιαλὴς περιγράφει τὸ γεγονὸς στὸν «Κρητικὸ Πόλεμο» (σ. 537) μὲ τοὺς παρατάκω στίχους :

*Τὸν Παναγιώτη παίρνουσι μὲ κι ἄλλους δουλευτάδες
κι ἔρχονται καὶ σιμώνουσι, στὴ Χώρα γιὰ νὰ μπούνε...
Μ' ἀπήτις μέσα μπήκανε παλάτια τῶν εὐρῆκαν
μεγάλα κι ἐστολίσαντα κι ἐπήγε τσοι καὶ μπήκαν
Εἰς τὸ παλάτι μπήκανε, στοῦ γενεράλε φτάνουν,
τὸ θέλημα ὁπού 'χανε ὀμπρὸς ἐκεῖνο βγάνουν.
Σὰν τὸν ἐπροσκυνήσανε λένε νὰ τὸ διαβάσει
στὴν ἐξουσά ὁπού 'χανε καὶ τὴ βουλή νὰ πιάσει.
νὰ κάμουνε τὲς σύβασες ὡς πρόσωπο δικόν του
καὶ τοῦτο καὶ τοῦ βασιλιὸς εἶναι ὁ δορισμός του.
Καὶ ὁ βεζίρης στὸ χαρτὶ ζητᾷ τὴ Χώρα νὰ 'χει
κι ἀγάπη νὰ 'ναι στερεὰ νὰ πάφουνε τὴ μάχη.
Κι ὁ γενεράλες εἶπεν τως, πὼς δὲν μπορ' ἂ τὴ δώσουν
γιατὶ σολντάδους καρτερεῖ νὰ 'ρθοῦσι νὰ μολώσουν...*

Ὁ ἀρχιστράτηγος Francesco Morosini, ἡ ψυχὴ τῆς Ἀμυνας τοῦ Μεγάλου Κάστρου καὶ ἀρχιτέκτονας τῆς συνθήκης.

(Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ φίλου κ. Anton Pestalozzi, Auf den Spuren von General Johann Rudolf Werdmüller in der Ägäis 1664—1667, Zürich 1973, Seite 164)

Ὁ Φαζίλ Ἀχμέτ Κιοπρουλή Ζαδέ, πρῶτος βεζίρης (πρωθυπουργός) τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας

(Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ φίλου κ. Anton Pestalozzi, Auf den Spuren von General Johann Rudolf Werdmüller in der Ägäis 1664—1667, Zürich 1973. Seite 165)

Ἡ σύζυγος τοῦ ταγματάρχη Μπατάλια Μότα ὁδηγεῖ τὶς γυναῖκες τοῦ Μεγάλου Κάστρου στὰ φρούρια. Πίσω της ὁ προμαχῶνας Μαρτινέγκο, ὅπου κυματίζει ἡ σημαία τοῦ Ἁγ. Μάρκου.

Στὴν ἄμυνα τοῦ Μεγάλου Κάστρου πῆραν ἐνεργὸ μέρος καὶ οἱ γυναῖκες. Ἀρχηγίνα τῶν γυναικῶν τοῦ Κάστρου ἦταν ἡ σύζυγος τοῦ ταγματάρχη Μπατάλια Μότα, γυναῖκα ψυχωμένη καὶ ἀρρενωπή, ὅπως ἀναφέρει ἐδῶ (σ. 79) καὶ ὁ Μπάρμπαρο. Τὴν ὥρα ποὺ τὰ βόλια τῶν τούρκικων κανονιῶν ἐπεφταν βροχή στὸ φρούριο δούλευαν μὲ μεγάλη τόλμη, κουβαλώντας πέτρες καὶ χῶματα, γιὰ νὰ κλείσουν τὰ ρήγματα, ποὺ ἄνοιγαν στὰ τεῖχη τὰ κανόνια τοῦ Κιοπρουλή. Στὴν προσπάθεια αὐτὴ ἡ Μότα κτυπήθηκε θανάσιμα ἀπὸ ὀβίδα κανονιοῦ, προσφέροντας τὴ ζωὴ της θυσία στὸν ἀπελπισμένο ἀγῶνα τοῦ Μεγάλου Κάστρου.

Ὁ Κρητικὸς ριμαδόρος τῆς πολιορκίας Μαρῖνος Τζάνε Μπουνιαλῆς ἀναφέρει στὸν «Κρητικὸ Πόλεμο» τὸ γεγονός (σ. 270) :

*Γυναῖκες πλοῦσες καὶ φτωχές, ἀρχόντισσες μεγάλες,
ξένες καὶ φοράγκες ἤρχονταν κι ὅσες ἂν ἦτον ἄλλες.
Ἐμπαίνασι καθημερνὸν νὰ κουβαλοῦσι χῶμα,
πέτρες καὶ τράβες στὰ τειχιά, ὅγιά νὰ χτίσουν δῶμα,
νὰ ᾽ν' ἀποκάτω ὁ λαός...
Γυναῖκες ἦτον συντροφιεῖς μέσα καὶ πολεμοῦσαν
κι ὅταν οἱ Τούρκοι ἤρχονταν ἐκεῖνες ἐπετοῦσαν
πέτρες ἀπάνω τῶν Τουρκῶν μὲ προθυμίᾳ μεγάλη,
καὶ τῶν ἀνδρῶν ἐδίδασι βοήθεια τόσο ἄλλη...*

